

ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ

Political Life

3 – 2025

Редакційна політика

«Політичне життя» – загальнополітичний, навчальний, науковий, науково-популярний журнал, присвячений дослідженням у сфері соціально-політичного та соціогуманітарного наукового знання. Тематика поданих статей має відповідати актуальним проблемам соціально-політичної реальності та сучасного політичного дискурсу. Практичне значення авторських статей має бути спрямоване на дослідження та рекомендації, які розкривають – світові, загальнонаціональні та регіональні політичні процеси; актуальні проблеми міжнародних відносин, суспільних комунікацій та регіональних студій; шляхи вдосконалення державного управління та місцевого самоврядування.

Публікація статей в межах зареєстрованого обсягу журналу є безкоштовною.

Журнал «Політичне життя» включено до категорії «Б» переліку фахових видань з політичних наук згідно наказу МОН України № 886 від 02.07.2020 р.

Журнал індексується у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus: <https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=46655>.

Журнал «Політичне життя» №3, 2025 р. публікується за рішенням Вченої Ради Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Протокол № 1 від 29.08.2025 р.

Редакційна колегія:

Чальцева О. М., д. політ. н., професор,

Донецький національний університет імені Василя Стуса (*головний редактор*)

Польовий М. А., д. політ. н., професор,

Донецький національний університет імені Василя Стуса (*заступник головного редактора*)

Дубель М. В., д. філос. з м.е.в.,

Донецький національний університет імені Василя Стуса (*відповідальний секретар*)

Брусиловська О. І., д. політ. н., професор, Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова

Іваницька О. П., д. і. н., професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Мацишина І. В., д. політ. н., професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Мелеганіч Г. І., к. політ. н., доцент, Ужгородський національний університет

Синовець П. А., к. політ. н., доцент, Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова

Стеблина Н. О., д. політ. н., професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Andrei Taranu, Prof., dr., v-ce dean of the Faculty of Political Science, National School of Political Science and Administration in Bucharest (Romania)

Arkadiusz Modrzejewski, Prof. UG, dr hab., Department of Political Science, University of Gdansk (Poland)

Daniela La Foresta, Prof., dr., Department of Political Science, Naples Federico II University (Italy)

Lucia Mokra, doc. JUDr., PhD., PhD., dean of Faculty of Social and Economic Sciences, Comenius University in Bratislava (Slovakia)

DOI 10.31558/2519-2949.2025.3

Свідомство про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації KB 22504-12404ПП від 27.01.2017

Ідентифікатор медіа R30-03165 зареєстровано рішенням Національної ради України з питань телебачення та радіомовлення №772 від 14.03.2024

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

<i>Горбатенко В. П.</i> СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК ІНДИКАТОР ПРАВОВОГО І ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ: АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД	5
<i>Прокопенко Ю. С.</i> ПАРЛАМЕНТСЬКІ СИСТЕМИ І ВИБОРЧІ ІНСТРУМЕНТИ: СВІТОВА ПРАКТИКА	13
<i>Lavrynenko H.</i> KEY CATEGORIES FOR THE STUDY OF SECURITY IN THE POLITICAL SCIENCE DIMENSION	28
<i>Мойко С. О., Максименко О. М., Скиба Є. В.</i> КОРЕЛЯЦІЯ ПРОЦЕСІВ ФОРМУВАННЯ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИХ ІНТЕРЕСІВ РФ ТА ПОЛІТИКО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИВАТНИХ ВІЙСЬКОВИХ КОМПАНІЙ.....	33
<i>Михайліченко С. В.</i> ЦИФРОВІЗАЦІЯ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ: РЕАЛІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ, ЗАГРОЗИ	43
<i>Примуш М. В., Сватко І. М.</i> СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВЕТЕРАНІВ ТА ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ	54
<i>Крицкалюк Н. І., Науменко Д. В.</i> ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО І ДЕМОКРАТІЯ: УРОКИ ПОЛЬЩІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ.....	61

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

<i>Голденштейн К. О.</i> СИМВОЛІЧНЕ СУПРОВОДЖЕННЯ ПОЛІТИКИ: СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ДОСВІДУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	68
<i>Yagupov D.</i> PRISON SUBCULTURE OR NATIONAL PRISON CULTURE: IMPORTATION OF RUSSIAN NEOCOLONIAL NARRATIVES IN THE 21 CENTURY	75
<i>Вегеш І. М.</i> ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА РОСІЙСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК КУЛЬТУРА ПЕРМАНЕНТНОЇ ВІЙНИ	85
<i>Хилько М. І.</i> ВПЛИВ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ КОМУНІКАЦІЙНИХ СТРАТЕГІЙ У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ	92
<i>Наумкіна С. М., Кокорєв О. В., Тарасов А. В.</i> ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЛЮДСЬКОГО ВИМІРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: СТРАТЕГІЇ ВИЖИВАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОГНІТИВНИМ ЗАГРОЗАМ	98
<i>Сащук Г. М.</i> ЕВОЛЮЦІЯ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНИМ ЗАГРОЗАМ	103
<i>Ковальов А. В.</i> ПОЛІТИЧНІ PR В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ	109
<i>Пащковський В. Ф.</i> ІДЕНТИФІКАЦІЯ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ.....	114
<i>Глубоченко К. О., Щередіна Т. О.</i> СОЦІАЛЬНИЙ РЕКОНСТРУКЦІОНІЗМ В ПАРАДИГМІ ОСВІТИ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	121

**ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ
ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ**

Калашлінська М. В. МІСЬКА ПАРАДИПЛОМАТІЯ У КРИЗОВИХ УМОВАХ ПІСЛЯ 2022 РОКУ: ДОСВІД ЛЮБЛІНА.....	127
Ткач А. О. ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА АДМІНІСТРАЦІЇ БАРАКА ОБАМИ В ЛАТИНСЬКІЙ АМЕРИЦІ ТА КАРИБСЬКОМУ БАСЕЙНІ	134
Назаренко І. О. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ АРКТИКИ ЯК ПРОСТОРУ ГЕОПОЛІТИЧНОГО СУПЕРНИЦТВА	140
ВИМОГИ ДО АВТОРСЬКИХ ОРИГІНАЛІВ СТАТЕЙ	147

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

DOI 10.31558/2519-2949.2025.3.1

УДК 340.114:364.614.8

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2400-954X>**Горбатенко В. П., Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України****СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК ІНДИКАТОР ПРАВОВОГО
І ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ: АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД**

Розглянуто характерні ознаки справедливості як ціннісного індикатора правового і політичного розвитку. Визначено поняття справедливості як правового і політичного феномена, що визначально впливає на якість суспільного життя. Охарактеризовано історично сформовані різновиди реалізації справедливості в соціальному розвитку з позицій сьогодення. До таких різновидів віднесені: розподільна справедливість (пропорційний розподіл матеріальних і духовних благ, виходячи з природно-правової рівності всіх людей, незалежно від їх національних, станових, класових, майнових та інших відмінностей, але з урахуванням заслуг конкретного громадянина перед суспільством і державою); зрівняльна справедливість (досягнення максимальної рівності прав і можливостей соціальних суб'єктів без урахування особистісних відмінностей); відплатна справедливість (забезпечення істинної свободи особистості, оцінки її діяльності з погляду добра і зла, заохочення і покарання). Виявлено основні напрями забезпечення справедливості в умовах сучасної трансформації держави й суспільства в Україні та реалій російсько-української війни. В якості таких напрямів виокремлені: необхідність подолання кризи розподілу; узгодження функціонування права і політики з соціальними нормами; належне використання потенціалу громадянського суспільства; забезпечення інституційної і процесуальної справедливості; досягнення справедливого миру для України. Виявлено, що витоки існуючої в українському суспільстві несправедливості слід шукати не лише в об'єктивному характері швидкого вдосконалення суспільства та наслідках прискореної спонтанної динаміки його розвитку, а і в суб'єктивно створених умовах. Визначено, що Суттєвою помилкою суб'єктів втілення правової реформи є також намагання сформувати правову основу, якої потребує українське суспільство, формально, у відриві від конкретної соціальної реальності.

Ключові слова: справедливість, правовий і політичний розвиток, розподільна справедливість, зрівняльна справедливість, відплатна справедливість, криза розподілу, соціальні норми, громадянське суспільство, інституційна і процесуальна справедливість, російсько-українська війна, справедливий мир для України.

Постановка проблеми. У розвитку людської цивілізації є ряд цінностей, наділених інваріантним характером, тобто неперехідних, невіддільних перипетіям часу. Саме до таких цінностей належить справедливість, яка виступає визначальною ознакою і невід'ємним механізмом, своєрідним індикатором регулювання людських відносин, пов'язаних з пануванням і підпорядкуванням, необхідністю підтримання взаємоповаги між людьми, гармонізації різних, в тому числі конкуруючих інтересів. Попит на справедливість існує в усіх сферах людських відносин – як у тих, що стосуються взаємодії, співпраці, так і в конкурентних, де мають місце суперечливі інтереси і прагнення.

За своїм змістом та етимологією справедливість (лат. *justitia*) своїми витокami сягає права (лат. *jus*), виражаючи його правильність, імперативність і необхідність. Виходячи з цього, діяти по-справедливості означає діяти правомірно, відповідно до всезагальних вимог права. Природа справедливості як правової цінності пов'язана насамперед із тим, що вона «відображає практичну сторону реалізації права як ефективного регулятора суспільних відносин, засобу, що має потужний людинотворчий потенціал» [1, с. 13].

Справедливість, що стосується функціонування держави, є політичною справедливістю. Втім,

цей різновид також тяжіє до права, оскільки зазвичай досягається засобами правової політики. Політика у останній відіграє провідну роль, але право виступає в якості інструмента її практичного забезпечення. Саме засобами права відбувається реалізація соціально-економічних програм розвитку суспільства. Якщо, звичайно, воно належним чином виконує своє призначення – загальнообов'язковість виконання нормативно-правових актів.

Ступінь наукової розробки проблеми. Поняття, різновиди, напрями забезпечення справедливості в сучасному правовому і політичному розвитку розкривають такі зарубіжні дослідники як Т. Р. Аллан, Ю. Габермас, Ф. А. Гаск, О. Гьофе, Р. Дворкін, Р. Нозік, Г. Радбрух, П. Рікер, Дж. Роулз, Дж. Сарторі, Дж. Стоун, Ф. Фукуяма, Л. Фуллер та ін. Серед українських вчених це явище досліджують Т. Балагура, В. Бігун, В. Богачов, В. Василенко, В. Васильчук, Л. Герасіна, І. Гриценко, М. Козюбра, О. Костенко, В. Костицький, М. Кравчук, І. Кресіна, Д. Лук'янов, М. Мельник, О. Михайленко, Н. Оніщенко, Т. Подковенко, М. Савчин, В. Сіренко, О. Скрипнюк, В. Сухонос, Н. Федіна, Н. Шелевер, М. Шульга та ін.

Перелік лише цих науковців означає, що проблема справедливості постійно перебуває в полі зору науковців. Разом із тим, варто пам'ятати, що ця проблема є надзвичайно рухливою й не може бути вирішена раз і назавжди. Вона потребує постійної уваги і зміни підходів, оскільки, як зазначає Ю. Стоун, кожна зміна людства і його оточення викликає перегляд існуючих оцінок для застосування до нової ситуації, що з особливою виразністю виявляється в умовах демократичного розвитку [2]. Те ж саме стосується й окремих країн, насамперед тих, які переживають періоди політичних трансформацій і соціальних потрясінь. Зважаючи на це, **метою** пропонованої статті є з'ясування характерних ознак справедливості як ціннісного індикатора правового і політичного розвитку в контексті формування основних напрямів реалізації справедливості в Україні в умовах її перехідного розвитку та реалій російсько-української війни. У відповідності з цим завданнями дослідження є: визначення поняття і характерних політико-правових ознак справедливості як соціального феномена; розгляд історично сформованих різновидів реалізації справедливості в соціальному розвитку з позицій сьогодення; виявлення основних напрямів забезпечення справедливості в умовах сучасної трансформації держави й суспільства в Україні.

Виклад основного матеріалу. У політико-правових теоріях існує широка палітра різноманітних, нерідко протилежних, поглядів. Так, має місце точка зору, що сучасні конституції є «інструментами пошуку справедливості», а існуючі політико-правові принципи дозволяють досягати її необхідного для стабільного розвитку рівня. В рамках цього підходу заслуговує на увагу позиція Дж. Роулза, який вважає, що нерівність у розподілі суспільних благ допускається лише тоді, коли вона відповідає інтересам найменш забезпечених членів суспільства. Протилежний підхід проголошує, що так само, як неможливо передбачити наслідки зміни інституційної структури, «неможливо передбачити (навіть у більшому ступені) і перетворення, що диктуються справедливістю» [3, с. 189–190]. Усі ці теорії поєднує їх спорідненість із численними попередніми природно-правовими ідеями і концепціями, в змісті яких сформовано загальноприйнятий імператив: кожна людина володіє вродженими та набутими правами, які будь-яка інша особа зобов'язана поважати без виключень і компромісів.

Спираючись на існуючі в суспільних науках підходи, із сучасного аксіологічного погляду справедливість може бути визначена як внутрішня властивість і якість права й політики, що визначає баланс між інтересами, правами, обов'язками, відповідальністю соціальних суб'єктів; традиційне і нормативне утвердження моралі, що відіграє вирішальну роль у формуванні демократичної свідомості людей; неперехідна соціальна цінність, захищати й культивувати яку покликана вся система правових і політичних відносин. За своїм практично визначеним призначенням справедливість «означає рівне право всіх членів суспільства на реалізацію всіх своїх здібностей, покликань, можливостей, потреб і інтересів, а також прагнень, готовність і здатність суспільства забезпечити реалізацію цих прав» [4, с. 295]. У цьому контексті справедливість розглядається як ідеал і мета правового і політичного розвитку; соціальна основа, що формує відповідний принцип права, покликаний слугувати мірилом рівноправних відносин у суспільстві; критерій оцінки організації громадського життя; важлива умова соціальної стабільності, позитивна засада взаємовідносин між людьми; предмет людських сподівань і вимог.

Широкий резонанс і значний рівень ціннісного узагальнення справедливість здобула з наданням їй соціального (захисного) змісту. Ідея соціальної справедливості знайшла своє відображення у двох основних підходах, які утверджують: 1) рівність можливостей в рамках відкритого суспільства, де люди зможуть максимально проявити свої здібності; 2) рівномірний розподіл благ з урахуванням різних потреб кожної людини. В обох підходах так чи інакше присутні морально-етичні детермінанти,

що віддавна супроводжують ідею справедливості, та можливості її практичної реалізації в якості правового принципу. Отже, в сукупності зі свободою і вимогами рівності справедливість «є дійсним соціальним фактором, що впорядковує соціальне життя в режимі конституційної безпеки» [5, с. 295].

Найпопулярніша, життєздатна інтерпретація соціальної справедливості знайшла своє втілення на Заході, в рамках поміркованого підходу, характерного для соціал-демократії. Згідно цього підходу, частина суспільних ресурсів розподіляється за потребами через систему соціального забезпечення, а інша частина – відповідно до заслуг через економічний ринок або бюрократичні процедури. Звідси справедливість у житті суспільства, держави становить собою значну соціальну цінність – «як критерій оцінки у відносинах між людьми, як спонукальний мотив до певної діяльності, до дотримання певних правил поведінки» [6, с. 43]. Отже, як інтегральне поняття, соціальна справедливість відображає реальне становище особи в суспільстві, рівень людської і громадянської гідності, забезпечений правовими гарантіями та заслужено наданими матеріальними і духовними благами.

У процесі теоретичного осмислення досліджуваного нами феномена сформувалися три його основні різновиди.

1. Розподільна справедливість. Передбачає пропорційний розподіл матеріальних і духовних благ, виходячи з природно-правової рівності всіх людей, незалежно від їх національних, станових, класових, майнових та інших відмінностей, але з урахуванням заслуг конкретного громадянина перед суспільством і державою. Розподільна справедливість поширюється на приватну сферу, що включає купівлю-продаж майна, трудові відносини, відшкодування шкоди та ін. Р. Нозік застерігає, що цей популярний різновид забезпечення справедливості не слід розуміти спрощено, й відповідно зазначає: «Не існує централізованого розподілу, не існує жодної особи чи групи, уповноваженої контролювати всі ресурси, вирішуючи, як саме слід розподілити їх і роздати. Все, що припадає тій чи тій особі, вона отримує від інших через обмін або як дар. У вільному суспільстві різні особи контролюють неоднакові ресурси, і нові статки виникають завдяки вільному обміну та вільній діяльності» [7, с. 239]. Історичний досвід засвідчує, що під час переходу від одного типу розподілу до іншого в соціальних системах може виникати несправедливість. Перерозподіл, застосований в якості альтернативи минулим обставинам, здатен грубо порушувати правові підстави або заслуги людей і не відбивати реального перебігу подій та потреб населення. Різного роду перерозподільні моделі частіше за все тягнуть за собою порушення людських прав.

2. Зрівняльна (компенсуюча) справедливість. Означає досягнення максимальної рівності прав і можливостей соціальних суб'єктів без урахування особистісних відмінностей. З точки зору зрівняльної справедливості будь-яка диспропорція в розподілі прав соціальних суб'єктів сприймається учасниками групових чи міжособистісних взаємовідносин як несправедливість. Зважаючи на це, Т. Р. С. Аллан застерігає уникати примітивного чи універсалізованого розуміння принципу рівності. Натомість пропонує вирішувати проблему досягнення справедливості на основі зазначеного принципу, виходячи зі специфіки конкретно взятого суспільства: «Правильне розуміння рівності не вимагає універсального застосування законів чи заборони на примусові дії з метою досягнення суспільного блага: воно лише передбачає, що всі форми ініційованого урядом соціального розподілу мають бути адекватно виправдані. Законодавчі та адміністративні розмежування груп громадян мають раціонально співвідноситися із легітимізованими громадськими цілями, котрі відображають зрозуміле і повсякчас підтримуване всіма уявлення про суспільне благо, узгоджене з принципами законного та конституційного ладу» [8, с. 34]. Трансформована до сучасного розуміння зрівняльна справедливість означає, з одного боку, неможливість її підміни примітивною зрівнялівкою, а з іншого – рівність, як справедливість, повинна втілюватися у формулі: що є правом і обов'язком для одного, те повинне бути правом і обов'язком і для іншого, незалежно від соціального статусу.

3. Відплатна справедливість. Поширюється на сферу покарань за правопорушення і злочини. В сучасному розумінні відплатна справедливість у морально-соціальному сенсі означає забезпечення істинної свободи особистості, оцінки її діяльності з погляду добра і зла, заохочення і покарання. Правова відплата тлумачиться як правосуддя, що передбачає рівний підхід до всіх членів суспільства. Справедливість покарання вимагає дотримання наступних принципів: застосування певних процедур тільки до осіб, визнаних винними у скоєнні правопорушення; залежності міри покарання від ступеня його тяжкості; призначення за одне правопорушення лише одного юридичного покарання, яке не принижує людської гідності; невідворотності настання юридичної відповідальності. Відплатна справедливість, що реалізується в кримінальному праві, передбачає покарання лише винних і

виправдання невинних, а також призначення покарання у відповідності з тяжкістю вини. Справедливе покарання справляє не тільки правовий, а й моральний вплив на суспільство і є важливим чинником профілактики правопорушень. Відсутність або послаблення справедливості у практиці застосування покарань може мати надзвичайно негативні наслідки для соціуму.

Для українського суспільства у ментально-психологічному плані справедливість є цінністю традиційною, поряд з такими визначальними критеріями суспільних орієнтацій як поміркованість, совість, рівність, відповідальність, чесність, порядність та інші. Виходячи з цього, можна вважати слушною думку, висловлену українським соціологом М. Шульгою: «Якщо, наприклад, упродовж століть у культурі базовою цінністю була соціальна справедливість, то відкинути її навіть масованою волюнтаристською атакою неможливо. І хоч би як нас переконували, що на першому місці мають бути такі цінності, як священне право приватної власності або права людини, останні не зможуть конкурувати в нашому суспільстві зі справедливістю» [9, с. 2]. В сучасних умовах незавершеного перехідного розвитку українського суспільства зміст справедливості безпосередньо пов'язаний зі зміною суспільної динаміки, яка вимагає, з одного боку, необхідності збереження успадкованих відносин, а з іншого – передбачає подолання спадщини минулих часів, що в умовах соціальних змін (політичних, правових, економічних та ін.) сприймається суспільною свідомістю як несправедливість.

Внаслідок перехідного розвитку України у правовому і політичному сенсі постали дві взаємопов'язані негативні тенденції, які потребують якомога скорішого розв'язання. Першою з таких тенденцій є виникнення розриву між позитивним правом і життям, особливостями української правової культури, утвердження надмірного прагнення щодо нормативно-правової формалізації всіх сфер суспільного життя. Другою негативною тенденцією можна вважати розрив між Конституцією України та реаліями суспільно-політичного розвитку українського суспільства. Цей розрив, або «уявний конституціоналізм», як він визначається сучасною наукою, з одного боку, спровокований попередньою системою соціалізації населення, орієнтованою на формальний характер існування конституції. З другого боку, в сучасних умовах його провокують відсутність необхідної кількості активних, компетентних, принципових суб'єктів політико-правового реформування та недостатній розвиток стійких елементів громадянського суспільства.

У ціннісно зумовленому аспекті успішний поступ українського суспільства можливий «не конфронтаційним подоланням одних цінностей іншими, а їх еволюційним доповненням, взаємозбагаченням та інтеграцією позитивних властивостей», в результаті чого модернізаційні зміни мають сформувати «цінності, властиві успішним модернізаційним проектам: рівність перед законом, самореалізацію, толерантність, відкритість до змін, індивідуальну відповідальність, взаємодопомогу» [10, с. 333]. Зважаючи на це, у практичному правовому і політичному сенсі досягнення належного рівня забезпечення справедливості в Україні можливе завдяки виконанню і наповненню сутнісним змістом ряду умов. До таких умов можна віднести наступні.

Необхідність подолання кризи розподілу. До основних проявів кризи розподілу, зумовленої наслідками недостатнього або неефективного забезпечення реформи, слід віднести поляризацію населення внаслідок нерівномірного розподілу матеріальних благ і похідне від цього конфліктобезпечне зростання у масовій свідомості відчуття соціального протесту стосовно держави та тих, хто її офіційно представляють. Витоки такого стану розвитку суспільства треба шукати не лише в об'єктивному характері швидкого вдосконалення суспільства та наслідках прискореної спонтанної динаміки його розвитку, а і в суб'єктивно створеному порушенні соціальної справедливості.

Зокрема, в Україні має місце відсутність гнучкої, цілеспрямованої державної політики у справі надання й реалізації пільг окремим категоріям громадян, що породжує їх нестабільність, невпорядкованість і неузгодженість. Суперечності, що виникають у правозастосовчій практиці, потребують не лише інвентаризації закріплених у нормативних актах пільг, а й їх детального аналізу, експертизи, насамперед з метою розрізнення ефективних пільг та тих, що деструктивно впливають на суспільний розвиток. Кожна пільга має бути адресною, обґрунтованою, правомірною, справедливою.

Відсутність у певному суспільстві забезпечення необхідного мінімуму життєвих умов найчастіше тягне за собою утворення викривленої форми стимулювання неефективної праці, якою є привілеї. У неправових державах основними привілеями є ті, які встановлюються владою незаконним шляхом. Головним привілеєм є привілей на саму владу, її монополізація частиною суспільства. Привілей на владу є основним джерелом всіх інших незаконних переваг влади, фактично її повного беззаконня у сфері розподілу благ і послуг. Важливо, щоб привілеї, які суспільство надає людям, котрі перебувають на керівних посадах, були чітко виписані в законі й не перевищували той мінімум, який необхідний

для їх нормальної роботи. Влада повинна мати не більше привілеїв, ніж це необхідно для її успішного функціонування. Суспільство з розвиненою структурою привілеїв не може вважатися достатньо розвинутим, а тим більше демократичним. Проблема привілеїв може бути знята належним використанням можливостей ринкової економіки, коли гроші є основним засобом платежу і обігу; реальним встановленням правової держави з широкою гласністю, законодавчим врегулюванням, контролем опозиції за діяльністю влади.

Узгодження функціонування права і політики з соціальними нормами. Світовий досвід переконливо свідчить, що право перестає відображати нагальні потреби, запити й інтереси суспільства, якщо воно відривається від вироблених поколіннями людей соціальних норм. І це очевидно, оскільки останні є суспільно визнаними або узаконеними вимогами, приписами, побажаннями й очікуваннями відповідної поведінки, що регулюють дії людей, мотивують суспільне життя відповідно до цінностей певної культури, зміцнюють стабільність і цілісність суспільства. Соціальні норми характеризуються певною стабільністю, доцільністю, імперативністю, категоричністю, уніфікованістю. Виходячи з цього, право покликане слугувати регулятором людської поведінки та критерієм оцінки її відповідності сформованим історично, сприйнятим ментально та закріпленим у законах соціальним нормам.

Усі види соціальних норм у сучасному суспільстві перебувають у постійному функціональному зв'язку, утворюючи багаторівневий нормативний комплекс. Моральні норми зорієнтовані на створення гармонії співіснування індивідуального й колективного начал, вироблення стандартів людського співжиття. Політичні норми передбачають захист наявних у суспільному житті настанов, приписів, традицій діяльності держави, партій та інших суб'єктів політики, а також вдосконалення порядку реалізації тих чи інших програмних установок, політичних рішень. Нормами управління регулюються відносини між тими, хто управляє, та підлеглими. Вони створюються органами держави, громадськими організаціями, практикою спілкування. На них ґрунтуються організованість та дисципліна державного апарату й тих, на кого спрямовані його зусилля. Призначення соціальних норм – позитивне, творче спрямування людської енергії, запобігання деструктивним явищам і процесам. У відповідності з цим ідеальна модель функціонування права передбачає максимальне зближення соціальних норм конкретно взятого суспільства та національного законодавства. У цьому контексті для українського суспільства надзвичайно важливим є врегулювання проблем використання державної мови, забезпечення національної ідентичності, відтворення національних традицій та українського символічного простору.

Належне використання потенціалу громадянського суспільства. Досвід перехідних країн, в тому числі й України, переконливо засвідчує, що головними перешкодами на шляху формування громадянського суспільства є зневажливе ставлення громадян до законів, а також домінанта державного начала над особистісним. І це означає необхідність практичного втілення демократичного розуміння громадянського суспільства, становлення якого в контексті справедливості означає: вільний розвиток індивідуального та колективного життя, навички колективних дій в рамках існуючого правового поля; наявність децентралізованої державної влади і місцевого самоврядування; функціонування гнучкої ринкової економіки з властивою їй багатоманітністю форм власності; множинність незалежних політичних сил і партій з недирижовано сформованою громадською думкою; високий рівень поінформованості населення (знання законів, правил, соціально значущих рішень); здатність населення до мобілізації у короткі проміжки часу; можливість забезпечення реального відображення стану справ, на відміну від держави, яка є сферою умовного, формального життя.

В Україні має постати інституціалізоване громадянське суспільство, тобто розгалужена, багатоаспектна мережа різноманітних форм асоціативного життя, волевиявлення і формування громадської думки, забезпечених певною інфраструктурою й автономних стосовно держави. Однією з головних особливостей громадянського суспільства є конкретний і повсюдний вплив на розв'язання повсякденних проблем. На цей процес, поряд з підтримкою спонтанної динаміки, можна і необхідно впливати нормативно-правовими і державно-управлінськими засобами. Дієвим механізмом розвитку громадянського суспільства можна вважати підтримку соціального партнерства, яке дозволяє поєднати зусилля держави, бізнесу та громадянських інститутів. У Європі сьогодні саме з цим пов'язаний безперервний процес реалізації адміністративних реформ. Особливо, що стосується залучення бізнесу і громадських структур до реалізації ініційованих державою проєктів.

Важливою умовою життєздатності інститутів громадянського суспільства є забезпечення їхньої фінансової стійкості. Це насамперед передбачає створення сприятливих податкових умов. Зокрема,

варто було б надати можливість для фізичних осіб адресної виплати частини податків на розвиток інститутів громадянського суспільства із забезпеченням відповідної звітності. Нормативного закріплення потребує порядок здійснення громадського контролю за діяльністю органів влади. Поряд з названим, законодавчого регулювання потребують: статус і діяльність невідприємницьких організацій; облік і надання соціальних послуг, в тому числі правової допомоги, населенню; реальне забезпечення права на звернення кожного громадянина до органів державної влади.

Забезпечення інституційної і процесуальної справедливості. Цей напрям стосується судових процедур, організації виборчого процесу, парламентської процедури, ухвалення рішень на всіх рівнях. Інституціональній і процесуальній справедливості суперечать упередженість і односторонність. Натомість на її результативність позитивно впливають відкритість процедур, незалежність судочинства, можливість висловлення сторонами різних (в тому числі протилежних) позицій у правовому спорі.

Правовідносини на всіх рівнях функціонування українського суспільства засвідчують, що більшість рішень у нас є нелегітимними й такими, що розмивають сутнісне призначення права, оскільки вони ухвалюються з порушенням процесуальної справедливості. Однією з причин такого стану є «недостатній розвиток інституційних гарантій для ефективної правозастосовної діяльності, що створює нерівні умови для реалізації прав і свобод громадян залежно від їх соціального статусу, фінансових можливостей чи інших факторів» [11, с. 202–203]. Інституціональна і процесуальна справедливість передбачає опертя на формування дієвих інститутів, встановлення правил, механізмів, процедур. З цього приводу українські науковці зазначають, що навіть ухвалення нової конституції недостатньо вважати першочерговою проблемою. У ситуації, що склалася, найбільш оптимальною для України є «інвентаризація наявних процесуальних законів на предмет того, чи забезпечують вони виконання конституції у частині ефективності системи стримувань і противаг і ліквідації “пасток спроможності”» [12, с. 38].

Повна міра справедливості як з боку громадян, так і з боку представників влади є важливою умовою функціонування демократії в правовій державі. Звідси важливою проблемою для належного забезпечення функціонування інститутів та дотримання процедур є утвердження на всіх рівнях суб'єктивної справедливості. Так, якщо парламентарі не володіють особистою справедливістю, тоді вона служить не всьому народові, а лише інтересам свого угруповання. Особиста справедливість протидіє скоочуванню правопорядку до беззаконня. Це означає, що однією із складових успіху політико-правового реформування в Україні має стати особиста відповідальність суб'єктів його реалізації, що вкладається в імператив, сформульований П.Рікером: «ви відповідальні за те, що спричинили ваші дії, але ви також відповідальні за інше – за те, що це робилося за вашим дорученням або під вашим наглядом, а в деяких випадках ви відповідальні й за те, що робилося і поза межами вашої відповідальності» [13, с. 42–43].

Досягнення справедливого миру для України. Справедливий мир для України означає відновлення територіальної цілісності, збереження сильної армії, відшкодування збитків, завданих війною, визволення усіх полонених, повернення викрадених дітей, притягнення винних до відповідальності за злочини. Це також включає повагу до людської гідності, забезпечення безпеки та стабільності, створення умов для сталого розвитку та примирення. Однак, навіть забезпечення усього цього буде недостатньо, доки українці не відчують себе по справжньому рівноправними в середовищі світової демократичної спільноти. Щодо цього Р. Мокрик слушно зазначає: «Українці повинні нарешті відчувати, що їх вважають за рівних в європейській спільноті. І що їхнє – так часто ідеалізоване уявлення про Європу – може нарешті опертись об цінності, на яких стоїть Європа і за які Європа теж готова боротись. Так, як Україна» [14].

Для практичного забезпечення вищезазначеного необхідно відстоювати власні прагнення і позиції щодо вступу України до Європейського Союзу і НАТО, долати всіма доступними способами негативне ставлення до цього представників окремих країн. Досягнення справедливого миру потребує гарантій для України щодо її подальшого існування як незалежної держави. А це передбачає також відновлення нормального життя, налагодження добробуту. Відбудова країни за допомогою світового співтовариства має бути орієнтована на підхід, згідно якого саме людина є найбільшою цінністю. Справедливий мир – це не заморожений конфлікт і не призупинення бойових дій за російським чи іншим сценарієм. І лише Україна має право визначати яким він буде для неї.

Висновки. Отже, витоки існуючої в українському суспільстві несправедливості слід шукати не лише в об'єктивному характері швидкого вдосконалення суспільства та наслідках прискореної спонтанної динаміки його розвитку, а і в суб'єктивно створених умовах. Суттєвою помилкою

суб'єктів втілення правової реформи є також намагання сформувати правову основу, якої потребує українське суспільство, формально, у відриві від конкретної соціальної реальності. Відповідно досягнення належного рівня забезпечення справедливості потребує практичного втілення таких демократичних ціннісних характеристик, що співвідносяться з ментальними характеристиками українського народу, як: чітко врегульована правовою і політичною системами рівноправність; узгоджені з традиційною специфікою українського суспільства функціональні засоби і механізми реалізації правових норм; вільний розвиток індивідуального та колективного життя, навичок колективних дій в рамках існуючого правового поля; забезпечена інституційно і процесуально практика ухвалення соціально доцільних державно-правових і державно-управлінських рішень; зусилля, спрямовані на досягнення справедливого миру для України, що означає відновлення територіальної цілісності держави, покарання злочинців, поступове налагодження нормальної життєдіяльності українського суспільства. Саме на це необхідно спрямувати повсякденні зусилля на всіх рівнях.

Бібліографічний список:

1. Подковенко Т. Справедливість у системі цінностей права. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 4 (8). С. 10–14.
2. Stone J. Human law and human justice. London, 1965. 415 p.
3. Сарторі, Джованні. Порівняльна конституційна інженерія: Дослідження структур, мотивів і результатів / Пер. з англ. О. І. Мороз. Київ: АртЕк, 2001. 224 с.
4. Філософія: навч. посібник / Ред. Ю. В. Осічнюк. Київ: Атіка, 2003. 464 с.
5. Шелевер Н. Конституційний принцип справедливості як основа прав людини. *Науковий вісник ДДУВС*. 2022. Спеціальний випуск. № 2. С. 293–297.
6. Михайленко О. Проблеми справедливості при розбудові правової держави. *Право України*. 1998. № 8. С. 43–46.
7. Сучасна політична філософія: Антологія / Пер. з англ. Упоряд. Я. Кіш. Київ: Основи, 1998. 575 с.
8. Аллан Т. Р. С. Конституційна справедливість. Ліберальна теорія верховенства права / Пер. з англ. Р. Семківа. Київ: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2008. 385 с.
9. Шульга М. Національна і політична маргіналізація за умов системної кризи. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2002. №1. С. 1–16.
10. Ціннісна складова модернізаційних процесів у сучасному соціумі України: кол. моногр. / [Балакірева О. М., Геєць В. М., Сіденко В. Р. та ін.]; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2014. 340 с.
11. Балагура Т. В. Соціальна справедливість у правовій доктрині України: теоретичні та практичні аспекти. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2024. № 3 (85). С. 200–204.
12. Межі інституційної спроможності: як працює влада в Україні. Ніжин: Видавець Лисенко М. М., 2025. 40 с.
13. Пікер П. Право і справедливість / Пер. із фр. Київ: Дух і літера, 2002. 216 с.
14. Мокрик Р. Чи можливий справедливий мир? Історична правда. 19 липня 2025. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2025/02/28/164771/>

References:

1. Podkovenko T. (2016). Spravedlyvist' u systemi tsinnostey prava. *Aktual'ni problemy pravoznavstva*, 4 (8), 10–14.
2. Stone J. (1965). Human law and human justice. London, 415.
3. Sartori, Dzhovanni. (2001). Porivnyal'na konstytutsiyna inzheneriya: Doslidzhennya struktur, motyviv i rezul'tativ / Per. z anhl. O. I. Moroz. Kyiv: ArtEk, 224.
4. Filosofiya: navch. posibnyk (2003). / Red. YU. V. Osichnyuk. Kyiv: Atika, 464.
5. Shelever N. (2022). Konstytutsiynnyy pryntsyv spravedlyvosti yak osnova prav lyudyny. *Naukovyy visnyk DDUVS*. Spetsial'nyy vypusk, 2, 293–297.
6. Mykhaylenko O. (1998). Problemy spravedlyvosti pry rozbudovi pravovoyi derzhavy. *Pravo Ukrainy*, 8, 43–46.
7. Suchasna politychna filosofiya: Antolohiya (1998). / Per. z anhl. Uporyad. YA. Kish. Kyiv: Osnovy, 575.
8. Allan T. R. S. (2008). Konstytutsiyna spravedlyvist'. Liberal'na teoriya verkhovenstva prava / Per. z anhl. R. Semkiva. Kyiv: Vyd. dim "Kyievo-Mohyans'ka akademiya", 385.
9. Shul'ha M. (2002). Natsional'na i politychna marhinalizatsiya za umov systemnoyi kryzy. *Sotsiolohiya: teoriya, metody, marketynh*, 1, 1–16.
10. Tsinnisna skladova modernizatsiynykh protsesiv u suchasnomu sotsiumi Ukrainy: kol. monohr. (2014). / [Balakiryeve O. M., Heyets' V. M., Sidenko V. R. ta in.]; NAN Ukrainy, DU «In-t ekon. ta prohnouy. NAN Ukrainy». Kyiv, 340.

11. Balahura T. V. (2024). Sotsial'na spravedlyvist' u pravoviy doktryni Ukrainy: teoretychni ta praktychni aspekty. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Pravo*, 3 (85), 200–204.

12. Mezhi instytutsiynoyi spromozhnosti: yak pratsyuye vlada v Ukraini. (2025). Nizhyn: Vydavets' Lysenko M. M., 40 s.

13. Riker P. (2002). *Pravo i spravedlyvist'* / Per. iz fr. Kyiv: Dukh i litera, 216 .

14. Mokryk R. Chy mozhlyvy spravedlyvy myr? Istorychna pravda. 19 lypnya 2025. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2025/02/28/164771/>

Horbatenko V. Justice as an indicator of legal and political development: axiological approach.

The characteristic features of justice as a value indicator of legal and political development are considered. The concept of justice as a legal and political phenomenon that has a decisive impact on the quality of social life is defined. Historically formed varieties of the implementation of justice in social development are characterized from the standpoint of the present. Such varieties include: distributive justice (proportional distribution of material and spiritual goods, based on the natural-legal equality of all people, regardless of their national, social, class, property and other differences, but taking into account the merits of a particular citizen before society and the state); equalitarian justice (achieving maximum equality of rights and opportunities of social subjects without taking into account personal differences); retributive justice (ensuring true freedom of the individual, assessing its activities from the point of view of good and evil, encouragement and punishment). The main directions of ensuring justice in the conditions of the modern transformation of the state and society in Ukraine and the realities of the Russian-Ukrainian war are identified. The following areas are identified: the need to overcome the distribution crisis; harmonizing the functioning of law and policy with social norms; proper use of the potential of civil society; ensuring institutional and procedural justice; achieving a just peace for Ukraine. It has been revealed that the origins of the injustice existing in Ukrainian society should be sought not only in the objective nature of the rapid improvement of society and the consequences of the accelerated spontaneous dynamics of its development, but also in subjectively created conditions. It has been determined that a significant mistake of the subjects of the implementation of legal reform is also the attempt to form the legal basis that Ukrainian society needs, formally, in isolation from concrete social reality.

Keywords: justice, legal and political development, distributive justice, equalitarian justice, retributive justice, crisis of distribution, social norms, civil society, institutional and procedural justice, Russian-Ukrainian war, just peace for Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-5750-9462>**Прокопенко Ю. С., Південноукраїнський національний університет імені
К. Д. Ушинського**

ПАРЛАМЕНТСЬКІ СИСТЕМИ І ВИБОРЧІ ІНСТРУМЕНТИ: СВІТОВА ПРАКТИКА

В сучасному світі парламентаризм і виборчі системи є ключовими інструментами забезпечення демократичного управління та політичної стабільності. Глобалізація, технологічний прогрес і зміни суспільних запитів викликають трансформації парламентських інститутів і виборчих механізмів. Дослідження світових моделей парламентаризму та виборчих систем дозволяє виявити ефективні підходи до політичного представництва і зрозуміти виклики, що стоять перед демократичними державами, особливо у контексті зростаючої політичної поляризації, нерівності участі у виборах і нових форм політичної взаємодії. Особливу роль у цьому відіграє Міжпарламентський союз, що об'єднує парламенти різних країн та сприяє координації зусиль у подоланні глобальних викликів. Стаття пропонує комплексний аналіз різноманітних парламентських систем (однопалатних і двопалатних), виборчих моделей (мажоритарних, пропорційних, змішаних) та їхнього впливу на якість демократичного представництва, стабільність уряду та ефективність законотворчості. Вивчаються теоретичні концепції провідних зарубіжних і вітчизняних дослідників. Методологія дослідження базується на порівняльно-історичному аналізі, системному підході та контент-аналізі офіційних даних Міжпарламентського союзу та бази ACE Electoral Knowledge Network. Аналізується також роль Міжпарламентського союзу у зміцненні парламентаризму та підвищенні якості демократичного процесу. Робота структурована у три основні блоки: дослідження ролі Міжпарламентського союзу, огляд типів парламентських систем у різних регіонах світу, а також порівняння виборчих систем з урахуванням їхніх переваг, викликів та тенденцій розвитку. Цей комплексний підхід дає змогу сформулювати цілісну картину сучасних трансформацій у парламентаризмі та виборчих технологіях, визначити ключові проблеми та перспективи реформ у глобальному масштабі.

Ключові слова: виборчі системи, структурно-функціональний аналіз, системи представництва, парламентаризм, міжпарламентський союз, політичний процес.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасному світі парламентаризм та виборчі системи відіграють ключову роль у забезпеченні демократичного управління та політичної стабільності. Глобалізація, технологічний прогрес і зміни у суспільних запитах стимулюють постійний розвиток і трансформації парламентських інститутів та виборчих механізмів. Аналіз світових практик парламентських структур і виборчих систем дозволяє виявити ефективні моделі політичного представництва, а також зрозуміти виклики, що стоять перед демократичними державами. Це особливо важливо в умовах зростаючої політичної поляризації, нерівності участі у виборах та появи нових форм політичної взаємодії. Тож дослідження парламентських систем і виборчих інструментів у різних регіонах світу є актуальним для розробки ефективних стратегій вдосконалення демократичних інститутів та підвищення якості політичного процесу.

Особливу увагу в цьому контексті заслуговує Міжпарламентський союз, який об'єднує парламенти різних країн і сприяє формуванню спільних підходів до вирішення глобальних викликів. Парламентські системи світу мають значну варіативність — від однопалатних до класичних двопалатних моделей, що відображає історичні, культурні та політичні особливості кожного регіону. Виборчі системи, у свою чергу, формують основу демократичного представництва, забезпечуючи зв'язок між громадянами та політичними інститутами. Вони суттєво впливають на якість демократичного процесу, стабільність уряду та ефективність законотворення.

Метою дослідження є визначення регіональної специфіки організації парламентського

представництва в контексті аналізу розвитку застосування виборчих систем та ролі міжпарламентського співробітництва у зміцненні парламентаризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні наукові дослідження в галузі парламентаризму та виборчих систем відзначаються комплексним підходом до вивчення їхніх взаємозв'язків та впливу на якість демократичного представництва.

Важливим джерелом для аналізу світових тенденцій є база даних Міжпарламентського Союзу (МПС), що регулярно оновлює інформацію про структуру парламентів і виборчі практики у понад 180 країнах [7]. Матеріали МПС дають змогу системно вивчати парламентські системи в їхньому функціональному контексті, враховуючи як історичні традиції, так і сучасні виклики. Важливим напрямком досліджень сьогодні є дослідження форм міжпарламентської взаємодії та дипломатії, як форм спеціального представництва. Аналіз міжпарламентських інституцій здійснено в працях І. Дудко [4; 5], В. Гошовської [3], А. Кофеліса [17; 18], Дж. Рокаберта, Ф. Шиммельфенніга, Л. Краснік, Т. Вінзена [33]. Офіційний сайт ACE Electoral Knowledge Network надає доступ до бази даних виборчого законодавства країн світу, що надає можливості порівняльного аналізу виборчих систем, визначення їхньої ролі у легітимності парламентів [12].

Аналіз структури парламентаризму провідними зарубіжними дослідниками представлений у низці ґрунтовних праць. Зокрема, А. Лейпгарт у монографії «Моделі демократії» класифікує демократичні режими за критеріями пропорційності виборчих систем, централізації влади, архітектури парламенту (однопалатні/двopалатні структури) та розподілу виконавчої відповідальності [29]. Лейпгарт пропонує концептуально насичену модель класифікації демократичних режимів, в основі якої лежить поділ на мажоритарну та консенсусну демократії. Автор вказує, що попри значну різноманітність інституційних форм, демократії можуть бути впорядковані за двома головними вимірами – концентрація влади та поділ влади – які відображають ступінь мажоритарності або консенсусності інституцій [29, с. 1-8]. Мажоритарна модель, яку Лейпгарт називає також Вестмінстерською (від британської політичної системи), характеризується правлінням більшості, концентрацією влади в руках однієї партії, централізованим прийняттям рішень, однопалатним парламентом і простими правилами внесення змін до конституції [29, с. 9-29]. Натомість консенсусна демократія прагне до поділу влади, широкого представництва та інклюзивного прийняття рішень. Вона ґрунтується на багатопартійності, коаліційних урядах, пропорційній виборчій системі та сильних механізмах стримувань і противаг [29, с. 30-45]. Лейпгарт виділяє десять інституційних змінних, які дозволяють емпірично розрізнити ці дві моделі. Вони поділяються на два виміри: виконавча влада — партії, що включає тип уряду (однопартійний чи коаліційний), відносини між гілками влади, виборчу систему, систему партій, та організацію груп інтересів [29, с. 60–173]; федералізм — інституційна структура, до якого належать форма державного устрою (унітарна чи федеративна), структура парламенту, процедура внесення змін до конституції, судовий нагляд і незалежність центрального банку [29, с. 174–238]. На основі цих змінних автор створює двовимірну карту демократій, на якій позиціонує 36 стабільних демократичних країн світу [29, с. 239–254]. Його аналіз свідчить, що консенсусні демократії мають кращі результати за такими показниками, як якість урядування, рівень представництва, соціальна згода та політична стабільність [29, с. 255–294]. Він особливо підкреслює, що поширена думка про ефективність мажоритарної демократії не підтверджується емпіричними даними. У підсумковому розділі Лейпгарт робить два ключові висновки: політичні системи можна чітко класифікувати за мажоритарною чи консенсусною логікою, консенсусні демократії, як правило, ефективніші і більш інклюзивні, ніж мажоритарні [29, с. 295–303]. Праця Лейпгарта отримала практичне значення для розуміння того, як інституційна архітектура впливає на якість демократичного врядування.

Г. Б. Пауелл проаналізував, як виборчі системи можуть бути використані для зміцнення демократичного управління. Пауелл підкреслює, що мажоритарні моделі мають тенденцію до формування стабільних урядів за рахунок репрезентативності, тоді як пропорційні – забезпечують справедливіше представництво, але і урядову фрагментацію [32]. Р. Кац дослідив трансформації виборчих систем у контексті політичних реформ, а також вплив інституційних змін на стабільність демократій та якість представництва [26]. У сфері виборчих систем і політичного представництва варто виділити працю Н.-К. Бормана та М. Голдера [15], в якій автори досліджують понад 160 виборчих систем, класифікуючи їх за різними параметрами та демонструючи, як виборчі моделі впливають на розвиток партійних систем, урядових коаліцій та стабільність політичних режимів. Т. Кармак розглядає типології виборчих систем у контексті функціонування політичних інститутів,

зокрема парламентів, урядів і судових органів [17]. В працях Б. Мохончук та Р. Чупріна здійснено аналіз характеру парламентського представництва, як залежного від виборчу виборчої системи [8; 11].

Особливості структурної організації парламентаризму досліджені в працях М. Бауера та Б. Шрайера, які пропонують порівняльний аналіз двопалатних парламентських систем, досліджуючи вплив бікамералізму на ефективність законодавчого процесу, представництво та баланс влади в демократичних державах [14]. Аналогічна проблематика розглянута в праці Т. Азаренко [1], Н. Бабинської А. Константи́нівської, О. Рибій, А. Бондарчук [2], І. Осадчук [9], І. Дудко [4; 5] а також в колективній праці Київського національного університету під загальною редакцією В. А. Гошовської (2024), в якій зроблено комплексний аналіз структурної організації, класифікації парламентsd та практики міжпарламентській взаємодії [3]. Загальна архітектура системи представництва з огляду на взаємодію субнаціональних, національних та наднаціональних систем проаналізована в працях Ю. Узун [10], А. Кофеліса [17; 18], які підкреслюють зростання інклюзії локальних інтересів у парламентський процес національного та наднаціонального рівнів, що відповідає тенденціям децентралізації та розширення демократичної участі. Водночас, глобальні виклики, зокрема політична нестабільність у низці регіонів, демонструють складність поєднання формальних інституційних рамок із практичними політичними реаліями [13; 25].

Отже, сучасні наукові дослідження відображають інтегративний підхід до вивчення парламентаризму, де розвиток виборчих систем, міжпарламентська взаємодія та специфіка інституцій представництва взаємопов'язані й обумовлюють еволюцію політичних систем у напрямку більшої демократичності та ефективності.

В основі методології цього дослідження лежить комплексний підхід, який поєднує порівняльно-історичний аналіз, системний підхід та контент-аналіз. Така методологія дозволяє проаналізувати парламентські системи та виборчі інструменти у різних регіонах світу. Основою стало порівняльне дослідження, що дало змогу зіставити різні моделі парламентаризму і виборчих систем, визначити їх особливості, переваги та виклики у контексті політичної стабільності та демократичності. Історичний підхід забезпечує розуміння формування парламентських структур та виборчих практик під впливом традицій, колоніальної спадщини та міжнародних політичних процесів, зокрема ролі Міжпарламентського союзу. Контент-аналіз офіційних документів, даних IPU і наукових джерел став основою для систематизації характеристик виборчих систем і оцінки їх впливу на політичне представництво. Крім того, методологія включає огляд практичних кейсів із різних регіонів, що допомагає ілюструвати теоретичні концепції на прикладі реальних політичних систем та виборчих технологій. Поєднання цих методів створює міцну базу для аналізу сучасних парламентських трансформацій і виборчих механізмів, а також для визначення перспектив їх розвитку в глобальному контексті. Структура роботи побудована за трьома основними блоками: аналіз форм міжпарламентської взаємодії та формування спеціальних інституцій, їх впливу на реформи представництва; огляд парламентських структур у ключових регіонах – їх види, функції та політичні особливості; розгляд виборчих систем, що застосовуються у різних країнах, їх типів, переваг і викликів, а також тенденцій їх розвитку. Це дозволяє створити цілісну картину сучасних трансформацій парламентаризму та виборчих технологій, а також окреслити перспективи подальших реформ у світовому масштабі.

Виклад основного матеріалу. Міжпарламентська взаємодія: інституції, вплив на парламентські реформи та розвиток демократичних систем представництва. Сьогодні дослідники виокремлюють декілька хвиль розвитку міжпарламентської взаємодії [4, с. 173].

Першу хвилю досліджують зі створення Міжпарламентського союзу (МПС) у 1889 році британцем В. Р. Кремером і французом Ф. Пассі, які прагнули створити платформу обговорення проблем війни та миру. Першу конференцію відвідали делегати з дев'яти країн, зокрема Великої Британії, Франції, Італії, Іспанії, Бельгії, Ліберії, Данії, Угорщини та США. Спочатку МПС об'єднував окремих парламентарів, з часом став міжнародною організацією парламентів суверенних держав і залишався майже єдиним подібним інститутом до 1945 року. Окрім нього, існували регіональні організації – Північний міжпарламентський союз (1907), Парламентська асоціація Імперії (1911) і Ліга Націй (1919–1946) [17].

З того часу МПС перетворився на глобальну організацію, що об'єднує 181 національний парламент і 15 асоційованих членів. Штаб-квартира розташована в Женеві, Швейцарія, а також існують офіси в Нью-Йорку та Відні. На офіційному сайті МПС вказується, що організація «діє

парламентською дипломатією та забезпечує парламентам і парламентаріям повноту спільної дії світу, демократії та стійкого розвитку у всьому світі. Гаслом МПС є «За демократію для всіх». Місія Міжпарламентського союзу (МПС) полягає в тому, щоб бути всесвітньою організацією національних парламентів, яка сприяє розвитку демократичного врядування, інституцій та цінностей. МПС співпрацює з парламентами та парламентарями з метою формулювання ефективних рішень і реагування на потреби й очікування громадян [7].

Стратегія МПС на 2022–2026 роки, затверджена на 143-й асамблеї в Мадриді у листопаді 2021 року, визначає п'ять стратегічних цілей: створення ефективних парламентів; сприяння інклюзивним та представницьким парламентам; підтримка стійких та інноваційних парламентів; аактивізація колективних парламентських дій; посилення підзвітності МПС [23]. Ці цілі спрямовані на зміцнення демократії, прав людини, гендерної рівності, участі молоді, боротьби зі зміною клімату та сталого розвитку шляхом політичного діалогу, співпраці та парламентських дій. Стратегія була розроблена на основі широкого консультативного процесу, в якому взяли участь 902 особи з 107 країн, включаючи парламентаріїв, парламентський персонал, інституційних донорів, партнерів та політичне керівництво МПС [23, с. 9].

На чолі МПС стоїть Президент, який обирається на трирічний термін та виконує функції політичного представника організації у міжнародних інституціях і координує стратегічні напрями діяльності. Генеральний секретар очолює Секретаріат – виконавчий орган, що відповідає за адміністративне управління, координацію щоденної діяльності, підтримку взаємозв'язку між членами МПС. Керівними органами МПС є Асамблеї, Керівна рада та Виконавчий комітет. Асамблеї МПС – це головні зібрання, що проходять двічі на рік і об'єднують парламентаріїв з усього світу для обговорення глобальних викликів, ухвалення резолюцій і формування загальної політичної волі. Керівна рада є найвищим керівним органом між сесіями Асамблеї. Вона приймає ключові рішення щодо політики, бюджету та напрямів роботи МПС. Виконавчий комітет забезпечує стратегічну координацію між основними органами, здійснює нагляд за фінансовими питаннями та підтримує зв'язки з іншими міжнародними структурами. До структури МПС входять також постійні комітети, які займаються тематичними напрямками: Комітет з питань миру та міжнародної безпеки; Комітет зі сталого розвитку; Комітет з демократії та прав людини; Комітет у справах ООН. Окрім того, МПС має низку спеціалізованих органів, що зосереджуються на ключових напрямках сучасної парламентської діяльності. Наприклад, Комітет з прав людини парламентаріїв опікується захистом парламентаріїв, права яких порушуються. Комітет з питань Близького Сходу, Комітет із забезпечення поваги до міжнародного гуманітарного права та Комітет з охорони здоров'я працюють над вирішенням складних регіональних і глобальних питань. МПС також створив Групу сприяння гендерній рівності, Форум жінок-парламентаріїв і Бюро молодих парламентаріїв для просування рівного представництва, розширення прав і можливостей жінок та молоді в політичному процесі. Серед новітніх структур – Робоча група з прозорості, підзвітності та відкритості, Робоча група з науки і технологій, а також Високорівнева консультативна група з протидії тероризму та насильницькому екстремізму. Для ефективного управління ресурсами та забезпечення фінансової прозорості функціонує Фінансовий підкомітет. Структура управління МПС – система, побудована на принципах демократичного представництва, інституційної взаємодії та відкритості, що забезпечує глобальну координацію парламентської діяльності, сприяє міжпарламентському діалогу [7].

Другу хвилю розвитку міжпарламентської взаємодії фіксують після Другої світової війни в період «холодної війни», коли зростала роль глобалізації та регіональної інтеграції.

Конгрес Європейського руху 1948 р. в Гаазі обговорив інтеграційні плани, що призвело до створення Ради Європи (1949) з консультативною Асамблеєю, пізніше – Парламентською асамблеєю Ради Європи (ПАРЄ).

1957 року засновано Європейське економічне співтовариство та Євратом, що започаткували євроінтеграційні процеси з Європейським парламентом (1962). У безпековій сфері 1949 року з'явилась Організація Північноатлантичного договору (НАТО), а 1956-го – Парламентська асамблея НАТО. У 1960–70-х роках з'явилося багато нових міжпарламентських інституцій: Латиноамериканський парламент (1964), Арабський міжпарламентський союз (1974), Центральньоамериканський парламент (1975), організація АСЕАН (1977) та інші, орієнтовані на регіональну інтеграцію [10, с. 51-57].

Третю хвилю пов'язують з пост-біполярним світом, коли було активовано створення суб-національних та наднаціональних парламентських інституцій в рамках регіонального співробітництва

[33, с. 22-23]. Сьогодні нараховують від 40 до 100 міжпарламентських інституцій, що відрізняються метою, функціями та ступенем впливу [3, с. 561; 10, с. 51-57].

Досліджуючи міжпарламентські інституції К. Кісслінг виокремлює їх чотири основні типи [27, с. 13]: 1) Міжпарламентські неурядові організації (GRINGOs) – неформальні об'єднання парламентарів, створені для вирішення конкретних регіональних або тематичних завдань. Вони мають приватну основу та можуть фінансуватися парламентами. Поділяються: за регіональним принципом (наприклад, Азіатсько-Європейська зустріч парламентського партнерства, Євро-середземноморська конференція спікерів, G8 спікерів); за проблемним напрямом (наприклад, «Парламентарі за глобальні дії» (PGA), Парламент з навколишнього середовища, Парламентська мережа Світового банку); 2) Міжнародні або регіональні парламентські союзи і асамблеї. Це більш інституціалізовані організації, членство в яких формується делегаціями національних парламентів, з юридичною автономією. Прикладами є: Міжпарламентський союз (IPU, 1889), Арабський міжпарламентський союз, Євро-Латиноамериканська парламентська асамблея, Африканський парламентський союз тощо. Вони є представницькими, але не законодавчими органами; 3) Парламентські органи міжнародних або регіональних (урядових) організацій – ці інституції є офіційними частинами міжнародних чи регіональних організацій, підпорядкованими їм, з власними статутами та бюджетом. Вони можуть мати дипломатичні привілеї, брати участь у діяльності організації, іноді виконують законодавчі функції (приклад – Європейський парламент, Генеральна Асамблея ООН, Парламентська асамблея Ради Європи). Їх законодавчі повноваження часто є спільними або обмеженими; 5) Міжнародні або регіональні парламентські спеціалізовані агенції. Ці структури приєднані до урядових міжнародних організацій, мають часткову незалежність, часто виникають на основі простих рішень, а не договорів. Вони зберігають відносну автономію, наприклад: Парламентська асамблея НАТО, Парламентська конференція Балтійського моря, Парламентська асамблея Організації Чорноморського економічного співробітництва.

Розвиток міжпарламентської взаємодії демонструє поступове ускладнення і диференціацію інституцій, що відображає зростаючу роль парламентарів у міжнародних процесах. Виникнення різних типів міжпарламентських інституцій — від неформальних неурядових об'єднань до офіційних парламентських органів і спеціалізованих агентств — свідчить про розширення політичних, представницьких та регуляторних функцій у глобальному та регіональному масштабах.

Парламентські структури у ключових регіонах світу: види, функції та політичні особливості. Майже в кожній країні світу є певна форма парламенту. Парламентські системи поділяються на дві категорії: двопалатні та однопалатні.

Зі 190 національних парламентів світу 78 є двопалатними (156 палат), а 112 – однопалатними, що загалом становить 268 палат парламенту з приблизно 46 000 членів парламенту. Членами МПС є 181 національний парламент (див. рисунок 1) [7].

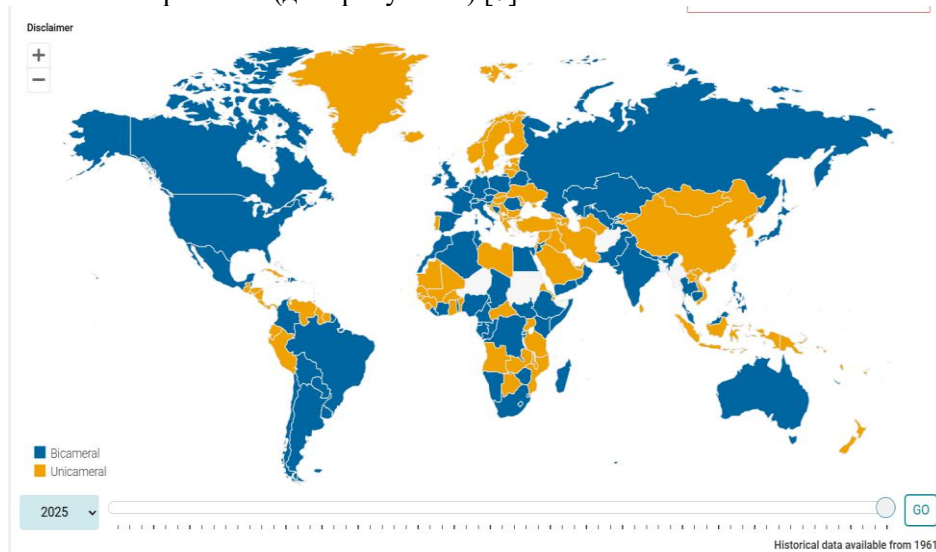

Рисунок 1. Парламенти світу. Розподіл за структурою: однакамеральні та двокамеральні

Взято на офіційному сайті МПС [7]

Так, у Європі політичні системи держав вирізняються значною інституційною різноманітністю, однак загальною тенденцією є домінування демократично обраних парламентів.

У більшості країн діють однопалатні парламенти, як-от у Албанії, Андоррі, Вірменії, Болгарії, Хорватії, Кіпрі, Данії, Естонії, Фінляндії, Греції, Угорщині, Ісландії, Латвії, Литві, Люксембурзі, Мальті, Монако, Чорногорії, Північній Македонії, Норвегії, Португалії, Молдові, Сербії, Словаччині, Швеції, Туреччині, Україні та інших. Члени цих парламентів обираються шляхом загальних прямих виборів, а вибори зазвичай відбуваються кожні чотири або п'ять років.

Бікамеральні парламенти представлені у таких країнах, як Австрія, Білорусь, Бельгія, Боснія і Герцеговина, Чехія, Франція, Німеччина, Ірландія, Італія, Нідерланди, Польща, Румунія, Російська Федерація, Словенія, Іспанія, Швейцарія та Велика Британія. Бікамералізм, який відображає історичні традиції розвитку парламентаризму.

Верхня палата, як правило, спочатку створювалася для представництва аристократії та стримування радикальних ініціатив нижньої палати. Існує думка, що друга палата є необхідною складовою парламенту [1, с. 172]. Проте деякі дослідники вважають, що вона доцільна переважно у федеративних державах, де представляє інтереси регіонів, тоді як в унітарних країнах її функції можуть бути зайвими. Ідеолог лейборизму С. Кріппс критикував бікамералізм, вказуючи, що дві палати, які розділяють суверенітет, ускладнюють ефективну демократію: друга палата або дублює першу, або не представляє народ цілком, і тому не повинна існувати в демократичному парламенті. Критика бікамералізму зводиться до наступного: друга палата є дублюючою, якщо обирається за тими ж правилами, що і нижня; вона антидемократична, якщо формується за іншими, більш вузькими правилами; ускладнює роботу парламенту, який і так повільно реагує на сучасні виклики. Проте, інші дослідники вважають, що двопалатні парламенти краще відображають інтереси регіонів і забезпечують баланс законодавчому процесі [3, с. 561]. Крім того, деякі верхні палати мають особливу рису – безперервність: їх склад оновлюється частинами, що надає стабільність (наприклад, Сенат США, Рада штатів Індії, Сенат Франції).

Назви палат зазвичай поділяють на нижню та верхню. Сьогодні верхня палата має менші повноваження і буває двох типів: слабка (її вето може бути подолане нижньою палатою, як у Великобританії, Польщі) або сильна (без її згоди закон не ухвалюється, наприклад в Італії, США). У системах англосаксонського права парламент включає главу держави (монарха чи президента) та обидві палати. У країнах континентальної традиції (Німеччина, Франція) парламент – це лише дві палати, глава держави до нього не входить [3, с. 554]. Глава держави бере участь у законодавчому процесі через підписання законів і право вето. Нижня палата, як правило, вдвічі або більше чисельніша за верхню, винятком є Велика Британія, де палата лордів за чисельністю більша за палату громад. Після реформ 2014–2015 рр. чисельність палати лордів зменшена до близько 800 членів, а палати громад – 650. Верхня палата формується різними способами: прямі вибори (США, Бразилія, Італія, Японія), непрямі вибори (Франція, Індія), призначення (Канада, Таїланд), спадкові пери (Велика Британія). Залежно від способу формування змінюються і повноваження палат: обрані прямим способом – найбільш впливові, призначені – слабші. Депутати нижньої палати обираються переважно прямими виборами на термін 4–5 років. У деяких країнах передбачені квоти для жінок, релігійних і національних груп, які обираються непрямо. Правомірність обрання депутатів перевіряє парламент, спеціальні комісії або судові органи. Згідно з теорією поділу влади, парламент є носієм верховної законодавчої влади. Це підтверджують конституції різних країн, наприклад: Конгрес у США, Палата депутатів і Президент у Греції, дві палати в Італії, парламент у Японії, Національний конгрес у Бразилії [3, с. 545-560].

Станом на 2024 рік у низці європейських країн уже пройшли або заплановані парламентські вибори - зокрема в Хорватії, Литві, Ірландії, Франції, Бельгії, Австрії, Португалії, Румунії та Великій Британії. Європейський парламентський ландшафт також демонструє приклади призупиненого або неактивного функціонування (як в Україні, де дата наступних виборів поки що не визначена) чи відсутності чітко зафіксованої дати наступних виборів [31].

У 2024 році парламентські вибори, що пройшли в низці європейських країн, засвідчили не лише оновлення складів національних законодавчих органів, а й важливі ідеологічні зрушення у настроях виборців. Вони стали дзеркалом глибинних соціальних змін, політичних трансформацій та нового запиту на моделі державного управління.

Одним із прикметних прикладів стало посилення позицій лівоцентристських сил. Так, у Литві значну підтримку здобула Соціал-демократична партія (LSDP), яка отримала 52 мандати і стала

найбільшою фракцією в Сеймі. Її лідер, Вілія Блінкевічюте, очолила урядову коаліцію з партією «Світанок Немунаса» та «Союз демократів «За Литву»». Попри перемогу, LSDP не отримала абсолютної більшості, що свідчить про збереження політичної конкуренції в країні. Це означає повернення виборця до традиційного соціального порядку після періоду правоконсервативного урядування. Водночас, коаліційний союз з націоналістичною партією викликав критику частини експертного середовища через ідеологічну несумісність.

У деяких країнах зберігається тенденція до право-центристської стабільності, через все більші поступки правим та утворення коаліцій центристів та правочентристів. Так, в Ірландії лідером перегонів на парламентських виборах в Ерахтас (ірл. Oireachtas) стала партія Фіанна Файл (Fianna Fáil або «Солдат долі»), що вважається центристською, соціал-консервативною «партією влади» з орієнтацією на мішану економіку й помірну національну політику. Ця партія здобула 48 місць і утворила коаліцію з Fine Gael («Родина ірландців»), яка вважається правочентристською, ліберально-консервативною, орієнтованою на ринкову економіку, поступовий соціальний лібералізм, проєвропейський курс. Партія "Fine Gael" здобула 38 місць. Третя партія, яка отримала найбільше місць (39 місць) – це "Sinn Féin" («Ми самі»), що є лівою, соціалістичною партією [8, с. 99]. Всі три партії підтримують ідею об'єднання Ірландії, але з різною інтенсивністю та підходами. Це свідчить про збереження політичної конкуренції в країні та відсутність значних змін у політичному ландшафті. Проте розпорошеність підтримки й падіння Зелених створюють виклики для урядування.

Ряд держав демонструють більш радикальний право-популістський розворот. Наприклад, в Австрії на парламентських виборах 2024 року Партія свободи Австрії (FPÖ) здобула 28,8% голосів та 57 місць, ставши найбільшою партією в парламенті. Однак, попри цей успіх, FPÖ не змогла сформувати уряд. Усі інші партії, які отримали найбільше місць на виборах, а це Народна партія Австрії (ÖVP), що отримала 26,3% голосів та 51 місце, та Соціал-демократична партія Австрії (SPÖ), яка отримала 21,1% голосів та 41 місце, відмовилися від коаліції з FPÖ через суперечливу політику її лідера Герберта Кікля. Президент Австрії, Александер ван дер Беллен, доручив формування уряду канцлеру Карлу Нехаммеру з Австрійської народної партії (ÖVP). Однак, після тривалих переговорів, Нехаммер подав у відставку, і президент призначив нового канцлера, голову консервативної Австрійської народної партії (ÖVP) Крістіана Штокера. У березні 2025 року було сформовано перший в історії Австрії три-партійний уряд, до якого увійшли ÖVP, Соціал-демократична партія Австрії (SPÖ, лівоцентристська, представлена Андреасом Баблером) та NEOS (Нова Австрія та Ліберальний форум - ліберальна партія, очолювана Беате Майнл-Райзінгер). Цей уряд став першим три-партійним у країні з 1949 року.

У Португалії на парламентських виборах 2024 року перемогла правочентристська коаліція «Демократичний альянс», яка здобула 28,8% голосів та 80 місць, що дозволило їй сформувати уряд. Соціалістична партія (PS) отримала 28% голосів та 78 місць, втративши понад 40 місць порівняно з попередніми виборами. Проте надзвичайно високий результат отримала праворадикальна партія «Chega» (здобула 22,6% голосів та 58 місць), ставши другою за величиною фракцією. Це стало тривожним сигналом для демократичного ландшафту країни. Відмова центристів вступати з нею в коаліцію призвела до тимчасової політичної нестабільності.

Своєрідний сигнал змін на політичному полі продемонструвала й Румунія, де перемогу на президентських виборах здобув незалежний кандидат Нікушор Дан. Його обрання на тлі низької довіри до партійної системи стало предметом чисельних диспутів навколо можливих виборчих маніпуляцій, в тому числі за допомогою формування закордонних виборчих округів.

У країнах Західної Європи зафіксовано як посилення правих, так і спроби лівоцентристських сил втримати баланс. Наприклад, у Франції партія «Національне об'єднання» здобула найбільше голосів, однак до влади прийшла коаліція центристів та соціалістів, що зуміла мобілізувати проєвропейський електорат і сформувати уряд.

У Великій Британії парламентські вибори завершилися перемогою Консервативної партії, яка змогла втримати владу попри те, що вона зазнала значних втрат, отримавши лише 23,7% голосів та 121 місце, що є найгіршим результатом в історії партії. Лейбористи здобули 43 місця, а Ліберально-демократична партія - 72 місця. Це свідчить про значні зміни в політичному ландшафті країни, зокрема, зростання підтримки менших партій.

Бельгія вкотре продемонструвала складність формування уряду. Правочентристська націоналістична партія N-VA (Nieuw-Vlaamse Alliantie - Новий Фламандський Альянс), що виступає за більшу автономію Фландрії та посилення регіонального самоврядування, орієнтована на

консервативну економічну політику стала лідером перегонів (здобула 25 місць), але через фрагментованість парламенту перемовини щодо коаліції зайшли в глухий кут, що спричинило чергову політичну паузу в країні.: Згодом коаліцію утворили три партії N-VA, PS та Open VLD. Партія PS (Parti Socialiste - Соціалістична партія) є лівоцентристською, соціал-демократичною, що є основним політичним гравцем у франкомовній Валлонії. Партія Open VLD (Open Vlaamse Liberalen en Democraten - Відкриті Фламандські Ліберали та Демократи) є ліберальною партією, що стоїть на проєвропейських позиціях і підтримує ринкову економіку. Так, три партії утворили урядову коаліцію, що поєднує націоналістичні, соціал-демократичні та ліберальні сили. Така коаліція прагне забезпечити баланс між регіональними інтересами Фландрії та Валлонії, а також підтримати економічне зростання, соціальний захист і подальшу євроінтеграцію.

На парламентських виборах 2024 року в Хорватії Хорватський демократичний союз (HDZ) здобув 55 місць, а його союзники - ще 6, що в сумі дало 61 місце. Основна опозиційна сила, Соціал-демократична партія (SDP), отримала 37 місць. Діючий уряд сформовано коаліцією HDZ та Патріотичного руху (DP), що вперше увійшов до уряду. Вибори відбулися на фоні вступу Хорватії до Шенгенської зони та зони євро.

У другому турі парламентських виборів 2024 року у Франції кандидати, підтримувані Національним фронтом (NFP), здобули 180 місць, а партія «Ensemble» - 159 місць. Республіканці (LR) отримали 39 місць. Вибори показали значне посилення правих сил у парламенті, зокрема, партія "RN" (Національний фронт) здобула 142 місця, що є значним зростанням порівняно з попередніми виборами.

Таким чином, парламентські вибори 2024 року в Європі засвідчили зміни в ідеологічному балансі. У більшості країн спостерігається зростання підтримки правих та ультраправих партій, що свідчить про зміщення політичного спектру вправо. Це може бути наслідком економічних труднощів, міграційних процесів та соціальних змін.

У країнах Азії парламентські структури значною мірою варіюються як за формою, так і за способом формування представницьких органів.

У більшості держав діють бікамеральні парламенти, з нижньою палатою, яку зазвичай обирають безпосередньо, та верхньою палатою - сформованою або шляхом непрямих виборів, або призначенням. Наприклад, такі країни, як Афганістан (із призупиненою діяльністю парламенту), Бутан, Камбоджа, Індія, Японія, Казахстан, Малайзія, Непал, Пакистан, Філіппіни, Таджикистан, Таїланд та Узбекистан мають двопалатні парламенти. У цих країнах членів нижніх палат обирають безпосередньо громадяни, тоді як верхні палати часто формуються через непрямі вибори або призначення. Верхні палати, як правило, мають дорадчі функції або представляють регіони, забезпечуючи баланс між центром і периферією.

Водночас такі країни, як Бангладеш, Бруней, Китай, Північна Корея, Індонезія, Іран, Киргизстан, Лаос, Мальдіви, Монголія, М'янма (із призупиненою діяльністю парламенту), Республіка Корея, Сінгапур, Шрі-Ланка, Тимор-Лешті, Туркменістан, В'єтнам та інші мають однопалатні парламенти. У більшості з них депутати обираються безпосередньо, за винятком таких випадків, як Бруней і Китай, де склад парламенту формується через непрямі вибори або призначення. Парламентські вибори в регіоні проходять у різні роки, як правило, з п'ятирічною періодичністю. Наприклад, у 2024 році вибори вже відбулись або відбуваються в Індії, Ірані, Індонезії, Пакистані, Республіці Корея, на Мальдівах та в інших країнах. Перші сесії новообраних парламентів зазвичай проходять через декілька тижнів після виборів. У багатьох державах верхні палати оновлюються частково або за окремим графіком, як у випадку з Радою штатів Індії чи Сенатом Пакистану. Таким чином, політична система країн Азії характеризується широким спектром моделей парламентського представництва — від демократичних виборів до авторитарних формувань рад. Ці відмінності зумовлені як історичними та культурними факторами, так і рівнем демократичного розвитку кожної окремої країни.

У країнах Близького Сходу та Північної Африки структура парламентів також демонструє значну різноманітність - як щодо форми правління, так і способу формування законодавчих органів. Бікамералізм в країнах цього регіону є часто компромісом між традицією і модернізацією. Більшість країн регіону зберігають двопалатну парламентську систему, де нижні палати зазвичай формуються шляхом прямих виборів, а верхні - призначаються або обираються непрямим шляхом (наприклад, у Марокко, Тунісі, Йорданії, Бахреїні, Єгипті, Алжирі тощо). В ряді країн продовжується оновлення інституцій. Наприклад в Тунісі після ухвалення нової конституції у 2022 році було створено верхню палату парламенту – Національну раду регіонів і округів, яка обирається непрямим голосуванням та

покликана відобразити територіальне представництво. Проте в більшості держав регіону продовжується балансування між традиціями та інноваціями, щоб утримати елементи традиційного впливу монархій або еліт при формальному збереженні виборчих процесів.

Водночас, у деяких країнах законодавчі органи повністю або частково призначаються владою. Наприклад, в Бахреїні верхня палата (Шура) повністю призначається монархом. В Омані, Саудівській Аравії, Йорданії, Ємені верхні палати або унікамеральні органи (як у Саудівській Аравії) формуються виключно шляхом призначення. Проте такі зміни супроводжуються критикою через концентрацію влади в руках виконавчої гілки, особливо президента. [24].

В Об'єднаних Арабських Еміратах члени Федеральної національної ради (FNC), що є консультативним органом, частково призначаються, частково обираються - це гібридна модель. Така система запроваджена у 2006 році в межах поступової політичної модернізації країни, що поєднує традиції еміратського правління з елементами представницької участі громадян. Загалом Рада складається з 40 членів, з яких 20 призначаються правителями семи еміратів, а ще 20 обираються через спеціально створені виборчі колегії. Кожен емірат має свою квоту місць, пропорційну його населенню, і формує виборчу колегію, до якої входять громадяни, затверджені місцевими правителями. Виборчі колегії мають право як голосувати, так і висувати кандидатів. У 2019 році в країні було запроваджено гендерну квоту, згідно з якою не менше 50% членів FNC мають бути жінками, що стало важливим кроком у розширенні участі жінок у політичному житті держави. Хоча FNC не має законодавчих повноважень, вона відіграє суттєву роль у консультаціях щодо законопроектів, затвердженні бюджету, а також у нагляді за діяльністю виконавчої влади через запити до міністрів [19].

У країнах з тривалими політичними чи збройними конфліктами, як-от Судан, Ємен, Лівія, Кувейт, парламентська діяльність або призупинена, або вибори давно не проводились. Наприклад, в Ємені востаннє парламент обирався у 2003 році, в Судані не має активного парламенту з 2019 року, в Кувейті на момент останніх виборів (2024) виник стан політичної нестабільності. У травні емір Мішааль аль-Ахмад аль-Джабер ас-Сабах розпустив парламент, обраний лише за місяць до того, та призупинив дію частини конституції на 4 роки. Причиною стали затяжні конфлікти між урядом і депутатами, зокрема спроби парламенту впливати на питання спадкоємності. Емір заявив про створення комісії для реформування конституції, яка не змінювалася з 1962 року. Це вже третє призупинення основного закону в історії Кувейту (після 1976 і 1986 років) і спроба стабілізувати систему управління країною [28].

У деяких країнах (наприклад, Туніс, Ірак, Єгипет, Ліван) попри складну політичну ситуацію триває демократичний виборчий процес. Це свідчить про намагання інституціоналізувати владу через вибори навіть у нестабільних умовах, зокрема, в Йорданії, Сирії, Єгипті, Катарі. Наприклад, в Йорданії вибори до парламенту відбулися 10 вересня 2024 року, участь у них узяли 32,25% виборців. Значний успіх здобула опозиційна ісламістська партія «Ісламський фронт дії», що отримала 31 мандат, що свідчить про зростання впливу релігійно орієнтованих сил у політичному ландшафті країни [25]. У Сирії вибори до Народної ради відбулися 15 липня 2024 року з явкою 38,16%, де партія Баас та її союзники традиційно зберегли домінування, отримавши загалом 185 із 250 місць. Це ще раз підтвердило збереження однопартійної структури влади, попри складну безпекову ситуацію в країні [13]. У Єгипті парламентські вибори заплановані на 2025 рік і, за прогнозами, відбуватимуться за змішаною системою. Основну конкуренцію очікується між партією «Майбутнє нації» та рядом проконтрольованих опозиційних сил, у контексті збереження авторитарної моделі політичної мобілізації. У Катарі, натомість, у листопаді 2024 року відбувся конституційний референдум, на якому 90,6% виборців підтримали скасування прямих виборів до консультативної ради (Шури). Це фактично означає відмову від започаткованої у 2021 році практики політичної лібералізації, і є кроком до зміцнення монархічної моделі влади. Таким чином, регіон демонструє строкату картину: від спроб демократизації до відкату в бік авторитаризму, що визначатиме подальші сценарії політичного розвитку країн [20]. У більшості африканських країн парламент є ключовим інституційним органом, відповідальним за законотворчу діяльність. Унікамерні (однопалатні) парламенти функціонують у таких державах, як Ангола, Бенін, Гамбія, Гана, Мозамбік, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Танзанія, Уганда, Замбія тощо. В Бурунді, Камеруні, Чаді, Кенії, Ефіопії, Нігерії, Руанді, ПАР, Зімбабве та інших, діє бікамеральна (двопалатна) система, яка включає нижню палату (найчастіше Національну асамблею чи парламент) і верхню палату (Сенат або еквівалентний орган).

Основним способом формування складу парламентів у більшості країн є прямі вибори населення.

Така практика є типовою для нижніх палат у майже всіх державах і для деяких верхніх палат, як-от у Сенатах Екваторіальної Гвінеї та Зімбабве. У верхніх палатах деяких країн члени обираються непрямым голосуванням або призначаються - наприклад, у Камеруні, Руанді, Конго, Ефіопії та Лесото.

Крім того, в умовах політичних трансформацій або перехідних періодів парламенти можуть формуватися виключно шляхом призначення - приклади таких країн включають Гвінею, Малі, Габон і Південний Судан.

Виборчі цикли різняться залежно від держави, однак здебільшого вони охоплюють п'ятирічний термін. Останні парламентські вибори у країнах континенту проводились переважно у 2023–2024 роках, як-от у Демократичній Республіці Конго, Гвінеї-Бісау, Зімбабве, Кенії та Нігерії. У деяких державах вибори призначені на найближчі роки, зокрема на 2025, 2026 та далі. Водночас у таких країнах, як Еритрея, вибори не проводились з 1994 року, а в Нігері парламентська діяльність наразі призупинена [22].

На іншому полюсі перебувають країни з обмеженим або зовсім призупиненим парламентським процесом. У Судані обидві палати парламенту залишаються фактично розпущеними з 2019 року після військового перевороту, що створює глибокий вакуум законодавчої влади. У Лівії парламент – Палата представників – функціонує з 2014 року без жодного оновлення складу, попри численні заклики до проведення нових виборів. Така стагнація підважує легітимність законодавчого процесу та знижує рівень політичної участі громадян.

У країнах Латинської Америки та Карибського басейну парламентські системи представлені переважно бікамеральними органами, хоча є й унікальні приклади. Наприклад, у таких державах, як Антигуа і Барбуда, Аргентина, Багами, Барбадос, Беліз, Болівія, Бразилія, Чилі, Колумбія, Домініканська Республіка, Гренада, Гаїті, Ямайка, Мексика, Парагвай, Сент-Люсія, Тринідад і Тобаго, США та Уругвай діють двопалатні парламенти, що складаються з нижньої палати (зазвичай Палата представників чи Палата депутатів) та верхньої палати (сенату), причому нижня палата формується шляхом прямих виборів населення, а верхня - здебільшого через прямі вибори або призначення (наприклад, верхні палати Багамів, Барбадосу, Ямайки та Тринідаду і Тобаго формуються шляхом призначень).

У таких країнах, як Коста-Рика, Куба, Домініка, Еквадор, Сальвадор, Гватемала, Гайана, Гондурас, Нікарагуа, Панама, Перу, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Вінсент і Гренадіни, Суринам та Венесуела, парламент є унікамеральним і члени обираються виключно безпосередньо громадянами.

Терміни повноважень парламентів здебільшого коливаються від п'яти до шести років. Останні парламентські вибори пройшли, наприклад, в Аргентині та Парагваї у 2023 році, у Мексиці в 2024, в Канаді в 2025 році. Наприклад, парламентські вибори в Канаді 28 квітня 2025 р. відбулися після того як прем'єр-міністр Марк Карні розпустив парламент за погодженням з генерал-губернатором після відставки Джастіна Трюдо. Карні, колишній голова Банку Канади, зміг мобілізувати підтримку виборців, зокрема, через зростання напруженості у відносинах з США та загрози з боку президента Д. Трампа. Вибори відбулися достроково, хоча за законом вони мали відбутися не пізніше 20 жовтня 2025 року. Це були перші вибори за новим виборчим округом, що збільшив кількість місць у Палаті громад до 343. Ліберальна партія Канади під керівництвом Марка Карні здобула 169 місць, що на три менше за більшість. Це дозволило їй сформувати уряд меншості. Консервативна партія Канади під керівництвом П'єра Полієва здобула 144 місця, що є найкращим результатом партії з 2011 року. Нова демократична партія (NDP) зазнала значного падіння підтримки, здобувши менше 10 місць, що призвело до відставки лідера Джагміта Сінга. Блок Квебеку здобув 23 місця, зберігши своє представництво в парламенті. Зелені та інші малі партії отримали менше 5 місць. Уряд меншості Карні стикається з викликами у парламенті, де для прийняття законів йому необхідно заручитися підтримкою інших партій в умовах зовнішнього тиску.

В цілому, парламентські системи у країнах Латинської Америки і Карибського регіону демонструють широку різноманітність у структурі та способах формування палат, але переважно базуються на прямому народному волевиявленні, з винятками для верхніх палат у деяких державах, де застосовується призначення членів. Це відображає як історичні традиції, так і сучасні політичні особливості регіону.

У регіоні Океанії парламентаризм здебільшого представлений однопалатними системами, які функціонують на основі прямого загального виборчого права. Однак у деяких країнах - зокрема в Австралії та Палау - зберігається класична двопалатна структура парламенту, що відображає або

колоніальну спадщину, або внутрішні політичні традиції.

Австралія має розвинену парламентську систему, яка складається з Палати представників та Сенату, обидві палати обираються громадянами шляхом прямих виборів (останні вибори відбулися 3 травня 2025 року). Цей тип бікамералізму відзначається високою стабільністю та ефективністю, адже обидві палати активно беруть участь у законотворчому процесі.

У Новій Зеландії парламент представлений лише однією палатою - Палатою представників, яка обирається за змішаною виборчою системою. Останні вибори відбулися у жовтні 2023 року, й новий парламент розпочав свою роботу 5 грудня. З огляду на політичну стабільність країни, ця система вважається однією з найефективніших у регіоні.

Країни Тихоокеанського регіону, такі як Кірібаті, Самоа, Тувалу, Вануату та інші, мають парламентські системи, що загалом функціонують у межах однопалатної моделі. Вибори зазвичай проходять у демократичний спосіб, хоча у деяких державах, як-от у Самоа, виборчі процеси мають особливості через традиційні суспільні структури, які впливають на склад кандидатів та політичну участь. Наприклад, у Самоа лише особи, які мають титул «матаї» (вождів), мають право балотуватись до парламенту, що суттєво обмежує доступ до влади широким верствам населення. Особливе місце займає Палау, де діє двопалатна система з Сенатом і Палатою делегатів. Обидві палати формуються шляхом прямих виборів, і мають практично рівнозначні повноваження у прийнятті законів. Це нетипово для малого острівного суспільства, але відповідає політичній культурі США, яка значно вплинула на становлення системи управління у Палау.

У країнах, як-от Фіджі чи Папуа-Нова Гвінея, парламентаризм стикається з викликами, пов'язаними із політичною нестабільністю, плеємним впливом та слабкістю інституцій. Проте регулярне проведення виборів і поступове зміцнення демократичних механізмів свідчать про потенціал до політичного зростання. Таким чином, парламентські системи в Океанії демонструють широкий спектр моделей — від стабільних бікамеральних демократій до крихких, але функціональних однопалатних систем, де традиційні та сучасні елементи поєднуються у пошуках ефективного політичного представництва [22].

Виборчі системи національних парламентів: варіабельність моделей і регіональні відмінності. За даними Н.-К. Бормана та М. Голдера, які здійснили масштабне дослідження виборчих систем у демократичних державах за період з 1946 по 2011 рік, зазначається, що вибір виборчої системи рідко є виключно технічним або нейтральним рішенням - навпаки, його часто визначають політичні інтереси еліт, які прагнуть використати виборчі правила для досягнення стратегічних цілей: обмеження конкуренції, зміцнення влади або досягнення певного рівня політичної репрезентативності [15, с. 362]. Автори, зокрема, виявили, що у перші десятиліття після Другої світової війни в більшості країн домінували мажоритарні системи, проте починаючи з 1990-х років, відбулося зростання популярності пропорційних і змішаних виборчих моделей. Особливо помітними ці зміни стали в посткомуністичних країнах, державах Африки та Латинської Америки, де політичні трансформації спричинили хвилю електоральних реформ.

Сьогодні, за даними Н.-К. Бормана та М. Голдера 54% незалежних держав та напівавтономних територій, у яких проводяться прямі парламентські вибори, використовують мажоритарні системи відносної більшості; 35% застосовують пропорційні виборчі системи (PR); 10% використовують напівпропорційні системи, причому всі, окрім двох, є паралельними виборчими системами [15, с. 364].

Держави Європи та Африки демонструють найбільшу варіабельність виборчих систем. При цьому, в державах Європи останні десятиліття відбулася переорієнтація на використання виборчої системи пропорційного представництва (List Proportional Representation, List PR), яка діє в Німеччині, Італії, Іспанії, Португалії, Нідерландах, скандинавських і балтійських країнах. Водночас, в Великій Британії використовується мажоритарна виборча система відносної більшості, або так звана – First-Past-The-Post System (FPTP), при якій перемагає кандидат, що отримав найбільшу кількість голосів у одномандатному окрузі, незалежно від того, чи є ця кількість абсолютною більшістю. В Ірландії та на Мальті використовуються STV (Single Transferable Vote) або «система єдиного передаваного голосу». Це пропорційна виборча система у багатомандатних округах, де виборець може ранжувати кандидатів за пріоритетом, а голоси передаються від кандидатів з надлишком або від тих, хто вибув, до наступних уподобаних виборцем кандидатів, що дозволяє забезпечити пропорційне та справедливе представництво [12]. У Франції, Україні, Литві, Румунії використовується двотурова «мажоритарна виборча система» або «мажоритарна система абсолютної більшості» відома як TRS або Two-Round

System. Це система, при якій, якщо в першому турі жоден кандидат не отримує необхідної більшості голосів (зазвичай понад 50%), проводиться другий тур голосування між двома лідерами першого туру, і переможцем стає кандидат, який отримує більшість у другому турі. В ряді країн, таких як Угорщина, Болгарія використовуються змішані виборчі системи [11].

У країнах Африки найпоширенішою є мажоритарна система відносної більшості, або «переможець отримує все» (First-Past-The-Post, FPTP), яка використовується в Кенії, Нігерії, Уганді, Замбії, Гані та інших [20; 24]. Однак в окремих державах (зокрема, в Беніні, Малі, Гвінеї) використовується двотурова система (Two-Round System, TRS), а в таких країнах, як Південна Африка, Мозамбік, Намібія - пропорційне представництво (List PR) [34].

У більшості країн Латинської Америки переважає пропорційна виборча система за партійними списками (List PR), яка дозволяє забезпечити репрезентативність політичних сил у парламенті. Її застосовують Аргентина, Бразилія, Чилі, Колумбія, Перу, Болівія та інші. Водночас, у Венесуелі зберігається змішана система, що поєднує елементи пропорційного та мажоритарного голосування.

Азія демонструє значне різноманіття [22]. У великих країнах Південної та Південно-Східної Азії (Індія, Пакистан, Малайзія) використовується FPTP. У Японії та Південній Кореї запроваджено змішану систему, що поєднує FPTP і пропорційне голосування. У Непалі частково діє STV (одиничне передавальне голосування), а в Афганістані, Йорданії (до 2016 р.), Кувейті — система єдиного голосу в багатомандатному окрузі, що не передається (Single Non-Transferable Vote, SNTV). В Ізраїлі та Іраку діє пропорційна система (List PR). У країнах Близького Сходу, таких як Ліван, Іран, Сирія, переважають мажоритарні системи, зокрема Block Vote [16].

У Північній Америці FPTP переважає у США та Канаді, де вибори проходять у одномандатних округах. У США деякі штати, зокрема Мейн і Аляска, використовують Alternative Vote (AV) або систему Ranked Choice Voting на місцевому рівні. У Мексиці застосовується змішана виборча система, яка поєднує мажоритарний і пропорційний компоненти [12].

Океанія та Тихоокеанський регіон характеризуються широким спектром виборчих практик [22]. В Австралії застосовуються Alternative Vote (AV) для нижньої палати та STV для Сенату. У Новій Зеландії діє пропорційна система у змішаній формі. У менших країнах регіону — таких як Самоа, Фіджі, Соломонові острови — часто застосовуються FPTP або Block Vote.

Таким чином, пропорційна система (List PR) домінує в Європі, Латинській Америці, частинах Африки та Азії; мажоритарні системи (FPTP, TRS) широко використовуються в Північній Америці, Африці та Південній Азії. Змішані моделі та альтернативні системи голосування (AV, STV, система єдиного голосу в багатомандатному окрузі, що не передається — SNTV) здобули популярність у низці країн, зокрема в Японії, Австралії, Новій Зеландії та деяких державах Близького Сходу й Азії.

Висновки. Розвиток парламентаризму та систем представництва у різних країнах світу значною мірою залежить від активної участі держав у міжнародному обміні знаннями про різноманітні моделі парламентських систем і виборчі інструменти. Такі платформи, як Міжпарламентський союз, сприяють поширенню кращих практик і стимулюють проведення реформ, що відповідають національним політичним та соціальним особливостям, тим самим підтримуючи процес демократизації.

Аналіз світових практик свідчить, що виборчі системи мають ключове значення для формування структури і функцій парламентів, впливаючи на рівень політичної репрезентативності, конкуренції між політичними силами та стабільність владних інститутів. Особливо важливим є те, що вибір виборчої системи часто зумовлений не лише технічними міркуваннями, а й політичними інтересами еліт, що прагнуть використовувати інструменти голосування для посилення власної влади чи забезпечення справедливого представництва.

Тенденції розвитку вказують на збільшення популярності пропорційних і змішаних систем, які краще відображають політичне різноманіття суспільства та сприяють інклюзивності у парламенті. Водночас мажоритарні системи залишаються домінантними в ряді регіонів, забезпечуючи відносну простоту виборчого процесу і сприяючи стабільності урядових коаліцій.

З огляду на це, демократичний розвиток парламентаризму вимагає гнучкого підходу до вибору виборчих інструментів, які мають враховувати соціально-політичний контекст кожної країни, щоб створити баланс між ефективністю управління і справедливим політичним представництвом. Загалом, системний аналіз парламентських структур і виборчих механізмів у світі демонструє, що розвиток демократичних інститутів є процесом, який посилюється через міжнародний діалог і адаптацію моделей, що відповідають локальним умовам, стимулюючи розвиток стабільних і

відкритих систем народовладдя.

Бібліографічний список:

1. Азаренко Т. Парламентський бікамералізм та адміністративно-територіальна реформа. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 11. С. 171–174.
2. Бабинська Н., Костантинівська А., Рибій О., Бондарчук А. А як у них? Світові парламентські практики. Створено в рамках програми USAID «Пада: підзвітність, відповідальність, демократичне парламенське представництво». ГМ «ОПОРА». К. : ФОП П'ятаков Ю.О., 2016. 79 с.
3. Гошовська В. А. Парламентаризм: підручник. 3-ге вид., допов. й розшир. / В. А. Гошовська та ін. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2024. 592 с.
4. Дудко І. Д. Міжнародний парламентаризм в інтерпретаціях західної політичної думки. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. № 37. С. 172–177.
5. Дудко І. Класифікаційні ознаки міжнародних парламентських інституцій: до питання про теоретичні засади міжнародного парламентаризму. *Вісник ННІ ПУДС*. 2023. № 2(18). С. 38–42.
6. Інструменти парламентського контролю у контексті післявоєнного відновлення / Аналітична довідка. Програма USAID RANG у співпраці з Комітетом ВРУ з питань економічного розвитку. Агентство США з міжнародного розвитку (USAID). 2024. 28 с. URL: <https://internews.ua/storage/app/media/rang/Materials/Postwar-parliamentary-oversight.pdf>.
7. Міжпарламентський союз. Офіційний сайт. URL: <https://www.ipu.org/> (дата звернення: 24.05.2025)
8. Мохончук Б. С. Виборчі системи: порівняльно-правове дослідження. Харків: Юрайт, 2021. 306 с.
9. Осадчук І. Ю. Атипові парламентські системи правління (на прикладі країн Африки, Південної Америки й Океанії). *Регіональні студії*. 2019. № 17. С. 42–45.
10. Узун Ю. В. Архітектура регіонального представництва в системах багаторівневих відносин. *Політичне життя*. 2023. Вип. 3. С. 48–64.
11. Чупрін Р. В. Гібридні виборчі системи в сучасному світі: основні різновиди та тенденції застосування на загальнонаціональному рівні. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2016. № 1/2(29/30). С. 54–61.
12. ACE Electoral Knowledge Network. Comparative Data. URL: <https://aceproject.org/epic-en/>.
13. Al Arabiya English. The Ba'ath Party of Syria won the parliamentary elections, as expected. URL: <https://english.alarabiya.net/News/middle-east/2024/07/18/syria-s-ruling-baath-party-wins-parliamentary-vote-as-expected>
14. Bauer M., Schreyer B. Bicameralism and Democracy: Institutional Variation and Effects. London: Palgrave Macmillan, 2017. 312 p.
15. Bormann, N.-C., Golder, M. Democratic Electoral Systems around the World, 1946–2011. *Electoral Studies*. 2013. Vol. 32, Is. 2. P. 360–369.
16. Carmack, T. Comparative Analysis of Electoral Systems and Political Institutions. Cambridge University Press, 2012. 275 p.
17. Cofelice A. Ideas, beliefs and norms: what role for International Parliamentary institutions? Centro Studi sul Federalismo. 2019. URL: https://www.csfederalismo.it/images/Research_paper/CSF-RP_Cofelice_IPIs_Dec.2019.pdf
18. Cofelice, Andrea and Kingah, Stephen, "The Role of Regional Parliaments in Enhancing Democracy in the South" in *Comparative Regionalisms for Development in the 21st Century: Insights from the Global South*. Ed. Fanta, Emmanuel, Shaw, Timothy and Tang, Vanessa (Farnham: Ashgate, 2013), 191–207.
19. Federal National Council – UAE Government Portal. URL: <https://u.ae/en/about-the-uae/the-uae-government/the-federal-national-council>.
20. Inter-Parliamentary Union. Elections in the Middle East and North Africa / IPU Parline. URL: https://data.ipu.org/elections/?region=middle_east_and_north_africa&structure=.
21. Inter-Parliamentary Union. Syrian Arab Republic – Parliamentary Elections 15 July 2024. URL: <https://data.ipu.org/parliament/SY/SY-LC01/election/SY-LC01-E20240715/>.
22. Inter-Parliamentary Union. Parliamentary elections in the Pacific region / IPU. URL: https://data.ipu.org/elections/?region=sub_saharan_africa&structure=.
23. IPU 2022–2026 Strategy. For democracy. For everyone / Inter-Parliamentary Union. Geneva: Courand et Associés (France), 2022. 23 p.
24. IPU Data. Elections in North Africa. URL: https://data.ipu.org/elections/?region=north_africa&structure=.
25. Jordan holds parliamentary elections with low turnout, Islamists gain seats. The Arab Weekly. Wednesday 11/09/2024. URL: <https://the arabweekly.com/jordan-holds-parliamentary-election-clouded-gaza-war-amid-low-turnout>.
26. Katz R. S. Democracy and Elections: Electoral Systems and Their Consequences. Oxford University Press, 2005. 300 p.
27. Kissling, C. The legal and political status of international parliamentary institutions Background Paper No. 4). Committee for a Democratic U.N. 2011. URL: https://www.unpacampaign.org/files/2011ipis_en.pdf.
28. Kuwait's Emir dissolves parliament, suspends some constitution articles. Reuters. 2024. 10 травня. URL:

<https://www.reuters.com/world/middle-east/kuwaits-emir-dissolves-parliament-suspends-some-constitution-articles-2024-05-10/>

29. Lijphart, A. *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. – New Haven: Yale University Press, 1999. 368 p.

30. Olltoghchán an 34ú Dáil : 29 Samhain 2024 – 34th Dáil General Election, 29 November 2024. URL: https://data.oireachtas.ie/ie/oireachtas/electoralProcess/electionResults/dail/2025/2025-04-02_34th-dail-general-election-results_en.pdf.

31. Parliamentary Elections Data. IPU Data. URL: <https://data.ipu.org/elections/?region=europe&structure=>.

32. Powell, G. B. *Elections as Instruments of Democracy: Majoritarian and Proportional Visions*. Yale University Press, 2000. 256 p.

33. Rocabert J., Schimmelfennig F., Crasnic L., Winzen T. The Rise of International Parliamentary Institutions: Purpose and Legitimation. *The Review of International Organizations*. 2019. N 14(4). P. 21–24.

34. Rustici, A. *Electoral Systems and Democratic Representation*. London: Routledge, 2016. 280 p.

References:

1. Azarenko, T. (2020). Parlamentskyi bikameralizm ta administratyvno-terytorialna reforma [Parliamentary bicameralism and administrative-territorial reform]. *Pidpriumnystvo, hospodarstvo i pravo*, (11), 171–174.

2. Babinska, N., Kostantynivska, A., Rybii, O., & Bondarchuk, A. (2016). A yak u nykh? Svitovi parlamentski praktyky [What about them? Global parliamentary practices]. Kyiv: FOP Pyatakov Yu.O. (Created under USAID program "PADA: accountability, responsibility, democratic parliamentary representation").

3. Hoshovska, V. A., et al. (2024). *Parlamentaryzm: pidruchnyk* [Parliamentarism: textbook] (3rd ed., rev. and expanded). Kyiv: Taras Shevchenko National University.

4. Dudko, I. D. (2022). Mizhnarodnyi parlamentaryzm v interpretatsiakh zakhidnoi politychnoi dumky [International parliamentarism in Western political thought interpretations]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii*, (37), 172–177.

5. Dudko, I. D. (2023). Klasyfikatsiini oznaky mizhnarodnykh parlamentskykh instytuttsii: do pytannia pro teoretychni zasady mizhnarodnoho parlamentaryzmu [Classification features of international parliamentary institutions: on theoretical foundations of international parliamentarism]. *Visnyk NNI PU DS*, 2(18), 38–42.

6. USAID RANG. (2024). *Instrumenty parlamentskoho kontroliu u konteksti pisliavoiennoho vidnovlennia* [Analytical report on parliamentary oversight tools in postwar recovery]. Kyiv: USAID. <https://internews.ua/storage/app/media/rang/Materials/Postwar-parliamentary-oversight.pdf>

7. Inter-Parliamentary Union. (2025). *Official website*. <https://www.ipu.org/>

8. Mohonchuk, B. S. (2021). *Vyborchi systemy: porivnialno-pravove doslidzhennia* [Electoral systems: comparative legal study]. Kharkiv: Yurayt.

9. Osadchuk, I. Yu. (2019). Atypovi parlamentski systemy pravlinnia (na prykladi krain Afryky, Pivdennoi Ameryky i Okeanii) [Atypical parliamentary systems of governance: examples from Africa, South America and Oceania]. *Regionalni studii*, (17), 42–45.

10. Uzun, Yu. V. (2023). Arkhitektura rehionalnoho predstavnytstva v systemakh bahatorivnevnykh vidnosyn [Architecture of regional representation in multi-level relations systems]. *Politychne zhyttia*, (3), 48–64.

11. Chuprin, R. V. (2016). Hibridni vyborchi systemy v suchasnomu sviti: osnovni riznovydy ta tendentsii zastosuvannia na zahalnonatsionalnomu rivni [Hybrid electoral systems in the modern world: main types and application trends at the national level]. *Visnyk NTUU "KPI". Politolohiya. Sotsiolohiya. Pravo*, 1/2(29/30), 54–61.

12. ACE (2025). ACE Electoral Knowledge Network. Comparative Data. URL: <https://aceproject.org/epic-en/>

13. Al Arabiya English (2024). The Ba'ath Party of Syria won the parliamentary elections, as expected. URL: <https://english.alarabiya.net/News/middle-east/2024/07/18/syria-s-ruling-baath-party-wins-parliamentary-vote-as-expected>

14. Bauer, M., & Schreyer, B. (2017). *Bicameralism and democracy: Institutional variation and effects*. Palgrave Macmillan.

15. Bormann, N.-C., & Golder, M. (2013). Democratic electoral systems around the world, 1946–2011. *Electoral Studies*, 32(2), 360–369.

16. Carmack, T. (2012). *Comparative analysis of electoral systems and political institutions*. Cambridge University Press.

17. Cofelice, A. (2019). Ideas, beliefs and norms: What role for international parliamentary institutions? Centro Studi sul Federalismo. https://www.csfederalismo.it/images/Research_paper/CSF-RP_Cofelice_IPIs_Dec_2019.pdf

18. Cofelice, Andrea and Kingah, Stephen, "The Role of Regional Parliaments in Enhancing Democracy in the South" in *Comparative Regionalisms for Development in the 21st Century: Insights from the Global South* ed. Fanta, Emmanuel, Shaw, Timothy and Tang, Vanessa (Farnham: Ashgate, 2013), 191–207.

19. Federal National Council – UAE Government Portal. (n.d.). URL: <https://u.ae/en/about-the-uae/the-uae-government/the-federal-national-council>

20. Inter-Parliamentary Union. (n.d.). Elections in the Middle East and North Africa. URL: https://data.ipu.org/elections/?region=middle_east_and_north_africa&structure=

21. Inter-Parliamentary Union. (2024). Syrian Arab Republic – Parliamentary elections 15 July 2024. URL: <https://data.ipu.org/parliament/SY/SY-LC01/election/SY-LC01-E20240715/>
22. Inter-Parliamentary Union. (n.d.). Parliamentary elections in the Pacific region. URL: https://data.ipu.org/elections/?region=sub_saharan_africa&structure=
23. Inter-Parliamentary Union. (2022). *IPU 2022–2026 strategy: For democracy. For everyone*. Courand et Associés. URL: <https://www.ipu.org/resources/publications/about-ipu/2022-01/strategy-2022-2026>
24. Inter-Parliamentary Union. (n.d.). Elections in North Africa. URL: https://data.ipu.org/elections/?region=north_africa&structure=
25. Jordan holds parliamentary elections with low turnout, Islamists gain seats. *The Arab Weekly*. 2024. URL: <https://the arabweekly.com/jordan-holds-parliamentary-election-clouded-gaza-war-amid-low-turnout>
26. Katz, R. S. (2005). *Democracy and elections: Electoral systems and their consequences*. Oxford University Press.
27. Kissling, C. (2011). *The legal and political status of international parliamentary institutions* (Background Paper No. 4). Committee for a Democratic U.N. URL: https://www.unpacampaign.org/files/2011ipis_en.pdf
28. Kuwait's Emir dissolves parliament, suspends some constitution articles. URL: <https://www.reuters.com/world/middle-east/kuwaits-emir-dissolves-parliament-suspends-some-constitution-articles-2024-05-10/>
29. Lijphart, A. (1999). *Patterns of democracy: Government forms and performance in thirty-six countries*. Yale University Press.
30. Olltoghchán an 34ú Dáil: 29 Samhain 2024 – 34th Dáil General Election, 29 November 2024. URL: https://data.oireachtas.ie/ie/oireachtas/electoralProcess/electionResults/dail/2025/2025-04-02_34th-dail-general-election-results_en.pdf
31. Parliamentary Elections Data. IPU Data. URL: <https://data.ipu.org/elections/?region=europe&structure=>
32. Powell, G. B. (2000). *Elections as instruments of democracy: Majoritarian and proportional visions*. Yale University Press.
33. Rocabert, J., Schimmelfennig, F., Crasnic, L. & Winzen, T. (2019). The rise of international parliamentary institutions: Purpose and legitimation. *The Review of International Organizations*, 14(4), 21–24.
34. Rustici, A. (2016). *Electoral systems and democratic representation*. Routledge.

Prokopenko Y. Parliamentary systems and electoral instruments: World practice

In the modern world, parliamentarism and electoral systems are key instruments for ensuring democratic governance and political stability. Globalization, technological progress, and changing societal demands drive continuous transformations of parliamentary institutions and electoral mechanisms. Studying global models of parliamentarism and electoral systems allows for identifying effective approaches to political representation and understanding the challenges faced by democratic states, especially in the context of growing political polarization, unequal electoral participation, and new forms of political interaction. The Inter-Parliamentary Union plays a special role in this process by uniting parliaments of different countries and facilitating coordinated efforts to address global challenges. This article offers a comprehensive analysis of various parliamentary systems (unicameral and bicameral), electoral models (majoritarian, proportional, mixed), and their impact on the quality of democratic representation, government stability, and legislative effectiveness. The theoretical concepts of leading foreign and domestic scholars are examined. The research methodology is based on comparative-historical analysis, a systemic approach, and content analysis of official data from the Inter-Parliamentary Union and the ACE Electoral Knowledge Network. The role of the Inter-Parliamentary Union in strengthening parliamentarism and enhancing the quality of the democratic process is also analyzed. The study is structured into three main sections: an examination of the role of the Inter-Parliamentary Union, an overview of parliamentary system types across various world regions, and a comparison of electoral systems considering their advantages, challenges, and development trends. This comprehensive approach enables the formation of an integrated picture of contemporary transformations in parliamentarism and electoral technologies, identifying key problems and prospects for reforms on a global scale.

Keywords: electoral systems, structural-functional analysis, representation systems, parliamentarism, Inter-Parliamentary Union, political process.

DOI 10.31558/2519-2949.2025.3.3

УДК 32:351.74/.75:327

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7705-6545>**Lavrynenko H., Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University**

KEY CATEGORIES FOR THE STUDY OF SECURITY IN THE POLITICAL SCIENCE DIMENSION

The article outlines the main categories for studying security issues within the framework of political science. The author examines the essence of key concepts such as security, threat, danger, and conflict, which form the foundation for building a comprehensive security architecture. In its most specific sense, security is defined as the preservation of norms, rules, institutions, and societal values. In the classification of security proposed by the author, special attention is given to the complementary nature and interconnection of different types of security. The article also explores the nature and classification of the concept of “threat”, understood as an objectively existing possibility of causing harm to an individual, society, or the state. The author notes that the most universal classification of threats is considered to be according to the nature of their influence: real, imaginary, and potential; according to the direction of influence: external and internal; according to the scale of influence: global, regional, and local; according to the spheres of influence: social, military, political, ecological, and informational; and according to the level of influence: strategic and tactical. It is clarified that “danger” refers to the objectively existing possibility of a negative impact on society, resulting in damage to national interests and state security. The importance of identifying the sources, conditions, and factors contributing to the emergence of danger is emphasized. The author highlights the close relationship between these three categories and the issue of conflict, which remains a major factor destabilizing security environments. The mutual influence of these categories on modern global political processes is underlined. The study concludes that, to describe the characteristics of the world order system and global security situations, it is most effective to apply stability theories — particularly the balance of power theory and deterrence theory. The conditions affecting the international balance of power have been outlined. Particular attention is given to cases where the deterrence of threats fails to achieve the expected outcomes. The author stresses that the prevention of conflicts and the minimization of their negative consequences should remain a top priority in maintaining global security.

Keywords: security, threat, danger, conflict, world order, universalism.

The analysis of issues related to state and societal security, socio-political life, its components, features, and values, as well as the comprehension of its methodological and conceptual foundations, continues to remain within the discussion field of political science. Since the need for security emerged alongside the rise of human society, philosophers and researchers have attempted to justify the terminology, origins, and development trends of this issue over many centuries.

The aim of this article is to analyze the key categories of security research and to systematize their specific features within the framework of political science.

For example, Aristotle, when considering the ideal state system and ways of governing society, identified one of the main criteria as ensuring the security of citizens [1]. Platon emphasized that in an ideal state, everyone should perform their own role, possess what is theirs, and avoid encroaching on the affairs of others, “minding their own business and not interfering with others” [2, p. 117-122]. Jean-Jacques Rousseau also focused on finding a legitimate political order that would guarantee the well-being and security of all citizens, who, he believed, are “equal by agreement and by right” [3, p. 217-232].

In general terms, security at that time was understood as a state or situation of calm arising from the absence of real danger, as well as the existence of a material organizational structure that would promote the creation and maintenance of this situation. Among Western academic schools, this understanding of “security” is still considered a classical one.

Although the predominant meaning of security has repeatedly changed over centuries, this has not only expanded the research field of modern political and sociopolitical thought but also significantly increased the range of assessments and opinions regarding the essence and transformation of the phenomenon in its

broadest sense. “Security is the condition that makes everything else possible”, convincingly argued E. Rothschild in her works [4].

Thus, the thinkers of Antiquity and the Modern Era understood security as the creation of safe conditions for human life, development, and activity. Analyzing their views, H. Sytnyk concluded that “security is the provision of proper conditions for self-realization to all citizens of a state, protecting their life, freedom, and property from encroachments by any individual, organization, society, or state” [5, p. 20].

In the broadest sense, security is defined as “a condition in which a complex system exists, when the action of external and internal factors does not lead to processes considered negative for this system according to current needs, knowledge, and perceptions” [6, p. 96]. In English-language literature, a more specific interpretation can also be found: security is “the preservation of norms, rules, institutions, and values of society” [7, p. 289].

Several important conclusions can be drawn from these definitions, which should be considered when discussing security:

1. Security is a characteristic of a certain “complex system”. Since there are many such systems (individuals, enterprises, economies, finances, society, etc.), the term “security” can be reasonably combined with the name of the relevant system. In other words, there can be a great number of partial definitions of security.

2. Danger can emerge both in the external environment and within the system itself. Therefore, achieving security usually requires not only strengthening a system’s ability to withstand external threats but also making internal changes.

3. Security is in many ways a subjective and historically relative concept. Different actors might view the same situation as safe or unsafe depending on their needs, knowledge, and perceptions, which evolve together with societal development.

Regarding the classification of security, the basic category in its system is “national security,” which is characterized by a state’s ability to ensure the protection and security of its citizens. However, modern global challenges create such large-scale problems for states that it becomes increasingly difficult to manage them independently. As a result, there arises a need to coordinate efforts among several (usually neighboring) states, which is referred to in the academic community as regional security. Moreover, trends of recent decades – such as globalization, worsening global economic issues, and advances in military technology – have turned security into a global issue. Various contradictions arising from clashes of state interests require involving multiple actors in negotiations and compromise-seeking processes, with the goal of developing and maintaining global security initiatives.

Naturally, protecting human life is the primary, but not the only, task of security. In fact, it must represent a comprehensive system of measures centered around the human being [8, p. 328]. For example, the UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs identifies the following areas of human security and corresponding tasks, which collectively define the concept of global security:

1. Economy: creating jobs and combating poverty.
2. Food: addressing hunger issues.
3. Health: counteracting diseases, unsafe food, malnutrition, and lack of access to basic medical care.
4. Environment: combating environmental degradation, resource depletion, natural disasters, and pollution.
5. Personal security: protecting against physical violence, crime, terrorism, domestic abuse, and child labor.
6. Community: preventing interethnic, religious, and other types of discrimination.
7. Political security: countering political repression and human rights violations [9].

Today, both domestic and foreign researchers generally regard security as a state of protection against certain threats and dangers. The interconnection of these categories was highlighted by the German analyst M. Stürmer, who noted that wherever the threat decreases, the danger increases [10]. Despite their seeming difference, both definitions essentially describe the same phenomenon, though they emphasize different aspects of this complex and multifaceted concept.

According to H. Pocheptsov, the term “threat” can be understood as an immediate danger of harm to national interests and national security or as an anticipated event, preparation for which reduces the risk of its occurrence [11, p. 174]. In this context, threats can be characterized as objectively existing possibilities of causing harm to an individual, society, or state. Currently, political science offers a wide range of threat classifications, but the most universal one is as follows [12]:

- by the nature of influence: real (already occurring, such as official statements by high-ranking officials), imaginary (emerging from unreliable or mistaken assessments, often based on unofficial sources), and potential (possible threats, such as the accumulation of military potential by an adversary or a lack of coordination within a state's governing bodies).
- by the direction of influence: external (originating outside, aimed at subjugating the targeted state) and internal (related to the condition of society).
- by scale of impact: global, regional, and local (based on the scale of consequences, losses, and the number and level of conflicting parties).
- by sphere of influence: social (targeting the established order in society), military (involving military force), political (aiming at changes in the political sphere, balance of power, or course), environmental (relating to environmental issues like global warming), and informational (for example, cyber threats).
- by degree of impact: strategic (posing fundamental danger to the state) and tactical (specific political, economic, social, or informational problems).

As for the category of “danger,” it should be understood as an objectively existing possibility of negative influence on society, causing harm to vital national interests and the security of the state. Danger serves as a generalizing category in relation to any phenomena that can, in some way, cause harm to individuals, society, or the state and worsen their further condition. By studying the genesis of danger based on the degree of predicted harm, it becomes possible to develop appropriate measures aimed at its neutralization. It is important to emphasize that, in order to define a danger, it is necessary to identify its sources, conditions, and factors contributing to the destabilization of a situation.

Both categories – “threat” and “danger” – are directly connected with the issue of the existence and spread of conflicts, which are a key factor in the destabilization of security. A conflict is understood as the most acute way of resolving significant contradictions that arise in the process of interaction, involving opposition between the subjects of the conflict and accompanied by negative emotions [13]. In the context of analyzing security challenges, among the variety of existing conflicts, it is appropriate to focus specifically on social conflicts. They most often become the object of study in political science and directly influence the security situation within the state and globally.

For instance, to describe the system of world order (international relations) where a significant number of traditional sources of stability and security manifest themselves too weakly, several theories of stability achieved through threats were developed. The most well-known among them is the theory of the balance of power, which is often adapted for broader application in cases involving threats within various social and security situations. According to one interpretation of this theory, a balance of power exists when all states in a given system have reasons to refrain from attacking one another, based on military considerations. If only conventional (non-nuclear) weapons are taken into account, such deterrence depends on the existence of natural or artificial obstacles to aggression (as was the case with Switzerland before it obtained neutral status), the military capabilities of the potential target, and its ability to secure assistance from other states (through the presence of treaties on mutual military support). All of this can be effective as a deterrent when an attack's success is impossible or when it threatens the aggressor with unacceptable costs [14, p. 22].

Several mechanisms for achieving a balance of power are identified, one of the ideal models being a system of collective security. This involves assistance to an attacked state from other countries. This mechanism is incorporated into the UN Charter (and was, to some extent, applied during the Gulf War), but in most conflict situations, this mechanism is difficult to fully implement, since some states sympathize with one side, while others support the other. If collective security fails to work, countries facing militarily powerful opponents can maintain or restore the balance of power by arming themselves or seeking allies [13].

In addition, four conditions can influence the international balance of power:

- the presence of a large number of states within the system (the more states, the more diverse the possible coalitions and the more ways to form alliances against a potential aggressor);
- freedom of action for national leaders to maneuver and rebuild alliances to restore the balance of power (if states are divided into two cohesive alliances, this may create threatening conditions for the dangerous polarization of the entire global community);
- the absence of extreme hostility in relations between countries;
- the ability to measure military capabilities (when such measurements are impossible, defense alliances may prove inadequate, or a potential aggressor may miscalculate its own strength and initiate conflict).

According to deterrence theory, efforts to create conditions and preventive measures to counter emerging threats should take various forms (for instance, in the context of the intensifying military confrontation

between the USA and Russia, a nuclear doctrine was signed to ensure relative stability and nuclear deterrence). Such measures depend on whether a state under attack possesses nuclear weapons or is allied with a nuclear-armed state. Therefore, an essential factor is the ability to deliver a retaliatory strike after surviving an initial attack. Conversely, when deterring an attack on a non-nuclear ally of a nuclear-armed state, the key factor becomes intent. If the ability to strike back is preserved, a country can maintain significantly fewer nuclear resources than its opponent and still feel secure within its borders [13]. However, building stability on threats and faith in a balance of power faces numerous problems. Deterrence through threats may fail to achieve the desired results, causing an escalation of international tensions in cases such as:

- the misuse of available information during decision-making;
- a lack of military prospects and the assumption of inevitable losses;
- when decision-makers are under significant pressure from external or internal political interests, willing to risk military adventurism.

Nevertheless, despite the stability theories developed by researchers that rely on threats, the priority should always remain the prevention of conflicts or efforts to minimize their negative consequences to preserve an optimal security situation and to create a universal and generally acceptable security architecture.

In summary, it is important to highlight several key aspects. Firstly, the issue of security has taken a central position in the discourse of political science, particularly in recent years. Secondly, there is a strong and undeniable interconnection between the core categories of security, threat, and danger. These concepts not only serve as individual subjects of political analysis and debate but also complement and influence one another within the framework of the global security system.

Thirdly, conflict, as a major factor destabilizing security, acts as a significant catalyst for the development of stability theories — the most prominent among them being the balance of power theory and the deterrence theory. Each of these theoretical approaches offers mechanisms aimed at preventing the escalation and spread of conflicts. Nevertheless, it is noted that preventive measures focused on preserving or restoring sources of global stability remain the universal and most effective determinant for maintaining an optimal security environment.

References:

1. Aristotel. (2000). *Polityka* [Policy]. Kyiv: Osnovy.
2. Platon, (2000). *Derzhava* [State]. Kyiv: Osnovy.
3. Russo, Zh.-Zh. (2001). *Pro suspilnu uhodu, abo pryntsypy politychnoho prava* [On the social contract, or the principles of political law]. Kyiv: Osnovy.
4. Rothschild, E. (1995). What Is Security? *Daedalus*, 124(3), 53-98. URL: <http://www.jstor.org/stable/20027310>
5. Sytnyk, H.P., Oluiko, V.M. & Vavrynychuk, M.P. (2007). *Natsionalna bezpeka Ukrainy: teoriia i praktyka* [National Security of Ukraine: Theory and Practice]. Kyiv: Kondor.
6. Zaplatynskyi, V.M., (2012). Lohiko-determinantni pidkhody do rozuminnia poniattia «Bezpeka» [Logical-deterministic approaches to understanding the concept of «Security»]. *Visnyk Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Fizychnye vykhovannia, sport i zdorovia liudyny* [Bulletin of the Ivan Ohienko Kamianets-Podilskyi National University. Physical education, sports and human health]. URL: <http://visnyk-sport.kpnu.edu.ua/article/view/29969/26697>
7. Makinda, S. M. (1998). Sovereignty and Global Security. *Security Dialogue*, 29(3), 281-292.
8. Lavrynenko, H., & Donaj, L. (2023). Unification of Ukrainian society in a postwar period as a preventive mechanism to avert the crisis of state. *Przegląd Strategiczny*, 16, 321-331.
9. Osisanya, S. (2014). National Security versus Global Security. URL: <https://www.un.org/en/chronicle/article/national-security-versus-global-security>
10. Stunner, M. (1989). Die Deutschen in Europa. *Europa Archiv*, 24.
11. Pocheptsov, H.H. (2004). *Stratehichniy analiz* [Strategic analysis]. Kharkiv: Dzvin.
12. Sytnyk, H.P. & Orel, M.H. (eds.) (2021). *Natsionalna bezpeka v konteksti yevropeiskoi intehratsii Ukrainy* [National security in the context of Ukraine's European integration]. Kyiv: Mizhrehionalna Akademiia upravlinnia personalom.
13. Prymush, M.V. (2006). *Konfliktolohiia* [Conflictology]. Kyiv: VD “Profesional”.
14. Lavrynenko, H. (2023). *Konstruktyvne rozviazання konfliktiv: formy, stratehii i sposoby vyrishennia* [Constructive Conflict Resolution: Forms, Strategies, and Methods of Resolution]. *Politychne zhyttia*, 1, 15–23.

Бібліографічний список:

1. Арістотель. *Політика*. Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. Київ: Основи, 2000. 239 с.
2. Платон. *Держава*. Пер. з давнього. Д. Коваль. Київ: Основи, 2000. 355 с.
3. Руссо Ж.-Ж. *Про суспільну угоду, або принципи політичного права*. Київ: Основи, 2001.
4. Rothschild E. What Is Security? *Daedalus*. 1995. № 124(3). P. 53-98.

5. Ситник Г. П., Олуйко В. М., Вавринчук М. П. *Національна безпека України: теорія і практика*. Київ: Кондор, 2007. 669 с.
6. Заплатинський В.М. Логіко-детермінантні підходи до розуміння поняття «Безпека». *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*. 2012. Вип. 5. С. 90-98.
7. Makinda S. M. Sovereignty and Global Security. *Security Dialogue*. 1998. № 29(3). P. 281-292.
8. Lavrynenko H., Donaj Ł. Unification of Ukrainian society in a postwar period as a preventive mechanism to avert the crisis of state. *Przegląd Strategiczny*. 2023. № 16. P. 321-331. <https://doi.org/10.14746/ps.2023.1.23>
9. Osisanya S. *National Security versus Global Security*. 2014.
URL: <https://www.un.org/en/chronicle/article/national-security-versus-global-security>
10. Stunner M. Die Deutschen in Europa. *Europa Archiv*, 1989. № 24.
11. Почепцов Г. Г. *Стратегічний аналіз*. Харків: Дзвін, 2004. 332 с.
12. Ситник Г. П., Орел М. Г. *Національна безпека в контексті європейської інтеграції України: підручник* / за ред. Г. П. Ситника. Київ: Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021. 372. с.
13. Примуш М. В. *Конфліктологія*. Київ: ВД «Професіонал», 2006. 288 с.
14. Лавриненко Г. А. Конструктивне розв'язання конфліктів: форми, стратегії і способи вирішення. *Політичне життя*. 2023. № 1. С. 15-23.

Лавриненко Г. А. Ключові категорії дослідження безпеки у політологічному вимірі

У статті окреслено основні категорії дослідження питань безпеки в межах політологічної науки. Автором проаналізовано сутність ключових понять, таких як безпека, загроза, небезпека та конфлікт, які слугують фундаментом для формування цілісної архітектури безпеки. У найбільш конкретному визначенні безпека розглядається як збереження норм, правил, інститутів і цінностей суспільства. У запропонованій автором класифікації безпеки особливу увагу приділено взаємодоповнюваності та взаємозв'язку різних її типів. Також у статті розглянуто сутність і класифікацію категорії «загроза», яку визначено як об'єктивно існуючу можливість завдати шкоди особистості, суспільству чи державі. Автором зазначено, що найбільш універсальним вважається поділ загроз за характером впливу на реальні, вигадані та можливі; за напрямком впливу на зовнішні та внутрішні; за масштабами впливу на глобальні, регіональні та локальні; за сферами впливу на соціальні, військові, політичні, екологічні та інформаційні; за ступенем впливу на стратегічні та тактичні. З'ясовано, що поняття «небезпека» означає об'єктивно існуючу можливість негативного впливу на соціум, що призводить до шкоди національним інтересам і безпеці держави. Наголошено на важливості виокремлення джерел, умов і чинників, які сприяють виникненню небезпеки. Автором підкреслено тісний взаємозв'язок між цими трьома категоріями та проблематикою конфліктів, які залишаються основним фактором дестабілізації безпекового середовища. Зазначено взаємовплив цих категорій на сучасні світові політичні процеси. У висновках статті стверджується, що для опису особливостей системи світоустрою та глобальної безпекової ситуації доцільно застосовувати теорії стабільності, серед яких найбільш поширеними є теорія балансу сил і теорія стримування. Виокремлено умови, що впливають на міжнародний баланс сил. Зазначено випадки, коли стримування загрозам не приносить необхідних результатів. Автором акцентовано увагу на тому, що пріоритетом у забезпеченні глобальної безпеки має залишатися недопущення конфліктів або мінімізація їхніх негативних наслідків.

Ключові слова: безпека, загроза, небезпека, конфлікт, світоустрій, універсалізм.

DOI 10.31558/2519-2949.2025.3.4

УДК 351.746.1+355.433:327.8(470)

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-0412-7656>**Мойко С. О., Воєнна академія імені Євгенія Березняка**ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-5032-593X>**Максименко О. М., Міністерство оборони України**ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-4483-8116>**Скиба Є. В., Міністерство оборони України**

КОРЕЛЯЦІЯ ПРОЦЕСІВ ФОРМУВАННЯ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИХ ІНТЕРЕСІВ РФ ТА ПОЛІТИКО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИВАТНИХ ВІЙСЬКОВИХ КОМПАНІЙ

У статті здійснюється спроба політологічного аналізу поглядів вищого військово-політичного керівництва РФ щодо використання приватних військових компаній (ПВК) як інструменту реалізації зовнішньополітичних цілей країни. Визначено, що у російському науковому дискурсі щодо проблематики національної безпеки домінує думка про те, що система управління воєнною організацією держави в РФ не відповідає вимогам до ведення сучасних мережецентричних війн і потребує модернізації, зокрема в контексті отримання можливості управління не лише силовими структурами РФ, але й інститутами громадянського суспільства і бізнес-ресурсами. Встановлено, що у низці нормативно-правових та інших документів стратегічного планування РФ визначено використання російським урядом регулярних та іррегулярних збройних формувань, у тому числі за межами території країни, для досягнення зовнішньополітичних цілей. Виявлено пряму кореляцію між ініціативами щодо законодавчого унормування діяльності ПВК в РФ та знаковими подіями в еволюції цих структур. З'ясовано, що усі законодавчі ініціативи щодо унормування діяльності ПВК в РФ носили реактивний характер і, ймовірно, були спрямовані на попередження можливих негативних реакцій суспільства на суперечливі з точки зору законодавства ситуації, включаючи питання соціальних гарантій, відповідальності за вчинені злочини та правопорушення тощо. Доведено, що процес унормування діяльності ПВК свідомо відставав від реалій їх використання у конфліктних регіонах для того, щоб не створювати офіційних прецедентів на включення відповідних структур до складу суб'єктів воєнної організації держави. Підсумовано, що з погляду на те, що застосування конвенційних збройних сил чітко регулюється як на національному, так і на міжнародному рівні, наявність ресурсного потенціалу ПВК дає можливість обійти норми міжнародного права. Воєнна політика РФ щодо застосування сили концептуально фіксує можливість перекладати відповідальність держави за ескалацію ситуації або початок війни на плечі субконвенційних акторів.

Ключові слова: воєнно-політичні інтереси, гібридні загрози, національна безпека, приватні військові компанії, асиметричні заходи.

Постановка проблеми. Розроблення методичних підходів до оцінювання ролі приватних військових компаній (ПВК) у досягненні зовнішньополітичних цілей держави аксіоматично має ґрунтуватись на виявленні у стратегічних доктринальних документах сфери її національної безпеки ключових позицій щодо особливостей декларованих способів досягнення результату, які уряд вважає обґрунтованими у межах певної парадигми. Для більшості суб'єктів міжнародних відносин ці межі визначаються нормами міжнародного права, чого не можна сказати про країни, які проголошують зовнішньополітичними цілями переформатування наявної системи міжнародних відносин. Наприклад, по відношенню до Росії політологи здебільшого зосереджуються на вивченні специфіки дискурсу її ключових документів щодо умов застосування ядерної зброї як способу зовнішньополітичного впливу [1; 2; 3; 4].

Не відкидаючи важливості аналізу відповідних загроз, потрібно також звертати увагу як на

необхідність своєчасного виявлення спроможностей противника щодо використання всього комплексу інструментів впливу на міжнародній арені, так і щодо розширення меж допустимого люфту застосування конвенційних, асиметричних та гібридних способів досягнення власних цілей.

Аналіз останніх досліджень. Стратегічне планування у сфері національної безпеки є окремим напрямом наукових студій політології та державного управління. Концептуалізація документів у цій галузі має свої закономірності та є процесом, який потребує часу на оцінку нових викликів і загроз національним інтересам. При цьому необхідно констатувати, що особливості самого процесу стратегічного планування в РФ мало досліджені як у світі, так і в Україні. Частіше публікуються лише коментарі до опублікованих документів [1; 5; 6] або аналітичні викладки стосовно специфіки їх дискурсу щодо умов застосування ядерної зброї або гібридних технологій як способу зовнішньополітичного впливу [2; 3]. Навіть в умовах повномасштабної війни наукове співтовариство звертає недостатньо уваги на особистості та інституції, які здійснюють вплив на прийняття стратегічних документів в Росії, а також інструментарій, на який робить ставку противник в оцінюванні свого потенціалу. Відповідно, постає проблема виявлення таких інструментів для ідентифікації загроз національним інтересам України на ранніх стадіях.

Мета статті - на основі кореляційного аналізу концептуалізації та стратегічного оформлення воєнно-політичних інтересів РФ і процесу політико-правового й інституційного обґрунтування такого явища як приватні військові компанії визначити функціональну роль ПВК у системі воєнно-політичних засобів силового впливу РФ на безпекове середовище.

Методологія порівняльного аналізу дозволяє виявити у доктринально-концептуальних документах зовнішньої політики РФ такі позиції, які є підтвердженням тенденції до розширення суб'єктності військової організації держави та воєнно-політичних засобів силового впливу РФ в умовах конфронтації.

Виклад основного матеріалу. У той час як НАТО зосередилася на розвитку спроможностей проводити антитерористичні та антиповстанські операції у період після “холодної” війни, Російська Федерація в рамках широкомасштабної програми відродження сектора безпеки та оборони продовжувала інвестувати і модернізувати свій потенціал для ведення політичної війни, який включав нові організаційні структури, політику, доктрину і тактику [7]. Більше того, російський уряд швидко інтегрував у свій арсенал засобів політичної війни новітні технології (наприклад, кіберспроможності, соціальні медіа, мобільні технології тощо) і використовував низку проксі-структур у якості мультиплікатора сили (force multiplier) [8]. У результаті Москва отримала асиметричну перевагу над НАТО, зокрема в концептуальному просторі між миром і війною [7]. Нижче наведено огляд нормативно-правових та інших документів стратегічного планування, якими визначено використання російським урядом регулярних та іррегулярних збройних формувань, у тому числі за межами території РФ, для досягнення зовнішньополітичних цілей.

Проаналізуємо в цьому контексті “Стратегію національної безпеки РФ” (2021). Затверджена указом президента РФ від 02.07.2021 № 400 Стратегія національної безпеки РФ є дещо доповненою версією попередньої стратегії від 31.12.2015. У документі прописано положення про формування багатополосного світового порядку на тлі зниження привабливості західної моделі розвитку, втрати лідерства країн колективного Заходу, і, як наслідок, виникнення нових центрів сили регіонального і глобального рівня, а також формування нових правил і принципів світоустрою. З урахуванням вищевказаного, однією з цілей зовнішньої політики РФ є зміцнення своїх позицій як одного з глобальних центрів сили [9], у тому числі за рахунок посилення своїх спроможностей (внутрішньої стабільності, економічного, політичного, воєнного та духовного потенціалу).

Аналогічно до Воєнної доктрини у Стратегії національної безпеки РФ визначено ряд загроз і викликів національній безпеці країни, серед яких:

- визначення низкою країн Росії загрозою або військовим противником;
- підривна діяльність певних держав, спрямована на активізацію дезінтеграційних процесів на просторі СНД;
- спроби ізоляції Росії та розірвання її зв'язків з традиційними союзниками;
- застосування проти РФ та її партнерів санкційної політики;
- використання інформаційного простору для втручання у внутрішні справи держави;
- політика недружніх держав щодо цілеспрямованого розмивання традиційних цінностей;
- викривлення світової історії та місця Росії в ній;
- підвищення ролі іноземних держав у використанні несприятливого соціально-економічного

становища для радикалізації протестного руху і сприяння відцентровим процесам у російському суспільстві [9].

Слід зауважити, що досягнення цілей оборони держави передбачається здійснювати в рамках реалізації воєнної політики шляхом удосконалення воєнної організації держави, форм і способів застосування збройних сил, а також інших військ, військових формувань і органів з метою, у тому числі, захисту національних інтересів РФ за межами її території. При цьому російське керівництво декларує своє право на вжиття заходів як симетричного, так і асиметричного характеру для попередження та / або недопущення повторення у майбутньому недружніх дій іноземних держав, що можуть становити загрозу суверенітету і територіальній цілісності країни [9].

Серед основних завдань, які необхідно вирішити для досягнення цілей зовнішньої політики РФ, звертають на себе увагу наступні:

- надання союзникам і партнерам підтримки при вирішенні ними питань, пов'язаних із забезпеченням безпеки і оборони, а також нейтралізації спроб зовнішнього втручання в їх внутрішні справи;
- захист прав та інтересів громадян РФ і російських компаній за кордоном;
- розвиток воєнно-політичного і військово-технічного співробітництва з іноземними державами [10].

Як показує досвід, зазначені завдання успішно вирішуються за рахунок використання потенціалу ПВК.

Однак варто зазначити, що у новій редакції Стратегії відсутні погляди РФ на внутрішньополітичні процеси в Україні та конфлікт на Сході нашої держави. У попередній версії документу від 2015 р. США та ЄС звинувачувалися у підтримці “антиконституційного державного перевороту в Україні”, що мав наслідком поглиблення розколу українського суспільства, збройний конфлікт і, як наслідок, перетворення України на довгостроковий осередок нестабільності у безпосередній близькості до кордонів Росії [10].

Специфічним документом з точки зору обґрунтування застосування воєнної сили є “Концепція зовнішньої політики РФ” (2023 р.) [11]. Вперше про необхідність прийняття нової концепції зовнішньої політики РФ йшлося у грудні 2021 р., проте широкомасштабне вторгнення Росії в Україну, що мало наслідком прискорення процесів трансформації системи міжнародної безпеки, ймовірно, змусило російське вище військово-політичне керівництво доопрацювати документ відповідно до нових реалій.

Ключовим наративом Концепції є ідея про зіткнення цивілізацій, де РФ прагне відігравати роль окремого гравця геополітичного рівня. Автори документа позиціонують Росію як окреме культурно-цивілізаційне формування, яке завдяки “тисячолітній державності”, “визначальній” ролі у Другій світовій війні, особливому статусу в низці впливових міжнародних інституцій, суттєвому військовому, ресурсному та економічному потенціалу претендує на позицію окремого глобального центру сили. У Концепції Росія представлена як “євразійська” та “євро-тихоокеанська” держава, центр, навколо якого формується окрема культурно-цивілізаційна спільнота “русского міра”.

В контексті зазначеного Концепція визначає низку цілей для російського уряду, зокрема: посилення геополітичного впливу Росії;

державне сприяння мовній і культурній ідентифікації російського народу, а також захисту прав російськомовної діаспори (наприклад, популяризація концепцій “руського світу” (“русского міра”)).

На думку російського дослідника І. Зевелева, між 2012 і 2016 рр. російський уряд ефективно змішав концепції зі сфер національної ідентичності та культури, оборони та безпеки, зовнішньої політики та міжнародних відносин, що призвело до “здавалося б ірраціонального злиття наративів національної ідентичності, дискурсу міжнародної та внутрішньої безпеки” [12].

Спираючись на попередні версії, Концепція зовнішньої політики визначає роль російського уряду щодо сприяння розвитку систем інформаційної безпеки для протидії іноземним інформаційним та психологічним впливам, зокрема спробам підриву внутрішньополітичної стабільності та розмивання традиційних російських духовно-моральних цінностей [11].

Варто відзначити, що незважаючи на заяви вищого військово-політичного керівництва Росії про прихильність до норм міжнародного права, зокрема щодо поваги до територіальної цілісності та незалежності держав, права на самостійне визначення власного розвитку, невтручання у внутрішні справи та вирішення конфліктів політико-дипломатичними засобами, у Концепції задекларовано наміри і напрями відстоювання своїх інтересів, що де-факто суперечать вищевказаним нормам.

У документі міститься зобов'язання російської держави надавати підтримку своїм союзникам і партнерам (включаючи квазідержавні утворення), зокрема щодо забезпечення їх безпеки і сталого розвитку, сприяння їх добровільному об'єднанню з Росією тощо незалежно від міжнародного визнання або членства у міжнародних організаціях.

Концепція також містить вимоги щодо міжнародного визнання юрисдикції Росії над окупованими територіями.

В контексті права на самооборону, в документі акцентується увага на потребі нарощування політико-дипломатичних зусиль для запобігання застосуванню військової сили всупереч положенням Статуту ООН, але в той же час визнається можливість вжиття “симетричних і асиметричних заходів” у відповідь на недружні дії іноземних держав або їх об'єднань, що загрожують територіальній цілісності РФ [11].

Аналогічно, в контексті дотримання принципу невтручання у внутрішні справи держав, в числі пріоритетів у відносинах з країнами т. зв. “близького зарубіжжя” документом передбачено запобігання “інспіруванню “кольорових революцій” та “інших спроб” втручання у внутрішні справи союзників і партнерів РФ” [11].

Особливу увагу доцільно приділити аналізу Воєнної доктрини РФ (2014). У цьому документі, що був прийнятий на заміну документа від 2010 року, розглядається широкий спектр загроз і ризиків для РФ. Наприклад, у доктрині зазначається, що хоча широкомасштабна війна тепер менш імовірна, військові ризики та загрози перемістилися в інформаційний простір і “внутрішню сферу” (тобто внутрішній контекст Росії) [13].

Доктрина чітко визначає розширення та втручання НАТО, а також спроби неназваних іноземних організацій повалити і дестабілізувати законні та союзні уряди і держави (зокрема за допомогою використання інформаційних та комунікаційних технологій) як значну і постійно зростаючу загрозу суверенітету і територіальній цілісності Росії.

Хоча іноземні юридичні особи і союзні уряди не були чітко визначені в доктрині, низка аналітиків відзначає, що формулювання було чітким посиланням на демонстрації Євромайдану в Україні та передбачуване втручання Заходу [6]. Доктрина також обговорює природу сучасного конфлікту, який характеризується комплексним застосуванням військових і невійськових засобів, а також використанням сил спеціальних операцій, фінансованих з-за кордону політичних груп і неурядових організацій, нерегулярних сил і приватних військових компаній з метою дестабілізації внутрішньополітичної обстановки в державі. У доктрині також стверджується, що традиційні військові засоби в основному були замінені непрямими та асиметричними підходами і застосуванням одночасного тиску в усіх сферах навколишнього середовища вглиб країни інтересу [5].

Таким чином, аналіз російських стратегічних доктринальних документів свідчить про претензії офіційної Москви на статус глобального центру сили за рахунок посилення військового, ресурсного та економічного потенціалу, а також вжиття симетричних і асиметричних заходів (включаючи дії військового, військово-технічного чи гібридного характеру) для забезпечення національної безпеки і досягнення зовнішньополітичних цілей. Разом з тим, у документах відсутні прямі посилання на конкретні сили і засоби, які Кремль планує використовувати для реалізації поставлених завдань.

На відомчому рівні важливо проаналізувати Федеральний закон від 9 листопада 2009 р. N 252-ФЗ “Про внесення змін до Федерального закону “Про оборону””, який було розроблено з урахуванням досвіду російсько-грузинської війни 2008 року. Він встановлює механізм, що дозволяє оперативно використовувати формування ЗС РФ за кордоном, а також розширює перелік підстав для їх застосування.

Так, за рішенням президента РФ, ці формування можуть бути використані для виконання низки завдань, зокрема:

- відбиття збройного нападу на формування ЗС РФ, інші війська або органи РФ, дислоковані за межами території РФ;
- відбиття або запобігання збройному нападу на іншу державу, яка звернулася до РФ з відповідним проханням;
- захисту громадян РФ за межами РФ від збройного нападу на них;
- боротьби з піратством та забезпечення безпеки судноплавства [14].

Слід зауважити, що до прийняття цього документа російське законодавство дозволяло використання ЗС РФ за кордоном лише відповідно до міжнародних договорів та з метою боротьби з тероризмом.

Таким чином, можна вважати, що прийняття вищезазначеного закону стало черговим етапом реалізації геополітичних амбіцій РФ щодо набуття статусу одного зі світових центрів сили, вперше заявлених у т. зв. “Мюнхенській промові” В. Путіна [15]. Цей документ по суті легалізував використання Кремлем військової сили для реалізації своїх зовнішньополітичних амбіцій.

Крім зазначених вище нормативно-правових документів варто звернути увагу на спільне фундаментальне дослідження Центру воєнно-політичних досліджень Московського державного інституту міжнародних відносин МЗС РФ і акціонерного товариства “Концерн повітряно-космічної оборони “Алмаз-Антей” “Стратегічне планування міжнародних відносин” 2016 року [16], в якому розглядаються теоретичні основи методології стратегічного прогнозування міжнародних відносин і зовнішньополітичного планування, фіксуються тенденції розвитку міжнародних відносин і пропонується конкретна стратегія Росії щодо забезпечення своєї національної безпеки з точки зору найбільш ймовірного сценарію розвитку міжнародних відносин.

У практичній частині монографії автори дають оцінку потенціалів держав і коаліцій, цивілізаційних і національних можливостей, фіксують основні тенденції сучасного світового розвитку і описують динаміку розвитку основних суб’єктів міжнародної системи: локальних людських цивілізацій, держав і коаліцій.

Застосовувавши розроблену методологію довгострокового планування, автори оцінили основні загрози національній безпеці РФ, військові загрози та особливості військових конфліктів у прогнозований період і дійшли висновку, що найбільш ймовірним сценарієм розвитку міжнародної обстановки до середини XXI ст. є глобальне військово-силове протиборство. Виходячи з цього сценарію і спираючись на методологію зовнішньополітичного планування автори пропонують своє бачення стратегії Росії. Зокрема, вони вважають, що однією з основних тенденцій розвитку сучасної міжнародної обстановки є поява нових міжнародних інституцій, які зможуть взяти на себе функції держави (як, наприклад, ПВК) або приховано сприяти цим функціям. Прогнозується посилення впливу таких недержавних акторів світової політики, які перетворюються на конкурентів провідних держав світу і зможуть відігравати як самостійну роль, так і виконувати функції “хмарного противника”, виступаючи у якості опонента одній державі при підтримці іншої [16. С. 698].

Порівнюючи воєнну організацію Росії та колективного Заходу (рис. 1), дослідники приходять до висновку, що кардинальною перевагою останньої є т. зв. “резерв” у вигляді недержавних інститутів (ПВК, товариств, асоціацій тощо) та інших інститутів реалізації людського капіталу (вищих навчальних закладів, соціальних мереж, фондів), які створюють так зване “поле переваги” [16. С. 691] (ЛЧЦ – локальна людська цивілізація (рос. – локальная человеческая цивилизация)).

Рисунок 1. Порівняння воєнних організацій РФ та колективного Заходу [16. С. 690]

Таким чином, на думку дослідників, система управління воєнною організацією держави в РФ не відповідає вимогам до ведення сучасних мережецентричних війн і потребує модернізації, зокрема в контексті отримання можливості управління не лише силовими структурами РФ, але й інститутами громадянського суспільства і бізнес-ресурсами, надаючи їм при цьому усі види забезпечення [16].

У зазначеному контексті звертає на себе увагу виступ колишнього члена Державної ради РФ В. Жириновського на зустрічі президента РФ В. Путіна з депутатами Державної думи РФ у м. Ялта (ТОТ АР Крим) 14 серпня 2014 року, де він відмітив можливість створення та використання для участі у бойових діях на Сході України добровольчих формувань, включаючи ті, які будуть укомплектовані особовим складом з числа злочинців, які відбувають покарання у пенітенціарних установах Росії [17].

Слід зауважити, що активне обговорення питання унормування діяльності ПВК почалося ще у

квітні 2012 року після виступу тодішнього прем'єр-міністра РФ В. Путіна зі звітом щодо діяльності уряду РФ за 2011 рік, під час якого він назвав ПВК "...інструментом реалізації національних інтересів без прямої участі держави" [18]. Це дало поштовх для розроблення відповідної нормативно-правової бази.

Станом на жовтень 2024 року на розгляд Державної Думи РФ було подано чотири проекти законодавчих актів щодо діяльності ПВК [19-22], які розкривали різні аспекти функціонування цих формувань, від створення, реєстрації та комплектування до повноважень і розформування.

Як показано нижче (табл. 1), можна провести пряму кореляцію між ініціативами щодо законодавчого унормування діяльності ПВК в РФ та знаковими подіями в еволюції цих структур.

Табл. 1.

Зв'язок між ініціативами законодавчого унормування діяльності ПВК в РФ та знаковими подіями в еволюції цих структур

Події	Законодавчі ініціативи
11.04.2012 – виступ прем'єр-міністра РФ В. Путіна зі звітом щодо діяльності уряду РФ за 2011 рік, під час якого він назвав ПВК "...інструментом реалізації національних інтересів без прямої участі держави" [18]	24.04.2012 – внесення депутатом Державної думи РФ О.В. Митрофановим проекту федерального закону №62015-6 "Про державне регулювання створення та діяльності приватних військових компаній" [19]
14.07.2014 – знищення ПВК "Вагнер" воєнно-транспортного літака ПС ЗС України Іл-76МД з особовим складом у районі аеропорту м. Луганськ.	22.10.2014 – внесення депутатом Державної думи РФ Г.С. Носовком проекту федерального закону № 630327-6 "Про приватні військово-охоронні компанії" [20]
19.10.2015 – перші втрати ПВК "Вагнер" у САР	14.12.2015 - внесення депутатом Державної думи РФ Г.С. Носовком проекту федерального закону № 952777-6 "Про приватну військово-охоронну діяльність" [21]
07.02.2018 – знищення ЗС США підрозділу ПВК "Вагнер" у районі н.п. Дейр-ез-Зор (САР)	Лютий 2018 – внесення депутатом Державної думи РФ С.М. Міроновим проекту федерального закону "Про приватну військову і військово-охоронну діяльність" [22]
Березень 2022 – залучення ПВК "Вагнер" до штурмових дій проти Сил оборони України	Березень 2022 – повторне внесення депутатом Державної думи РФ С.М. Міроновим проекту федерального закону "Про приватну військову і військово-охоронну діяльність" [22]

З вищенаведеного стає зрозумілим, що процес унормування діяльності ПВК свідомо відставав від реалій їх використання у конфліктних регіонах для того, щоб не створювати офіційних прецедентів на включення відповідних структур до складу суб'єктів воєнної організації держави. Усі законодавчі ініціативи з цього питання носили реактивний характер і, ймовірно, були спрямовані на попередження можливих негативних реакцій суспільства (зокрема, осіб, які мають відношення до ПВК) на суперечливі з точки зору законодавства ситуації, включаючи питання соціальних гарантій, відповідальності за вчинені злочини та правопорушення тощо.

Проте усі зазначені вище законопроекти були відхилені як урядом РФ, так і низкою інших державних органів (Міністерством оборони, Міністерством закордонних справ, Генеральною прокуратурою та Міністерством юстиції) і силових відомств (Росгвардією та ФСБ) [23] з посиланням на низку статей Конституції РФ, які передбачають мораторій держави на застосування збройної сили [24], а також потенційну загрозу національній безпеці держави унаслідок передбаченої окремими законопроектами можливості для громадян іноземної держави бути співробітниками російських ПВК [21], що може бути використано терористичними або організованими злочинними угрупованнями, іноземними розвідувальними органами тощо для здійснення протиправної діяльності на шкоду національним інтересам РФ.

Таким чином, станом на сьогодні законодавче регулювання діяльності ПВК в Росії відсутнє, а єдиним нормативно-правовим актом, який містить термін "приватні військові компанії" є Воєнна доктрина РФ, яка визначає діяльність іноземних ПВК в районах, прилеглих до державного кордону РФ і кордонів її союзників, однією з основних зовнішніх воєнних небезпек, а участь у воєнних діях іррегулярних збройних формувань і ПВК – особливістю сучасних військових конфліктів [13].

На додаток до вищезазначеного, 05 жовтня 2023 року на засіданні міжнародного дискусійного клубу "Валдай" В. Путін заявив, що в Росії немає і не було ПВК, оскільки немає відповідного законодавства [25].

Висновки. Отже, процес унормування діяльності ПВК свідомо відставав від реалій їх

використання у конфліктних регіонах для того, щоб не створювати офіційних прецедентів на включення відповідних структур до складу суб'єктів воєнної організації держави. Тим самим формувався гібридний інструмент зовнішньополітичного впливу.

Оскільки межі застосування конвенційних збройних сил чітко регулюються, то наявність ресурсного потенціалу ПВК дає можливість обійти норми міжнародного права. Воєнна політика РФ щодо застосування сили концептуально фіксує можливість перекладати відповідальність держави за ескалацію ситуації або початок війни на плечі субконвенційних акторів.

Аналіз стратегічних документів та заяв офіційних представників вищого воєнно-політичного керівництва РФ непрямо підтверджує той факт, що готуючись до агресії та експансії, уряд оцінював ресурси ПВК як складову воєнного потенціалу країни.

Бібліографічний список:

1. Ярмоленко В.В. Щодо нової редакції Стратегії національної безпеки Російської Федерації. *Національний інститут стратегічних досліджень*. Липень, 2021. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-07/nova-strategiya-rf.pdf>.
2. Evans A., Wolkov N., Harward C., Hird K., Barros G. Russian Offensive Campaign Assessment. *ISW Press*. June 21, 2024. URL: <https://www.understandingwar.org/backgrounder/russian-offensive-campaign-assessment-june-21-2024>.
3. SIPRI Yearbook 2024: Armaments, Disarmament and International Security. Oxford University Press. 2024. URL: <https://www.sipri.org/sites/default/files/YB24%2007%20WNF.pdf>.
4. Об Основах государственной политики Российской Федерации в области ядерного сдерживания : Указ Президента Российской Федерации от 02.06.2020 г. № 355. *Сетевые ресурсы Президента РФ*. URL: <http://kremlin.ru/acts/bank/45562> (archieved 26-07-2025. URL: <https://web.archive.org/save/http://kremlin.ru/acts/bank/45562>).
5. Russia's national security strategy and military doctrine and their implications for the EU. *European Parliament*. 2017. URL: http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/578016/EXPO_IDA%282017%29578016_EN.pdf.
6. Pynnoniemi K. Russia's national security strategy: Analysis and conceptual evolution. *The Journal of Slavic Military Studies*. 31(2). 2018. URL: <https://doi.org/10.1080/13518046.2018.1451091>.
7. Trevithick J. New US Army manual shows it's worries about Russia's hybrid warfare tactics. *The Drive*. September 26, 2017. URL: <https://www.twz.com/14647/new-us-army-manual-shows-its-worried-about-russias-hybrid-warfare-tactics>.
8. Graja C. SOF and the future of global competition. *CNA*. May, 2019. URL: https://www.cna.org/CNA_files/PDF/DCP-2019-U-020033-Final.pdf.
9. Стратегия национальной безопасности Российской Федерации : утв. Указом Президента РФ от 2 июля 2021 г. № 400. *Информационно-правовой портал "Гарант.ру"*. 6 июля 2021. URL: <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/401325792/> (archieved 26-07-2025. URL: <https://web.archive.org/web/20250726200733/https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/401325792/>).
10. Стратегия национальной безопасности Российской Федерации : утв. Указом Президента РФ от 31 декабря 2015 г. № 683. *Официальный интернет-портал правовой информации*. 31.12.2015. URL: <http://www.publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201512310038> (archieved 26-07-2025. URL: <https://web.archive.org/web/20250726201005/http://www.publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201512310038>).
11. Концепция внешней политики Российской Федерации : утв. Указом Президента РФ от 31 марта 2023 г. № 229. *Сетевые ресурсы Президента РФ*. URL: <http://kremlin.ru/acts/news/70811> (archieved 26-07-2025. URL: <https://web.archive.org/web/20250726201327/http://kremlin.ru/acts/news/page/105>).
12. Zevelev I. Russian national identity and foreign policy. *Centre for Strategic and International Studies*. December 12, 2016. URL: <https://www.csis.org/analysis/russian-national-identity-and-foreign-policy>.
13. Военная доктрина Российской Федерации. *Министерство иностранных дел РФ*. 25.12.2014. URL: https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/official_documents/1584621 (archieved 26-07-2025. URL: https://web.archive.org/web/20250726201540/https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/official_documents/1584621).
14. О внесении изменений в Федеральный закон "Об обороне" : Федеральный закон от 9 ноября 2009 г. N 252-ФЗ. *Сетевые ресурсы Президента РФ*. URL: <http://kremlin.ru/acts/bank/30093> (archieved 26-07-2025. URL: <https://web.archive.org/web/20250726201607/http://kremlin.ru/acts/bank/30093>).
15. В. Путин. Выступление на XLIII Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности 10 февраля 2007 года. *Сетевые ресурсы Президента РФ*. 10 февраля 2007 года. URL: <http://special.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> (archieved 26-07-2025. URL: <https://web.archive.org/web/20250726201757/http://special.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>).
16. Стратегическое прогнозирование международных отношений : кол. монография / под ред. А. И.

- Подберезкина, М. В. Александрова; [А. И. Подберезкин и др.]; *Моск. гос. ин-т междунар. отношений (ун-т) М-ва иностр. дел Рос. Федерации, Центр военно-политических исследований*. М.: МГИМО–Университет, 2016. 743 с. URL: <https://viperson.ru/articles/fundamentalnoe-issledovanie-tsvpi-o-strategicheskoy-prognostirovaniy-mezhdunarodnyh-otnosheniy> (archieved 26-07-2025. URL: <https://web.archive.org/web/20250726202026/https://viperson.ru/articles/fundamentalnoe-issledovanie-tsvpi-o-strategicheskoy-prognostirovaniy-mezhdunarodnyh-otnosheniy>)
17. Пророческая речь Жириновского. *Новый русский топ*. 03.03.2024. URL: <https://atnews.org/prorocheskaya-rech-zhirinovskogo/> (archieved 26-07-2025. URL: <https://web.archive.org/web/20250726202348/https://atnews.org/prorocheskaya-rech-zhirinovskogo/>).
18. Председатель Правительства Российской Федерации В.В.Путин выступил в Государственной Думе с отчётом о деятельности Правительства Российской Федерации за 2011 год. *Интернет-портал Правительства Российской Федерации*. 11.04.2012. URL: <http://archive.government.ru/special/docs/18671/photolents.html> (archieved 26-07-2025. URL: <https://web.archive.org/web/20250726202844/http://archive.government.ru/special/docs/18671/photolents.html>).
19. Проект Федерального закона № 62015-6 “О государственном регулировании создания и деятельности частных военных компаний”. Кроссплатформенная справочная правовая система “КонсультантПлюс”. URL: <https://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=PRJ&n=94830#gRVh5sU2G4dcPbj21> (archieved 26-07-2025. URL: <https://web.archive.org/web/20250726204253/https://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=PRJ&n=94830#gRVh5sU2G4dcPbj21>).
20. Проект Федерального закона № 630327-6 “О частных военно-охранных компаниях”. Кроссплатформенная справочная правовая система “КонсультантПлюс”. URL: <https://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=PRJ&n=124445#8PwVt0UwhspDoEbO1> (archieved 26-07-2025. URL: <https://web.archive.org/web/20250726203217/https://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=PRJ&n=124445#8PwVt0UwhspDoEbO1>).
21. Проект Федерального закона № 952777-6 “О частной военно-охранной деятельности”. Кроссплатформенная справочная правовая система “КонсультантПлюс”. URL: <https://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=PRJ&n=139674&cacheid=5DB8D219052C909BECFC9B3C352D765D&mode=splus&rnd=TwXpw#BcdZt0UqM5IG0Snr> (archieved 26-07-2025. URL: <https://web.archive.org/web/20250726203308/https://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=PRJ&n=139674&cacheid=5DB8D219052C909BECFC9B3C352D765D&mode=splus&rnd=TwXpw#BcdZt0UqM5IG0Snr>).
22. Проект Федерального закона “О частной военной и военно-охранной деятельности”. Справедливая Россия. URL: <https://www.spravedlivo.ru/11956410/> (archieved 26-07-2025. URL: <https://web.archive.org/web/20250726203605/https://www.spravedlivo.ru/11956410/>).
23. Имангулова Г.Р., Сейитлиева Г.М. Анализ российского законодательства по легализации частных военных охранных компаний. *International Journal of Humanities and Natural Sciences*, vol. 4-3 (67), 2022. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-rossiyskogo-zakonodatelstva-po-legalizatsii-chastnyh-voennyh-ohrannyh-kompaniy/viewer> (archieved 26-07-2025. URL: <https://web.archive.org/web/20250726203652/https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-rossiyskogo-zakonodatelstva-po-legalizatsii-chastnyh-voennyh-ohrannyh-kompaniy>).
24. Конституция РФ. Принята всенародным голосованием 12 декабря 1993 г. (с изменениями от 1 июля 2020 г.). URL: <http://www.constitution.ru/> (archieved 26-07-2025. URL: <https://web.archive.org/web/20250726203911/http://www.constitution.ru/>).
25. Путин высказался о статусе ЧВК в России. *Lenta.Ru*. 14.12.2023. URL: <https://lenta.ru/news/2023/12/14/putin-vyskazalsya-o-statuse-chvk-v-rossii/> (archieved 26-07-2025. URL: <https://web.archive.org/web/20250726205107/https://lenta.ru/news/2023/12/14/putin-vyskazalsya-o-statuse-chvk-v-rossii/>).

References:

1. Yarmolenko V.V. (2021). Shchodo novoi redaktsii Ctratehii natsionalnoi bezpeky Rosiiskoi Federatsii. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen*. Lypen. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-07/nova-strategiya-rf.pdf>.
2. Evans A., Wolkov N., Harward C., Hird K., Barros G. Russian Offensive Campaign Assessment. *ISW Press*. June 21, 2024. URL: <https://www.understandingwar.org/background/russian-offensive-campaign-assessment-june-21-2024>.
- 3 SIPRI Yearbook 2024: Armaments, Disarmament and International Security. Oxford University Press. 2024. URL: <https://www.sipri.org/sites/default/files/YB24%2007%20WNF.pdf>.
4. Ob Osnovah gosudarstvennoy politiki Rossiyskoy Federatsii v oblasti yadernogo sderzhivaniya : Ukaz Prezidenta Rossiyskoy Federatsii ot 02.06.2020 g. # 355. Setevyie resursyi Prezidenta RF. URL: <http://kremlin.ru/acts/bank/45562> (archieved 26-07-2025. URL: <http://kremlin.ru/acts/bank/45562>).

<https://web.archive.org/save/http://kremlin.ru/acts/bank/45562>).

5. Russia's national security strategy and military doctrine and their implications for the EU. (2017). European Parliament.. URL: http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/578016/EXPO_IDA%282017%29578016_EN.pdf.

6. Pynnoniemi K. (2018). Russia's national security strategy: Analysis and conceptual evolution. *The Journal of Slavic Military Studies*. 31(2). URL: <https://doi.org/10.1080/13518046.2018.1451091>.

7. Trevithick J. New US Army manual shows it's worries about Russia's hybrid warfare tactics. The Drive. September 26, 2017. URL: <https://www.twz.com/14647/new-us-army-manual-shows-its-worried-about-russias-hybrid-warfare-tactics>.

8. Graja C. SOF and the future of global competition. CNA. May, 2019. URL: https://www.cna.org/CNA_files/PDF/DCP-2019-U-020033-Final.pdf.

9. Strategyia natsyonalnoi bezopasnosti Rossiyskoy Federatsii : utv. Ukazom Prezidenta RF ot 2 iyulia 2021 g. # 400. Informatsyonno-pravovoi portal "Garant.ru". July 6, 2021. URL:

<https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/401325792/> (archieved 26-07-2025. URL: <https://web.archive.org/web/20250726200733/https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/401325792/>).

10. Stratehiya natsyonalnoi bezopasnosti Rossyiskoi Federatsyy : utv. Ukazom Prezidenta RF ot 31 dekabria 2015 g. # 683. Ofitsyalnyi internet-portal pravovoi informatsyi. Dec. 31, 2015. URL: <http://www.publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201512310038> (archieved 26-07-2025. URL: <https://web.archive.org/web/20250726201005/http://www.publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201512310038>).

11. Kontseptsyia vneshnei politiki Rossyiskoi Federatsyi : utv. Ukazom Prezidenta RF ot 31 marta 2023 g. # 229. Setevye resursy Prezidenta RF. URL: <http://kremlin.ru/acts/news/70811> (archieved 26-07-2025. URL: <https://web.archive.org/web/20250726201327/http://kremlin.ru/acts/news/page/105>).

12. Zevelev I. Russian national identity and foreign policy. Centre for Strategic and International Studies. December 12, 2016. URL: <https://www.csis.org/analysis/russian-national-identity-and-foreign-policy>.

13. Voennaia doktrina Rossiyskoi Federatsyi. Ministerstvo inostrannykh del RF. Dec. 25, 2014. URL: https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/official_documents/1584621 (archieved 26-07-2025. URL: https://web.archive.org/web/20250726201540/https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/official_documents/1584621).

14. O vnesenii izmeneniy v Federalnyi zakon "Ob oborone" : Federalnyi zakon ot 9 noiabria 2009 g. 3 252-FZ. Setevye resursy Prezidenta RF. URL: <http://kremlin.ru/acts/bank/30093> (archieved 26-07-2025. URL: <https://web.archive.org/web/20250726201607/http://kremlin.ru/acts/bank/30093>).

15. V. Putin. Vystuplenie na XLIII Miunkhenskoi konferentsyi po voprosam politiki bezopasnosti 10 fevralia 2007 goda. Setevye resursy Prezidenta RF. Feb. 10, 2007. URL: <http://special.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> (archieved 26-07-2025. URL: <https://web.archive.org/web/20250726201757/http://special.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>).

16. Stratehicheskoe prognozirovaniye mezhdunarodnykh otnosheniy : kol. monohrafiya / pod red. A. Y. Podberezkina, M. V. Aleksandrova; [A. Y. Podberezkin y dr.]; Mosk. gos. un-t mezhdunar. otnoshenii (un-t) M-va inostr. del Ros. Federatsyi, Tsentr voenno-politicheskikh issledovaniy. M.: MGIMO–Universitet, 2016. 743 p. URL: <https://viperson.ru/articles/fundamentalnoe-issledovanie-tsvpi-o-strategicheskome-prognozirovanii-mezhdunarodnykh-otnosheniy> (archieved 26-07-2025. URL: <https://web.archive.org/web/20250726202026/https://viperson.ru/articles/fundamentalnoe-issledovanie-tsvpi-o-strategicheskome-prognozirovanii-mezhdunarodnykh-otnosheniy>).

17. Prorocheskaia rech Zhirinovskoho. Novyi russkii top. March 03, 2024. URL: <https://atnews.org/prorocheskaya-rech-zhirinovskogo/> (archieved 26-07-2025. URL: <https://web.archive.org/web/20250726202348/https://atnews.org/prorocheskaya-rech-zhirinovskogo>).

18. Predsedatel Pravitelstva Rossiyskoy Federatsii V.V.Putin vystupil v Gosudarstvennoy Dume s otchiotom o deyatelnosti Pravitelstva Rossiyskoy Federatsii za 2011 god. Internet-portal Pravitelstva Rossiyskoy Federatsii. April 11, 2012. URL: <http://archive.government.ru/special/docs/18671/photolents.html> (archieved 26-07-2025. URL: <https://web.archive.org/web/20250726202844/http://archive.government.ru/special/docs/18671/photolents.html>).

19. Proekt Federalnogo zakona # 62015-6 "O gosudarstvennom regulirovanii sozdaniya i deyatelnosti chastnykh voennykh kompaniy". Krossplatformennaya spravochnaya pravovaya sistema "KonsultantPlus". URL: <https://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=PRJ&n=94830#gRVh5sU2G4dcPbj21> (archieved 26-07-2025. URL: <https://web.archive.org/web/20250726204253/https://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=PRJ&n=94830#gRVh5sU2G4dcPbj21>).

20. Proekt Federalnogo zakona # 630327-6 "O chastnykh voenno-ohrannykh kompaniyah". Krossplatformennaya spravochnaya pravovaya sistema "KonsultantPlus". URL: <https://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=PRJ&n=124445#8PwVt0UwhspDoEbO1> (archieved 26-07-2025. URL: <https://web.archive.org/web/20250726203217/https://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=PRJ&n=124445#8PwVt0UwhspDoEbO1>).

21. Proekt Federalnogo zakona # 952777-6 “O chastnoy voenno-ohrannoy deyatel'nosti”. Krossplatformennaya spravoch'naya pravovaya sistema “KonsultantPlus”. URL: <https://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=PRJ&n=139674&cacheid=5DB8D219052C909BECFC9B3C352D765D&mode=splus&rnd=TwXpw#BcdZt0UqM5IG0Snr> (archieved 26-07-2025. URL: <https://web.archive.org/web/20250726203308/https://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=PRJ&n=139674&cacheid=5DB8D219052C909BECFC9B3C352D765D&mode=splus&rnd=TwXpw#BcdZt0UqM5IG0Snr>).
22. Proekt Federalnogo zakona “O chastnoy voennoy i voenno-ohrannoy deyatel'nosti”. Spravedlivaya Rossiya. URL: <https://www.spravedlivo.ru/11956410/> (archieved 26-07-2025. URL: <https://web.archive.org/web/20250726203605/https://www.spravedlivo.ru/11956410/>).
23. Imangulova G.R., Seyitlieva G.M. Analiz rossiyskogo zakonodatel'stva po legalizatsii chastnykh voennykh ohrannykh kompaniy. International Journal of Humanities and Natural Sciences, vol. 4-3 (67), 2022. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-rossiyskogo-zakonodatel'stva-po-legalizatsii-chastnykh-voennykh-ohrannykh-kompaniy/viewer> (archieved 26-07-2025. URL: <https://web.archive.org/web/20250726203652/https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-rossiyskogo-zakonodatel'stva-po-legalizatsii-chastnykh-voennykh-ohrannykh-kompaniy>).
24. Konstitutsiya RF. Prinyata vsenarodnyim golosovaniem 12 dekabrya 1993 g. (s izmeneniyami ot 1 iyulya 2020 g.). URL: <http://www.constitution.ru/> (archieved 26-07-2025. URL: <https://web.archive.org/web/20250726203911/http://www.constitution.ru/>).
25. Abramov N. Putin vyskazalsya o statute ChVK v Rossii. Lenta.Ru. December 14, 2023. URL: <https://lenta.ru/news/2023/12/14/putin-vyskazalsya-o-statuse-chvk-v-rossii/> (archieved 26-07-2025. URL: <https://web.archive.org/web/20250726205107/https://lenta.ru/news/2023/12/14/putin-vyskazalsya-o-statuse-chvk-v-rossii/>).

Moiko S., Maxymenko O., Skyba Y. Correlation Analysis of Formation of Russia's Military and Political Interests and Political and Legal Framework for the Use of Private Military Companies

This article endeavors to conduct a political analysis of the perspectives held by the military and political leadership of the Russian Federation on the utilization of private military companies (PMCs) as instruments for advancing the nation's foreign policy objectives. It is ascertained that within the Russian academic discourse on national security, there prevails a consensus that the current system governing the state's military organization in the Russian Federation is inadequate for the demands of contemporary network-centric warfare. This system necessitates modernization, particularly to enhance the capacity to manage not only the Russian Federation's security apparatus but also civil society institutions and business resources. The analysis reveals that several strategic planning documents of the Russian Federation delineate the employment of both regular and irregular armed formations by the Russian government, including operations beyond national borders, to achieve foreign policy goals. A direct correlation is identified between legislative initiatives aimed at regulating PMC activities in the Russian Federation and significant milestones in the evolution of these entities. It is proven that all legislative measures concerning the regulation of PMCs in the Russian Federation have been reactive, likely intended to preempt potential negative public reactions to legally contentious situations, encompassing issues of social guarantees, accountability for crimes and misdemeanors, and more. The study demonstrates that the legislative regulation of PMC activities has deliberately lagged behind their operational realities in conflict zones, to avoid establishing official precedents that would integrate these entities into the state's military organization. In conclusion, given the stringent regulation of conventional armed forces at both national and international levels, availability of PMC resources provide means to circumvent international legal norms. The Russian Federation's military policy regarding the use of force conceptually allows for the delegation of state responsibility for escalating conflicts or initiating warfare to sub-conventional actors.

Keywords: military-political interests, hybrid threats, national security, private military companies, asymmetric measures.

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ: РЕАЛІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ, ЗАГРОЗИ

Роль сучасних цифрових технологій набуває дедалі більшого значення у виборчих процесах демократій, демонструючи тенденцію широких змін, як позитивних зі зростанням оперативності та прозорості процесів, так і негативних з підвищенням загроз безпеці політичних технологій комунікації, до яких належать вибори. Дослідження основних детермінантів загроз у контексті явищ впливу сучасних інформаційно-комунікаційних технологій на електоральні процеси держав, зумовлюють формування аргументованих висновків впливу зазначених загроз на національну безпеку, збереження інтересів суспільства та захисту держави в цілому. Основною метою даної статті є дослідження і класифікація загроз, пов'язаних з цифровізацією виборчих процедур. Матеріал містить аналізи впливу великих даних, розвитку машинного навчання та штучного інтелекту, а також вдосконалення швидкісного інтернету та розширення можливостей мобільних технологій, що мають вплив на технології політичної комунікації та безпеку виборчих процесів. Задля більш ґрунтовнішого аналізу безпекових аспектів сучасної цифровізації політичних комунікацій проаналізовано поетапність виборчого процесу, який розглядається в контексті конкретних фаз – підготовчої фази та фази проведення виборів і підрахунку результатів. Застосування зазначеного підходу розкриває перспективу комплексного аналізу загроз та їх класифікацію на групи загроз пов'язаних з інформаційною та кібербезпекою, загроз маніпуляції з даними, загроз технічної та організаційної безпеки, та політико-правових загроз. За допомогою використання методів аналізу кейсів, івент-аналізу, систематизації загроз та методу порівняльного аналізу, розглянуто приклади кіберзагроз та маніпуляції даних, проаналізовано законодавчу базу та регулювання вимог щодо захисту персональних даних та безпеки інформаційних систем у різних демократичних державах. В статті підкреслюється необхідність розробки сучасних регуляторних і технічних засобів протидії зовнішнім і внутрішнім джерелам і факторам ризиків. Стаття має практичне значення для державних інституцій, функції яких зосереджені на забезпеченні інформаційної безпеки, виборчих процесах, для аналітичних центрів, тощо.

Ключові слова: псефологія, цифровізація, виборчий процес, інформаційно-комунікаційні технології, мас-медіа, великі дані, штучний інтелект, машинне навчання, кібербезпека, маніпуляція даними, інформаційна безпека, політико-правові загрози, національна безпека, електронне голосування, цифрова інфраструктура, когнітивні функції, електоральна поведінка виборців, демократія.

Постановка проблеми. Розвиток інформаційних технологій впливає на виборчі процеси в усіх державах світу. Особливості цього впливу залежать від типу політичного режиму – демократичного чи авторитарного. У фокусі нашої уваги демократії, де впровадження цифрових технологій у сучасні виборчі процеси пропонує переваги в підвищенні ефективності їх проведення, їхню прозорість та доступність. Проте, виклики питань безпеки в організації зазначених процесів залишаються ключовими для їх вирішення.

Мета статті. Визначити реалії, перспективи та загрози цифровізації виборчого процесу в демократичних державах із застосуванням псефологічного аналізу виборчого процесу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження останніх десятиліть того, як кіберрозвиток впливає та змінює демократичну залученість громадян в політичних процесах, залишається актуальним [1]. Швидкий інтернет, мобільні технології, штучний інтелект (ШІ) є нормою в сучасних комунікаційних процесах. Управління політичними кампаніями та цифрова взаємодія за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) стають все більш поширеним явищем у політичних системах світу. В Україні дослідження даної проблематики також не залишається поза

увагою. Питання цифровізації виборчого процесу розглядали такі українські автори як О. Шевчук [2], І. Чайка та Є. Цокур [3], І. Сікора [4], О. Кравчук та Л. Матвієнко [5], В. Подгорна [6], громадська мережа Опора [7], тощо.

Технологізація виборчого процесу актуалізує для політології питання аналітичного інструментарію. Концептуально оновлена щодо вимог цифрової доби псефологія пропонує поєднання цифрових технологій та політичної науки. Саме на цьому тлі постає можливість аналізу особливостей цифровізації виборчого процесу за умов демократії.

Методологія дослідження. Методологічна основа дослідження цифровізації виборчого процесу в демократичних державах сформована із застосуванням як загальнонаукових принципів, так і політико-орієнтованих методів аналізу. В основі підходу лежить принцип багатофакторності, що передбачає врахування політичних, правових, технологічних, соціокультурних та інформаційних чинників, які формують сучасні електоральні процеси. Принцип детермінізму реалізується через виявлення причинно-наслідкових зв'язків між технологічним прогресом, розвитком ІКТ та трансформацією виборчої поведінки. Принцип системності передбачає розгляд виборчого процесу як інтегрованої двоскладової структури (підготовча фаза і фаза голосування та підрахунку результатів), де кожен етап супроводжується специфічними загрозами. Важливим є дотримання принципу об'єктивності, що забезпечується використанням емпіричних джерел – офіційних звітів, даних соціологічних досліджень, аналітики безпекових структур. Принцип історизму застосовується для простеження еволюції е-виборів, зокрема через порівняльний аналіз досвіду держав, які впроваджували або відмовилися від електронного голосування (наприклад, Німеччина, Естонія, США, Франція). У процесі дослідження використовуються методи аналізу та узагальнення, що дозволяють виокремити ключові ризики цифровізації. Історико-порівняльний метод застосовується для виявлення відмінностей і схожостей у цифрових стратегіях різних демократичних держав. Системний підхід дозволяє комплексно оцінити взаємодію технологічних, нормативно-правових і комунікативних аспектів у виборчому середовищі.

Особливу роль у дослідженні відіграє емпіричний аналіз – розгляд випадків втручання у виборчі процеси. Представлено аналіз великих даних (ВД) і цифрової аналітики через розгляд застосування високопродуктивних обчислень у псефологічному аналізі. Таким чином, дослідження ґрунтується на поєднанні кількісних та якісних методів, дискурсивного і контент-аналізу, що забезпечує глибину та репрезентативність отриманих результатів.

Виклад основного матеріалу. Задля досягнення мети дослідження доцільно виділяти у виборчому процесі підготовчу фазу, фазу проведення голосувань і підрахунку результатів. Старт передвиборчої гонки в різних державах обмежений своїм внутрішнім законодавством, як-от момент обрання кандидата від партії, початок політичної агітації в медіа, початок фінансування передвиборчої кампанії, обмеження фінансування, тощо. В різних державах такі обмеження затверджені відповідними актами, у Великій Британії це UK PPERA [8], в США це USA FECA [9], у Франції це France Code électoral [10], в Німеччині Germany FEA [11], тощо. Проте, згідно С. Блюменталю політичні кампанії, в силу своїх трансформацій з традиційних політичних практик через вплив на них сучасних технологій і медіа, ніколи не закінчуються [12].

Безпекові ризики, які виникають у результаті використання сучасних ІКТ в зазначених фазах виборчого процесу, і які безпосередньо на нього впливають, поділяються на наступні групи: інформаційна безпека, маніпуляції з даними, кібербезпека, група технічної та організаційної безпеки, група політико-правових загроз, тощо. Кожна група має свої властивості і націлюється на специфічну фазу виборчого процесу. Розгляд впливу безпекових ризиків на окремо кожен фазу виборчого процесу надає розуміння різниці джерел ризиків і специфічні характеристики їхнього впливу. Наприклад, якщо розглядати використання інформаційних технологій в фазі проведення безпосередніх голосувань і підрахунку їх результатів, то незважаючи на переваги цифровізації даного процесу, таких як зручність і швидкість, цифрова інфраструктура процесу голосування є об'єктом ризику кібератак, що може призвести як до зриву організації проведення виборів, так і до компрометації їхніх результатів. В підготовчій фазі виборчих процесів об'єктом загрози є вже не цифрова інфраструктура, а сам виборець і його рішення при голосуванні.

З початку цифрової революції другої половини ХХ століття людство зазнало безпрецедентного прискорення змін спровокованих технологічним прогресом, що в свою чергу почало формувати людиною її світосприйняття новими способами. Розвиток ІІІ посилив дані ефекти, внісши нові способи впливу на суспільство з точки зору ефективної взаємодії людини і машини та генерації

накопичення знань з експоненціальною швидкістю. Водночас культурні зрушення, спричинені глобалізацією, урбанізацією та соціальними мережами, посприяли появі нових способів комунікації та поширення знань у глобальних масштабах. Безсумнівно, сучасні технології принесли зручність і швидкість в наше життя, але на соціальному рівні цифрові інструменти змінили спосіб, яким людство спілкується між собою, потенційно впливаючи на тривалість уваги та рівень емпатії [13]. Сучасні технології суттєво прискорили темп життя, що в свою чергу вплинуло на суспільство і методи прийняття рішень в ньому. Швидкий потік неструктурованої інформації великих об'ємів, яка часто змінюється і уточнюється, значно ускладнює можливості людини до критичного її аналізу. Додатково слід зафіксувати факт переорієнтації фокусу людини в сторону розважального контенту [14]. В результаті таких змін, включаючи ультра швидкий потік інформації та її обсяги, людський мозок не може вчасно обробити весь обсяг інформації. Прогрес у галузі ШІ та машинного навчання (МН) представив нові інструменти для збільшення когнітивних функцій як прогностичні аналітики, персоналізовані рекомендації та розумні помічники, які здатні підвищити продуктивність, але викликають занепокоєння стосовно конфіденційності та алгоритмічної упередженості. Відповідно, означені зміни мають суттєвий вплив на трансформацію виборчої поведінки, і є загрозою демократичним політичним системам.

До загроз інформаційної безпеки під час підготовчого етапу у виборчому процесі можна віднести дезінформацію у соцмережах (боти, фейк новини, дипфейки), соціальну поляризацію, мікротаргетинг у соцмережах щоб поглибити суспільні розколи через замовлення маніпулятивної реклами націленої на окремі групи виборців, нелегітимне використання персональних даних (злиті дані з соцмереж), тощо. Серед основних чинників, які мають прямий вплив на виборця під час підготовчої фази виборчого процесу, є великі обсяги неструктурованої інформації, які виборець отримує з сучасних мас-медіа, і які в свою чергу використовують великі дані (ВД). Сучасні медіа, до переліку яких входять новинні медіа, соціальні мережі, відеоблогінг, платформи створення коротких відеороликів, тощо, націлені на виборця, який приймає рішення на основі здобутої в означених типах медіа інформації. Через складну, а іноді застарілу і неактуальну регуляцію в області збереження і використання персональних даних в демократичних державах, соціальні мережі та мас-медіа, в алгоритмах яких використовуються ВД та їх дата-аналіз, є об'єктом використання впливу на цільову аудиторію, тобто на виборця. Ефективність даного впливу залежить від обсягів ВД та їх якості, а також алгоритмічною складовою в контексті рішення того, як такі дані використовувати. Загалом, проблематика в питаннях регуляції в сфері використання ВД, отримання та зберігання персональних даних, а також загальна проблематика глобалізації світу, яка дозволяє створювати нові інтернет платформи в будь-якій точці світу і розповсюджувати серед них будь-яку інформацію, ігноруючи регуляторну політику конкретних держав в інформаційно-комунікативному полі, стають потужним інструментом задля політичного впливу на виборця. Через відсутність контролю над глобальними інтернет-ресурсами, останні можуть мати алгоритми розповсюдження таргетованої інформації на окремі цільові аудиторії згідно зібраних і проаналізованих по даним цільовим групам ВД. В 2018 році генеральні прокурори декількох штатів США проводили розслідування щодо неправомірного використання британською компанією Cambridge Analytica Ltd особистих даних 50 мільйонів користувачів мережі Facebook [15]. Компанія пропонувала розробити детальні психологічні профілі кожного американського виборця та змодельовати тип особистості людини [16], щоб передвиборчі кампанії могли якнайкраще на нього/неї вплинути. Маючи дані про мільйони користувачів згаданої соціальної мережі, було розміщено близько 6 мільйонів різних повідомлень і цитат тоді ще майбутнього кандидата в президенти США Д. Трампа для обраних категорій людей.

Джерела отримання ВД, які можуть використовуватися в підготовчій фазі організації виборчого процесу, можна розділити на наступні: дані з соціальних медіа задля аналітики трендів, настроїв, громадської думки, тощо; дані з проведених цільових і загальних опитувань; дані з веб-аналітики, за допомогою якої вивчається і аналізується поведінка користувача на умовному сайті, та його вподобання; дані з моделей споживання новин, які допомагають з'ясувати як саме і коли люди споживають ті чи інші новинні ресурси; публічні дані з державних реєстрів та дата-сетів, як наприклад реєстраційні дані виборців, податкові дані, тощо. Протягом підготовчої фази виборчого процесу, а здебільшого поза терміном даної фази, що часто є порушенням виборчого законодавства, політичні сили використовують ті чи інші ресурси задля виконання збору даних від аудиторії, їх аналізу задля коректування виборчої чи політичної стратегії, та поширення вже таргетованої інформації серед конкретних структурованих груп виборців.

ВД допомагають медіа представити більш точну, своєчасну та релевантну інформацію про своїх користувачів. І. Косуке, за допомогою ресурсів високопродуктивних обчислень PicScie (Pacific Science Center), запропонував новий підхід в розумінні сучасних моделей голосування [17], що змінює правила політичного аналізу в американській політиці. Його дослідження ґрунтуються на відкритих даних, що містять детальну інформацію про 180 млн американських виборців, яка оновлюється кожні 6 місяців. Такі дані надаються провідною позапартійною фірмою L2[18], яка постачає дані про виборців політичним партіям, кандидатам, соціологам, консультантам, тощо. За допомогою обчислювальних потужностей Тихоокеанського Наукового Центру PicScie І. Косуке розробив методологію, яка дозволяє детально вивчати великі обсяги даних, знаходити в величезних пулах інформації закономірності, та робити висновки як місцеві моделі голосування змінюються з часом незалежно від щільності населення в регіонах. Поміж даних отриманих з L2, І. Косуке використовує в своїх обчислювальних алгоритмах широкий спектр додаткових джерел, що надає його прогнозам результатів виборів вражаючу точність. За допомогою МН група І. Косуке може простежити навіть вплив політичною сегрегації за місцем проживання.

Наданий приклад демонструє можливості використання ВД за допомогою МН з даних отриманих з відкритих джерел. Проте відкриті джерела надають лише частину даних, які можна опрацьовувати в умовах сучасних технологічних реалій. Цікавим залишається опрацювання даних отриманих незаконним чи неетичним шляхом.

Слід також розглянути загрози з маніпуляціями даними під час підготовчих етапів виборчого процесу, до яких відносяться фальсифікації результатів (втручання в цифрові протоколи), неправдиве підрахування (через зміну електронних алгоритмів), несанкціонований доступ до виборчих БД, знищення або модифікація даних виборців. Загрози з маніпуляціями даними мають вплив як на підготовчу фазу, так і на фазу проведення голосувань і підрахунку результатів. В 2024 році, в фазу підготовки до президентських виборів у США, ФБР підготувало огляд[19] прикладів можливих загроз маніпуляцій з виборчими даними. В звіті описуються кілька прикладів внутрішніх загроз, пов'язаних із безпекою виборів, обговорено потенційні сценарії, які можуть виникнути під час виборчого циклу 2024 року, та надано рекомендації щодо того, як зменшити ризик, пов'язаний із внутрішніми загрозами. Проте, аналітичний центр ідентифікації ризиків та аналізу «дарк-нету» Constella Intelligence Inc. у 2024 році зафіксував витoki даних про виборців у США [20], що циркулюють у «дарк-неті», і які становлять приблизно 78% усіх даних про виборців. Зазначений факт підкреслює унікальну вразливість держави, зумовлену децентралізованою виборчою системою та розгалуженою інфраструктурою даних про виборців.

Виборча система Канади спирається на складну мережу ІТ-систем, постачальників та персоналу, що також є ризиком для втручання і маніпуляції з даними виборців. Н. Іслам, С. Кім, і М. Піруз підготували статтю [21], спрямовану на протидію даним вразливостям перед федеральними виборами в Канаді 2025 року, а також для зміцнення стійкості суспільства до кіберзагроз. В документі представлено комплексну національну оцінку кіберзагроз відповідно до Спеціальної публікації NIST 800-30, зосереджену на виявленні та пом'якшенні ризиків кібербезпеки. Дослідження визначає три основні загрози: кампанії з «misinformation, disinformation, and malinformation» (MDM); атаки на критично важливу інфраструктуру і системи підтримки виборів; та шпигунство з боку зловмисників.

Вирішення зазначених проблем пов'язаних із загрозами з маніпуляціями з даними вимагають узгоджених зусиль з боку членів виборчих комісій, експертів з кібербезпеки та політиків задля забезпечення цілісності та безпеки демократичних виборів.

Наступна група загроз включає питання кібербезпеки, технічні та організаційні загрози, їх вплив на фазу проведення голосувань і підрахунку результатів. Зазначені загрози для виборчих процесів носять здебільшого технічний та психологічний і соціально-інжиніринговий характер, і проявляються у вигляді фішингових атак, криптоджекінгу, встановлення шпигунського, чи сталкерського ПЗ, а також DoS-атаки. Дані загрози також можна віднести до обох фаз виборчого процесу – підготовчого та фази проведення голосувань.

До технічних і організаційних загроз можна віднести збої систем електронного голосування (через навантаження, помилки, поломки), недостатній захист інфраструктури (відсутність резервних систем, відсутність шифрування, тощо), помилки адміністраторів або людський фактор при обслуговуванні техніки та використанні непрозорих, або закритих систем голосування без незалежного аудиту.

23 жовтня 2024 року, за два тижні до дня президентських виборів США, Центр аналізу загроз

Microsoft (MTAC) надав репорт [22], в якому йдеться про спостереження зусиль Росії, Ірану та Китаю, які спрямовувалися на підлив демократичних виборчих процесів у США. За допомогою наданої інформації, уряд США вжив заходів, що викривали кіберактивність та вплив іноземних супротивників, пов'язаних з виборами 2024 року. Зазначені заходи включали викриття надсилань зловмисними іранськими кіберсуб'єктами «викрадених, непублічних матеріалів з кампанії колишнього президента Трампа 2016-2020» як особам, що тоді були пов'язані з кампанією президента Байдена, так і американським медіа-організаціям. Також мало місце звинувачення трьох іранських суб'єктів у операції зі злому та витоку інформації, спрямованій проти кампанії Трампа-Венса [23].

Поміж звіту від Центру аналізу загроз Microsoft, американська компанія з розробки технологій з кібербезпеки ReliaQuest відзвітувала [24] про свої очікування щодо зростання ризиків кіберзагроз з наближенням до дня проведення виборів. За їхніми оцінками даний період часу має високу вірогідність кібератак, які націлюються не лише на об'єкти інфраструктури самого виборчого процесу, а і на виборців та на представників великого бізнесу. За очікуваннями ReliaQuest, групи «постійних розширених загроз» (Advanced Persistent Threat – АРТ [25]), планували організувати спроби зірвати вибори в США за допомогою зломів та витоку інформації, дезінформаційних кампаній, та атак на виборчу інфраструктуру. Очікувались надсилання фішингових електронних листів з виборчою тематикою та з вбудованими в них хакерського поштового програмного забезпечення «SocGholish», яке діє як завантажувач. Вбачалося, що фішинг буде основним початковим вектором доступу для кіберзлочинців з груп АРТ, які прагнутимуть перешкодити виборам. До репорту також додавалися очікування випадків з шахрайством з крипто-валютою, реєстрацію доменів з помилками для виманювання пожертв та інвестицій. Слід відзначити, що починаючи з 2006 року групи АРТ постійно моніторяться і поповнюються в єдиному реєстрі [26] задля своєчасного їх виявлення за описом їх активності, характеристикам та зв'язкам.

Ще одним прикладом прояву кібератак та загроз технічного і організаційного характеру під час виборів був факт атаки російською хакерською групою урядових веб-сайтів Румунії в день голосувань другого туру президентських виборів в 2025 році [27]. Були уражені веб-сайти Конституційного суду Румунії, головний урядовий портал, сайт Міністерства закордонних справ Румунії та сайти кандидатів у президенти, за фактом чого одразу було запроваджено слідство.

Дані випадки свідчать про те, що розвиток ІКТ та сучасної цифровізації демократичних процесів мають прямий вплив на національну безпеку, збереження життєво-важливих інтересів суспільства і держави в цілому, і потребують значної уваги під час організації політичних технологій комунікації, до яких належать вибори. У цьому контексті особливої актуальності набуває псефологія як галузь політології, що не тільки аналізує електоральні процеси, тенденції та результати виборів, але й оцінює ймовірність цифрових втручань, кібератак, інформаційних маніпуляцій та впливу дезінформації, алгоритмічної упередженості. Потрібно зауважити, що якщо активність кіберзлочинців можна зафіксувати завдяки захисному програмному забезпеченню та сучасним підходам і методам у боротьбі з кіберзагрозами, то загрози, що пов'язані з маніпуляціями даних, чи загрози інформаційної безпеки потребують більш глибокого аналізу та сучасної нормативно-правової бази, яка б відповідала викликам сучасних ІКТ.

За винятком загроз кібербезпеки та загроз технічного і організаційного характеру, на фазу проведення голосувань і підрахунку результатів мають також політико-правові загрози. Як вже згадувалося вище, одним з основних форм захисту виборчого процесу від різного типу загроз є правове поле, тобто законодавча база, яка регулює виборчі процеси в державі. До політико-правових загроз виборчим демократичним процесам відносяться: відсутність законодавства або регулювання цифрових виборів; залежність від іноземного програмного забезпечення; маніпуляції через приватні компанії, які надають ІТ-послуги для проведення виборів; втрата довіри громадян до виборів; тощо. Дана група ризиків має вплив на виборчі процеси в державі в цілому.

В виборчому законодавстві держави здебільшого регламентуються правила обрання кандидата від політичної партії, дозвіл на початок політичної агітації в медіа, початок і кінець фінансування передвиборчої кампанії, обмеження фінансування, тощо. Окрім зазначених законодавчих правил також існує регуляція поширення персональних даних громадян, як виборців в контексті голосувань. В Сполучених Штатах це HIPAA [28], в Європейському Союзі GDPR [29]. Дані документи регулюють правила зберігання персональних даних громадян і заборону їх розповсюдження, що є основою їх захисту від негативного впливу на них. Проте не всі держави мають відповідну політику захисту даних своїх громадян, або ж такі регуляції існують, але носять лише декларативний характер.

Проблеми дотримання прав і свобод громадян в країнах електоральної демократії, чи тим більше в багатопартійних чи однопартійних автократіях [30], юридичної незалежності, слабкої гнучкості в регуляції питань по збору і обробці персональних даних громадян зовнішніми акторами, сигналізують про політико-правову загрозу для виборчих процесів пов'язаних із сучасною діджиталізацією. В однопартійних автократіях часто передбачається законодавча база, яка закладає юридичне підґрунтя для дозволу використання сучасних технологій при зборі даних своїх громадян, аналізу суспільних настроїв, і корегування мотивації населення, позитивної чи негативної. Умови відсутності політичної конкуренції та спрощення законодавчої системи в питаннях інформаційної політики, надають керівництву такої держави легітимізації своєї влади [31]. Окрім аналізу спорідненості розвитку цифрових технологій та сучасного процесу комунікації між політиками та виборцями у передвиборчій фазі виборів, в окремих державах існують спроби розгляду та запровадження сучасних технологій в організації самих голосувань. Мова йде про електронні голосування на різних платформах та за допомогою різних методів реалізації. Проте відмічається різне ставлення окремих держав до зазначеного питання. Останніми роками в багатьох демократіях на різних рівнях порушується питання запровадження електронного голосування, проте ризикові аспекти стримують реалізацію даних ініціатив. Зазначене питання підіймалося з різних точок зору, як наприклад наданні можливості голосувати громадянам з обмеженими можливостями [32], або організація голосувань під час COVID-19 пандемії. В різних дискусіях по даній ініціативі, експерти з безпеки знаходять суттєві ризики вразливості у впровадженні електронних голосувань. У 2024-му році штат Каліфорнія одностайно відхилив запит на впровадження електронного голосування [33] посиляючись на безпекові вразливості. А пілотне тестування мобільного застосунку для голосувань Voatz у 2020 році в штатах Західна Вірджинія, Юта, Колорадо та ін. зазнало критики з боку безпекового аудиту та розслідування Массачусеттського Технологічного Інституту [34]. В Європейському Союзі на рівні Європарламенту також неодноразово підіймається питання перспективи застосування технологій електронного голосування, обговорюються дотичні ризики та готовність інфраструктури [35, 36].

Проте серед європейських акторів спостерігається помітний зсув у бік використання ключових технологій для покращення політичної комунікації та процедур голосування. Влада Бельгії, Болгарії, Естонії, Франції та одного округу Португалії вже застосували електронні методи голосування. До того ж, політичні партії активно запроваджують технології кампаній, що ґрунтуються на аналізі ВД, у державах Європи — зокрема в Німеччині, Іспанії, Франції, Італії, Угорщині та Нідерландах. Експерти очікують, що політичні партії й надалі використовуватимуть ІІІ для покращення своїх комунікаційних стратегій. Окреслюючи ризики та можливості, пов'язані з технологіями ІІІ та МН, розглядається оновлена законодавча база, яка регулює інструменти керування даними, які використовуються політичними партіями для створення та розповсюдження контенту. Політичні партії та постачальники софтверних рішень для створення контенту підпадають під низку обмежень щодо обробки даних, зобов'язань щодо прозорості, та вимог щодо управління ризиками відповідно до Загального регламенту захисту даних (GDPR), Директиви про конфіденційність у електронному вигляді (e-PD) [37] і Закону про цифрові послуги (DSA) [38]. У 2024-2025 роках набули чинності Регламент про прозорість і таргетування політичної реклами (ТТРА) [39] і Закон про штучний інтелект (AIA) [40], які регламентують окреслену проблематику в державах Європейського Союзу.

В цілому можна зробити висновок, що демократії загалом не демонструють узгодженої або одностайної готовності до повномасштабного впровадження технологій електронного голосування — ані у вигляді електронних машин на виборчих дільницях, ані у форматі дистанційного інтернет-голосування. Частина держав таких як Бельгія, Болгарія, Естонія вже реалізували певні форми е-вотингу, однак їхній досвід вважається винятковим. Інші держави або відмовилися, або призупинили спроби впровадження (Італія, Франція, Ірландія, Нідерланди тощо). В 2023 році в Нідерландах на урядовому рівні піднімалося питання про відновлення можливості запровадження електронних голосувань [41], проте також зазнало критики. Слід зазначити, що електронне голосування мало місце застосування в Німеччині та Нідерландах в 2006-2007 роках [42, 43], але зазнало сильної критики через брак технічних можливостей на той час, та з безпекових міркувань. Тож більшість держав ЄС не схильні до запровадження інтернет-голосування, посиляючись на ризики та соціальну невідповідність, проте мають місце активні обговорення даного питання на найвищому європарламентському рівні [44]. Враховуючи юридичну автономію кожної держави у виборчій політиці, уніфікація або гармонізація е-вотингу в межах ЄС наразі малоімовірна. Але слід зауважити, що країни Балтії демонструють ефективність в застосуванні онлайн голосувань поряд з класичним

закритим голосуванням [45]. Також цікавими є спостереження за розробкою і спробою запуску електронного голосування за допомогою технології блокчейн у Південній Кореї [46].

Висновки. Цифровізація виборчих процесів в демократичних державах залишається складним питанням для вирішення. Через свою багатоступовість вона вимагає всеосяжного розгляду, яке має поєднувати і позитивну складову, як наприклад ефективність, доступність і прозорість, і негативну – як безпекові загрози.

Загалом, необхідно засвідчити, що вибори все більше проявляють себе не лише як акт громадянської волі, а й як арена цифрового протистояння. Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у виборчі процеси пропонує переваги у вигляді оперативності та прозорості виборчого процесу. Проте зростає також і значущість безпекових питань. Типологія останніх розподіляється між кібербезпекою, організаційно-технічною безпекою, безпекою щодо маніпуляції даними, інформаційною безпекою, політико-правовою безпекою. За таких умов особливого значення набуває псефологія, що дозволяє системно осмислити вплив цифрових технологій на виборчий процес.

Цифрові технології не скасовують демократичні принципи, а адаптують їх до змін в інформаційному середовищі та нових форматів політичної взаємодії.

Подальші дослідження цифровізації виборчого процесу мають використовувати аналітичний потенціал псефології та зосереджуватися на актуальних трансформаціях усіх фаз виборчого процесу, безпекового виміру зазначених трансформацій, порівнянню міжнародного досвіду у цій сфері. Особливої уваги потребують механізми підвищення прозорості виборчого процесу та зростання довіри до його результатів. Демократії мають адаптуватися до усіх аспектів цифрової епохи, зберігаючи при цьому свої засадничі цінності.

Бібліографічний список:

1. Hanschitz, G. Digitalization of Politics and Elections. *Springer Nature*. 2017 URL: https://link.springer.com/rwe/10.1007/978-3-319-06091-0_3-1, DOI: 10.1007/978-3-319-06091-0_3-1
2. Шевчук О. Цифровізація виборчого процесу: потреби та перспективи реалізації. *Наукові перспективи. Матеріали XV-ої Міжнародної науково-практичної конференції*. 2021. С. 62.
3. Чайка І., Цокур Є. Цифровізація виборів в Україні і світі: етичні виміри феномену. *Humanities Studies*. 2024. № 20 (97). С. 140. DOI: 10.32782/hst-2024-20-97-16
4. Сікора І. Довіра електорату до електронних технологій у виборчому процесі: світовий досвід. *Вісник Національного технічного університету України «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2024. № 3(63). С. 64-70. DOI: 10.20535/2308-5053.2024.3(63).313502
5. Кравчук О., Матвієнко Л. Модернізація виборчих процесів засобами штучного інтелекту як інноваційний механізм публічного управління. *Науковий вісник Вінницької академії*. 2025. № 1(7). С. 107-114. DOI 10.32782/2786-5681-2025-1.13
6. Подгорна В. Цифрові платформи та їхній вплив на політичну сферу. *Проблеми політичної психології*. 2021. № 10(24). С. 301-309. DOI: 10.33120/porp-Vol24-Year2021-81
7. Громадська мережа Опора збирає і опрацьовує інформацію з проблематики виборів у сучасних реаліях. <https://www.oporaua.org/category/vybory>
8. Political Parties, Elections and Referendums Act. *UK government Legislation*. 2000. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/41/contents>
9. US Federal Election Campaign Act. *Federal Election Commission*. Washington. D.C. 20463. 1971. URL: <https://www.fec.gov/files/legal/aos/1989-29/1061516.pdf>
10. France Code électoral. 1907. *Journal officiel de la République française*. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070239/
11. Federal Elections Act. *Federal Law Gazette*. 1993. URL: https://www.bundeswahlleiterin.de/en/dam/jcr/4ff317c1-041f-4ba7-bbbf-1e5dc45097b3/bundeswahlgesetz_engl.pdf
12. Blumenthal S. The permanent campaign: inside the world of elite political operatives. *Beacon Press*. Boston. 1980. P. 2-10, 94-115. URL: <https://archive.org/details/permanentcampaign00blum/mode/2up>
13. Farkaš I. Transforming Cognition and Human Society in the Digital Age. *Biol Theory*. 2024. DOI: 10.1007/s13752-024-00483-3
14. Matthes J., Heiss R., and Scharrel H. The distraction effect. Political and entertainment-oriented content on social media, political participation, interest, and knowledge. *Computers in Human Behavior*. 2023. № 142. DOI: 10.1016/j.chb.2022.107644
15. Detrow S. What Did Cambridge Analytica Do During The 2016 Election? *National Public Radio*. 2018. URL: <https://www.npr.org/2018/03/20/595338116/what-did-cambridge-analytica-do-during-the-2016-election>
16. Murray S., Reston M., Bash D. and Perez E. Inside the Trump campaign's ties with Cambridge Analytica. *CNN*. 2018. URL: <https://edition.cnn.com/2018/03/21/politics/trump-campaign-cambridge-analytica/index.html>

17. Big Data Informs a Paradigm Shift in Political Analysis. *Princeton Research Computing*. 2016. URL: <https://researchcomputing.princeton.edu/news/2018/big-data-informs-paradigm-shift-political-analysis>
18. Database of U.S. voter records, including demographic information, historical voting records, and party affiliations. *L2-data*. URL: <https://www.l2-data.com/>
19. U.S. Federal Elections: The Insider Threat. *United States Election Assistance Commission*. 2024. URL: https://www.eac.gov/sites/default/files/2024-06/2024_General_Elections_Insider_Threat.pdf
20. Potential Cybersecurity Threats to the 2024 U.S. Election: Voter Database Leaks. *Constella AI*. 2024. URL: <https://constella.ai/2024-u-s-election-voter-database-leaks/>
21. Islam N., Kim S., Pirooz M., and Shvetsov S. Cyber Threats to Canadian Federal Election: Emerging Threats, Assessment, and Mitigation Strategies. *Computer Science. Cryptography and Security Arxiv*. Cornell University. 2042. DOI: 10.48550/arXiv.2410.05560
22. Watts C. As the U.S. election nears, Russia, Iran and China step up influence efforts. *Microsoft Threat Analysis Center*. Microsoft. 2024. URL: <https://blogs.microsoft.com/on-the-issues/2024/10/23/as-the-u-s-election-nears-russia-iran-and-china-step-up-influence-efforts/>
23. The First Major Cyberattack of the 2024 Election. *The New York Times*. 2024. URL: <https://www.nytimes.com/2024/08/27/podcasts/the-daily/hacking-2024-election.html?>
24. 2024 US Election: Top Cyber Threats & Organizational Impacts. *ReliaQuest*. 2024. URL: <https://reliaquest.com/blog/2024-us-election-top-cyber-threats-organizational-impacts/>
25. Lindemulder G. What are advanced persistent threats? *IBM*. 2024. URL: <https://www.ibm.com/think/topics/advanced-persistent-threats>
26. Groups register. *MITRE ATT&CK*. URL: <https://attack.mitre.org/groups/>
27. Russian hacker group attacks Romanian government websites on election day. *Politico*. 2025. URL: <https://www.politico.eu/article/russia-hacker-group-romania-election-day-constitutional-court-vote/>
28. Health Insurance Portability and Accountability Act (HIPAA). *US government Centers for Disease Control and Prevention*. 1996. URL: <https://www.cdc.gov/phlp/php/resources/health-insurance-portability-and-accountability-act-of-1996-hipaa.html>
29. General Data Protection Regulation (GDPR). *Official Journal of the European Union*. European Union. 2018. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679>
30. Full democracy data. *Our World in Data*. 2023. URL: <https://ourworldindata.org/grapher/full-democracy-lexical>
31. Feldstein S. The Rise of Digital Repression: How Technology is Reshaping Power, Politics, and Resistance. *Oxford University Press*. 2021. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=W3QjEAAQBAJ&lpg=PP1&lr&pg=PP1#v=onepage&q&f=false>
32. Discussion on Elections Online Voting. *CSPAN*. 2020. URL: https://archive.org/details/CSPAN_20201022_081100_Discussion_on_Elections_Online_Voting/
33. California Voter Foundation and Verified Voting Urge Veto of Assembly Bill 2159. *California Voter Foundation and Verified Voting*. 2024. URL: <https://verifiedvoting.org/wp-content/uploads/2024/09/CA-2159-veto-CVF-VV1.pdf>
34. Newman L.H. Voting App Flaws Could Have Let Hackers Manipulate Results. *Wired*. 2020. URL: <https://www.wired.com/story/voatz-voting-app-security-flaws/>
35. The arrival of e-voting and campaign technologies in Europe: Promise, perils and preparedness. *European Parliamentary Research Service*. European Parliament. 2024. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/762321/EPRS_BRI\(2024\)762321_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/762321/EPRS_BRI(2024)762321_EN.pdf)
36. Study on E-Voting practices in the EU. *European Commission*, B-1049 Brussels. JUST/2021/OP/0002. 2023. URL: https://commission.europa.eu/document/download/23076478-987e-4dea-b9ef-df5e0dfd6cd2_en?filename=DG_JUST_EVoting_Report_pdf.pdf
37. Electronic Privacy Directive (e-PD). Directive 2002/58/EC of the European Parliament and of the Council. *Official Journal of the European Communities* European Union. 2002. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32002L0058>
38. Digital Services Act. (DSA). Regulation (EU) 2022/2065 of the European parliament and of the council. *Official Journal of the European Union*. European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022R2065>
39. Transparency and targeting of political advertising (TTPA). Regulation (EU) 2024/900 of the European parliament and of the council. *Official Journal of the European Union*. European Union. 2024. 2024/900. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202400900
40. Artificial intelligence act (AIA). Regulation (EU) 2024/1689. *European Parliamentary Research Service*. European Parliament. 2024. 2024/1689. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698792/EPRS_BRI\(2021\)698792_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698792/EPRS_BRI(2021)698792_EN.pdf)
41. Pereira L. Why does the Netherlands still not have electronic voting? *Dutch Review*. 2023. URL: <https://dutchreview.com/news/why-netherlands-no-electronic-voting/>
42. Sebes E. J. Electronic Voting Banned in Germany. *OSET Institute*. 2013. URL:

<https://www.osetinstitute.org/blog/electronic-voting-banned-in-germany>

43. Re-evaluation of the Use of Electronic Voting in the Netherlands. *NDI*. 2013. URL: <https://www.ndi.org/e-voting-guide/examples/re-evaluation-of-e-voting-netherlands>

44. The arrival of e-voting and campaign technologies in Europe: Promise, perils and preparedness. *European Parliamentary Research Service*. European Parliament. 2024.

URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/762321/EPRS_BRI\(2024\)762321_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/762321/EPRS_BRI(2024)762321_EN.pdf)

45. Lithuanian government seeks to introduce online voting this year. *The Baltic Times*. 2013. URL: https://www.baltictimes.com/lithuanian_government_seeks_to_introduce_online_voting_this_year/

46. South Korea to develop blockchain voting system. *The Voting News* and *Verified Voting*. 2018 URL: <https://thevotingnews.com/%e2%80%8bsouth-korea-to-develop-blockchain-voting-system-zdnet/>

References:

1. Hanschitz, G. (2017). Digitalization of Politics and Elections. *Springer Nature*. URL:

https://link.springer.com/rwe/10.1007/978-3-319-06091-0_3-1, DOI: 10.1007/978-3-319-06091-0_3-1

2. Shevchuk O. (2021). Tsyfrovizatsiia vyborchoho protsesu: potreby ta perspektyvy realizatsii. *Naukovi perspektivy. Materialy XV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*, 62.

3. Chaika I., Tsokur Y. (2024). Tsyfrovizatsiia vyboriv v Ukraini I sviti: etychni vymiry fenomenu. *Humanities Studies*, 20 (97), 140.

4. Sikora I. (2024). Dovira elektoratu do elektronnykh tekhnolohii u vyborchomu protsesi: svitovi dosvid. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «KPI»*. *Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*, 3(63), 64-70.

5. Kravchuk O., Matviienko L. (2025). Modernizatsiia vyborchykh protsesiv zasobamy shtuchnoho intelektu yak innovatsiinyi mekhanizm publichnoho upravlinnia. *Naukovi visnyk Vinnytskoi akademii*, 1(7), 107-114.

6. Podhorna V. (2021). Tsyfrovi platformy ta yikhnyi vplyv na politychnu sferu. *Problemy politychnoi psykholohii*, 10(24), 301-309.

7. Hromadska merezha Opora zbyraie ta opratsovuie informatsiiu z problematyky vyboriv u suchasnykh realiakh. <https://www.oporuaa.org/category/vybory>

8. Political Parties, Elections and Referendums Act. (2000). *UK government Legislation*. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/41/contents>

9. US Federal Election Campaign Act. (1971). *Federal Election Commission*. Washington. D.C. 20463. URL: <https://www.fec.gov/files/legal/aos/1989-29/1061516.pdf>

10. France Code électoral. (1907). *Journal officiel de la République française*. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070239/

11. Federal Elections Act. *Federal Law Gazette*. (1993). URL: https://www.bundeswahlleiterin.de/en/dam/jcr/4ff317c1-041f-4ba7-bbbf-1e5dc45097b3/bundeswahlgesetz_engl.pdf

12. Blumenthal S. (1980). The permanent campaign: inside the world of elite political operatives. *Beacon Press*. Boston, 2-10, 94-115.

13. Farkaš I. (2024). Transforming Cognition and Human Society in the Digital Age. *Biol Theory*.

14. Matthes J., Heiss R., and Scharrel H. (2023). The distraction effect. Political and entertainment-oriented content on social media, political participation, interest, and knowledge. *Computers in Human Behavior*, 142. DOI: 10.1016/j.chb.2022.107644

15. Detrow S. (2018). What Did Cambridge Analytica Do During The 2016 Election? *National Public Radio*. URL: <https://www.npr.org/2018/03/20/595338116/what-did-cambridge-analytica-do-during-the-2016-election>

16. Murray S., Reston M., Bash D. and Perez E. (2018). Inside the Trump campaign's ties with Cambridge Analytica. *CNN*. URL: <https://edition.cnn.com/2018/03/21/politics/trump-campaign-cambridge-analytica/index.html>

17. Big Data Informs a Paradigm Shift in Political Analysis. (2016). *Princeton Research Computing*. URL: <https://researchcomputing.princeton.edu/news/2018/big-data-informs-paradigm-shift-political-analysis>

18. Database of U.S. voter records, including demographic information, historical voting records, and party affiliations. *L2-data*. URL: <https://www.l2-data.com/>

19. U.S. Federal Elections: The Insider Threat. (2024). *United States Election Assistance Commission*. URL: https://www.eac.gov/sites/default/files/2024-06/2024_General_Elections_Insider_Threat.pdf

20. Potential Cybersecurity Threats to the 2024 U.S. Election: Voter Database Leaks. *Constella AI*. 2024. URL: <https://constella.ai/2024-u-s-election-voter-database-leaks/>

21. Islam N., Kim S., Pirooz M., and Shvetsov S. (2024). Cyber Threats to Canadian Federal Election: Emerging Threats, Assessment, and Mitigation Strategies. *Computer Science. Cryptography and Security Arxiv*. Cornell University. DOI: 10.48550/arXiv.2410.05560

22. Watts C. (2024). As the U.S. election nears, Russia, Iran and China step up influence efforts. *Microsoft Threat Analysis Center*. Microsoft. URL: <https://blogs.microsoft.com/on-the-issues/2024/10/23/as-the-u-s-election-nears-russia-iran-and-china-step-up-influence-efforts/>

23. The First Major Cyberattack of the 2024 Election. (2024). *The New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/2024/08/27/podcasts/the-daily/hacking-2024-election.html?>

24. 2024 US Election: Top Cyber Threats & Organizational Impacts. (2024). *ReliaQuest*. URL: <https://reliaquest.com/blog/2024-us-election-top-cyber-threats-organizational-impacts/>
25. Lindemulder G. (2024). What are advanced persistent threats? *IBM*. URL: <https://www.ibm.com/think/topics/advanced-persistent-threats>
26. Groups register. *MITRE ATT&CK*. URL: <https://attack.mitre.org/groups/>
27. Russian hacker group attacks Romanian government websites on election day. (2025). *Politico*. URL: <https://www.politico.eu/article/russia-hacker-group-romania-election-day-constitutional-court-vote/>
28. Health Insurance Portability and Accountability Act (HIPAA). (1996). *US government Centers for Disease Control and Prevention*. URL: <https://www.cdc.gov/phlp/php/resources/health-insurance-portability-and-accountability-act-of-1996-hipaa.html>
29. General Data Protection Regulation (GDPR). *Official Journal of the European Union*. European Union. 2018. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679>
30. Full democracy data. *Our World in Data*. 2023. URL: <https://ourworldindata.org/grapher/full-democracy-lexical>
31. Feldstein S. (2021). The Rise of Digital Repression: How Technology is Reshaping Power, Politics, and Resistance. *Oxford University Press*. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=W3QjEAAAQBAJ&lpg=PP1&lr&pg=PP1#v=onepage&q&f=false>
32. Discussion on Elections Online Voting. *CSPAN*. 2020. URL: https://archive.org/details/CSPAN_20201022_081100_Discussion_on_Elections_Online_Voting/
33. California Voter Foundation and Verified Voting Urge Veto of Assembly Bill 2159. *California Voter Foundation and Verified Voting*. 2024. URL: <https://verifiedvoting.org/wp-content/uploads/2024/09/CA-2159-veto-CVF-VV1.pdf>
34. Newman L.H. (2020). Voting App Flaws Could Have Let Hackers Manipulate Results. *Wired*. URL: <https://www.wired.com/story/voatz-voting-app-security-flaws/>
35. The arrival of e-voting and campaign technologies in Europe: Promise, perils and preparedness. *European Parliamentary Research Service*. European Parliament. 2024. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/762321/EPRS_BRI\(2024\)762321_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/762321/EPRS_BRI(2024)762321_EN.pdf)
36. Study on E-Voting practices in the EU. *European Commission*, B-1049 Brussels. JUST/2021/OP/0002. 2023. URL: https://commission.europa.eu/document/download/23076478-987e-4dea-b9ef-df5e0dfd6cd2_en?filename=DG_JUST_EVoting_Report_pdf.pdf
37. Electronic Privacy Directive (e-PD). Directive 2002/58/EC of the European Parliament and of the Council. *Official Journal of the European Communities* European Union. 2002. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32002L0058>
38. Digital Services Act. (DSA). Regulation (EU) 2022/2065 of the European parliament and of the council. *Official Journal of the European Union*. European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022R2065>
39. Transparency and targeting of political advertising (TTPA). Regulation (EU) 2024/900 of the European parliament and of the council. *Official Journal of the European Union*. European Union. 2024. 2024/900. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202400900
40. Artificial intelligence act (AIA). Regulation (EU) 2024/1689. *European Parliamentary Research Service*. European Parliament. 2024. 2024/1689. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698792/EPRS_BRI\(2021\)698792_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698792/EPRS_BRI(2021)698792_EN.pdf)
41. Pereira L. (2023). Why does the Netherlands still not have electronic voting? *Dutch Review*. URL: <https://dutchreview.com/news/why-netherlands-no-electronic-voting/>
42. Sebes E. J. (2013). Electronic Voting Banned in Germany. *OSET Institute*. URL: <https://www.osetinstitute.org/blog/electronic-voting-banned-in-germany>
43. Re-evaluation of the Use of Electronic Voting in the Netherlands. *NDI*. 2013. URL: <https://www.ndi.org/e-voting-guide/examples/re-evaluation-of-e-voting-netherlands>
44. The arrival of e-voting and campaign technologies in Europe: Promise, perils and preparedness. *European Parliamentary Research Service*. European Parliament. 2024. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/762321/EPRS_BRI\(2024\)762321_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/762321/EPRS_BRI(2024)762321_EN.pdf)
45. Lithuanian government seeks to introduce online voting this year. *The Baltic Times*. 2013. URL: https://www.baltictimes.com/lithuanian_government_seeks_to_introduce_online_voting_this_year/
46. South Korea to develop blockchain voting system. *The Voting News and Verified Voting*. 2018 URL: <https://thevotingnews.com/%e2%80%8bsouth-korea-to-develop-blockchain-voting-system-zdnet/>

Mykhailichenko S. Digitalization of the electoral process: reality conditions, perspectives, threats.

The role of modern digital technologies in electoral procedures of democracies is experiencing exponential growth, bringing both positive and negative changes. On one perspective, these transformations optimize efficiency and transparency of such procedures, streamlining the electoral

processes efficiency. On the other perspective, they introduce security risks to political communication technologies, where democratic elections are the core component. The material of this article provides an in-depth analysis of the key threats posed by digitalization in electoral operations. It investigates how Big Data, Machine Learning, Artificial Intelligence, high-speed internet, and modern mobile technologies are redefining political communication and election security. To achieve a more detailed understanding of the problem, the article decomposes the electoral process into constituent sub-stages — the preparation phase, and the phase of voting itself along with and the vote-counting. Utilizing this approach enables to methodically classify threats into four key groups: information and cybersecurity threats, data manipulation threats, threats to technical and organizational safety, and institutional and regulatory threats. Employing case studies, event analysis, threats systematization, and comparative analysis, it considers empirical examples of cyberattacks and data manipulation. It also provides an overview of regulatory frameworks governing personal data protection and information security across various democracies. The article emphasizes the necessity for modern regulatory and technical solutions to the risks mitigation. Its findings possess practical applicability for government institutions which are oriented toward election security, safeguarding democratic processes and for analytical centers.

Keywords: psephology, digitalization, electoral process, information and communication technologies, mass media, big data, artificial intelligence, machine learning, cybersecurity, data manipulation, data protection, information security, political and juridical threats, national security, e-voting, digital infrastructure, cognitive functions, voter behaviour, democracy.

DOI 10.31558/2519-2949.2025.3.6

УДК 316.346.2-058.66(477)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5769-7345>**Примуш М. В., Дніпровський національний університет ім. Олеся Гончара**ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-0386-6561>**Сватко І. М., Донецький національний університет ім. Василя Стуса**

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВЕТЕРАНІВ ТА ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ

У статті досліджуються соціально-демографічні характеристики двох вразливих груп населення України, а саме ветеранів та осіб з інвалідністю. За роки незалежності Україна пережила низку глибоких суспільно-політичних трансформацій: політичні кризи, економічні спади, дві революції, збройний конфлікт на сході та, на даний час, переживає повномасштабну збройну агресію РФ. Ці події вплинули на структуру суспільства, призвели до різкого зростання кількості осіб із бойовим досвідом, пораненнями, інвалідністю та втратами в родині. У результаті сформувалася нова демографічна група — ветерани російсько-української війни, чисельність якої зростає, як і кількість осіб з інвалідністю, отриманою у зв'язку з бойовими діями, травмами чи втратою працездатності. Це зумовлює потребу в глибокому аналізі їх соціально-демографічного портрета, з метою адаптації державної політики до нових реалій воєнного й післявоєнного періоду. А саме виявити основні тенденції чисельного складу, статевої та вікової структури, соціального статусу та рівня інтеграції цих груп у суспільство. Державна політика у цій сфері має бути спрямована не лише на компенсацію втрат, пов'язаних із війною, набуттям інвалідності чи втратою працездатності, а й на створення умов для повноцінної участі цих громадян у суспільному житті. Йдеться про забезпечення економічної самостійності, незалежності в побуті, доступу до якісних соціальних послуг, медичної та психологічної реабілітації, а також формування активної громадянської позиції. Не менш важливою складовою є підвищення рівня суспільної поваги до ветеранів і осіб з інвалідністю, подолання упереджень та сприяння їхній інтеграції через інклюзивну освіту, працевлаштування й культурну участь. Такий підхід дозволяє не лише зменшити соціальну вразливість, але й реалізувати потенціал цих осіб як активних суб'єктів відбудови й розвитку країни.

Ключові слова: ветерани та особи з інвалідністю, інтеграція, реінтеграція, соціально-демографічна структура, соціальний захист, психологічна та фізична реабілітація, працевлаштування.

Актуальність теми дослідження. За роки незалежності Україна пережила низку глибоких суспільно-політичних потрясінь, що суттєво змінили соціально-демографічну структуру населення. Отже постає наукове та практичне завдання – виявлення основних тенденцій чисельного складу, вікової та статевої структури, соціального статусу та рівня інтеграції ветеранів та осіб з інвалідністю у суспільство.

Метою даної статті є аналіз та створення соціально-демографічного портрета ветеранів та осіб з інвалідністю в Україні, а також виявлення ключових проблем в підтримці та інтеграції даної категорії населення.

Дослідження соціально-демографічного портрета цих груп здійснювали Денис Губашов, який описав портрет ветерана російсько-української війни 2014-2022 років, Людмила Слюсар, яка досліджувала тему соціальної вразливості населення в умовах гібридної війни, Олена Бакуменко, досліджувала підтримку осіб з інвалідністю, Міністерство соціальної політики України, Міністерство у справах ветеранів, аналітичні центри, громадські організації, такі як платформа Veteran Hub, центр стратегічних комунікацій USMC тощо.

Кількість захисників, які зі зброєю в руках чинять спротив агресору та захищають ціною власного життя незалежність України, сягає сотні тисяч. Дехто з них вже має статус ветерана АТО/ООС, інші

отримають його згодом, але поки тривають бойові дії на території України їхня кількість буде тільки зростати. Війна забирає не лише здоров'я, спокій, а й фінансову стабільність.

Станом на 1 липня 2022 року загальна кількість ветеранів війни та членів їх сімей сягала 851 068 осіб. З них учасниками бойових дій АТО/ООС є 438 834 особи, осіб з інвалідністю, отриманою внаслідок російсько-української війни 7 072 особи (6 830 чоловіків та 242 жінок), а членів сімей загиблих ветеранів війни – 111 530 осіб. [1]

Згідно з інформацією опублікованою на сайті пенсійного фонду України, станом на 01.01.2025 року на території держави проживає 366 761 ветеранів війни та жертв нацпереслідувань, з них 365 999 – ветеранів війни і 762 – жертви нацпереслідувань. Серед ветеранів війни є інваліди І групи – 5 866 особи; ІІ групи – 67 629 осіб та ІІІ групи – 47 989 осіб, всього 121 588 інвалідів з числа ветеранів. Загальна кількість учасників бойових дій в Україні 166 523 особи. [8]

То чому попри всі очікування та прогнози чисельність ветеранів зменшилась з 851 068 осіб у 2022 році до 366 761 особи у 2025 році. При більш детальному аналізі можна виділити низку факторів, які пояснюють таку розбіжність в цифрах.

Перше, що необхідно зазначити, це те що данні походять з різних джерел, а також застосовуються різні методології обліку. У інформації за 2022 рік до загальної кількості ветеранів було включено не лише самих учасників бойових дій, а й членів їх сімей, осіб з інвалідністю, а також усіх осіб, які мають законодавчо визнаний статус «ветеран війни», навіть якщо вони не отримують пенсію. Натомість у звіті Пенсійного фонду враховуються лише ті ветерани, які перебувають на пенсійному забезпеченні, тобто мають оформлену пенсію або соціальні виплати. Це суттєво звужує охоплення даних і виключає, наприклад, значну частину молодих ветеранів, які продовжують службу або ще не досягли пенсійного віку.

По друге, не варто забувати про міграційні процеси, спричинені війною. Значна кількість ветеранів могла загинути під час бойових дій або не звернутися за отриманням відповідного статусу. Також певна кількість чоловіків могла залишити територію України внаслідок евакуації, поранень або через переселення до інших країн.

Також, якщо згадати що в останні роки активно впроваджується цифровізація в усіх сферах нашого життя і створено Єдиний державний реєстр ветеранів війни. І в ході створення цього реєстру могли бути виявлені випадки неактуальних відомостей, або подвійного внесення відомостей, а також особи, які формально мали право на статус, але не підтвердили його документально. Це також могло призвести до зменшення кількісних показників, але й підвищити достовірність інформації.

І на останок, варто враховувати особливості звітності та критерії включення до тієї чи іншої категорії. Наприклад, учасники добровольчих формувань, військовослужбовці, які ще не пройшли процедуру демобілізації, або ті, хто має статус «учасника війни» без пільг, можуть не бути враховані в підсумковий звіт Пенсійного фонду про чисельність ветеранів.

На сайті Міністерства у справах ветеранів України станом на 01.07.2025 року є інформація з Єдиного державного реєстру і згідно з нею в Україні налічується 1 285 484 учасників бойових дій, учасників війни – 153 499 осіб та осіб з інвалідністю внаслідок війни – 123 068 осіб. [6] Ці показники значно ближчі до статистики за 2022 рік, ніж ті, що наведені у звітах Пенсійного фонду, що свідчить про суттєві методологічні відмінності у зборі та класифікації інформації різними державними установами.

Переважає більшість ветеранів та осіб з інвалідністю внаслідок війни це чоловіки, а саме 85-90%. Це легко пояснити тим що левова частина військовослужбовців є чоловіки, жінки частіше задіяні в штабі. Саме тому частіше отримують поранення, контузії, травми чоловіки.

Також за інформацією українського ветеранського фонду, серед ветеранів російсько-української війни є представники всіх вікових груп. У відсотковому співвідношенні найбільше серед ветеранів російсько-української війни представників вікової групи – 31-40 років (34,5%), та представників вікової групи 41-50 років (31,1%). Найменша вікова група становить 61+ років – 1,5%. Натомість близько 22%, тобто 1/5 від кількості ветеранів російсько-української війни – це молодь віком від 19 до 30 років.[1]

Отже можна стверджувати, що ветерани російсько-української війни – це переважно молоді люди працездатного віку, з можливістю вчитися, перекваліфіковуватися, будувати сім'ю та розвивати власну справу.

Не варто забувати про іншу вкрай важливу групу – особи з інвалідністю, адже до цієї категорії відносяться не лише люди, які отримали інвалідність внаслідок війни. Станом на 1 січня 2022 року в

Україні було офіційно зареєстровано 2 725 826 осіб з інвалідністю, що становило приблизно 6,6 % усього населення країни, а у січні 2024 року ця цифра зросла до 2 839 200 осіб, або близько 6,7 % загального населення. За оцінками експертів, реальна кількість людей з інвалідністю в Україні може перевищувати 3 мільйони осіб. Такий приріст у 2022–2023 роках (на 110–300 тисяч осіб) значною мірою пояснюється наслідками війни, зростанням кількості поранених, а також ускладненою процедурою оформлення інвалідності.[3]

З 2,839 млн. осіб з інвалідністю, 2,680 млн – дорослі, а приблизно 159 тис. – діти. Якщо розглядати по групах то ситуація виглядає так: I група: $\approx 217,6$ тис. (7,7 %); II група: ≈ 954 тис. (33,6 %); III група: $\approx 1\,508$ тис. (≈ 53 %). [3] Ці дані свідчать про те, що абсолютна більшість людей з інвалідністю мають легший або середній ступінь функціональних обмежень і можуть бути активними учасниками суспільного життя, за умови доступності середовища та інклюзивної політики.

Зокрема, орієнтовно 2,5 мільйона осіб працездатного віку (18–60 років), які мають II або III групу інвалідності, потенційно можуть бути залучені до трудової діяльності, якщо буде створено належні умови — адаптовані робочі місця, гнучкий графік, дистанційна форма праці тощо. Проте фактичний рівень працевлаштування значно нижчий — лише близько 16 % від загальної кількості людей з інвалідністю мають офіційне місце роботи.[10] Це свідчить не лише про бар'єри у сфері зайнятості, але й про недостатні стимули для роботодавців, а також слабку міжвідомчу координацію програм підтримки або погану проінформованість.

Згідно з дослідженнями київської школи економіки, опублікованим на сайті «Скільки-скільки?» чисельність ветеранів, осіб з інвалідністю та ВПО(внутрішньо переміщене населення) зростає, що суттєво впливає на структуру зайнятості в Україні. Після піку рівня безробіття у 2022 році (понад 25%), він знизився до 11,5% у 2025 році. Однак дефіцит кадрів зберігається. У 2024 році 63% підприємств повідомили про труднощі з підбором персоналу, переважно – кваліфікованого.[3]

Проаналізувавши статтю «Зміни ринку праці у 2024 році: частка зайнятих у держуправлінні та обороні зросла до 24%» з вказаного сайту, ми бачимо що станом на 2025 рік в Україні налічується близько 1,35 мільйона ветеранів. З них дві третини (66 %) мають вік до 40 років, що свідчить про значний потенціал до участі в ринку праці. Проте лише 20 % з тих, хто звертався за сприянням у працевлаштуванні, фактично отримали роботу. При цьому кількість вакансій, у яких роботодавці готові приймати ветеранів, не перевищує 5 %, що свідчить про певну дискримінацію або відсутність відповідної кадрової політики на рівні підприємств.[3]

Щодо осіб з інвалідністю, то на початку 2025 року їх чисельність сягнула 3,4 мільйона, що складає близько 9 % усього населення України. Однак лише 16 % з них є офіційно працевлаштованими. Водночас лише 16 % вакансій адаптовані для потреб людей з інвалідністю. Із загального числа осіб з інвалідністю державними послугами з навчання або сприяння у працевлаштуванні скористалися лише 6 %. Примітно, що близько 40 % осіб з інвалідністю взагалі не потребують адаптації робочого місця, що свідчить про недооцінений трудовий потенціал цієї категорії.[3]

Серед ВПО також є ветерани та особи з інвалідністю, офіційно зареєстровано 4,6 мільйона, що становить орієнтовно 12 % населення країни. Водночас реальна кількість ВПО приблизно на 950 тисяч менша, зважаючи на те, що частина громадян не оновлює свої дані після повернення до попереднього місця проживання або еміграції за кордон. У 2024 році до центрів зайнятості звернулися лише 7 % безробітних ВПО, що вказує на низький рівень охоплення державними послугами з працевлаштування.

На сьогодні існує державна програма компенсацій для роботодавців за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб, однак вона не завжди виконується ефективно. Лише у 39 % випадків заявлена компенсація фактично надається, що ставить під сумнів дієвість таких ініціатив та знижує мотивацію бізнесу до соціально відповідального найму.[3]

Варто зазначити, що формальні показники працевлаштування не враховують неофіційну зайнятість, «фриланс» або роботу на волонтерських засадах, що поширена серед осіб з інвалідністю, особливо після початку повномасштабного вторгнення. Також слід зважати на регіональні відмінності: у деяких областях рівень доступності інфраструктури та підтримки місцевими програмами вищий, що сприяє більш активному включенню людей з інвалідністю у суспільне життя.

Необхідно вказати що через переорієнтацію бюджету на сектор безпеки, частка видатків на соцзахист у держбюджеті знизилася з 23% у 2021 році до 10% у 2024-2025 роках. Це поглиблює розрив між державною підтримкою та реальними потребами вразливих груп населення – зокрема ВПО, ветеранів та осіб з інвалідністю. Законодавчо встановлений прожитковий мінімум становить 71

долар, тоді як фактичний – майже у 3 рази вищий. Мінімальна зарплата при цьому – дещо нижча за фактичний прожитковий мінімум: 193,6 долара проти 198,7 долара.[3] Переорієнтація бюджету на сектор оборони це необхідність під час війни, але вона має довгострокові наслідки: зростання соціальної напруги, маргіналізації або деградації вразливих груп та зниження якості соціального капіталу.

Болючим питанням в Україні залишається доступність публічних просторів, транспорту та будівель для осіб з інвалідністю. Більше 70 % будівель, збудованих до 2010 року, залишаються недоступними для маломобільних груп — без пандусів, ліфтів, достатньо широких дверей або інформаційних покажчиків для людей з порушенням зору та слуху. Також у громадських приміщеннях і освітніх закладах часто відсутні тактильні смуги, звукове й візуальне маркування. Тільки 30% громадського транспорту адаптовані до потреб даної категорії, і то лише в містах. В сільській місцевості про пандуси та підйомники лишається лише мріяти.[11] Старі автобуси з високими сходинками, вузькими проходами й відсутністю місць для колісних крісел продовжують курсувати навіть на обласних маршрутах. Відсутність пристосованих зупинок, освітлення, маркувань та звукових сигналів створює додаткові бар'єри для людей з порушенням зору, слуху або опорно-рухового апарату.

Недоступними залишаються й пішохідні переходи, тротуари, зокрема в підземних переходах, де нерідко немає пандусів або встановлені надто круті нахили. У містах, де реалізуються окремі інфраструктурні проекти з урахуванням потреб маломобільних осіб, часто фіксуються порушення будівельних норм: пандуси не відповідають ДБН(державні будівельні нормативи) за кутом нахилу, шириною або відсутністю перил. Нерідко після здачі об'єкта в експлуатацію ці конструкції стають або небезпечними, або зовсім непридатними до користування.

Медична інфраструктура теж не завжди відповідає потребам таких осіб. Хоча з 2022 року Міністерство охорони здоров'я України активізувало роботу зі створення реабілітаційних центрів, однак багато з них залишаються у великих містах, тоді як у сільських громадах доступ до таких послуг відсутній. Часто медичні заклади не мають відповідного ліфтового обладнання, адаптованих туалетних кімнат або спеціалізованих кабінетів. Через це велика частина людей з інвалідністю або ветеранів змушені проходити лікування в далеких обласних центрах, що ускладнює реабілітацію та підриває мотивацію до активного життя.

Усі ці інфраструктурні обмеження значно впливають на якість життя вразливих груп населення. Вони обмежують можливість повноцінної участі в суспільному житті, знижують рівень самостійності, створюють бар'єри на шляху до працевлаштування та соціалізації.

Щоб реально змінити ситуацію, потрібен комплексний підхід: не лише нормативне оновлення стандартів доступності, а й системний контроль за їхнім дотриманням, стабільне фінансування програм безбар'єрності та активна участь самих людей з інвалідністю у плануванні й реалізації інфраструктурних рішень. Без урахування їхніх потреб кожен новий об'єкт — школа, транспорт, лікарня чи житловий будинок — ризикує залишитися лише зовнішньо привабливою, але фактично недоступною спорудою.

Повільні бюрократичні процеси та пошкоджена інфраструктура внаслідок війни стали додатковими чинниками, що суттєво ускладнюють доступ ветеранів та осіб з інвалідністю до безбар'єрного середовища. Перш за все, варто зазначити, що навіть за наявності державних програм з реконструкції чи адаптації об'єктів інфраструктури, їх реалізація часто гальмується складними та тривалими адміністративними процедурами.

Наприклад, для встановлення пандуса в під'їзді чи модернізації входу в державній установі необхідно пройти цілу низку погоджень: від затвердження проектно-кошторисної документації до проходження будівельної експертизи. В умовах децентралізації значна частина відповідальності покладена на органи місцевого самоврядування, бюджети яких часто обмежені. Тому навіть найелементарніші ініціативи з покращення доступності реалізуються або частково, або відкладаються на роки.

Водночас широкомасштабна збройна агресія з боку РФ завдала значної шкоди інфраструктурі країни. За оцінками Світового банку, станом на початок 2024 року пошкоджено або повністю зруйновано понад 150 тис. об'єктів цивільної інфраструктури — включно з лікарнями, школами, адміністративними будівлями, транспортними вузлами та житловими масивами.[12] Частина з них — це ті самі заклади, які мали або могли бути адаптованими для маломобільних груп. Замість того, щоб впроваджувати безбар'єрні рішення, влада змушена першочергово ліквідовувати наслідки

руйнувань і забезпечувати базовий доступ до послуг.

Через руйнування або відсутність резервних приміщень чимало ветеранських центрів, реабілітаційних установ, інклюзивно-ресурсних центрів тимчасово припинили роботу або були переміщені у приміщення, що взагалі не враховують потреб осіб з інвалідністю. Крім того, спостерігається дефіцит кваліфікованих кадрів — зокрема, архітекторів, інженерів і будівельників, які спеціалізуються на створенні доступного середовища.

Також дефіцит кадрів спостерігається у сфері надання соціальних, медичних і реабілітаційних послуг. Особливо це стосується фахівців, які є критично важливими в умовах воєнного часу — психологів, психотерапевтів, фізичних реабілітологів, ерготерапевтів, соціальних працівників і консультантів.

У багатьох громадах — як у сільській місцевості, так і в містах, що прийняли велику кількість ВПО, ветеранів і поранених — центри соціального обслуговування перевантажені, а їхні штати скорочені або не доукомплектовані. Через низькі зарплати, емоційне вигорання, відсутність належних умов праці та відтік спеціалістів за кордон, якісне надання послуг у сфері психологічної підтримки або реабілітації часто стає недоступним саме для тих, хто цього найбільше потребує.

Психологи, що працюють з ветеранами або людьми з інвалідністю, зіштовхуються не лише з високим рівнем запитів, а й із морально складними випадками — посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), тривожні та депресивні розлади, втрата сенсу життя, суїцидальні думки тощо. А спеціалізованих програм підготовки для таких спеціалістів обмаль, особливо на рівні громад.

Ще складніша ситуація — з фізичними реабілітологами. За оцінками Національної служби здоров'я України, кількість фахівців, які володіють сучасними методиками реабілітації після ампутацій, травм хребта, поранень, у десятки разів менша, ніж фактична потреба.[13] У деяких регіонах один реабілітолог обслуговує одразу кілька медичних закладів або десятки пацієнтів щодня, що позначається на якості послуг.

Попри численні виклики, пов'язані з війною, економічною нестабільністю та скороченням соціальних видатків, не можна стверджувати, що в Україні не піклуються про ветеранів і осіб з інвалідністю. У державі на різних рівнях — центральному, місцевому та громадському — впроваджуються програми, спрямовані на підтримку, реабілітацію та соціальну інтеграцію цих вразливих категорій населення. Але обсяг потреб часто перевищує можливості системи, однак кроки у напрямку створення комплексної підтримки вже зроблено, і вони дають відчутні результати.

Наприклад, Міністерство у справах ветеранів реалізує програми з психологічної та медичної реабілітації. У 2024–2025 роках запроваджено мультидисциплінарний підхід, за якого команди психологів, психотерапевтів, фізичних реабілітологів працюють безпосередньо у медичних закладах, надаючи допомогу ветеранам за місцем проживання. Станом на середину 2025 року понад 1 500 захисників уже отримали такі послуги в межах пілотного проекту в 25 установах охорони здоров'я.[6]

Міністерство соціальної політики також активно залучене до підтримки ветеранів і осіб з інвалідністю, зокрема через розвиток системи надання соціальних послуг, впровадження кейс-менеджменту, протезування, професійної адаптації та забезпечення засобами реабілітації. Зокрема, у 2023 році у співпраці з Червоним Хрестом було проведено десятки заходів психосоціальної адаптації ветеранів у різних регіонах країни.[5]

Окрім державних програм, значну підтримку надає громадянське суспільство. Громадські організації, благодійні фонди та приватний сектор беруть активну участь у реабілітації та професійній адаптації ветеранів.

Наприклад, проект «Art & Craft», ініційований за підтримки Київської обласної адміністрації, пропонує арт-терапію для ветеранів та членів їхніх родин. Компанії, такі як ЕРАМ Україна, відкривають безкоштовні курси з ІТ для ветеранів, що сприяє їхній перекваліфікації. Фонд «Повернись живим», Superhumans Center у Львові, а також міжнародні ініціативи Razom for Ukraine беруть активну участь у медичній, психологічній та соціальній підтримці ветеранів і постраждалих.[14]

Але незважаючи на вищезгадані ініціативи, багато ветеранів та осіб з інвалідністю залишаються поза увагою. Причин цього явища багато, тут і низька поінформованість населення, особливо в сільській місцевості, і складні бюрократичні процедури, тому що часто оформлення статусу учасника бойових дій, особи з інвалідністю, проходження МСЕК чи подання документів на реабілітацію супроводжуються затягуванням процесу, непослідовністю рішень, надмірною паперовою тяганиною.

Також варто вказати територіальну нерівність, і в багатьох випадках вона має ключову роль,

адже більшість центрів психологічної або фізичної реабілітації зосереджені в обласних центрах або Києві. У громадах, особливо де ведуться чи велись бойові дії, подекуди відсутні навіть елементарні соціальні служби.

Дефіцит кваліфікованих фахівців, особливо психологів та реабілітологів.

Значна частина програм реалізується за рахунок міжнародних фондів, грантових проєктів, і в разі завершення фінансування певні ініціативи можуть припинити свою роботу, таким чином ще одним фактором є фінансова нестабільність програм.

Також багато осіб з інвалідністю чи ветеранів не звертаються по допомогу через недовіру до державних органів, небажання "афішувати" свій статус або почуття безнадії.

Висновки. Як висновок можна сказати, що у післявоєнний період ветерани та особи з інвалідністю можуть зіткнутися з низькою зайнятістю, недостатньою інклюзією, інфраструктурними обмеженнями, бюрократією та пошкодженою інфраструктурою після війни. Соціально-демографічний портрет ветерана та особи з інвалідністю малює перед нами особу працездатного віку, яка може бути залучена до трудової діяльності, якщо буде створено належні умови, з можливістю вчитися, перекваліфіковуватися, будувати сім'ю та розвивати власну справу.

А динаміка збільшення чисельності ветеранів та осіб з інвалідністю свідчить про необхідність комплексного підходу до їх соціального захисту та залучення до економічної активності. Важливо не лише фіксувати збільшення кількісних показників, але й вживати заходів для інтеграції цієї великої та вразливої групи населення у всі сфери життя суспільства.

Отже реалізація програм підтримки ветеранів та осіб з інвалідністю потребує не лише продовження, а вдосконалення. А для цього варто звернути увагу на забезпечення рівного доступу до послуг, інформуванні, створенні регіональних мультидисциплінарних команд, кваліфікаційній підготовці фахівців, моніторингу ефективності і, особливо, сталому фінансуванні.

Тільки за таких умов можна говорити про справжню підтримку та інтеграцію ветеранів та осіб з інвалідністю у суспільство та гідне ставлення до тих, хто віддав своє здоров'я та життя за Україну.

Бібліографічний список:

1. Губашов Денис. Портрет ветерана російсько-української війни 2014-2022рр. *Український ветеранський фонд*. Липень-серпень 2022 року. URL: <https://surl.li/aenrpk>
2. Інститут демографії та досліджень якості життя імені Михайла Птухи. URL: <https://surl.lu/hhznly>
3. За 2022-2023 роки кількість людей з інвалідністю зросла на 110-300 тисяч. 02 травня 2025року. Скільки-скільки? URL: <https://surl.li/psipqs>
4. Медведенко Леся. Veteran Hub презентує дослідження «Шлях ветеранів та ветеранок.» *Армія.inform*. 23 вересня 2023 року. URL: <https://surl.lu/hvrlyk>
5. Міністерство соціальної політики. URL: <https://surl.li/fsqwph>
6. Міністерство у справах ветеранів України. URL: <https://mva.gov.ua/>
7. Центр стратегічних комунікацій UCMC. URL: <https://spravdi.gov.ua/>
8. Звіт про чисельність ветеранів війни та жертв нацистських переслідувань станом на 01.01.2025. *Пенсійний фонд України*. 15.03.2025 року. URL: <https://surl.li/zatjst>
9. Державна служба зайнятості. URL: <https://dcz.gov.ua/>
10. Лівч Дмитро. В Україні частка зайнятості осіб з інвалідністю у 4 рази нижча ніж в ЄС. Як інтегрувати вразливі групи до ринку праці? *Рубрика*. 21.08.2024 року. URL: <https://surl.li/qlvgxs>
11. Захаров Олексій. Міста без бар'єрів. Що заважає доступності для людей з інвалідністю. *Humanitarian media hub*. 13.05.2025 року. URL: <https://surl.lu/cgthzt>
12. Підтримка України групою світового банку. *WBC*. 31.01.2025року. URL: <https://surl.li/rllveb>
13. Національна служба здоров'я України. URL: <https://nszu.gov.ua/>
14. Денисова Дар'я. Допомога, адаптація, захист. Топ 10 програм компаній для реінтеграції ветеранів. *Фокус*. 29.04.2025 року. URL: <https://surl.li/ntrypr>

References:

1. Gubashov Denis. Portrait of veteran of the Russian-Ukrainian war 2014-2022. *Ukrainian Veteran Fund*. July-August 2022. URL: <https://surl.li/aenrpk>
2. The Institute of Demography and Research on the quality of life of Mikhail Ptukha. URL: <https://surl.lu/hhznly>
3. For 2022-2023, the number of people with disabilities increased by 110-300 thousand. May 02, 2025. How many? URL: <https://surl.li/pipqs>
4. Lesya Medvedenko. Veteran Hub presents the study "Way of Veterans and Veterans." *Army.inform*. September 23, 2023. URL: <https://surl.lu/hvrlyk>
5. The Ministry of Social Policy. URL: <https://surl.li/fsqwph>

6. The Ministry of Veterans of Ukraine. URL: <https://mva.gov.ua/>
7. The UCMC Strategic Communications Center. URL: <https://spravdi.gov.ua/>
8. Report on the number of war veterans and victims of Nazi persecution as of 01.01.2025. *The Pension Fund of Ukraine*. 15.03.2025. URL: <https://surl.li/zatjst>
9. The State Employment Service. URL: <https://dcz.gov.ua/>
10. Livch Dmitry. In Ukraine, the share of employment of persons with disabilities is 4 times lower than in the EU. How to integrate vulnerable groups into the labor market? *Heading*. 08/21/2024. URL: <https://surl.li/qlvgxs>
11. Zakharov Alexei. Cities without barriers. Which interferes with accessibility for people with disabilities. *Humanitarian Media Hub*. 13.05.2025. URL: <https://surl.li/cgthzt>
12. Support of Ukraine by the World Bank Group. WBC. 31.01.2025. URL: <https://surl.li/rllveb>
13. National Health Service of Ukraine. URL: <https://nszu.gov.ua/>
14. Denisova Darya. Assistance, adaptation, protection. Top 10 programs of companies for reintegration of veterans. *Focus*. 04/29/2025. URL: <https://surl.li/ntrypr>

Prymush M., Svatko I., Socio-demographic characteristics of veterans and persons with disabilities in Ukraine.

The article examines the socio-demographic characteristics of two vulnerable groups of the population of Ukraine, namely veterans and persons with disabilities. During the years of independence, Ukraine has experienced a number of deep socio-political transformations: political crises, economic downturn, two revolutions, an armed conflict in the East and, at present, is undergoing full-scale armed aggression of the Russian Federation. These events influenced the structure of society, led to a sharp increase in the number of people with combat experience, injuries, disabilities and losses in the family. As a result, a new demographic group was formed-veterans of the Russian-Ukrainian war, the number of which is increasing, as well as the number of persons with disabilities received in connection with combat actions, injuries or disability. This necessitates a deep analysis of their socio-demographic portrait, in order to adapt public policy to the new realities of the military and post-war period. Namely, to identify the main trends of the numerical composition, gender and age structure, social status and the level of integration of these groups into society. State policy in this area should be aimed not only at compensation for the losses related to war, disability or disability, but also to create conditions for the full participation of these citizens in public life. It is about ensuring economic independence, independence in everyday life, access to quality social services, medical and psychological rehabilitation, as well as the formation of an active civic position. Equally important is the increase in the level of public respect for veterans and persons with disabilities, overcoming prejudices and promoting their integration through inclusive education, employment and cultural participation. This approach not only reduces social vulnerability, but also realize the potential of these persons as active subjects of restoration and development of the country.

Keywords: *veterans and persons with disabilities, integration, reintegration, socio-demographic structure, social protection, psychological and physical rehabilitation, employment.*

DOI 10.31558/2519-2949.2025.3.7

УДК 321.7:316.334.3(438+477)

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-7859-4222>**Крицкалюк Н. І., Київський національний університет ім. Тараса Шевченка**ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-7458-750X>**Науменко Д. В., Київський національний університет ім. Тараса Шевченка**

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО І ДЕМОКРАТІЯ: УРОКИ ПОЛЬЩІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу особливостей розвитку громадянського суспільства в Польщі та Україні в контексті демократичних трансформацій. Застосовано порівняльно-історичний та інституційний підхід, що дозволив виявити сутнісні відмінності моделей становлення громадянського суспільства у двох країнах. З'ясовано, що у Польщі громадянське суспільство розвивалося еволюційно: починаючи від масового руху «Солідарність» та впливу Католицької церкви у 1980-х роках, воно з часом інституціалізувалося й стало важливим елементом демократичної системи. Завдяки участі в європейських програмах та тісній співпраці з державними структурами польські неурядові організації перетворилися на ефективний механізм реалізації демократичних стандартів та забезпечення інтеграції країни до Європейського Союзу. Акцентується, що в Україні розвиток громадянського суспільства відбувався переважно кризовим шляхом. Ключові етапи – Помаранчева революція 2004 р., Революція гідності 2013–2014 рр. та хвиля волонтерських ініціатив після початку російської агресії у 2014 і особливо у 2022 рр. Українське громадянське суспільство виявило потужну мобілізаційну здатність, здатність до самоорганізації та солідарності, проте його слабкими сторонами залишаються фрагментованість, нестача ресурсів та надмірна залежність від зовнішніх донорів. Порівняльний аналіз дозволив виокремити дві моделі демократизації: польську – еволюційну, засновану на інституціалізації та співпраці з державою, та українську – реактивну, що активізується під час кризових моментів. Для України корисними можуть бути уроки польського досвіду: перехід від ситуативної мобілізації до інституційної стабільності, посилення партнерства між владою та громадськими організаціями, а також розвиток громадянської освіти й політичної культури. Підсумовується, що, українське громадянське суспільство має значний демократизаційний потенціал, однак для його реалізації необхідно посилити інституційну базу та інтегрувати громадські ініціативи у процес європейської інтеграції.

Ключові слова: громадянське суспільство; демократія; Польща; Україна; європейська інтеграція; інституціалізація; мобілізація; політична культура.

Постановка питання. Розвиток громадянського суспільства є однією з ключових передумов демократичних трансформацій у країнах Центрально-Східної Європи. Досвід Польщі та України у цій сфері демонструє два різні сценарії демократизації, які заслуговують на порівняльний аналіз.

Актуальність теми зумовлюється низкою чинників:

1. Історичним досвідом демократичних трансформацій у Центрально-Східній Європі. Польща стала прикладом еволюційного становлення громадянського суспільства, тоді як Україна пройшла шлях революційних зламів. Аналіз цих моделей дозволяє зрозуміти різні траєкторії демократичного розвитку.
2. Роль громадянського суспільства у консолідації демократії. У Польщі воно виступає системним партнером держави, в Україні — механізмом суспільної мобілізації у кризових ситуаціях. Це вимагає вивчення, як перетворити українську модель у більш інституціоналізовану.
3. Фактор європейської інтеграції. Польський досвід демонструє значення громадянського суспільства для успішного входження до ЄС. Для України, яка перебуває на етапі активного наближення до Євросоюзу, цей аспект має стратегічне значення. Після 2014 р. і особливо після 2022 р. громадянське суспільство в Україні

4. Виклики війни та безпеки. стало важливим суб'єктом забезпечення національної безпеки, підтримки армії та формування міжнародної солідарності. Це створює унікальний контекст, якого не було у польському досвіді.

5. Проблема довіри та політичної культури. У Польщі громадські організації користуються більшою суспільною підтримкою, тоді як в Україні рівень довіри є коливальним і часто залежить від кризових обставин. Дослідження цієї відмінності допомагає окреслити напрями формування зрілої політичної культури.

6. Науково-практична значущість. Порівняння українського та польського досвіду дозволяє виробити конкретні рекомендації щодо зміцнення інституційної спроможності громадянського суспільства України, його інтеграції у систему демократичного врядування та європейську спільноту.

Таким чином, дослідження громадянського суспільства в Україні та Польщі є важливим не лише для розуміння процесів демократизації, але й для вироблення стратегій сталого розвитку України в умовах європейської інтеграції та протидії зовнішній агресії.

Для досягнення **мети статті** використано комплекс методів політичної науки, які дозволили отримати багатовимірну картину розвитку громадянського суспільства в Польщі та Україні. Так, системний підхід дозволив розглянути громадянське суспільство як підсистему політичної системи, яка взаємодіє з державою, релігійними організаціями, медіа та міжнародними структурами. Завдяки цьому вдалося окреслити його функції в забезпеченні стабільності й демократизації; порівняльно-історичний метод використано для зіставлення історичних етапів формування громадянського суспільства у двох країнах – від руху «Солідарність» у Польщі до революційних хвиль в Україні. Це дало змогу показати різні моделі демократизації – еволюційну та кризову; інституційний аналіз завдяки дослідженню правових рамок, механізмів державної підтримки та форм співпраці влади й громадських організацій дозволив з'ясувати, що Польща досягла більшої інституційної стабільності НУО, тоді як в Україні інституційність залишається слабкою; порівняльно-політологічний підхід дав змогу виявлення відмінності у ролі громадянського суспільства в демократизації, виокремити дві моделі розвитку – партнерську (польську) та реактивну (українську); контент-аналіз наукових і публіцистичних джерел надав можливість оцінити суспільну роль громадських організацій, рівень довіри до них і значення в європейській інтеграції;

Така комбінація методів дала можливість не лише описати процеси, але й встановити закономірності та відмінності у розвитку громадянського суспільства в Україні та Польщі, що й зумовило висновки та рекомендації статті.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, що поняття «громадянське суспільство» активно використовується в політичній науці з XIX ст. Г. Гегель у «Філософії права» трактував його як сферу приватних інтересів та корпорацій, що врівноважує державу [1, р. 443]. А. де Токвіль, аналізуючи американську демократію, підкреслював роль асоціацій і місцевих ініціатив у формуванні демократичних практик, «у здатності громадян самоорганізовуватися у локальні асоціації» [2, р. 517]. К. Маркс вбачав у громадянському суспільстві основу економічних відносин, що визначає надбудову політичних інститутів [3, с. 324].

Загалом, у класичній думці громадянське суспільство розумілося як сфера між державою й індивідом, де формується простір свободи та інтересів.

У другій половині XX ст. концепт громадянського суспільства набув нового змісту в межах теорій демократії. Так, Ю. Габермас у праці «Структурні перетворення публічної сфери» підкреслював значення громадянського суспільства як арени формування публічної думки й комунікацій, що контролюють владу [4, р. 119]. Р. Патнем пов'язував розвиток демократії з «соціальним капіталом», що проявляється у горизонтальних зв'язках і довірі між громадянами [5, р. 88]. Л. Даймонд визначав громадянське суспільство як ключовий індикатор консолідації демократії, адже воно сприяє відповідальності влади, підзвітності та легітимності. громадянське суспільство трактується «як сукупність організацій і практик, які забезпечують суспільний контроль над владою, сприяють участі громадян у прийнятті рішень та формують політичну культуру» [6, р. 223].

Сучасні дослідження, зокрема М. Говард [7], Г. Екерт і Дж. Кубік [8] показують, що у посткомуністичних країнах рівень розвитку громадянського суспільства визначає траєкторії демократизації, зокрема темпи реформ і рівень довіри до політичних інституцій.

Аналіз сучасних концепцій громадянського суспільства неможливий без урахування теорій демократичного транзиту (С. Хантінгтон, О'Доннелл, Шміттер, Т. Карозерс), які критикували «лінійні» моделі транзиту, наголошуючи, що громадянське суспільство може як сприяти, так і

гальмувати демократичні реформи, залежно від його структури й інтересів.

[3, с. 705].

Критеріями зрілості громадянського суспільства більшість дослідників називали:

- плюралізм (наявність різноманітних об'єднань);
- інституційність (здатність до довгострокового існування);
- автономія від держави;
- самоорганізація та мобілізаційна здатність.

Польський досвід розвитку громадянського суспільства. Польський шлях формування громадянського суспільства значною мірою визначався його опозиційним характером щодо авторитарної держави. У 1970–1980-х роках саме профспілковий рух «Солідарність» став тією силою, яка об'єднала робітників, інтелігенцію та широкі верстви суспільства в боротьбі за демократичні свободи. На піку свого розвитку він налічував понад 10 мільйонів членів, що робило його найбільшою незалежною суспільною організацією в комуністичному світі [9].

Важливу роль відігравала й Католицька церква, яка в умовах авторитарного контролю була єдиною легальною інституцією, здатною об'єднувати суспільство навколо моральних і духовних цінностей. Особливо впливовою стала постать Папи Римського Івана Павла II, чия підтримка демократичних прагнень польського народу надала легітимності боротьбі «Солідарності» [8, р. 112].

Таким чином, громадянське суспільство Польщі зароджувалося як «антидержавне», опозиційне за своєю суттю, що зумовило його високу мобілізаційну здатність і глибоку інтегрованість у суспільну тканину.

Падіння комуністичного режиму відкрило шлях до інституціалізації громадянського суспільства. У 1990-х роках у Польщі почали активно формуватися: незалежні профспілки, асоціації та фонди, релігійні та культурні об'єднання, екологічні рухи та правозахисні організації.

Закон «Про асоціації» 1989 року створив правову основу для діяльності НУО. Уже в середині 1990-х Польща мала десятки тисяч зареєстрованих організацій, що забезпечувало плюралізм і соціальну активність. Ключовим елементом стало впровадження європейських програм підтримки громадянського суспільства. Зокрема, PHARE, INTERREG, Erasmus+ забезпечували фінансування освітніх, культурних і правозахисних ініціатив [8]. Це дало змогу польським НУО увійти в європейський простір, адаптувати європейські стандарти прозорості, підзвітності та менеджменту проектів [7, р. 186].

У процесі підготовки Польщі до вступу в ЄС (1994–2004) саме громадські організації відіграли роль посередників між державою та суспільством. Вони не лише лобіювали реформи, але й брали участь у їхній імплементації. Прикладом стала діяльність Гельсінкського фонду з прав людини, який активно моніторив законодавчі зміни та допомагав адаптувати польську систему правосуддя до стандартів ЄС. Інший приклад — Фонд розвитку місцевої демократії, що сприяв зміцненню органів самоврядування й залученню громадян до процесів ухвалення рішень [7].

Таким чином, громадянське суспільство Польщі в цей період виконувало функцію інтегратора європейських норм і цінностей у внутрішню політику.

Слід зазначити, що Польща стала одним із перших посткомуністичних суспільств, де було сформовано партнерську модель співпраці між державою та громадськими організаціями. Ця модель ґрунтується на кількох засадах:

- законодавча підтримка – правові акти регулюють порядок створення, діяльності та фінансування НУО;
- фінансова участь держави – можливість отримання бюджетних грантів і податкових пільг для підтримки соціально значущих проектів;
- інституційні майданчики – створення рад і комітетів при міністерствах, де НУО мають дорадчий голос;
- міжнародна інтеграція – спільна реалізація проектів за підтримки ЄС і міжнародних організацій [7].

Це дозволило громадянському суспільству Польщі перейти від опозиційного статусу (1980-ті) до партнерського статусу (2000-ні), коли воно стало системним елементом демократичної політичної системи.

Однак, попри значні успіхи, польське громадянське суспільство стикається з новими викликами. Деякі дослідники [10, р. 21] наголошують на зростанні політизації НУО та їхньої залежності від державного фінансування. Окремі проблеми виникають через політичну поляризацію країни після

2015 року, коли урядові реформи в сфері судочинства та медіа викликали протести й мобілізацію громадських організацій.

Однак навіть у цих умовах громадянське суспільство Польщі демонструє високу здатність до мобілізації, організовуючи масштабні кампанії протестів на захист демократичних стандартів, що підтверджує його роль як гаранта конституційних свобод. Польський досвід свідчить, що еволюція громадянського суспільства може відбуватися за логікою: «опозиція до держави → партнерство з державою → гарант демократії».

Цей шлях був забезпечений поєднанням історичних факторів (рух «Солідарність», роль церкви), правових реформ (законодавче забезпечення діяльності НУО) та євроінтеграційного вектора, який надав громадянському суспільству ресурси й легітимність.

Український шлях розвитку громадянського суспільства. Перші роки незалежності України стали періодом стихійного формування громадянського суспільства. Після розпаду СРСР виникла велика кількість неурядових організацій, однак їхня діяльність мала обмежений вплив через слабкість інституцій, залежність від зовнішніх донорів та низьку довіру населення до політичних процесів [11]. Як зазначає професор В. Горбатенко, «у перші роки незалежності громадянське суспільство функціонувало радше у формі дискурсу, ніж інституційної практики» [12, с. 113]. Це означало, що громадянська активність існувала переважно у вигляді ідей та ініціатив, але ще не мала організаційної сталійності.

Події 2004 року стали переломним моментом для українського громадянського суспільства. Масові протести проти фальсифікацій на президентських виборах продемонстрували значний потенціал самоорганізації громадян. Ключову роль відіграли студентські та молодіжні рухи («Пора!»), активність незалежних медіа та підтримка міжнародних організацій. С. Павлюк справедливо підкреслює: «Революція гідності стала точкою неповернення, коли громадянське суспільство з об'єкта державної політики перетворилося на її суб'єкта» [13, с. 22].

Таким чином, Помаранчева революція закріпила нову роль громадянського суспільства – здатність змінювати політичні траєкторії. Водночас після завершення протестів знову проявилися його слабкі сторони – фрагментованість та відсутність сталих механізмів впливу на владу.

Революція гідності (2013–2014). стала якісно новим етапом розвитку українського громадянського суспільства. Вона почався як протест за європейський вибір, але швидко переріс у всенародний рух проти корупції та авторитаризму. Майдан об'єднав представників різних соціальних груп, незалежно від регіональних чи політичних відмінностей. Велику роль відіграли горизонтальні мережі, волонтерські ініціативи, студентські організації та соціальні медіа. А. Карась наголошує: «Українське громадянське суспільство відзначається високим рівнем мобілізаційної активності, проте інституційна слабкість залишається його головною вадою» [14, с. 47]. Це пояснює, чому після революції частина ініціатив розпалася, але інші переросли у стійкі громадські об'єднання.

Російська агресія 2014 року спричинила вибух громадянської активності. Українські волонтерські ініціативи стали унікальним феноменом для посткомуністичного простору.

Їхні основні напрями: матеріальна підтримка армії (амуніція, транспорт, засоби зв'язку), допомога переселенцям та постраждалим, інформаційна боротьба (контрпропаганда, міжнародна адвокація), краудфандингові й онлайн-ініціативи. Як зазначає колектив НІСД під ред. В. Яблонського: «Волонтерський рух після 2014 року фактично замінив державні інституції у сфері соціального забезпечення та оборони, створивши новий формат горизонтальної демократії» [15, с. 103].

Це стало доказом, що українське суспільство здатне брати на себе ті функції, які не виконувала держава.

Після початку широкомасштабного вторгнення Росії у лютому 2022 року громадянське суспільство України знову стало одним із головних суб'єктів національної стійкості. Його роль виявилася у кількох вимірах:

- мобілізаційному – мільйони людей залучені до волонтерських ініціатив і територіальної оборони;
- комунікаційному – створення міжнародних кампаній підтримки України;
- адвокаційному – тиск на уряди та організації щодо військової та гуманітарної допомоги;
- інтеграційному – участь НУО у виконанні критеріїв ЄС для набуття Україною статусу кандидата.

М. Рябчук підкреслює: «Українська ідентичність та громадянська солідарність значно зміцніли

після 2014 року, що стало основою для інституціоналізації громадянського суспільства» [16, с. 187]. Це особливо актуалізувалося у період 2022–2025 рр., коли громадянська мобілізація стала основою виживання держави.

Попри силу й здобутки, високий рівень мобілізації, українське громадянське суспільство стикається зі значними викликами: фрагментованість і конкуренція між НУО за ресурси; надмірна залежність від зовнішніх донорів; відсутність сталих механізмів впливу на владу; ризик зниження активності після війни [17].

Ці проблеми потребують переходу від моделі «кризової мобілізації» до моделі інституційної стабільності, що стане основою для європейської інтеграції. Попри українське громадянське суспільство стикається з проблемами фрагментації, обмежених ресурсів і залежності від західних донорів [10].

Таблиця 1

Порівняння моделей розвитку громадянського суспільства в Польщі та Україні

Критерій	Польща	Україна
Історичні витоки	«Солідарність», роль Католицької церкви, опозиційний рух проти комунізму	Рухи за незалежність, студентські протести, революції 2004 та 2014 рр.
Модель розвитку	Еволюційна, поступове інституційне укріплення	Криза та революційні злами, мобілізація у переломні моменти
Інституційність	Стійка, партнерство НУО з державою	Слабка, часто залежна від донорів
Роль у демократії	Системний партнер і гарант консолідації	Реактивний коректор у кризові періоди
Євроінтеграційний вимір	Активна інтеграція в ЄС, участь у програмах PHARE, INTERREG, Erasmus+	Орієнтація на ЄС, але з обмеженою інституційною спроможністю
Виклики сучасності	Поляризація, політизація НУО	Фрагментація, нестача ресурсів, залежність від донорів

Джерело: складено автором на основі Ekiert & Kubik (2014), Howard (2003), Яблонський (2017), Карась (2017), Павлюк (2014), Onuch (2017).

Таблиця 1 узагальнює головні відмінності між польським та українським досвідом розвитку громадянського суспільства. Так, Польща пройшла шлях від опозиційної моделі («Солідарність») до інституційно-партнерської у рамках європейської інтеграції. Україна натомість розвивала громадянське суспільство переважно через кризові мобілізації (2004, 2014, 2022 рр.), що свідчить про його високу мобілізаційну здатність, але слабку інституційність. Важливою є різниця в європейському вимірі: Польща отримала потужну підтримку з боку ЄС, тоді як українські НУО досі функціонують здебільшого в умовах ресурсного дефіциту. Таким чином, таблиця дозволяє системно зіставити дві моделі демократизації – польську «еволюційну» та українську «реактивну».

Висновки. Розвиток громадянського суспільства в Україні та Польщі демонструє дві різні траєкторії демократизації, проте їхнє порівняння дозволяє стверджувати, що ключовим чинником стійкої демократії є не лише мобілізація громадян у кризові моменти, а й формування сталих інституцій, які здатні діяти у повсякденних умовах. Україна, спираючись на власний унікальний досвід солідарності та опору, має можливість поєднати польські уроки інституціоналізації з власним потенціалом самоорганізації, щоб закласти фундамент для зрілої демократії європейського зразка. Українське громадянське суспільство має величезний мобілізаційний потенціал, проте його подальший розвиток залежить від переходу до стійких форм взаємодії з державою та впровадження європейських практик.

Бібліографічний список:

1. Hegel, G. W. F. (1991). *Elements of the philosophy of right* (A. W. Wood, Ed., H. B. Nisbet, Trans.). Cambridge: Cambridge University Press. 574 p.
2. Tocqueville, A. de. (2000). *Democracy in America* (H. Mansfield & D. Winthrop, Trans.). Chicago: University of Chicago Press. 722 p.
3. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемчученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. 2-ге вид., доп. і перероб. Київ: Генеза. 736 с.
4. Habermas, J. (1989). *The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society* (T. Burger with F. Lawrence, Trans.). Cambridge, MA: MIT Press. 328 p.
5. Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press. 258 p.
6. Diamond, L. (1999). *Developing democracy: Toward consolidation*. Baltimore: Johns Hopkins University

Press. 366 p.

7. Howard, M. M. (2003). *The weakness of civil society in post-communist Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. 224 p.

8. Ekiert, G., & Kubik, J. (2014). *Democracy in Central and Eastern Europe: Consolidation or backsliding?* Cambridge: Cambridge University Press. 370 p.

9. Ash, T. G. (2002). *The Polish revolution: Solidarity* (3rd ed.). New Haven, CT: Yale University Press. 472 p.

10. Foa, R., & Ekiert, G. (2017). The weakness of post-communist civil society. *Journal of Democracy*, 18(1), 21–35.

11. Kravchuk, R. (2002). *Politics and society in Ukraine*. New York: Routledge. 256 p.

12. Горбатенко, В. П. *Українське суспільство і державність у період трансформацій*. Київ: Либідь. 2015. 304 с.

13. Павлюк, С. П. Революція гідності як феномен громадянського суспільства в Україні. *Сучасність*, 2014. №3, с. 21–30.

14. Карась, А. Громадянське суспільство в Україні: інституційні умови та перспективи розвитку. *Філософська думка*, 2017. №1. С.45–58.

15. Яблонський, В. М. (ред.). *Громадянське суспільство в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку*. Київ: НІСД. 2017. 256 с.

16. Рябчук, М. *Дві України: реальні межі, віртуальні війни*. Київ: Критика. 2015. 240 с.

17. Onuch, O. Volunteers and civil society in Ukraine: Building democracy from below. *Europe-Asia Studies*, 2017. № 69(9). С. 1344–1369.

References:

1. Hegel, G. W. F. (1991). *Elements of the philosophy of right* (A. W. Wood, Ed., H. B. Nisbet, Trans.). Cambridge: Cambridge University Press. 574 p.

2. Tocqueville, A. de. (2000). *Democracy in America* (H. Mansfield & D. Winthrop, Trans.). Chicago: University of Chicago Press. 722 p.

3. Horbatenko, V. P. (Comp.). (2004). *Political science encyclopedic dictionary* (2nd ed., rev. and enl.; Yu. S. Shemchuchenko, V. D. Babkin, & V. P. Horbatenko, Eds.). Kyiv: Heneza. 736 p.

4. Habermas, J. (1989). *The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society* (T. Burger with F. Lawrence, Trans.). Cambridge, MA: MIT Press. 328 p.

5. Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press. 258 p.

6. Diamond, L. (1999). *Developing democracy: Toward consolidation*. Baltimore: Johns Hopkins University Press. 366 p.

7. Howard, M. M. (2003). *The weakness of civil society in post-communist Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. 224 p.

8. Ekiert, G., & Kubik, J. (2014). *Democracy in Central and Eastern Europe: Consolidation or backsliding?* Cambridge: Cambridge University Press. 370 p.

9. Ash, T. G. (2002). *The Polish revolution: Solidarity* (3rd ed.). New Haven, CT: Yale University Press. 472 p.

10. Foa, R., & Ekiert, G. (2007). The weakness of post-communist civil society. *Journal of Democracy*, 18(1), 21–35.

11. Kravchuk, R. (2002). *Politics and society in Ukraine*. New York: Routledge. 256 p.

12. Horbatenko, V. P. (2015). *Ukrainian society and statehood in the period of transformations*. Kyiv: Lybid. 304 p.

13. Pavliuk, S. P. (2014). The Revolution of Dignity as a phenomenon of civil society in Ukraine. *Suchasnist*, 3, 21–30.

14. Karas, A. (2017). Civil society in Ukraine: Institutional conditions and development prospects. *Philosophical Thought*, 1, 45–58.

15. Yablonskyi, V. M. (Ed.). (2017). *Civil society in Ukraine: Current state and development prospects*. Kyiv: NISS. 256 p.

16. Riabchuk, M. (2015). *Two Ukraines: Real borders, virtual wars*. Kyiv: Krytyka. 240 p.

17. Onuch, O. (2017). Volunteers and civil society in Ukraine: Building democracy from below. *Europe-Asia Studies*, 69(9), 1344–1369.

Krytskalyuk N., Naumenko D. Civil society and democracy: lessons from Poland and prospects for Ukraine

The article is devoted to the analysis of the specific features of civil society development in Poland and Ukraine in the context of democratic transformations. A comparative-historical and institutional approach is applied, which made it possible to identify essential differences in the models of civil society formation in the two countries. It was found that in Poland, civil society developed evolutionarily: starting with the mass

movement Solidarity and the influence of the Catholic Church in the 1980s, it gradually became institutionalized and turned into an important element of the democratic system. Due to participation in European programs and close cooperation with state institutions, Polish non-governmental organizations became an effective mechanism for implementing democratic standards and ensuring the country's integration into the European Union. In Ukraine, the development of civil society followed a predominantly crisis-driven path. Key milestones include the Orange Revolution of 2004, the Revolution of Dignity of 2013–2014, and the wave of volunteer initiatives after the start of Russian aggression in 2014 and especially in 2022. Ukrainian civil society demonstrated strong mobilization capacity, self-organization, and solidarity; however, its weaknesses remain fragmentation, lack of resources, and excessive dependence on external donors. The comparative analysis made it possible to distinguish two models of democratization: the Polish model—evolutionary, based on institutionalization and cooperation with the state; and the Ukrainian model—reactive, activated during moments of crisis. For Ukraine, useful lessons from the Polish experience include the transition from situational mobilization to institutional stability, strengthening partnerships between government and civic organizations, as well as developing civic education and political culture. It is concluded that Ukrainian civil society has significant democratizing potential, but to realize it, it is necessary to strengthen the institutional foundation and integrate civic initiatives into the process of European integration.

Keywords: *civil society; democracy; Poland; Ukraine; European integration; institutionalization; mobilization; political culture.*

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

DOI 10.31558/2519-2949.2025.3.8

УДК 321.01:342.228

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6977-9716>

Голденштейн К. О., Політико-правовий коледж «АЛСКО», м. Київ

СИМВОЛІЧНЕ СУПРОВОДЖЕННЯ ПОЛІТИКИ: СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ДОСВІДУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У пропонованій статті здійснено систематизацію досвіду Європейського Союзу, пов'язаного зі стратегічним та процедурним символічним супроводженням політичного розвитку. Розглянуто офіційні й неофіційні, вербальні і невербальні символи Європейського Союзу: День Європи, гасло Європейського Союзу, Європейський прапор, Гімн Європи, паспорт громадянина Європейського Союзу, євро, міф про викрадення Європи, Лісабонський договір, Маніфест перебудови Європи. Осмислено вплив політичних символів на зміни в стандартизації і світосприйнятті представників держав-членів Європейського Союзу. Висвітлено протокольну практику використання європейської символіки. Виявлено ролі символічної складової у процесі формування європейської ідентичності. З'ясовано, що символи Європейського Союзу реалізуються на практиці у різних контекстах – політичному, соціальному, культурному, сакральному, іміджевому, процедурному, лексико-семантичному та ін. Доведено, що символічна реальність є важливим об'єктом політологічного дослідження, оскільки вона здатна образно, знаково відображати прагнення електорату, політичну стратегію держави, загальнолюдські цінності, формувати морально-духовну основу певної спільноти. Стверджується, що для України в умовах її динамічного руху в напрямі Європейського Союзу означений досвід стає визначальним, оскільки використання символічних ресурсів у внутрішній і зовнішній політиці на сьогодні вважається важливою ознакою розвиненості, комунікативної спроможності, відкритості та демократичного спрямування держави. Важливим напрямом подальшого дослідження символічної реальності є систематизація європейського досвіду забезпечення символічної політики. Використання європейських символів є частиною стратегічного поступу Європи, що означає зміцнення ідеї і цінності європейської єдності у свідомості народів, що населяють континент.

Ключові слова: символічна реальність, політичні символи, досвід Європейського Союзу, вербальні й невербальні символи, Лісабонський договір, європейська ідентичність.

Постановка проблеми. В сучасних умовах, коли домінантою людської життєдіяльності стають інформаційно-комунікаційні відносини, надзвичайно важливу роль відіграють символи. Відповідно використання політичної символіки як активного різновиду комунікації розглядається як необхідна складова забезпечення успіху. Політична символіка є одним із чинників модернізації, умовою політичної консолідації соціуму. За її допомогою формується довіра громадян до влади. Ефективно здійснювана політика в цьому напрямі слугує засобом зворотного зв'язку влади з населенням, впливає на процеси його мобілізації, політичної участі; дозволяє втілювати програми соціальних перетворень та територіального розвитку; виступає перевіреним засобом легітимації влади. Розвиток демократії потребує вироблення цілеспрямованої політики щодо використання політичної символіки, оскільки вона наділена здатністю впливати на соціокультурні цінності, соціальні норми та пов'язані з ними орієнтації громадян, зразки необхідної поведінки.

В умовах зростаючої символізації політики, що є однією з характерних ознак початку ХХІ століття, важливим напрямом політичних досліджень є вивчення європейського досвіду використання політичної символіки. Символи використовуються адміністрацією ЄС як засіб зміцнення цілісності інтегративного утворення, пошуку привабливих в емоційному плані носіїв загальноєвропейського відчуття різних народів. У цьому розумінні той чи інший європейський символ «виступає і як образ

союзу, і як засіб його формування» [1, р. 3]. Зважаючи на те, що ЄС є першою в світі спробою формування на демократичній основі наднаціонального політичного утворення, пошук символічної основи, необхідної для його консолідації, триває. У найбільш загальному плані він стосується подолання суперечностей минулого, знаходження сенсів сучасного буття, узгодження ціннісних детермінант майбутнього співіснування.

Ступінь наукової розробки проблеми. Проблеми, пов'язані з символічно-політичним досвідом ЄС знайшли відображення в дослідженнях таких західних вчених, як К. Гірц, М. Готтдієнер, Ж. Дюбуа, А. Коен, І. Люкас, Б. Розамонд, Д. Сіджанскі, В. Тернер, М. Фрай, П. ван Хам, Р. Шольц. Серед українських дослідників можна виділити таких науковців, як Є. Афонін, Ю. Борко, К. Волинець, Н. Гончарук, В. Горбатенко, Н. Лебідь, А. Мартинов, Н. Пелагеша, І. Сікорська, Є. Тихомирова.

Метою даного дослідження є систематизація досвіду Європейського Союзу, пов'язаного зі стратегічним та процедурним символічним супроводженням політичного розвитку. До основних завдань віднесені: розгляд офіційних і неофіційних, вербальних і невербальних символів Європейського Союзу; осмислення впливу політичних символів на зміни в стандартизації і світосприйнятті представників держав-членів ЄС; висвітлення протокольної практики використання європейської символіки; виявлення ролі символічної складової у процесі формування європейської ідентичності.

Виклад основного матеріалу. Символи ЄС розглядаються й реалізуються на практиці у різних контекстах – політичному, соціальному, культурному, сакральному, іміджевому, процедурному, лексико-семантичному та ін. До європейських символів належить різного роду атрибутика (знаки, символи, кольори), що репрезентує Європу як єдине ціле або Європейський Союз як інтегративне утворення. Основними офіційними й неофіційними, вербальними й невербальними європейськими символами є наступні.

День Європи. Офіційне свято, яке відзначається щороку 09 травня в день заснування Європейського Союзу в усіх його країнах. Засноване 1985 року. Ідею створення особливого дня для всієї Європи запропонував 09 травня 1950 року Роберт Шуман, який переконливо зазначав про необхідність надання європейському існуванню духовного змісту (« нової душі»). Тому це свято відоме ще й як «День Декларації Шумана».

Проведення цього свята покликане утверджувати роль Ради Європи у захисті прав людини, парламентської демократії, законності. Усі країни-члени ЄС урочисто відзначають День Європи підняттям прапорів та організацією різноманітних заходів. Деякі країни встановили цей день як національне свято (Люксембург, Косово). У Румунії він збігається з Днем незалежності. У Брюсселі інституції ЄС в День Європи проводять день відкритих дверей, а працівники отримують вихідний.

Гасло Європейського Союзу. Офіційним гаслом (девизом) Європейського Союзу є «Єдність у багатоманітності» (лат. *In varietate concordia*). Використовується з 2000 року як символ єднання у співпраці заради миру й добробуту. Гасло ЄС, згідно рішення Європейського парламенту, має бути присутнім на всіх парламентських документах.

Європейський прапор. Вагомий офіційний символ, що становить собою яскраво-синє полотнище із зображенням у його центрі круга з 12 золотих зірок. «В різних традиціях число 12 є символічним числом й означає абсолютну досконалість. Це також і кількість місяців у році, і кількість цифр на циферблаті годинника. Коло є ще й символом єдності, повноти» [2, с. 38]. У християнському розумінні 12 зірок прапора розглядаються як зоряний німб Діви Марії, описаний у Новому Заповіті. Європейський прапор був схвалений Комітетом міністрів Ради Європи в 1955 році та затверджений у 1985 році Європейською радою в якості символу Європейського співтовариства. Тепер його можна побачити не лише під час офіційних заходів, а й на всіх публічних будівлях, на номерних знаках власників машин громадян ЄС.

Гімн Європи. Урочистий твір під назвою «Ода до радості», музика якого створена на основі «Дев'ятої симфонії» Людвіга ван Бетховена на вірш Фрідріха Шіллера. Затверджений як офіційний гімн Радою Європи в 1972 році, з 1985 року є також гімном ЄС. Всесвітньо відомий диригент Герберт фон Кароян є автором трьох інструментальних аранжувань гімну – для фортепіано, духових інструментів і симфонічного оркестру. «Ода до радості» виражає цінності свободи, миру та солідарності, а також є важливою політико-ритуальною складовою діяльності й легітимації ЄС. Виконання гімну зазвичай надає особливої ваги очікуваним та прийнятим політичним рішенням керівництва ЄС.

Паспорт громадянина ЄС. Документ, який засвідчує особу громадянина чи громадянки країни, що входить до Європейського Союзу. Має стандартний бордовий колір. На обкладинці містить золотистий герб певної країни та напис «Європейський Союз». Громадянство ЄС визначається наявністю

громадянства однієї з його держав-членів. Воно покликане доповнювати національне громадянство новим змістом і правами.

Початок поступового прийняття концепції союзного громадянства було покладено рішенням Європейської ради, що зібралася у Фонтенбло в 1984 році. Маастрихтським договором 1992 р. главу про громадянство Союзу було включено в текст Договору про Європейське Співтовариство (ст. 17 – 22). Згідно чинних положень установчих договорів про громадянство ЄС, громадяни користуються всіма основоположними правами, що стосуються вільного пересування, виборності, юридичного захисту, працевлаштування, надання різноманітних послуг та ін. Права громадян ЄС були уточнені й доповнені Хартією основних прав ЄС 2000 р. та Лісабонським договором 2007 р. Згідно останнього, громадяни ЄС отримали закріплення норми про реалізацію нового права – «громадянської ініціативи», що дозволяє участь у законопроектній діяльності.

Євро. Грошова одиниця, що є офіційною валютою держав Європейського Союзу. Євро став символом єднання європейців, оскільки ця грошова одиниця замінила національні валюти країн-членів ЄС. У готівковому обігу з 01 січня 2002 року.

Усі євробанкноти єдині, їх випускає виключно Європейський Центральний Банк. Основним сюжетом їхніх зображень є архітектурні стилі різних історичних періодів європейських держав. Карбування монет покладено на національні банки окремих країн ЄС. Усі з них є законним платіжним засобом у країнах, що належать до «зони євро». Причому ЄС надав право країнам, що входять до нього, чеканити на монетах власні національні символи. На сьогодні їх достатньо велика кількість і досить широке розмаїття. Серед цього сонму символів, зокрема, викарбувані: Папа Іоанн Павло Другий (Ватикан); першодрукар Примож Трубар (Словенія); імператор-філософ Марк Аврелій (Італія); віденський виставковий зал Сецесіон (Австрія); берлінські Бранденбурзькі ворота (Німеччина); шестикінецьний візантійський хрест, доставлений Кирилом та Мефодієм (Словаччина); давньогрецьке торговельне судно (Кіпр); сова як символ мудрості давньої цивілізації (Греція); ягода моршкв як характерна ознака своєрідного багатства природи (Фінляндія) та ін. Цим самим євро символізує органічне поєднання наднаціонального і національно-специфічного чинників. Особливу популярність у ЗМІ здобула п'ятнадцятиметрова копія знаку євро, встановлена перед Європейським Центральним Банком у місті Франкфурт-на-Майні.

Європейська валюта має великий вплив і поза межами європейського простору, конкуруючи останнім часом із беззаперечним впливом американського долара. Оцінюючи функціонально-символічне значення євро, Н. Пелагеша зазначає, що цей платіжний засіб у довгостроковій перспективі «символізуватиме економічну стабільність та незалежність ЄС, самоповагу громадян Євросоюзу, цілісність, спадкоємність та ефективність цього наддержавного утворення», а також «виконуватиме надзвичайно важливу для формування ідентичності функцію відмінності, оскільки є прив'язаною до чітко визначеної географічної зони» [3, с. 84].

Міф про викрадення Європи. Надзвичайно популярна історія, що є невід'ємною частиною європейської символіки. До цього сюжету зверталися багато митців, зокрема Тіціан, Густав Моро. Скульптури з цим міфологічним сюжетом прикрашають деякі установи Європейського Союзу. Звернення до міфології характерне й для кожної окремої європейської спільноти. Загальноєвропейський міфологічний конструкт слугує зразком для відродження ролі регіональних символів і міфів у соціально-культурній сфері окремих країн. В умовах краху комунізму й появи на карті Європи нових незалежних держав особливої популярності набули міфи та історичні наративи, що стосуються національного відродження.

Лісабонський договір. Акт об'єднаної Європи, спрямований на подолання конституційної кризи, вдосконалення правової й інституційної бази для подальшого об'єднання Європейського Союзу, утвердження ролі та позицій ЄС у світі, посилення демократичних начал в інтеграційному утворенні. Ухвалений на саміті Європейської народної партії в Лісабоні 18 – 19 жовтня 2007 року. Набув чинності в 2009 році. Офіційна назва – Лісабонська угода про внесення змін в Угоду про Європейський Союз й Угоду про заснування Європейської Спільноти. В умовах провалу прийняття Конституції ЄС Лісабонський договір практично виконує її функції.

Історичне значення цього нормативно-правового акта є беззаперечним. Закладені в ньому зміни щодо функціонування ЄС передбачають: 1) оновлення механізму розподілу повноважень та ухвалення рішень на інституційному рівні, зокрема, чітке розмежування виключної компетенції ЄС, спільної і допоміжної компетенцій як чинника удосконалення системи розподілу повноважень між центральними та національними органами влади; 2) наповнення діяльності ЄС ціннісно-моральним сенсом, що

включає плюралізм думок, відсутність дискримінації, толерантність, солідарність, рівність статей, справедливе правосуддя; 3) встановлення виключень і уточнень для окремих країн (Чеська Республіка, Велика Британія) щодо їхньої взаємодії з ЄС; 4) затвердження принципу єдиної правосуб'єктності (надання ЄС статусу юридичної особи); 5) запровадження права держави-члена на вихід зі складу ЄС (цим правом, зокрема, вже скористалась Велика Британія).

Поряд з історичною роллю означених (конституційний по своїй суті) договір має важливе символічно-функціональне значення, що, на думку К. Волинець, полягає в наступному: «Лісабонський договір визначає цілі та цінності ЄС: забезпечувати людям простір свободи, безпеки та правосуддя без внутрішніх кордонів; працювати задля сталого розвитку Європи; сприяти соціальній справедливості та соціальному захисту; сприяти економічній, соціальній та територіальній згуртованості держав-членів ЄС; підтримувати та поширювати цінності ЄС; робити внесок у захист прав людини, зокрема прав дитини» [4, с. 40].

Маніфест перебудови Європи. Цей символічний акт було підписано й оприлюднено провідними європейськими інтелектуалами за ініціативою Ульріха Бека і Деніела Когана-Бендіта у 2012 році. Маніфест є одним із характерних прикладів безперервного продукування вербальних символів, що визначають турботу європейської громадськості про теперішнє і майбутнє об'єднаної Європи. Основна його теза проголошує: «Не питаєте, що Європа зробила для вас, питаєте, що ви робите для Європи, для її розбудови!» Йдеться про необхідність подолання наявних та можливих суперечностей у процесі консолідації європейського співтовариства. У цьому контексті автори зазначають: «Немає кращого шляху щодо відчуття життєрадісної Європи звичайними європейцями, як спільно втілювати власні ініціативи» [5].

Наявність атрибутів приналежності до європейської спільноти зумовила значне вдосконалення єдиних політичних, правових, економічних і культурних стандартів, які охоплюють не лише країни, що входять до ЄС, а й весь європейський континент загалом. А отже, на практиці утверджується основна політична ідея, пов'язана із запровадженням європейських символів – «поступова модифікація свідомості народів Європи щодо політичної спільноти, до якої вони належать» [6, р. 227].

Неодмінними складовими образу Європи є безпека, самобутність, демократія. Відповідно конструювання образу Європи «побудоване на використанні політичних та національних символів, котрі відтворюють головні ідеї, ідеали й цінності, що є базовими для об'єднання людей, які є представниками певної політичної групи або спільноти» [7, с. 237]. При цьому йдеться не лише про візуальні атрибути, а й про певні мовно-семантичні зміни у сприйнятті Європи як єдиного цілого. Так, досить популярними стають метафори «Дім Європа», «будівництво Європи», які підкреслюють багаторічний процес інтеграції, а також утверджують незворотність цього процесу. Політичний процес об'єднання і консолідації Європи підтверджує висновок вчених про зміни в структурі мови внаслідок зміни життя в певних його сферах та формування оновленої картини світу [8]. Під дією такого складного явища, яким є європейська інтеграція, трансформується загальноєвропейське лексико-семантичне поле, яке динамічно впливає на інновації в сучасному мовному середовищі європейських країн. Україна також поступово долучається до цього процесу.

Використанням європейської символіки опікується Протокольна служба Європейського парламенту, яка узгоджує підготовку й забезпечення візитів глав іноземних держав. Зокрема, останнім часом обов'язковим у протокольній практиці стало виконання на честь високих гостей національного гімну і дев'ятої симфонії Л. В. Бетховена, яка стала офіційним символом ЄС. Поряд із цим протоколом передбачені процедура вручення подарунків, надання можливостей акредитованим журналістам для висвітлення певної події, виступи гостей перед депутатами в залі для урочистостей. Протокольній службі Європейського парламенту підпорядковуються протокольні служби різних структур ЄС, глави яких узгоджують свої дії кожні півроку.

Європейський Союз надає важливе значення символічному супроводженню власних проєктів, що підтверджує, зокрема, Регламент ЄС № 1159/2000 «Інформування та пропаганда заходів, які будуть застосовані під час реалізації проєктів, що фінансуються Європейським фондом регіонального розвитку». Згідно Регламенту, брошури, листівки, буклети, інформаційні бюлетені мають супроводжуватись зображеннями символів ЄС. Рекомендації щодо візуалізації інформації сформульовані також у «Керівництві щодо комунікації і візуальної презентації зовнішніх проєктів ЄС» (2005). Детальний аналіз вимог ЄС щодо візуалізації інформації подає Є. Б. Тихомирова, яка на основі здійсненого дослідження робить важливий висновок: «Аналіз різних документів, що містять вимоги Європейського Союзу до вербальної й візуальної презентації його регіональної політики, свідчить про

логічність, послідовність і системність упровадження принципів прозорості та відкритості в діяльності ЄС у регіональних проєктах за допомогою різноманітних засобів комунікації з різними групами громадськості. Задіяні в практиці формування іміджу ЄС засоби його ідентифікації сприяють, на нашу думку, формуванню привабливого образу Союзу і його діяльності у внутрішніх та зовнішніх регіонах, а тому можуть використовуватись у практиці і міжнародних, і національних структур. Доречно використовувати досвід вербалізації та візуалізації іміджу в практиці ПР-діяльності українських політичних акторів» [9, с. 88].

Важливу роль у залученні символічної складової відіграє прагнення керівництва ЄС щодо формування європейської ідентичності як чинника об'єднання людей різних культур у єдину, цілісну спільноту. Щодо цього ще в 1984 році спеціально створений Комітет по інтеграції європейських народів на чолі з П'єтро Адоніно відзначив, що «символи відіграють ключову роль у підвищенні свідомості» і що існує нагальна потреба «зробити так, щоб європейський громадянин був ознайомлений з різними елементами, що становлять його європейську ідентичність, культурну єдність у всьому розмаїтті її вираження і історичних зв'язків, які поєднують народи Європи» [10, р. 100].

Сучасні соціокультурні процеси значною мірою актуалізували групову самоідентифікацію як відповідь на сучасні виклики і стратегію виживання в складних умовах. Особливо під впливом міграційних процесів з їх експансією на терени Європи ісламських норм і цінностей, постала вочевидь необхідність пошуку спільної наднаціональної ідентичності об'єднаної Європи. Наднаціональну ідентичність як політичне явище характеризують спільне громадянство, загальні державні символи, стандартизована правова й економічна культура; спільні цінності, такі як гуманізм, права людини, верховенство закону. Одним із характерних символів спільної ідентичності слугує електронний домен «EU», запущений 07 грудня 2005 р. у всесвітню павутину. Домен «EU» використовує в Інтернеті слоган «Ваша європейська ідентичність».

Заради справедливості, слід зазначити, що поряд з оптимістичними підходами щодо можливості конструювання наднаціональної ідентичності мають місце також підходи євроскептиків, які вважають пошук такого конструкту чистою утопією з огляду на різноманітність європейських орієнтацій, а також неможливість утворення на наднаціональному рівні цілісного соціального організму. Такі підходи, звичайно, мають право на існування, оскільки на них не можуть не впливати суперечливі процеси, пов'язані з розширенням ЄС, включенням до нього держав, цінності й ідентичність населення яких не завжди відповідають стилю життя й орієнтаціям громадян країн, що утворили основу об'єднаної європейської спільноти.

Європейську символіку дозволяється використовувати третім сторонам, якщо це не суперечить цілям і принципам Європейського Союзу або Ради Європи. Зокрема, європейські символи активно використовуються в Україні. З 2003 року на державному рівні відзначається День Європи. З 2013 року, коли було започатковано протестну акцію під назвою Євромайдан, що згодом переросла в Революцію Гідності, використання європейської символіки стало невід'ємним атрибутом наступних суспільно-політичних акцій та процесу європейської інтеграції України. Слід зважити й на те, що процеси конструювання національної ідентичності в Україні й пошук детермінант громадянсько-політичної ідентичності на теренах об'єднаної Європи відбуваються паралельно. На це, зокрема, звертає увагу В. Горбатенко, який щодо України зазначає: «В українському суспільстві спостерігається практично підкріплена реальними справами прихильність до таких цінностей, як незалежність, демократичний розвиток, раціональна діяльність в ім'я спільного блага, громадянськість, прагнення жити на своїй землі, під своїм прапором. Це якраз і є свідченням щирості та безальтернативності європейського вибору на рівні масової свідомості». Шанс України доєднатися до процесу створення унікальної колективної самосвідомості є значним. У цьому контексті вчений звертає увагу на те, що «...європейська ідентичність не є застиглою. Вона перебуває на стадії свого формування, утверджуючи нормативну та процедурну демократію і враховуючи прагнення нових членів, що поступово прибувають внаслідок розширення Європейського Союзу» [11, с. 323].

Висновки. Таким чином символічна реальність є важливим об'єктом політологічного дослідження, оскільки вона здатна образно, знаково відображати прагнення електорату, політичну стратегію держави, загальнолюдські цінності, формувати морально-духовну основу певної спільноти. Символіка спрощує й робить доступним зміст політичних програм, наукових підходів, відіграє важливу роль у політичному самовизначенні людей.

Важливим напрямом подальшого дослідження символічної реальності є систематизація європейського досвіду забезпечення символічної політики. Використання європейських символів є

частиною стратегічного поступу Європи, що означає зміцнення ідеї і цінності європейської єдності у свідомості народів, що населяють континент.

Для України в умовах її динамічного руху в напрямі Європейського Союзу означений досвід стає визначальним, оскільки використання символічних ресурсів у внутрішній і зовнішній політиці на сьогодні вважається важливою ознакою розвиненості, комунікативної спроможності, відкритості та демократичного спрямування держави.

Бібліографічний список:

1. Forest F. Symbolic dimensions of EU legitimization. *Media, culture and society*. № 31 (2), march, 2009. P 9–14.
2. Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Основи права Європейського Союзу: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.
3. Пелагеша Н. Україна у смислових війнах постмодерну: трансформація української національної ідентичності в умовах глобалізації: монографія. Київ: НІСД, 2008. 288 с.
4. Волинець К. В. Лісабонський договір та його основний зміст. *Лісабонський договір – 10 років після набуття чинності. Що змінилося у функціонуванні ЄС?*: Науково-практична конференція: тези доп. Миколаїв, 02 грудня 2019 р. / ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв: ЧНУ ім. Петра Могили, 2019. С. 39–40.
5. Manifesto for re-building Europe / Daniel Cohn-Bendit, Ulrich Beck and others. Mode of access. URL: <http://habermas-rawls.blogspot.com/2012/05/manifesto-for-re-building-europe.html>.
6. Gottdiener M. Postmodern Semiotics. Material Culture and the Forms of Postmodern Life. Oxford, 1995. 272 p.
7. Лебідь Н. М. Конструювання образу Європи з використанням семіотизації медіакультури. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2021. Том 32 (71). № 6. Ч. 3. С. 237–241.
8. Metaphor and metonymy at the crossroads: A cognitive perspective / Ed. by Antonio Barcelona. Berlin, New York, 2000. 356 p.
9. Тихомирова Є. Б. Вербальне та візуальне позиціонування зовнішніх проєктів Європейського Союзу. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2011. № 21. С. 83–89.
10. Cultural identity and archaeology: The construction of European communities / Ed. by C.S. Gamble, P. Graves-Brown, Sian Jones. L.: Routledge, 1996. 304 p.
11. Горбатенко В. П. Європейський вибір України в умовах російсько-української війни. *Правова держава: Щорічник наукових праць Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України*. Випуск 36. Київ, 2025. С. 319–331.

References:

1. Forest F. (2009). Symbolic dimensions of EU legitimization. *Media, culture and society*, 31 (2), march, 9–14.
2. Kovaliv M. V., Tymchyshyn T. M., Nikanorova O. V. (2020). *Osnovy prava Yevropeiskoho Soiuzu: navchalnyi posibnyk*. Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, 212.
3. Pelahesha N. (2008). *Ukraina u smyslovyykh viinakh postmodernu: transformatsiia ukrainskoi natsionalnoi identychnosti v umovakh hlobalizatsii: monohrafiia*. Kyiv: NISD, 288.
4. Volynets K. V. (2019). *Lisabonskyi dohovir ta yoho osnovnyi zmist. Lisabonskyi dohovir – 10 rokiv pislia nabuttia chynnosti. Shcho zminylosia u funktsionuvanni YeS?: Naukovo-praktychna konferentsiia: tezy dop.* Mykolaiv, 02 hrudnia 2019 r. / ChNU im. Petra Mohyly. Mykolaiv: ChNU im. Petra Mohyly, 39–40.
5. Manifesto for re-building Europe / Daniel Cohn-Bendit, Ulrich Beck and others. Mode of access. URL: <http://habermas-rawls.blogspot.com/2012/05/manifesto-for-re-building-europe.html>.
6. Gottdiener M. (1995). *Postmodern Semiotics. Material Culture and the Forms of Postmodern Life*. Oxford, 272.
7. Lebid N. M. (2021). *Konstruiuvannia obrazu Yevropy z vykorystanniam semiotyzatsii mediamovy. Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Zhurnalistyka*, Tom 32 (71), 6. Ch. 3., 237–241.
8. Metaphor and metonymy at the crossroads: A cognitive perspective (2000). / Ed. by Antonio Barcelona. Berlin, New York, 356.
9. Tykhomyrova Ye. B. (2011). *Verbalne ta vizualne pozytsionuvannia zovnishnikh proektiv Yevropeiskoho Soiuzu. Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnogo universytetu imeni Lesi Ukrainky*, 21, 83–89.
10. Cultural identity and archaeology: The construction of European communities (1996). / Ed. by C.S. Gamble, P. Graves-Brown, Sian Jones. L.: Routledge, 304.
11. Horbatenko V. P. (2025) *Yevropeiskyi vybir Ukrainy v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny. Pravova derzhava: Shchorichnyk naukovykh prats Instytutu derzhavy i prava imeni V. M. Koretskoho NAN Ukrainy*. Vypusk 36. Kyiv., 319–331.

Goldenshtein K. Symbolic support of Policy: systematization of the experience of the European Union

The proposed article systematizes the experience of the European Union related to strategic and

procedural symbolic support of political development. The official and unofficial, verbal and non-verbal symbols of the European Union are considered: Europe Day, the slogan of the European Union, the European flag, the European Anthem, the passport of an EU citizen, the euro, the myth of the abduction of Europe, the Lisbon Treaty, the Manifesto for the Restructuring of Europe. The influence of political symbols on changes in standardization and worldview of representatives of EU member states is analyzed. The protocol practice of using European symbols is highlighted. The role of the symbolic component in the process of forming a European identity is revealed. It is found that the symbols of the EU are implemented in practice in various contexts - political, social, cultural, sacred, image, procedural, lexical-semantic, etc. It is proven that symbolic reality is an important object of political science research, since it is able to figuratively and symbolically reflect the aspirations of the electorate, the political strategy of the state, universal human values, and form the moral and spiritual basis of a certain community. It is argued that for Ukraine, in the conditions of its dynamic movement towards the European Union, this experience becomes decisive, since the use of symbolic resources in domestic and foreign policy is currently considered an important sign of development, communicative capacity, openness and democratic direction of the state. An important direction for further research into symbolic reality is the systematization of European experience in ensuring symbolic policy. The use of European symbols is part of Europe's strategic progress, which means strengthening the idea and value of European unity in the minds of the peoples inhabiting the continent.

Keywords: *symbolic reality, political symbols, experience of the European Union, verbal and non-verbal symbols, Lisbon Treaty, European identity.*

DOI 10.31558/2519-2949.2025.3.9

УДК 325; 326; 343.9

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2822-2268>**Yagunov D., Eberhard Karls University of Tübingen (Tübingen, Germany), Vasyl Stus Donetsk National University****PRISON SUBCULTURE OR NATIONAL PRISON CULTURE: IMPORTATION OF RUSSIAN NEOCOLONIAL NARRATIVES IN THE 21 CENTURY**

The article is focused on the origins of Russian criminal and prison subculture and the current state of this phenomenon, which is imported by the Russian Federation within its imperialistic neocolonial policy aimed at restoring the 'Soviet space'. In order to analyse the preconditions for the emergence of the Russian criminal and prison subculture, it is necessary to consider a large complex of historical, cultural, political, geographical, and economic factors, which together created the phenomenon that has no analogues in the history. Neither the deportation of criminals by the British government to the New World in the 17th century, nor the deportation of convicts by the British government to Australia in the 19th century, nor the deportation of dangerous criminals (relégués) to French Guiana and other colonies in the 19th and 20th centuries by the French government created the cultural-criminal-prison phenomenon that began to take shape during the time of the Grand Duchy of Moscow. Later, it was significantly strengthened during the reign of Peter I, and finally took shape in the second half of the 19th century. Moreover, the World's history provides no other examples of state formations such as the Vyatka Republic of the 14th-15th centuries, which was founded by professional criminals and whose economic base was founded on professional and organised criminal activity. So, the origins of the Russian criminal and prison subculture can be traced back long before the creation of the Soviet Union and even long before the creation of the Russian Empire collapsed in 1917. It remained almost unchanged until the beginning of the Soviet period, when it was transformed to meet the needs of Stalinist industrialisation. Moreover, multiplied by the phenomenon of the Soviet Gulag, the Russian colonial-penal-carceral political complex created a new phenomenon, which, as it turned out, is very useful for modern Russian imperialistic policy in terms of providing an uninterrupted source of recruits for military operations in the war against Ukraine in the 21st century (the Wagner phenomenon). So, here, we analyse the contemporary phenomenon of the post-Soviet criminal and prison subculture and its importation by the modern Russian political elites. Limitation of scientific research only to the period after 1917 is a fundamental methodological mistake. Such a mistake makes it impossible to study the real preconditions of the simulacrum of the contemporary Russian criminal and prison subculture, which, we emphasise, has lost the prefix 'sub' and has become a national criminal and prison culture.

Keywords: prison subculture, criminal subculture, the Grand Principality of Moscow, Russian Empire, Soviet Union, Gulag, Russia, colonial policy, Ukraine.

Introduction. In this study, we put on the agenda the issue of the origins of Russian criminal and prison subculture, the corresponding informal prisoner hierarchies, and the current state of this social and cultural phenomenon in Russia and other post-Soviet states. Accordingly, we raise questions about the historical preconditions for the formation of the phenomenon, which is imported by the Russian Federation within its imperialistic neocolonial public policy aimed at restoring the 'Soviet space'. We form a hypothesis that, despite its name, its origins can be traced back long before the creation of the Soviet Union and even long before the creation of the Russian Empire collapsed in 1917. Consequently, we outline the main thesis about the influence of the Soviet criminal and prison subculture today.

The Hypothesis. At all stages of the Russian-Soviet-Russian Empire's history, there was not only a close connection between prisons, the society and the State. In preserving and strengthening the existing political system based *inter alia* on criminal and prison subculture, exile and *the katorga* played a significant role. It is not surprising that by the end of the 19th century, the issue of Siberian and the Sakhalin exile and *the katorga* had become one of the most pressing, affecting the interests of all social groups of the Russian

society.

However, we argue that contemporary Russian criminal and prison subculture and Russian national culture have origins in criminal and prison subculture shaped from the beginning of the colonial era of the *Grand Principality of Moscow*. Even early places of detention in Siberia confirm the very fact of the emergence of a prison subculture developed within the Moscovian criminal and penal policy where the latter served to the military, colonial and industrial needs.

Accordingly, the vast all-Russian network of places of exile, prisons, and penal colonies affected the majority of the population of the Russian Empire, leading to the adaptation of prison subcultural norms and prison language by the majority of Russian population. At the same time, a strong informal prisoner hierarchy was formed, which did not disappear after 1917.

The issue of managing the Russian exile and the *katorga* should be considered in the context of the general theme of *imperial and colonial administration of huge territories*. From the beginning of the Moscovian and later Russian imperial colonial history, huge territories and distances, a significant isolation from the metropolis, lack of adequate funding for prisons – all these and other factors made the prison service itself an extremely unpopular place to work, and the prisons themselves were as *dysfunctional* as possible in terms of formal objectives of punishment. These factors contributed to the formation of *informal organisations* of criminals and prisoners, which acquired the characteristics of a real force within the prison system and even in the society in the Tsarist Russia and later in the Soviet Union.

In pre-revolutionary Russia, the customs and traditions of the criminal underworld were already clearly identified. They described the structure of interpersonal relationships inherent among convicts, the hierarchy of subordination in this environment, identified informal rules of conduct among convicts and demonstrated their significance using specific examples. Their content consisted of descriptions of the lives and daily routines of people rejected by the majority of the society.

However, social development in the Russian Empire has always had a particularly criminal atmosphere, caused by vast territories populated by criminal elements, the support for these elements by the population, the state's inability to organise the normal functioning of prisons across large areas and, as a result, the significant migration of criminal elements – both as a result of release and mass and regular escapes of prisoners.

For example, as of 1 January 1898, the following numbers of exiles were '*missing without leave*': in the Yenisei Province – 11,556 (22.65%); in the Irkutsk Province – 29,403 (40.95%); in the Transbaikal region – 3,374 (23.44%); in the Yakut region – 1,277 (24.66%); in the Amur region – 484 (71.27%); in the Primorsky region – 1,817 (85.82%) [1]. These figures indicate that approximately half of all exiles were outside the control of the local police and the prison service. Without any means of subsistence, they posed a permanent and significant threat to the local population, creating instability in many areas of Siberia. All Siberian governors reported the negative consequences of the disorderly exile to the government in their annual reports [1].

Consequently, tens of thousands of fugitives created in the country, primarily in its remote regions, a huge mass of '*passportless*' persons with no fixed place of residence, forming a *Russian underground vagrant world*, a special social class. As a result, a special phenomenon of *vagrancy* developed in Russia, which also served to spread criminal and prison rules and norms among the general population.

Therefore, we argue that the Russian criminal and prison subculture, hatched from the egg of an aggressive colonial policy (the Tsarist period) and industrialisation (the Soviet period), became *a culture in its own right*, acquiring the status of one of the main elements of civilisational development for many centuries to come. Nowadays, having shed the prefix '*sub*', Russian criminal and prison culture became a valuable instrument of cultural import, performing purely political tasks of a neocolonial nature.

Historical Preconditions of the Russian National Criminal and Prison Culture. In our article, we argue that what is now referred to as '*Russian criminal and prison culture*' did not originate in the Soviet period, but long before that – even before the founding of the Russian Empire. The state formations from which the Russian Empire later emerged had a long tradition of organised and professional criminal activity, which was not only accepted by society but also encouraged by the State for the purposes of capturing and subsequently colonising new territories.

In general, modern Russian criminal and prison culture is based on a wild mix of factors that were not characteristic of any other countries in the world. These factors include the following:

1. Huge geographical areas and distances.
2. Harsh climatic and weather conditions.

3. The need to colonise new territories.
4. The need to fill new colonised territories with people who, under any other circumstances, would not have wanted to live there.
5. Lack of proper control over the new colonies and their populations by the central authorities.
6. Reducing the population of the new colonies to basic human needs and, as a result, forcing a significant part of the population to *beggary*.
7. Extreme cruelty of colonial and penal policies.
8. Mass and systematic escapes of prisoners and convicts, the creation of new links between the criminal and non-criminal worlds and, as a result, the blurring of boundaries between the '*criminal*' and '*non-criminal*'.
9. Support for the criminal element by the local population, which in the past also belonged to the category of '*convicts*' or those who were deported to new colonies without the right or real possibility of returning to the metropolis.
10. Introduction of *self-control* among prisoners and delegation of control functions to the leaders of the criminal and prison hierarchies.
11. Total corruption among prison staff.
12. Complete absence of systematic social adaptation for former convicts or prisoners and, accordingly, the creation of conditions for their return to professional criminal activity.
13. Sharing of criminal values and prison subculture by prison staff and other public officials.
14. Participation in organised criminal activity, acquisition of prison experience and accumulation of prison subculture by future leaders of Soviet Russia and later the Soviet Union, most of whom had been through the Tsarist *katorga* and exile.

Post-Soviet Prison Hierarchies and the Standard of the European Committee for the Prevention of Torture

In April 2024, an event took place that is of enormous significance both for our research and for the prevention of torture and other forms of ill-treatment in prisons.

The President of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) presented the general report on the CPT's activities covering the year 2024 to the Ministers' Deputies of the Council of Europe (*hereafter – the Standard*). The Committee reiterated its call to European states to remedy the chronic issue of prison overcrowding and put an end to informal hierarchies [2].

Together with the annual report, the CPT published its new standard on informal prisoner hierarchy, a phenomenon based on a *caste system* inherited from Tsarist Russia, and which continued to exist in nine countries that were formerly part of the Soviet Union. An informal system of prisoner *self-governance* persists to varying degrees, creating the informal prisoner hierarchy by dividing prisoners into categories or *castes* and the existence of an *informal prisoner code*.

Prisoners are usually divided into three categories: the top prisoners, the middle caste and the lowest caste or 'untouchables', who are stigmatised, segregated and assigned menial jobs, and who are often subject to intimidation and violence. About prisoners belonging to the lowest caste can be considered to constitute inhuman or degrading treatment.

On the basis of its visits over the last 35 years and an in-depth analysis of the problem, the Committee made specific recommendations to eradicate this phenomenon, in particular to protect vulnerable prisoners at risk of violence and exploitation, and to prevent the leaders of these hierarchies from continuing their criminal practices in prison. In this context, an essential measure is the phasing out of large dormitories, which facilitate the development, maintenance, and cohesion of criminal organisation structures, increasing the risk of intimidation and violence. The CPT also recommends that the governments concerned reform their criminal law policies and allocate adequate investment to prison and probation services [2].

In the context of our research, firstly, we should stress on the deep view by the CPT made in the context of the evolution of informal prison hierarchies in the Soviet prisons and, after the USSR collapse, in post-Soviet States. The value of the Standard, alongside the text in general and the recommendations made, is the reference to the *pre-Soviet* roots of the contemporary prison established much before the 1917 Revolution.

As we noted above, analysing the role of the prisoner community and self-government among prisoners, both the pre-revolutionary Russian and Soviet prison systems were based on *prison collectivism*. Therefore, it seems critical that the Committee refers to this category in order to explain the origins of the contemporary Russian criminal and prison subculture: 'Soviet prisons were principally defined by *carceral collectivism* (the

opposite of the *carceral individualism* of most western European countries), which has been described as consisting of three main elements: a system of penal governance based on mutual peer surveillance; the displacement of authority and governance to prisoners themselves; and communal living produced by the structuring of prison life through the housing of prisoners *en masse* in dormitories' [3].

Carceral collectivism has survived the collapse of the Soviet Union, and the nine States Parties to the ECPT cited above still struggle with its legacy (including the informal prisoner hierarchy and its malignant influence) [3]. Attempts to tackle the informal prisoner hierarchy have been pursued to varying degrees of success because countries have been sluggish in converting the Soviet prison infrastructure, with its multiple-occupancy dormitories, into modern cellular-type accommodation. Inadequate staffing numbers, resulting in a lack of appropriate staff presence and supervision inside prisoner accommodation areas, combined with poorly trained staff, have also enabled the informal prisoner hierarchy to persist [3].

The Standard explains the nature of the informal prison hierarchies in the post-Soviet states. It focuses on the main idea that a traditional informal prisoner hierarchy in the national prison systems is founded on *the caste system*, with specific behavioural and communication rules. This *caste system* continues to be deeply embedded in almost every aspect of daily prison life in former Soviet countries, as every inmate must belong to one of the castes [3].

Belonging to a particular *caste* is determined by several factors, they include the crime committed, connections to organised crime (if any), a person's financial situation, previous imprisonment, debts, and conflicts in prison or outside, sexual orientation and experience before prison, or even the accidental violation of one of the many unwritten rules of the informal prisoner hierarchy [3].

Despite the differing names of the castes in each country, and the specific national features of informal prison hierarchies, the three main castes can be described as follows:

- informal leaders (the highest caste);
- ordinary prisoners (the middle caste, the most numerous); and
- untouchables, or outcasts (the lowest caste).

The informal leaders (*'blatnye'*, *'patsany'*) are the representatives of the highest caste in the informal prisoner hierarchy, the self-proclaimed *'guardians'* of the informal prisoner code, which is universal in a country's prisons and serves as a crucial regulatory element of inmates' daily lives and their interactions.

According to the numerous prisoners interviewed by the CPT over the years, the main rules of the code are the prohibition of informing on other inmates or collaborating with prison staff, stealing from fellow inmates, or interacting with the lowest caste prisoners, and the requirement to repay one's debts, support fellow inmates in need, defend one's honour, and keep one's word.

To ensure compliance with the informal prisoner hierarchy rules, there is often a so-called *'smotryashchiy'* (top prisoner) in every prison, with deputies in every block or unit of a prison. Their role is to ensure some semblance of respect for official internal prison rules, resolve conflict between prisoners, act as intermediaries between the prison administration and prisoners, collect and manage the common fund (*'obshchak'*), and authorise punishment for violations of the informal prisoner hierarchy rules, which could be executed through the infliction of physical and/or sexual violence, extortion, psychological threats, lowering of a person's caste, or even murder.

'Smotryashchie' from different prisons are in constant contact with each other in order to share information, discuss various plans, or agree a common position on some important issue such as, for example, prisoner participation in drug rehabilitation programmes.

The most populous middle caste consists of regular prisoners (*'muzhiki'*). Unlike *blatnye*, they are 'allowed' to work in prison but should not interfere in the affairs of the highest caste or expect to participate in making key decisions. They generally follow both official and informal rules, execute the orders of the highest caste, and try to avoid conflict either with other prisoners or the administration. This caste often lives in fear of being demoted to the lowest caste for a violation of the informal prisoner hierarchy rules (examples of such infractions include informing on another inmate, stealing, not paying one's debts, or even for shaking hands with, sharing a cigarette with, or drinking from the same mug as a lowest caste prisoner) [3].

The lowest caste (*'opuschennyje'*) are the untouchables, both *literally* and *figuratively*. They are not allowed to have an opinion in relation to prison life and higher castes, to raise their voice, or to physically resist when being hit by an inmate from a higher caste. They have to stand guard outside a unit for hours every day and inform other inmates when they see prison staff approaching.

The untouchables have their own separate cells or dormitories, or their separate place in the dormitories and cells (usually next to the door or the toilet); they must use separate sanitary facilities, eat at separate tables

at the canteen using marked tableware, exercise in a separate gym (or use a sports field only when it is not being used by the higher castes), and be the last to go to the prison shop. In some prisons, they are not allowed to use the kitchen in the unit, and in others, they have to use a separate cooker, separate fridge, and separate table [3].

All the maintenance work in common spaces, which is paid for by the prison administration, is usually carried out by the untouchables. The cleaning of the toilets is reserved for the lowest sub-category of *the untouchables*, usually those on remand for or convicted of a sexual offence.

The lowest caste often has its own *sub-hierarchy*: the self-styled 'cool' untouchables, *the 'goats' ('kozly')* these are the informers who collaborate with the prison administration, and *the 'roosters' ('petukhi')*, who are the lowest sub-category, which invariably includes prisoners remanded for or convicted of a sexual offence.

In some countries, prisoners who refuse to live according to the informal prisoner hierarchy rules are perceived mostly by other inmates as having even lower status than the untouchables [3].

Informal Prisoner Hierarchy in the Case Law of the European Court. In many post-Soviet jurisdictions, the issue of prison subculture and the existence of an informal prisoner hierarchy was a secret one, subject to an unspoken *taboo*. Post-Soviet states were very reluctant to acknowledge the existence of informal prison hierarchies in their prison systems. Recognising this fact would mean admitting that the States had lost part of their sovereignty and transferred some of their powers to manage prisons to organised criminal groups and professional criminals, as well as giving organised crime leaders a licence to extort from prisoners and their relatives in exchange for the outward appearance of order in the institution and the absence of complaints from prisoners.

However, this issue has been addressed thanks to the case law of the European Court of Human Rights, which has issued several decisions raising the issue of the existence of informal prison hierarchies in post-Soviet countries and the threats posed by such hierarchies. It is thanks to the case law of the ECtHR that national governments have '*found the courage*' to speak openly about the problem and, most importantly, to identify the problem and acknowledge that their prison systems are indeed under the control of organised crime.

Two recent judgments of the European Court of Human Rights – in the case of *S.P. and Others v. Russia* (no. 36463/11) of 2 August 2023 and in the case of *D. v. Latvia* (no. 76680/17) of 11 January 2024 – are particularly important when discussing the informal prisoner hierarchy in post-Soviet countries due to the significant findings of the Court regarding the threshold of severity triggering the application of Article 3 of the European Convention on Human Rights.

In *S.P. and Others v. Russia*, Court notes that the case concerns essentially the applicants' allegations that they have been subjected to humiliating treatment and physical abuse as a result of being part of a group of '*outcast*' prisoners (*Para 81*).

The Court noted that the reports and academic research documenting the informal prison hierarchies within the Russian prison system, lends credence to applicants' description of the treatment they have personally suffered, and the abuse resulting from it. The applicants described being constantly segregated, both *socially* and *physically*, with separate beds, tables, cutlery with holes, different visiting times for the bathroom and television room, lower quality food, and restricted access to medicine. All the applicants, without exception, were forced to perform what was considered '*dirty work*', such as cleaning latrines, shower rooms and. The segregation and the work they were forced to perform were enforced by physical violence and threats of violence and even sexual violence in respect of some applicants (*Para 85*).

The accounts given by the applicants coincide with the descriptions of an informal prisoner hierarchy in academic papers which likewise refer to the existence of four broadly defined categories of prisoners and the abuse and deprivations suffered by the group of outcast prisoners. It is significant that much of that research was conducted by current or former members of the prison staff or members of public monitoring commissions who have had the advantage of observing the situation of outcast prisoners on the ground (*Para 86*). The studies consistently documented *the hierarchy system* and the existence of '*outcast*' prisoners and the treatment to which they were subjected as a *widespread practice in Russian prisons* that had been in place for decades and had affected a considerable number of prisoners.

The Court stressed that, while distinct prisoner groupings and *an inmate code* based on informal norms are relatively common features of prison structures around the world, the informal hierarchy appeared to be *an entrenched feature* of Russian prisons (*Para 87*).

The Court noted that there were also sufficiently strong indications that the domestic authorities have

been *aware* of the informal hierarchy (Para 88).

The Court noted that, while not all the applicants were subjected to physical violence in connection with their status as '*outcast*' prisoners, some of them did suffer physical attacks, while another one was forced to provide sexual services to a member of the '*criminal elite*'. Physical and sexual violence undisputedly constitute forms of ill-treatment (Para 91).

A further indication of degrading treatment meted out to the '*outcast*' applicants manifested itself in the arbitrary restrictions and deprivations they endured in their daily life. Their separation from the other inmates took place on *physical* and *symbolic* levels. They were allotted the least comfortable places in the dormitory and canteen and prohibited from using any other areas under threat of punishment. Their access to prison resources, including showers and medical care, was limited or excluded; they could only use what was left over from the other groups of inmates. They were also forbidden to come into proximity with, let alone touch, other prisoners because of the risk that that person would become '*contaminated*'. In the Court's view, denial of human contact is a dehumanising practice that reinforces the idea that certain people are inferior and not worthy of equal treatment and respect. The resulting social isolation and marginalisation of the '*outcast*' applicants must have caused *serious psychological consequences* (Para 93).

The way in which work duties were assigned on the basis of status, with '*outcast*' applicants being forced to perform jobs and occupations deemed '*unclean*' or otherwise unacceptable for the other prisoners, further debased them and perpetuated their feelings of inferiority. Not only were the applicants forced to do menial types of work, such as cleaning latrines or shower cubicles, but they were also held in low esteem and looked down upon for doing the work considered to be inherently degrading (Para 94).

Moreover, the sense of inferiority and powerlessness among '*outcast*' applicants would have been intensified owing to the permanence of the *stigma* attached to their low status. An informal rule required them to reveal their status when transferred to another institution, and failing to do so could result in severe punishment. The enduring nature of the stigma removed any prospect of improvement for the '*outcast*' applicants, even after a lengthy period of detention (Para 95).

In the light of the above, the Court finds that the applicants' stigmatisation and physical and social segregation, coupled with their assignment to menial labour and denial of basic needs such as bedding, toiletries and medical care, enforced by threats of violence and also occasional physical and sexual violence, have led them to endure mental anxiety and physical suffering that must have exceeded the unavoidable level of suffering inherent in detention, even if not all applicants have been subjected to physical or sexual violence. That situation, which the applicants endured for years on account of their placement in the group of '*outcast*' prisoners, amounted to inhuman and degrading treatment within the meaning of Article 3 of the Convention (Para 96).

In *D. v. Latvia*, which is comparable to the above case, specifically as regards the physical and symbolic separation faced by prisoners in the lowest caste, the Court also found that life in such a hostile environment often resulted in a continuous accumulation of stress, particularly for individuals subjected to inequity, and not solely from immediate or chronic threats. The mere anticipation of such threats could also cause enduring mental harm and anxiety of an intensity exceeding the level of stress caused by detention under normal conditions.

Another noteworthy judgment is the case of *Ashlarba v. Georgia* (application no. 45554/08) of 15 July 2014, relating to the criminalisation of membership of the *thieves' underworld* ('*vorovskoy mir*') in Georgia. In the judgment, the Court briefly presents the key functions of the *thief-in-law* ('*vor v zakone*').

The Wagner Phenomenon: Russian Neocolonial Policy and Importation of Prison Subculture

The issue of Russian criminal and prison subculture and its spread is by no means historical or criminological in nature. In fact, assessing Russian criminal and prison subculture solely within the framework of historical science or criminology deprives researchers of the opportunity to analyse the essence of this phenomenon. Having shed the prefix '*sub*', Russian criminal and prison culture has become one of the pillars of Russian statehood and the spread of Russian *neocolonial narratives*.

As it was many centuries ago, the Russian state is a mixture of colonialism, imperialism, and vast yet uninhabited territories conquered in past centuries as a result of brutal wars against the local population, followed by its destruction or assimilation. For the modern Russian Empire to survive, it needs two things: an *external enemy* with a corresponding war against that enemy, and the creation of *total fear* within the country, combined with the isolation of the population from alternative sources of information, similar to the isolation of prisoners.

Accordingly, the Russian prison system has proven to be much more necessary and *more instrumental* than it was during Stalin's rule. On the one hand, the prison system is extremely necessary for intimidating its own population. On the other hand, the prison system is a constant source of soldiers who, in terms of their status, are little different from slaves. To create slave soldiers, an extremely repressive state apparatus of criminal justice is needed, which punishes citizens with imprisonment even for isolated pickets and peaceful protests, reposts on social networks or singing songs, for which the prison system is an instrumentally useful appendage.

And this is where the criminal and prison subculture, which in modern Russia plays the role of a *social cement*, becomes particularly important. With its characteristic and established language, preserved for centuries, it unites citizens in society – students and teachers, parents and children, soldiers and commanders on the fronts of Russia's neocolonial wars, prisoners and prison staff. With its *Imperial* penal and prison origins, it is no longer perceived in the context of its historical background but is instead used as a *modern* product.

We call all this *the Wagner phenomenon*, which is based on the name of the private military company 'Wagner' – a Russian non-state illegal armed group created by entrepreneur Yevgeny Prigozhin, which has the status of a terrorist organisation in a number of countries.

Since July 2022, numerous media outlets have reported on visits to Russian prisons by a man with *the Hero of Russia* star, resembling Yevgeny Prigozhin. According to these reports, he began a recruitment tour of colonies for former law enforcement officers and then moved on to Russian maximum-security prisons. He offered prisoners the opportunity to take part in combat operations in Ukraine as part of the Wagner private military company in exchange for a pardon, expungement of their criminal records, Russian passports and cash payments. In September 2022, a video appeared confirming Prigozhin's personal recruitment of prisoners, filmed in maximum security colony No. 6 in Mari El.

In June 2023, there was a mutiny by fighters of the Wagner private military company. On 23 June 2023, Prigozhin announced that the Russian military had launched a missile strike on the rear camps of the Wagner private military company. In the evening of the same day, Yevgeny Prigozhin announced that he was going to carry out a 'march of justice', denying a military coup. During the mutiny, mercenaries from the Wagner private military company, meeting no resistance, took control of Rostov-on-Don, entering the city in tanks, among other vehicles, then passed through the Voronezh and Lipetsk regions with minimal resistance during the day, heading for Moscow, shooting down one Russian army aircraft and six helicopters. A counter-terrorism operation was declared in several regions, including Moscow. However, on 23 August 2023, Yevgeny Prigozhin died in a plane crash in the Tver region.

In the context of the issues we are investigating, it is necessary to highlight several important aspects that, at first glance, may seem unrelated.

These aspects are: 1) the very fact of the creation and successful existence of this *de facto* military order, which directly influences Russia's foreign and domestic policy; 2) involvement of this military order in the mass recruitment of prisoners from Russian prisons to participate in the war against Ukraine; 3) importation of prison subculture by this military order.

All these facts need to be analysed together with the factor of *mass support* for the 2023 uprising by the local population, as well as the nationwide trend of filling the Russian army with prisoners or forcibly mobilised individuals, even without the participation of the Wagner private military company or similar structures, since the State itself has openly taken on this initiative.

As far as conclusions can be drawn from various sources, the modern Russian army, which is carrying out the armed aggression against Ukraine, is built entirely on informal prison laws. It has the same prison language, the same hierarchy with '*blatny*' and '*opushchenny*', with the same '*concepts*'. Modern Russia is the most radical example of a *prison state*, not because it has many prisons and many prisoners, especially since the number of prisoners in Russia has significantly decreased due to mass mobilisation. Modern Russia is the most radical example of a *prison state* because both the army and society function according to the informal prison laws formed over the last five centuries.

In this context of Russian criminal and prison culture, the 2023 mutiny of the private military company Wagner was a modern-day uprising of Stepan Razin or Yemelyan Pugachev – an uprising against the authorities, *not against the tsar*, but *with faith in the tsar*. However, unlike the large-scale Russian rebellions of past centuries, which were uprisings of relatively *free people*, this rebellion by Wagner mercenaries demonstrated that it was a revolt by people who consciously live by the informal laws of Russian prisons, which seem completely natural and comfortable to them.

Taking the above into account, we can conclude that *the modern Russian prison state* is not about the number of prisons, the number of prisoners, or the number of prison staff. It is about *the Russian population's acceptance and internal perception* of the idea that the State should be governed by informal prison norms. In this *Prison State*, a minority plays the role of prison guards, a second, sufficiently large group of citizens should be imprisoned, but the rest of the citizens are only '*temporarily and conditionally released*'.

That is why the criminal and prison subculture is one of the most important instruments of Russian neocolonial policy, both domestic and foreign. The official formal authorities of Russia cannot help but use these channels of penetration into Ukrainian 'territory' – in the broadest sense – to further support its post-colonial policy, which is becoming increasingly unsuccessful considering the European and Euro-Atlantic vector of development of Ukrainian society, finally formed after another armed attack by Russia on Ukraine.

Conclusions. We can conclude that Russian criminal and prison subculture had developed within the aggressive Russian colonial policy starting from 16th century.

In the 17th century, the policy of *carceral colonization* changed dramatically: criminal offenders, fugitives, and peasants rejected by their communities began to be exiled to Siberia, including the lands near Lake Baikal. During this period, exile came to be seen more as a punitive measure, with the problems of settlement and development of the territory also being considered, but to a much lesser extent. Criminal exiles did not settle well in their new homes, did not engage in agriculture, and their presence only increased crime. During this period, exile had no significant impact on the region's economy. The presence of a large contingent of criminal elements effected negatively on the moral state of society as a whole.

By the early 1860s, the Russian criminal and prison subculture had finally developed in all prisons of the Russian Empire, especially all Siberian and, later, Sakhalin prisons.

The prisoner community as an organised structure with self-government, its own primitive 'legislation', stratification (division of the general mass of prisoners into certain 'classes'), rudimentary governing bodies, and economic levers in the form of a common 'pot', was a kind of precursor to the emergence of organised crime in the Soviet and post-Soviet periods.

The Russian criminal and prison subculture remained almost unchanged until the beginning of the Soviet period, when it was transformed to meet the needs of Stalinist industrialisation. In the context of evolution of the Russian criminal and prison subculture, the first element of this subculture was a *system of hierarchical relations* that clearly defined the place and role of each prisoner, endowing them with a corresponding informal status, which was much more important to the prisoners themselves than their formal status.

The elite of the Russian prison world in the second half of the 19th century, its ruling class, consisted of '*vagrants*' and criminal authorities known as '*the Ivans*'. They commanded the Russian prison community that existed across the vast expanses of the Russian Empire. The '*Ivans*' and '*vagrants*' became the prototypes of the future '*thieves-in-law*', whose power in the criminal world of places of deprivation of liberty eventually became virtually unlimited.

At the same time, it was only within the prisoner community that prisoners could realise themselves as full members of society, receive support from their '*brothers*' and, in numerous instances, even have a guarantee of survival in the harsh and often inhuman conditions of Russian prisons. Despite the fact that the prisoner community actively opposed formal prison rules and the very purpose of prison, the community model of prisoner self-government was supported and approved by the prison administration, given the meagre number of prison staff in Russia at the time, its high level of corruption and direct involvement in criminal activities of the prisoner communities, such as counterfeiting money.

At the same time, delegating power to '*the vagrants*' and '*the Ivans*' became so attractive to the prison administration that it not only took root in the prison system of the Russian Empire, but was also 'inherited' by the Soviet Union, where it was further developed. Similarly, the practice of delegating power in prisons to informal prisoner leaders has persisted in post-Soviet countries, which today is rightly considered a prerequisite for inter-prisoner violence and torture of prisoners by informal leaders and their '*subordinates*'. It can be confidently asserted that the phenomenon with which the European Committee for the Prevention of Torture is currently struggling has not a Soviet but a Russian *imperial* basis.

The representation of prison subculture found wide reflection even in Soviet literature. One can recall Valentin Pikul's '*Katorga*', where, rejecting the author's chauvinistic and imperialist accents, one can form a clear picture of the existence of a deeply rooted informal hierarchy in Russian penal colonies, and, most importantly, of the deep immersion of state agents in subcultural prison norms, as well as the facilitation by state agents of the spread of subcultural power among the general prison population.

Examples and analysis of crime in Siberia reinforced the idea among publicists of the corrupting

influence of exile on the indigenous population and the existence of *a special criminal atmosphere*. The phenomenon of *vagrancy* stood out for the authors of the public discourse as the most widespread deviation among exiles. The focus was on statistical data on the number of escapes, the psychology of vagrants, and their routes of movement. Vagrancy in public discourse was interpreted from the perspective of European theories of cultural and social development and was a factor that made it impossible to classify Russia as 'civilised' country. The analysis of the endless movement of vagrants complemented the image of criminal exile with metaphors of the cyclical nature and mobility of the Siberian population and the absence of stable social ties. The failure of the colonisation and punitive potential of exile was part of society's perceptions.

An important element of Russian criminal and prison criminal jargon – the so-called '*Blatnoi yazyk*', '*Fenya*' or '*Blatnaya muzyka*' – had a significant impact and continues to influence Russian society. '*Blatnoi yazyk*' was not only an accessible means of communication for prisoners who belonged to the elite of the Russian criminal world and the top of the informal prisoner hierarchy, but also a symbol of their verbal, moral and ideological affiliation with the 'world of hard labour'. In addition, mastery of '*Blatnoi yazyk*' was one of the main tools of socialisation in the criminal environment and of career advancement in informal criminal and prison hierarchies.

The third integral element of interpersonal relations became *card games*. Its main purpose was entertainment, and the result was 'enrichment' or impoverishment (losers lost everything – money, rations, clothes, wives, children).

The fourth symbol of subcultural relations became Russian *penal songwriting*, which was amalgamated into the national creative output of Russian society.

Overall, in order to analyse the preconditions for the emergence of the Russian criminal and prison subculture, its successful preservation during the Soviet period, its spreading in post-Soviet countries, and its current transportation to post-Soviet countries by Russian political elites, it is necessary to consider a large complex of historical, cultural, political, geographical, and economic factors, which together created a phenomenon that had no analogues in the history. Neither the deportation of white criminals by the British government to the New World in the 17th century, nor the deportation of convicts by the British government to Australia in the 19th century, nor the deportation of dangerous criminals (*relégués*) to French Guiana and other colonies in the 19th and 20th centuries created the cultural-criminal-prison phenomenon that began to take shape during the time of the Grand Duchy of Moscow. Later, it was significantly strengthened during the reign of Peter I and finally took shape in the second half of the 19th century. Moreover, it should also be noted that World's history provides no other examples of state formations such as *the Vyatka Republic* of the 14th-15th centuries, which was founded by professional criminals and whose economic base was founded on professional and organised criminal activity.

Moreover, multiplied by the phenomenon of the Soviet Gulag, the Russian colonial-penal-carceral political complex created a new phenomenon, which, as it turned out, is very useful for modern Russian imperialist policy in terms of providing an uninterrupted source of recruits for military operations in the war against Ukraine in the 21st century (*the Wagner phenomenon*).

In order to analyse the contemporary phenomenon of the post-Soviet criminal and prison subculture and its importation by the modern Russian political elites, limitation of the scientific research only to the period *after 1917* is a fundamental methodological mistake. Such a mistake makes it impossible to study the real preconditions of the simulacrum of the contemporary Russian criminal and prison subculture, which, we emphasise, has lost the prefix '*sub*' and has become *a national criminal and prison culture*.

References / Бібліографічний список:

1. Arkhipov, S., Shkabin, G. (2021). Organisational and legal problems of penal colonisation of Siberia and the Far East in the 19th century. *Bulletin of the Volgograd Academy of the Ministry of Internal Affairs of Russia*. 4 (59). P.156-164.
2. European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (2025). The Council of Europe anti-torture Committee (CPT) calls for action to combat prison overcrowding and informal hierarchies in prisons. *The Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*. April 24, 2025. Source: www.coe.int/en/web/cpt/-/the-council-of-europe-anti-torture-committee-cpt-calls-for-action-to-combat-prison-overcrowding-and-informal-hierarchies-in-prisons
3. European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (2025). Informal Prisoner Hierarchy Prison Standard. CPT/Inf (2025). Council of Europe. Strasbourg. 24 p.

Ягунов Д. В. В'язнична субкультура або національна в'язнична культура: імпорт російських неоколоніальних наративів у 21 столітті

Стаття присвячена походженню російської кримінальної та в'язничної субкультури та сучасному стану цього явища. У статті аналізуються передумови формування цього явища, яке імпортується Російською Федерацією в рамках її імперіалістичної неоколоніальної політики, спрямованої на відновлення «радянського простору». Для аналізу передумов виникнення російської кримінальної та в'язничної субкультури необхідно розглянути великий комплекс історичних, культурних, політичних, географічних та економічних факторів, які разом створили явище, що не мало аналогів в історії. Ані депортація злочинців британським урядом до Нового Світу в XVII столітті, ані депортація засуджених британським урядом до Австралії в XIX столітті, ані депортація небезпечних злочинців (*relégués*) до Французької Гвіани та інших колоній у 19-20 століттях французьким урядом не створили культурно-кримінально-в'язничного явища, яке почало формуватися за часів Великого Князівства Московського, значно посилюючись за правління Петра I і остаточно сформувалося в другій половині 19 століття. Більше того, світова історія не знає інших прикладів таких державних утворень, як В'ятська республіка XIV-XV століть, заснована професійними злочинцями, економічна база якої ґрунтувалася на професійній та організованій злочинній діяльності. Походження російської кримінальної та в'язничної субкультури можна простежити задовго до створення Радянського Союзу і навіть задовго до того, як російська модель політичних і державних структур розпалася в 1917 році. Вона залишалася майже незмінною до початку радянського періоду, коли була трансформована для задоволення потреб сталінської індустріалізації. Більше того, помножений на феномен радянського ГУЛАґу, російський колоніально-каральний-в'язничний політичний комплекс створив нове явище, яке, як виявилося, є дуже корисним для сучасної російської імперіалістичної політики з точки зору забезпечення безперебійного джерела рекрутів для військових операцій у війні проти України в 21 столітті («Феномен Вагнера»). Для аналізу явища пострадянської кримінальної та в'язничної субкультури та її імпортування сучасними російськими політичними елітами обмеження наукових досліджень лише періодом після 1917 року є фундаментальною методологічною помилкою. Така помилка унеможлиблює вивчення реальних передумов симулякру сучасної російської кримінальної та в'язничної субкультури, яка, підкреслюємо, втратила префікс «суб» і стала національною кримінальною та в'язничною культурою.

Ключові слова: в'язнична субкультура, кримінальна субкультура, Велике Князівство Московське, Російська імперія, Радянський Союз, Гулаг, Росія, колоніальна політика, Україна.

DOI 10.31558/2519-2949.2025.3.10

УДК 323.22(470)+316.3:355.01(477+470)"20"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2692-1345>

Вегеш І. М., Ужгородський національний університет

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА РОСІЙСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК КУЛЬТУРА ПЕРМАНЕНТНОЇ ВІЙНИ

Політична культура російського суспільства на сучасному етапі є надзвичайно ритуалізованою. Сакралізація влади, яка завжди мала місце у попередні періоди російської історії, у наш час доповнюється новітніми ритуалами, за якими досить чітко простежується набір певних культів. Можна навіть зробити припущення, що політична культура російського суспільства є своєрідною системою низки культів, які взаємопов'язані та доповнюють один одного. До основних культів можна віднести культ історії (який полягає у ритуалізованому переживанні «героїчних» досвідів попередньої історії), культ сили (який проголошує повагу до сили, як фундаментального принципу в політичній сфері російського суспільства), культ вождя (архаїчний культ, що поєднується з технологічними можливостями сучасної пропаганди) та культ традиційних цінностей (набір консервативних цінностей, замішаних на православ'ї та культурі патріархату). Цей набір культів разом утворює фундаментальну базу для ще двох культів, а саме – культу війни (перманентного протистояння із Заходом, як із ворожою культурою, чії цінності витісняють «традиційні»), а також культу смерті (який має на меті знеособити людину та знецінити її життя, підпорядкувавши його служінню «вищих» смислів, зокрема ідеї великодержавності). Вся система культів працює на формування та підтримання імперської свідомості, яка забезпечує виживання правлячої верхівки. Таким чином, стан перманентної війни є нормою, що визначає якісні характеристики політичної культури російського суспільства. Вітчизняна політична наука не повинна уникати вивчення політичної свідомості та культури російського суспільства, адже дослідження подібного гатунку дозволять досконало вивчити агресивного сусіда, який в українському суспільстві з його розвинутою культурою громадянської участі бачить свого антипода та ворога. Основна мета подібних досліджень – посилення обороноздатності України.

Ключові слова: політична культура, політична свідомість, російсько-українська війна, культ, вождизм, культ війни, традиційні цінності.

Постановка проблеми. Російсько-українська війна є багатоаспектним явищем, ретельний аналіз якого потребує комплексного підходу, що включав би інструментарій різних галузей знань. Окрім власне політичної історії, культурології, військової науки, економіки та науки про міжнародні відносини, важливим для цього аналізу є також той розділ політичної науки, який вивчає політичну культуру суспільств. Ми повинні вивчати сутність, цінності та специфіку функціонування політичної культури російського суспільства для того, щоб краще розуміти, з ким саме маємо справу, чинячи опір агресії. Дослідження подібного типу дозволять зрозуміти мотиви та спосіб мислення російського суспільства, а також виявити його слабкі місця, які можуть знаходитися не тільки у сфері військовій, але також і у сфері політико-культурній. Ми потребуємо комплексного підходу, який би дозволив пізнати ворога у всіх можливих сферах, в тому числі й у сфері культури, яка, як показує досвід цієї війни, займає далеко не останнє місце у цьому протистоянні.

Мета статті – дослідити структуру та особливості функціонування політичної культури російського суспільства як системи взаємопов'язаних культів, що орієнтовані на перманентну війну.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняна політична наука на сучасному етапі не уникає досліджень, пов'язаних в той чи інший спосіб із політичною культурою. Найбільше досліджень присвячено вивченню власне політичної культури українського суспільства в умовах повномасштабної війни. Зокрема, Г. Зеленько та Н. Кононенко вивчають таку складову політичної культури як політична ідентичність [8]. Гордійчук О. досліджує особливості впливу війни на ментальність та політичну культуру українського суспільства [7]. З. Осіпова вивчає трансформаційні зміни, яких зазнає політична культура громадян України в умовах війни [9]. У той же час, слід

констатувати, що є не так багато досліджень, об'єктом вивчення яких була б політична культура російського суспільства. Можна виокремити дослідження В. Горбуліна та В. Бадріака [6], яке, будучи присвяченим комплексному вивченню російсько-української війни, також зачіпає окремі аспекти політичної культури російського суспільства. Втім, у нас не повинно бути сумнівів щодо очевидності та нагальності потреби у вивченні особливостей розвитку політичної свідомості та політичної культури російського суспільства, оскільки досконале знання ворога є необхідною умовою для вдосконалення обороноздатності України.

Виклад основного матеріалу. Політична культура російського суспільства є культурою, що скомпонована із низки взаємопов'язаних культів, які орієнтовані на війну. Вітчизняна політична наука повинна вивчати цю політичну культуру, оскільки всебічне пізнання природи екзистенційного ворога дозволить озброїти український соціум необхідним знанням та інструментарієм для ефективної протидії його агресивним намірам. До ключових культів, що закладені в основу політичної культури російського суспільства можна віднести культ історії (що проявляється в сакралізації минулого), культ сили, культ вождя, культ традиційних цінностей, а також культу війни та смерті, які природним чином впливають із усіх вище перелічених культів.

Культ історії. Одним із ключових феноменів у політичній культурі російського суспільства є сакралізація минулого. Свою історію росіяни сприймають як історію величчя, а ті історичні епізоди, які засвідчують зворотне – деградацію та руйнацію політичної системи – повинні бути інтерпретовані таким чином, щоб пом'якшити рівень деградації та руйнації. Звідси культ «великої вітчизняної війни», який підпорядковується примітивній машинерії повернення героїчного минулого. Культ «вітчизняної війни» із «безсмертними полками» і т.п. має сакральну-містичну (містерійну) природу, в основу якої покладено бажання повернути те, що вважається «золотим віком», тобто бажання повернути часи, коли доля світу вирішувалася за участі «сильних» предків. А Й. Сталін, говорячи мовою З. Фрейда, постає тим самим «мертвим батьком», давнім агресивним божеством, яке надає історичний (сакральний) смисл агресивним устремлінням нащадків. Захоплення сталінізмом, що набуває неабияких обертів у сучасному російському суспільстві, є також спробою надати власному потягу до насильства та агресії історичного масштабу. Виправдана історією агресія перестає бути тимчасовим «затямаренням розуму» народу, натомість вона здобуває вагу та тяглість, вона інтерпретується як річ природна, а отже, вимушена й необхідна. Агресія постає як вимушена реакція на «поклики предків», як продовження їхньої справи у сучасних реаліях, як щось, чого уникнути не можна, бо воно є сформованою в ході процесу історії сутністю самого народу, частиною того, що забезпечувало його величчя. Уникнути агресії неможливо, бо тоді довелося б позбутися власної сутності, тієї сутності, на збереження якої у структурі політичної культури російського суспільства якраз і працює культ історії.

Окрім цього, дотримання такого ритуалу як «безсмертний полк», переслідує також декларативну мету. Важко у цьому контексті не погодитися із Г. Аккерман, яка у своїй праці «Безсмертний полк. Священна війна Путіна» зокрема зазначила наступне: «Безсмертним полком» росіяни передусім знову заявляють про свою Перемогу над нацистами і повідомляють усьому світові про свою моральну вищість, насамперед над Заходом, потім над рештою світу. Новим світлом тепер уже є не «Свята Русь» (після сімдесятих років накинута атеїзму релігійне чуття вже не досить значуще), і, зрозуміло, не комуністична ідея, а поганська ідея, ідея національної могутності та іманентної непереможності, живлена Великою Перемогою» [1, с. 129]. Таким чином, перемога над нацизмом, як і перемога над Наполеоном (навіть більш суголосна ідеї протистояння із Заходом), у російській історії здобувають культове, ритуальне значення, в якому величчя минулого потребує постійного відтворення у сучасному. Цим також можна пояснити ностальгію за СРСР, яка також укладається в цю логіку повернення минулого, або хоча б переживання цього минулого за посередництва пригадування (яке насправді є вигадкуванням, викривленням та видаванням бажаного за дійсне).

Культ історії, історичної величчя народу з часом виливається у месіанізм цього народу, у сліпу віру народу у власну обраність та «велике» покликання, яке необхідно зреалізувати навіть не заради себе, а заради самого світу, заради гармонії у ньому. Гегелівський концепт про «історичні» народи тут цілком може бути придатний для розуміння того, як російське суспільство інтерпретує власну роль у світових масштабах, а також, як політична свідомість цього суспільства переходить від ідеї до практики, до конкретних кроків, що мають на меті звеличення. Втім, як постійно засвідчує та сама російська історія, звеличення, як правило, завжди стосується лише державного апарату, і майже ніколи самого суспільства. Але це жодним чином не є стримуючим фактором для суспільства, в якому

індивідуальні цілі завжди з легкістю розчинялися в колективних, а останні, в свою чергу, теж виявлялися ілюзією, бо були лише цілями правлячої верхівки.

Культ сили. Як вже було зазначено вище, культ історичного минулого в політичній свідомості російського суспільства обумовлений хворобливою ностальгією за колишньою величчю. Таким чином, культ історії увиразнюється через культ величі. Тобто, історія має значення настільки, наскільки вона велична, наскільки в ній присутній елемент величі, а також наскільки цей елемент здатен повторюватися в історичному континуумі. Якщо історія засвідчує його повторюваність, тоді, цілком у дусі критикованого К. Поппером історизму [10], вона ж може підштовхнути і до припущення про його повторення у майбутньому. Оскільки сучасність у російському соціумі трактується як несправедлива (розвал СРСР, розширення НАТО, наступ ліберальних цінностей і т.п.), то вглядання в минуле тут варто інтерпретувати як своєрідний пошук відродження «справедливості», а разом з нею і величі (у російському світобаченні «справедливість» та «велич» невіддільні). І в цьому пошуку важко не помітити той ключовий, фундаментальний (системоутворюючий) для російського соціуму, інструмент, за допомогою якого омріяна «велич» і досягалася. Мова тут іде, звичайно, про силу, про ту просту механіку владарювання, яка опирається на силові методи.

Сила тут постає як дієвий інструмент не лише для впокорення власного народу, але також і для домінування над народами іншими. Сила як інструмент величі в політичній свідомості російського суспільства також виливається у повнокровний культ. Цей культ сили опирається на прості принципи: 1) влада повинна знаходитися в руках найсильнішого; 2) влада найсильнішого незмінна і непохитна; 3) правда залежить від сили того, хто при владі. Це обумовлює також своєрідну специфіку трактування росіянами власної історії в межах імперського дискурсу. Царат, радянська система та путінізм постають не як кардинально відмінні (хоча б ідеологічно) центри сили у російській історії, а як історичні прояви однієї і тієї ж сутності, яка є імперією. Це також вкотре підтверджує той принцип, який закорінено у політичній свідомості російського суспільства – не мають значення цінності та ідеологія влади, головне – щоб влада була сильною. Повага до сили і є ключем до пізнання політичної свідомості російського суспільства в різні історичні періоди. Той самий народ у роки царату бив поклони перед іконами, і він же у роки радянської влади ті ікони спалював. У сучасній російській культурі царат і радянщина еклектично сплелися, сформувавши доволі органічного гібрида, який за своїми устремліннями до завоювання та домінування особливо не відрізняється від своїх історичних попередників.

Додаймо сюди брак критичного мислення та усталених інститутів демократичної участі, і в сумі отримаємо той тип політичної культури, ключовими характеристиками якої є конформізм, знеособлення та податливість населення до співучасті у насильницьких діях влади. За такого типу політичної культури, напевно, не варто дивуватися ані масовим вбивствам у місті Буча, ані всім іншим проявам агресії російського суспільства з початку повномасштабного вторгнення на територію України.

У цьому контексті, напевно, не варто очікувати, що зі смертю Путіна припиниться агресія (у різних її проявах) щодо України. Тому досить важко погодитися з наступною тезою М. Винницького: «Володимира Путіна зараз поважають та шанують у Росії, в популярній культурі виник культ особи російського президента: він постає єдиним захисником Росії від апокаліптичного хаосу. Але Путін смертний.» [4, с. 435]. Путін користується такою популярністю не тільки тому, що на нього працює гігантська машина пропаганди, але також тому, що він насправді є віддзеркаленням істинних устремлінь російського суспільства. Тому його загибель, звичайно, матиме вплив на подальший перебіг російсько-української війни, але вона не покладе край агресивним намірам наступних еліт, які також будуть змушені рахуватися із імперським світобаченням російського суспільства. Не смерть Путіна, а поразка ідей, які він віддзеркалює та уособлює, відчутна поразка, яка спричинить дезінтеграцію та подальшу деструкцію імперії, зможуть покласти край російським зазіханням.

Розмірковуючи над історією російсько-українських зв'язків, Ю. Шерех-Шевельов ще у середині минулого століття писав наступне: «Історія культурних зв'язків між Україною і Росією – це історія великої і ще не закінченої війни. Як усяка війна, вона знає наступи і відступи, знає перекинчиків і полонених. Історію цієї війни треба вивчати» [12, с. 34]. Зараз, через сімдесят років після того, як були написані ці слова, і через три роки після початку повномасштабного вторгнення російської армії на територію України, ми повинні розуміти, що ця війна насправді розпочалася задовго до Путіна і навряд чи закінчиться разом з ним. Це означає, що українське суспільство повинно перебувати у стані постійної боєготовності. Немає значення, які лідери очолюватимуть російське суспільство після

Путіна – гіркий досвід, який ми зараз здобуваємо, завжди свідчитиме про те, що поки імперськість є частиною політичної свідомості росіян, до тих пір ми зобов'язані бути обережними.

Култ вождя. Вождізм є ретро-феноменом, який постійно виринає з історичного минулого, знаходячи собі місце в сучасному відтинку історії навіть у тих суспільствах, які позиціонували себе як демократичні, або рухалися в напрямку до демократії. Вождізм пропонує спрощену модель реальності, в якій уся повнота влади та відповідальності зосереджена у руках вождя, котрий є начебто уособленням загальної волі народу. Сучасне російське суспільство, подолавши, як виявилось, тимчасовий період загравання з демократією в 1990-х рр., прийшло до політичного режиму, в якому присутні чимало ознак тоталітаризму, однією з яких є култ особи Владіміра Путіна. Подібних прикладів у кривавій історії першої половини XX ст. можна знайти чимало. Втім, найближчим географічно прикладом буде приклад вже згадуваного Й. Сталіна. Напевно, масштаби двох постатей поки що неспівмірні (за різними параметрами, у тому числі за масштабом злочинів), але вже досить чітко увиразнюються паралелі, за допомогою яких у подальшому можна було б здійснювати порівняльний аналіз.

Крім цього, саме російське суспільство дедалі частіше проявляє ознаки захоплення особою Й. Сталіна, що дозволяє говорити навіть про своєрідну ресталінізацію. Потреба у «сильній руці» може бути проартикульована в різних суспільствах, навіть у найбільш демократичних (що засвідчує друге президентство Д. Трампа), але в російському суспільстві ця потреба набуває додаткових смислів, пов'язаних із конкретними постатями. У цьому випадку, потреба в «сильній руці» конкретно Й. Сталіна свідчить і про намір подолати хаос у самому суспільстві, і про фатальне безпам'ятство цього суспільства, адже злочини сталінізму не мали б мати термінів давності. Позбавлене критичного мислення, російське суспільство не усвідомлює, що реанімація сталінізму призведе не тільки до позірної «впорядкованості», яку через інструмент страху досягає тоталітаризм, але також і до реанімації карального репресивного апарату.

Характеризуючи сталінську систему, П. Вандич зазначав наступне: «Одним із її характерних елементів було повне заперечення існування абсолютної правди: відтак те, що партія проголосила правдою, насправді виявлялося великою брехнею. Уславлення Сталіна як найвищого авторитета й остаточного арбітра було частиною системи» [3, с. 307]. Можна провести очевидні паралелі із системою, побудованою Путіним. І в першому випадку, і в другому правда повністю узалежнена від вождя, її трактування може змінюватися впродовж однієї доби. У цьому контексті доречно навести приклад із «цілями» так званої «спеціальної воєнної операції». Їхня кількість, і їхня сутність за минулі три роки пройшли через низку модифікацій. Подібні зміни щодо висвітлення причин та цілей російського вторгнення в інформаційному просторі російського суспільства не викликають непорозуміння всередині самого суспільства. Цілі, як і причини, для суспільства не мають значення, бо є прерогативою лише вождя, який єдиний розуміє і може розтлумачити ситуацію, а також вказати на шлях, яким із цієї ситуації можна вийти. Правда в суспільствах з такою політичною культурою є не тим, що здобувають шляхом пізнання, користуючись критичним мисленням; правда є зручним для вождя конструктом, який вживлюється у конформістську свідомість населення.

Култ традиційних цінностей. Правляча верхівка російського суспільства намагається об'єднати соціум за допомогою так званих «скреп», які є радикальним запереченням сучасності з її поступом у сфері прав та свобод людини. Сучасна культура Заходу, яка тяжіє до ліберальних цінностей, сприймається таким соціумом як відверта загроза традиційним, «споконвічним цінностям».

Стандарти нормальності, до яких апелюють ідеологи «руського міра», закорінені в ідеї традиції, що несумісна з модернізмом. Будь-яка модернізація таким світоглядом сприймається як агресивний наступ на традицію, а сама традиція постає як духовна батьківщина, яку потрібно боронити. Подібна свідомість в основі своїй конфронтаційна, вона є свідомістю постійної боротьби, вічної війни. Вона сконструйована таким чином, що потребує постійного образу ворога, когось, із ким потрібно постійно боротися і від кого потрібно постійно захищати «чистоту» традиції, яка завжди перебуває у стані загроженості. Коли явного ворога немає, то неодмінно починається пошук «ворогів» у межах самої традиції. Яскравим прикладом подібного є масові «чистки» 1930-х рр., коли вчорашні спільники стали сьогоднішніми ворогами. Орієнтація на пошук ворога і боротьбу з ним, що характеризує «скрепну» політичну свідомість російського суспільства, може також бути потрактована як пряме наслідування того типу політичної культури, який існував у тоталітарних режимах першої половини XX ст.

Традиційні цінності разом із ідеєю так званої «суверенної демократії» (ідея, яка відкидає універсальність демократії, натомість проголошуючи право суверенних держав на власне

дефініювання демократії) формують концептуальний базис для сучасної Кремлівської ідеології. Цю ідеологію покладено в основу «путінізму», який дуже вдало охарактеризував у своїй праці М. Х. Ван Херпен: «Це гібрид ідеології постмодерного популізму в стилі Берлусконі, бонапартизму XIX століття та італійського фашизму. Його стрижнем є крайній агресивний націоналізм, який сам себе називає «антифашистським» рухом.» [11, с. 21].

Культ війни. Суспільна свідомість, яка вихована дискурсом конфронтації та перманентного протистояння, сприймає світ як арену боротьби, в якій цінності відмінних політичних систем повинні зіткнутися як цінності ворожі. Конфронтаційний тип суспільної свідомості, що домінує у російському суспільстві, не визнає можливості співіснування відмінних цінностей. Відтак, боротьба є неминучою, а оскільки традиційні цінності, освячені історією, сприймаються як сакральні, то боротьба за них теж сакралізується. У свою чергу, сакралізація боротьби (принагідно тут згадати термін «священна війна») не може не вилитися у військові протистояння. Фактично, війна Путіна проти західної цивілізації є своєрідним «хрестовим походом», тобто війною, що відбувається згідно з вищою божественною волею, яка прагне захистити чистоту цінностей. Враховуючи настільки викривлене бачення реальності, напевно, не вартує дивуватися тому, що у свідомості Путіна та мільйонів росіян війна з Україною є не війною, яку вони обирали, а війною, до якої їх примусили.

У політичній свідомості російського суспільства сама реальність, будучи перенаселеною ворогами, не може бути нічим іншим, як тільки простором війни. За таких візій увесь попередній світовий поступ у сфері прав людини та розвитку демократії нівелюється, натомість проголошується повернення до стану тотальної недовіри та війни, який ще Т. Гобсом у контексті роздумів про природний стан був окреслений як «війна всіх проти всіх» [5, с. 153]. У цій війні, якщо перенести її принципи у міжнародну площину, воля сильного є основою формування світопорядку.

Окрім цього, культ війни черпає свою міць із очевидних вигод для тих, верств, які до війни безпосередньо причетні. На думку В. Горбуліна та В. Бадрака, «Така ситуація склалася завдяки переведенню економіки й усього життя РФ на воєнні рейки. Сім'ї загиблих на війні отримували можливість відчутно покращити умови життя, мародери справно відправляли награбоване в Україні майно, працівники в оборонній промисловості отримували порівняно велику заробітну платню. Кількість доларових мільйонерів у Росії, попри санкції, зросла на понад 10%» [6, с. 44]. За таких умов війна для російського суспільства стає частиною буденності, або ж фоном, до якого звиклось.

Культ смерті. Як засвідчує важкий досвід більш як трьох років повномасштабної війни, людське життя не є цінністю для російського суспільства. Метри території, які здобуває російська армія, воюючи в Україні, оплачені тисячами життів російських солдатів. Ідея імперії вища від окремого людського життя. Концепт «руського міра» у своїх експансіоністських зазіханнях немає жодних обмежень, і не знає ціни, якої не заплатив би за нові завоювання та посилення своєї могутності. Відтак, слід констатувати, що смерть є добрим для режиму. Можна навіть зробити припущення про її абсолютизацію в наративах, які розвиваються в інформаційному просторі російського соціуму. Смерть постає як норма і буденність, як необхідна ціна за возвеличення цілого, того цілого, в якому індивідуальне приречене на механічну солідарність та тотальну покору. Смерть за реалізацію імперських цілей, що мають на меті возвеличення нації, стає частиною і продовженням того «культу мертвих», який унаочнений «безсмертним полком».

Більше того, постійні залякування атомною зброєю, до якої вдається російська правляча верхівка, не завжди варто розцінювати як шантаж чи блеф. Говорячи про можливість атомної війни, Путін чітко усвідомлює перспективу загибелі людства. Подібна перспектива його не відлякує, оскільки, як це властиво багатьом фанатикам, які переконані у власній обраності та обраності свого народу, він впевнений, що росіяни у підсумку «потраплять до раю». Подібне знецінення життя, таким чином, виливається у культ смерті, який посідає важливе місце з поміж інших культів, що живлять політичну культуру російського суспільства. Смерть є прийнятною та очевидною ціною у світобаченні, яке не мислить себе поза контекстом панування у глобальному масштабі.

Знову ж таки, тут можна навести приклад з історії іншої тоталітарної системи, а саме – нацистської Німеччини. Х. Арендт у своєму фундаментальному дослідженні «Джерела тоталітаризму» з цього приводу, зокрема, зазначала: «Нацисти довели, що можна повести цілий народ на війну під гаслом «нам все одно помирати» (чогось подібного воєнна пропаганда 1914 року ретельно б уникала), і повести аж ніяк не в часи злиднів, безробіття чи враженої національної гордості» [2, с. 397]. Реалізація ідеї владарювання, або смерть – ось ключове гасло враженої тоталітарною пропагандою свідомості. «Наприкінці війни, – писала Х. Арендт, – нацисти не

гребували використовувати концентровані сили своєї ще збереженої організації для якомога цілковитішого руйнування Німеччини, аби справдити своє провіщення, що німецький народ загине у разі поразки» [2, с. 398]. Звичайно, російське суспільство поки що, на жаль, далеке від поразки, але вже присутні тенденції, які вказують на те, що риторика його політичного керівництва впливає із логіки культу смерті.

Висновки. Політичну культуру російського суспільства можна зобразити у вигляді системи взаємопов'язаних культів. Ці культи виконують функцію консолідації населення навколо імперських цілей та цінностей так званого «руського міра», які реалізуються через застосування інструментарію насильства (тотальний контроль, терор, війна). До ключових, системоутворюючих культів, що оприявнюються у політичній культурі російського соціуму варто віднести культ історії (сакралізація минулого), культ сили, культ вождя, культ традиційних цінностей (так звані «скрепи») та культ війни. Саме останній на сучасному етапі є найбільш важливим культом, оскільки забезпечує функціонування правлячого режиму, відволікаючи увагу населення від соціальних та економічних проблем. Війна, що ненастанно триває, є необхідною умовою для виживання правлячої верхівки російського соціуму. Усвідомлюючи це, вона вимушена прививати у суспільній свідомості образ постійної війни як елемент норми, тим самим формуючи і розвиваючи всеохопну культуру війни. Вітчизняна політологія повинна вивчати цю культуру, щоб, отримавши точне знання про її природу, мати чітке уявлення про ворога. Це дозволить у подальшому ефективно йому протистояти.

Бібліографічний список:

1. Аккерман Г. Безсмертний полк. Священна війна Путіна / перекл. з франц. П. Тарашук. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2019. 216 с.
2. Арендт Х. Джерела тоталітаризму / Пер. з англ. Київ: Дух і Літера, 2005. 584 с.
3. Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення / Пер. з англ. С. Грачова. Київ: Критика, 2004. 463 с.
4. Винницький М. Український Майдан, російська війна. Хроніка та аналіз Революції Гідності / Перекл. з англ. Р. Ключка. Львів: Видавництво Старого Лева, 2021. 560 с.
5. Гоббс Т. Левіафан / Пер. з англ. Київ: Дух і Літера, 2000. 606 с.
6. Горбулін В., Бадрак В. Російська війна проти України. Як нарешті розірвати чотирьохсотрічне замкнене коло. Київ: Брайт Букс, 2024. 302 с.
7. Гордійчук О. Вплив війни з РФ на політичну ментальність та політичну культуру українців. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2024. №40. С. 93-105.
8. Зеленько Г., Кононенко Н. Як російська військова агресія змінила політичну ідентичність українців. *Національна безпека і оборона*. 2022. № 3–4. С. 108–114.
9. Осіпова З. Трансформація політичної культури громадян України в умовах гібридної агресії росії. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2024, Вип. 39. С. 120-132.
10. Поппер К. Злиденність історизму / Пер. з англ. Київ: «АБРИС», 1994. 192 с.
11. Херпен М.Х. Ван. Війни Путіна. Чечня, Грузія, Україна: незасвоєні уроки минулого. Харків: Віват, 2015. 304 с.
12. Шерех Ю. Пороги і запоріжжя: Література. Мистецтво. Ідеології: в 3 т. Харків: Фоліо, 2012. Т.1. 571 с.

References:

1. Akkerman H. (2019). Bezsmertnyi polk. Sviashchenna viina Putina / perekl. z frants. P. Tarashchuk. Ternopil: Navchalna knyha. Bohdan. 216.
2. Arendt Kh. (2005). Dzherela totalitaryzmu / Per. z anhl. Kyiv: Dukh i Litera. 584.
3. Vandysh P. (2004). Tsina svobody. Istoriia Tsentralno-Skhidnoi Evropy vid Serednovichchia do sohodennia / Per. z anhl. S. Hrachova. Kyiv: Krytyka. 463.
4. Vynnytskyi M. (2021) Ukrainskyi Maidan, rosiiska viina. Khronika ta analiz Revoliutsii Hidnosti / Perekl. z anhl. R. Klochka. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva. 560.
5. Hobbs T. (2000). Leviafan / Per. z anhl. Kyiv: Dukh i Litera. 606.
6. Horbulin V., Badrak V. (2024). Rosiiska viina proty Ukrainy. Yak nareshti rozirvaty chotyrokhsotrichne zamknene kolo. Kyiv: Brait Buks. 302.
7. Hordiichuk O. (2024). Vplyv viiny z RF na politychnu mentalnist ta politychnu kulturu ukrainsiv. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Istoriia. Politolohiia*, 40, 93-105.
8. Zelenko H., Kononenko N. (2022). Yak rosiiska viiskova ahresiiia zminyla politychnu identychnist ukrainsiv. *Natsionalna bezpeka i oborona*, 3–4, 108–114.
9. Osipova Z. (2024). Transformatsiia politychnoi kultury hromadian Ukrainy v umovakh hibrydnoi ahresii rosii. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Istoriia. Politolohiia*, 39, 120-132.
10. Popper K. (1994). Zlydennist istorysyzmu / Per. z anhl. Kyiv: «ABRYS». 192.

11. Kherpen M.Kh. (2015). Van. Viiny Putina. Chechnia, Hruzii, Ukraina: nezasvoieni uroky mynuloho. Kharkiv: Vivat. 304.
12. Sherekh Yu. (2012). Porohy i zaporizhzhia: Literatura. Mystetstvo. Ideolohii: v 3 t. Kharkiv: Folio. T.1. 571.

Vehesh I. Political culture of russian society as a culture of permanent war

The political culture of russian society at the present stage is extremely ritualized. The sacralization of power, which has always taken place in previous periods of russian history, is currently supplemented by new rituals, which quite clearly trace a set of certain cults. One can even make an assumption that the political culture of russian society is actually a system of a number of cults that are interconnected and complement each other. The main cults include the cult of history (which takes place in the ritual experience of «heroic» past), the cult of power (which proclaims respect for power as a fundamental principle in the politics of russian society), the cult of the leader (an archaic cult that is combined with the technological capabilities of modern propaganda) and the cult of traditional values (a set of conservative values mixed with Orthodoxy and the culture of patriarchy). This set of cults together creates the fundamental basis for two more cults, namely the cult of war (of permanent confrontation with the West as a «hostile» culture whose values are supplanting «traditional» ones), and the cult of death (which aims to depersonalize a person and devalue his or her life, subordinating it to the service of «higher» meanings, in particular the idea of greatness). The entire system of cults works to form and maintain imperial consciousness, which ensures the survival of the ruling elite. Thus, the state of permanent war is the norm that ensures the qualitative characteristics of the political culture of russian society. Ukrainian Political Science should not avoid studying the political consciousness and culture of russian society, since research of this kind has made it possible to thoroughly study an aggressive neighbour who sees his antipode and enemy in Ukrainian society with its developed culture of civic participation. The main goal of such research is to strengthen Ukraine's defence capabilities.

Keywords: political culture, political consciousness, Russian-Ukrainian war, cult, cult of the leader, cult of war, traditional values.

DOI 10.31558/2519-2949.2025.3.11

УДК 327.5(470+571:477)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0295-5332>**Хилько М. І., Київський національний університет імені Тараса Шевченка**

ВПЛИВ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ КОМУНІКАЦІЙНИХ СТРАТЕГІЙ У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

Стаття присвячена аналізу трансформації комунікаційних стратегій у секторі безпеки та оборони України під впливом повномасштабної агресії Російської Федерації. Війна стала потужним каталізатором змін, прискоривши інституційну координацію, цифровізацію комунікацій та інтеграцію міжнародного досвіду. За допомогою контент-аналізу, порівняльного аналізу, моніторингу соціальних мереж, експертних інтерв'ю та документального аналізу були виявлені ключові трансформації: зміна цільової аудиторії та адаптація повідомлень для внутрішньої та зовнішньої аудиторії; підвищення оперативності та достовірності комунікацій через офіційні брифінги та цифрові платформи; активне використання соціальних мереж (Telegram, TikTok, Instagram, X (Twitter)) та візуального контенту (меми, інфографіка, брендинг Збройних сил України) для посилення впливу інформаційної політики; створення і зміцнення центрів стратегічних комунікацій, координація з НАТО, Європейським Союзом та міжнародними партнерами; запровадження стандартів і гайдлайнів для офіційних комунікацій та цифрових платформ. Дослідження дозволило оцінити ефективність трансформацій: внутрішня консолідація населення та військових, міжнародне визнання та підтримка, протидія дезінформації. Водночас виявлено наступні виклики: пропаганда Російської Федерації, інформаційне перевантаження, складність координації між відомствами та кіберзагрози. Сформульовано практичні рекомендації: розвиток аналітичних платформ, підвищення кваліфікації персоналу, зміцнення координації з міжнародними партнерами, впровадження адаптивного контенту. Узагальнено, що трансформація комунікаційних стратегій є ключовим елементом національної безпеки, інтегрує міжнародний досвід із національними реаліями та забезпечує ефективну протидію сучасним інформаційним та гібридним загрозам.

Ключові слова: стратегічні комунікації, сектор безпеки та оборони, Російська Федерація, трансформація, інформаційна політика, соціальні мережі, міжнародний досвід, євроінтеграція.

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну у 2022 році стало потужним каталізатором трансформації комунікаційних стратегій у секторі безпеки та оборони. Умови сучасної гібридної війни, постійний потік дезінформації та кібератак висунули нові вимоги до оперативності, достовірності та координації інформаційних потоків. Ефективні стратегічні комунікації стали ключовим інструментом не лише для підтримки бойового духу військових і довіри населення, а й для формування міжнародного іміджу України та мобілізації політичної, фінансової й військової підтримки від союзників. Інтеграція досвіду НАТО та ЄС, використання сучасних цифрових платформ, соціальних мереж і візуального контенту забезпечують створення «єдиного голосу» держави, здатного протидіяти пропаганді та маніпуляціям противника. Водночас тема має високу наукову та практичну значущість, оскільки дозволяє поєднати політологічний, комунікаційний та безпековий підходи для дослідження трансформацій у сфері стратегічних комунікацій, а також розробки моделей їх ефективного застосування в умовах сучасних інформаційних та гібридних викликів. Методи дослідження. У дослідженні трансформації комунікаційних стратегій у секторі безпеки та оборони України були використані комплексні методи, що дозволили поєднати політологічний, комунікаційний та безпековий підходи. Так, контент-аналіз офіційних повідомлень Міністерства оборони України, РНБО, Telegram-каналів ЗСУ, соціальних мереж (TikTok, Instagram, X) та публікацій міжнародних медіа дозволив виявити зміни у структурі та формах комунікації, визначити ключові меседжі для внутрішньої та зовнішньої аудиторії та оцінити пріоритетність каналів комунікації; порівняльний аналіз досвіду України та практик НАТО, ЄС і інших держав, що зазнали гібридних атак, дозволив визначити міжнародні стандарти та ефективні

підходи до протидії дезінформації; моніторинг соціальних мереж через аналіз повідомлень, реакцій аудиторії, мемів та інфографіки дозволив оцінити охоплення, швидкість поширення інформації та ефективність візуальних і інтерактивних форматів; експертні інтерв'ю та аналіз публічних брифінгів з представниками Центру стратегічних комунікацій, а також аналітичні коментарі офіційних осіб і публічні заяви дозволили з'ясувати логіку ухвалення рішень, внутрішні стандарти та принципи координації повідомлень; документальний аналіз законодавчих актів (Закони України «Про інформацію», «Про оборону», «Про національну безпеку»), офіційних доктрин, гайдлайнів, а також аналітичних звітів НАТО та ЄС дозволив простежити нормативне та стратегічне підґрунтя трансформації комунікацій, виявити інституційні рамки та механізми впровадження стратегій.

Виклад основного матеріалу. Визначення. Стратегічні комунікації — це форма інформаційної взаємодії між суб'єктами безпекового сектору, яка спрямована на досягнення стратегічних цілей і реалізується через спеціальні засоби, зокрема стратегічний наратив [1]. Або як офіційне визначення стратегічних комунікацій дають документи НАТО — це скоординована й належним чином використана комунікативна діяльність, яка включає публічну дипломатію, зв'язки з громадськістю, інформаційні та психологічні операції, задля підтримки журналістики Альянсу та досягнення його політичних цілей [2]. Стратегічні комунікації в контексті інформаційної безпеки представляють собою «живу та відкриту систему», де елементи взаємодіють динамічно й залежали від культурно-історичних умов, виконуючи роль запоруки надійності сектору безпеки [3, с. 44].

Яку роль стратегічним комунікаціям у зміцненні обороноздатності держави відводять країни НАТО, ЄС, Україна.

Так, в НАТО - Стратегічні комунікації регламентовані відповідними політиками й концепціями, що задають стандарти для координації діяльності [4]; дія НАТО в інформаційній сфері охоплює діяльність із протидії дезінформації, гібридним загрозам і формуванню іміджу Альянсу, сприянню прозорості та взаємодії з державами-партнерами, зокрема з Україною [2].

Для України та ЄС/НАТО - Стратегічні комунікації розглядаються як важливий елемент євроатлантичної інтеграції України, інституційного реформування та координації комунікацій у всіх рівнях влади. В рамках Ради Україна-НАТО (створеної 2023 р.) у 2024 році започатковано Комітет стратегічних комунікацій, а також ініційовано Українську комунікаційну групу у Варшаві за підтримки ЄС, Латвії, Естонії та інших для формування спільних наративів (Латинська Америка, Африка) [5]. На Kyiv StratCom Forum 2025 обговорювалася важливість міжнародної співпраці у страткомі, зокрема з НАТО й ЄС, акцентуючи на інформаційній безпеці та протидії гібридній агресії [6].

Російська агресія стала каталізатором змін у комунікаційній політиці безпекового сектору України. Масштабне вторгнення РФ, активне використання дезінформації та інформаційних операцій зробили стратегічні комунікації нагальним інструментом захисту національних інтересів [7]. Відбулися відповідні інституційні зміни: у відповідь на агресію уряд України посилив інформаційну безпеку, плануючи реагувати на загрози у межах 3–4 годин, створювати узгоджені державні системи, протистояти інформаційній агресії, зокрема на окупованих територіях [8]. Агресія змусила Україну шукати нові, багатосторонні формати співпраці (в межах НАТО, партнерства з ЄС), активізувати стратком, і зокрема наклала відбиток на напрацювання спільних наративів і засобів протидії інформаційному впливу РФ [9].

Передумови, зародження страткому в Україні та контекст трансформації. Доктрина інформаційної безпеки (2017) вперше офіційно закріпила поняття "стратегічні комунікації" в законодавстві України — як один із ключових напрямів для протидії інформаційним загрозам з боку РФ: дезінформація, дискредитація, маніпуляції на окупованих територіях [10]. З приходом гібридної війни з 2014 року стратегічні комунікації почали формуватися як відповідь на інформаційну агресію: була потреба у координації публічної дипломатії, PR, психологічних та інформаційних операцій. «Гібридна війна, зазначила професорка Національної академії СБУ Лариса Компанцева, це не катастрофа, а виклик, відповіддю на який є координація комунікацій» [11]. Україна першою ввела стратком у своїй Доктрині, а в НАТО цей інститут закріплений лише у воєнних доктринах. Академічні дослідження підкреслюють, що Україна перейняла підходи НАТО, адаптуючи їх до національного контексту, з висвітленням у реформі сектору безпеки, включаючи стандарти та принципи стратегічних комунікацій..

Починаючи з повномасштабного вторгнення РФ у лютому 2022, стратегічні комунікації в Україні динамічно адаптувалися: регулювання й оптимізація існуючих моделей, активне впровадження

інновацій — цифрові платформи, соціальні мережі, штучний інтелект, та контент-стратегії для залучення аудиторії [12]. У 2021–2022 рр. створено Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, який провадить оперативні комунікації, відповідає за контрнарратив до російської пропаганди, оперативно інформує населення через соцмережі, спільно з експертами готує практичні гайдлайни [9]. Дослідження висвітлюють, що успіх України в інформаційній війні забезпечується координованою "one voice" стратегією, прозорістю, співпрацею з громадянським суспільством та медіа, а також використанням сучасних технологій, зокрема AI і соціальних медіа, для оперативного, якісного контенту [13]. Головні інструменти: гнучкість, швидкість рішень (мінімум бюрократії), довіра через прозорість і чесність — як підкреслюють комунікаційні команди, зокрема МЗС України. Україна активно використовує досвід міжнародних партнерів — НАТО, ЄС. Наприклад, EUAM Ukraine підтримує реформу цивільного сектора безпеки, у тому числі через стратегічну комунікацію: консультування, освіту, координацію між акторами. У міжнародній політиці створено East StratCom Task Force (EU, з 2015) — для боротьби з російськими дезінформаційними кампаніями, розробки про-EU комунікаційних кампаній.

Повномасштабного вторгнення (з 2022 року) призвело до зміна цільової аудиторії:

- внутрішня аудиторія: населення України, військовослужбовці та їхні родини. Комунікаційні стратегії стали більш адресними, орієнтованими на психологічну підтримку, інформування про загрози та мобілізаційні повідомлення;

- зовнішня аудиторія: союзники та партнери України, світові медіа, міжнародні організації. Стратком націлений на формування позитивного іміджу України, демонстрацію обороноздатності та консолідацію міжнародної підтримки.

Фокус був спрямований на:

- оперативність і достовірність. Створено регулярні офіційні брифінги, оперативні повідомлення через Telegram-канали державних органів та армію Пріоритет - на швидке реагування на інформаційні виклики, фейки та пропаганду, забезпечення достовірності інформації. Публікації часто супроводжуються візуальним матеріалом та простими меседжами, які легко поширюються серед населення;

- використання соціальних мереж. TikTok, Instagram, Twitter/X стали ключовими платформами для охоплення міжнародної аудиторії і використовуються для: поширення оперативної інформації, контрпропаганди, демонстрації героїзму українських військових, залучення волонтерів та донорів;

- візуальна комунікація. Символи та брендинг ЗСУ: логотипи, кольори, шеврони, що стали частиною національного нарративу. Інфографіка та меми: поширюються в соцмережах як легкі для сприйняття й швидкі носії меседжів, що впливають на психологічний стан населення та підвищують ефективність контрінформаційних кампаній. Візуальний контент — один із ключових інструментів боротьби з дезінформацією та підтримки бойового духу.

Відбулися суттєві інституційні зміни та координація комунікаційних стратегій. У 2022–2023 рр. в Україні було створено Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки при РНБО та відповідні підрозділи у Міністерстві оборони, МЗС, СБУ. Ці структури координують всі повідомлення державних органів, узгоджують офіційну позицію та забезпечують «єдину голосову лінію» (One Voice Strategy).

Розширюється координація з міжнародними партнерами. Україна інтегрує стандарти НАТО та ЄС, зокрема через EUAM Ukraine, NATO StratCom COE, та програму East StratCom Task Force [14]. Проводяться спільні навчання, обмін досвідом і консультування у сфері стратегічних комунікацій та протидії дезінформації [12]. При цьому широко використовуються аналітичні центри та цифрові платформи для моніторингу інформаційного поля та швидкої реакції на загрози. Платформи забезпечують аналіз настроїв, розпізнавання фейкових новин і координацію офіційних повідомлень між різними відомствами [13]. Були встановлені стандарти для публічної дипломатії, медіа та соцмереж, а також внутрішні гайдлайни для співробітників державних органів щодо комунікацій у кризових ситуаціях. Вони охоплюють етичні принципи, формат подачі інформації, швидкість реакції та візуальну ідентичність.

Як можна ж оцінити ефективність створених стратегічних комунікацій. Критеріями ефективності, на наш погляд, є наступні чинники:

- охоплення аудиторії: рівень інформованості населення та партнерів, кількість переглядів офіційних каналів, цитування у міжнародних медіа;

- швидкість реагування: час між появою дезінформації або загрози та офіційною відповіддю,

здатність координувати повідомлення між відомствами;

- якість контенту: достовірність, зрозумілість, адаптованість до різних платформ і аудиторій .

Мали місце відповідні досягнення та позитивні результати. Так, Україна змогла консолідувати внутрішню аудиторію, підвищити бойовий дух населення та військових, швидко поширювати важливу інформацію. Міжнародна спільнота отримала достовірні дані про ситуацію на фронті, що сприяло політичній та матеріальній підтримці (reuters.com). Використання соцмереж і візуального контенту дозволило збільшити вплив інформаційної політики та протидіяти дезінформації РФ.

Заразом, масштаб пропаганди РФ породжують все нові виклики та обмеження: -

- постійна потреба у швидкому реагуванні, інтенсивний моніторинг та оновлення контенту [15];

- ризик інформаційного перевантаження: населення може не сприймати надлишок повідомлень, особливо під час кризових подій;

- викилики координації: багатоканальність і численні відомства ускладнюють швидку інтеграцію повідомлень, потребують постійного навчання та оновлення гайдлайнів [12];

- потреба у технологічному оновленні для підтримки ефективності стратком та швидкого реагування на кризові події;

- кіберзагрози: атаки на цифрові платформи, фейки, маніпуляції в соцмережах - постійний ризик для ефективності стратком [16].

Що можна порекомендувати для підвищення ефективності стратегічних комунікацій? Перш за все – це: посилення аналітичних платформ для моніторингу дезінформації; регулярне підвищення кваліфікації персоналу, удосконалення гайдлайнів; підтримка координації між відомствами та міжнародними партнерами; розробка адаптивного контенту, що враховує особливості різних аудиторій і платформ [13].

Висновки. Повномасштабне вторгнення РФ у 2022 році стало каталізатором трансформації стратегічних комунікацій в Україні, прискоривши інституційні зміни, цифровізацію і координацію комунікацій. Українські комунікаційні стратегії демонструють успішну інтеграцію міжнародного досвіду (НАТО, ЄС) з національними потребами, забезпечуючи «єдиний голос» та оперативне р Соціальні мережі, візуальний контент та меми довели свою ефективність у залученні внутрішньої та міжнародної аудиторії, а також у протидії дезінформації.

Дослідження підтвердило, що трансформація комунікаційних стратегій у секторі безпеки та оборони України є ключовим елементом національної безпеки. Вона включає інтеграцію міжнародного досвіду, адаптацію до нових технологій та ефективну координацію між державними органами. Однак існують виклики, такі як пропаганда РФ, інформаційне перевантаження та складність координації між відомствами. Для подальшого вдосконалення стратегічних комунікацій необхідно розвивати аналітичні платформи, підвищувати кваліфікацію персоналу та зміцнювати координацію з міжнародними партнерами.

Бібліографічний список:

1. StratCom COE. (2016). Russian information campaign against Ukrainian state and defence forces; Framing of the Ukraine–Russia conflict in online and social media. <https://stratcomcoe.org/publications>
2. NATO Strategic Communications Centre of Excellence (StratCom COE). (2024). War on all fronts: How the Kremlin’s media ecosystem broadcasts the war in Ukraine. <https://stratcomcoe.org/publications/war-on-all-fronts-how-the-kremlins-media-ecosystem-broadcasts-the-war-in-ukraine/301>
3. Антипова А. Стратегічні комунікації як складова інформаційної безпеки держави. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. Т.13. № 1. 2023. С. 44-52.
4. Centre for Strategic Communication and Information Security https://en.wikipedia.org/wiki/Centre_for_Strategic_Communication_and_Information_Security?utm_source=chatgpt.com
5. Брайян Є. (2025, 25 квітня). Координація, залучення, ресурси: співпраця України та партнерів по ЄС і НАТО зі стратегічних комунікацій. *Детектор медіа*. <https://detector.media/infospace/article/240327/2025-04-25-koordynatsiya-zaluchennya-resursy-spiivpratsya-ukrainy-ta-partneriv-po-ies>
6. Міністерство культури та інформаційної політики України. (б.д.). Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. <https://mcsc.gov.ua/en/projects/a-href=https-spravdi-gov-ua-tsentr-stratehichnykh-komunikatsiy-ta-informatsiynoi-bezpeky-a/>
7. Указ Президента України № 106/2021 «Про створення Центру протидії дезінформації». <https://www.preident.gov.ua>
8. Остапа С. (2020, 15 червня). Уряд планує посилити національну інформбезпеку та протидіяти інформаційній агресії. https://www.reddit.com/r/Ukraine_UA/comments/hhgyth/detectormedia
9. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки (Spravdi). (б.д.). Про Центр.

<https://spravdi.gov.ua/en/about-us/>

10. Указ Президента України № 47/2017 «Про доктрину інформаційної безпеки України».

<https://www.preident.gov.ua>

11. Троян В. Інтерв'ю з Ларисою Компанцеваю. *Громадське радіо*.

https://hromadske.radio/publications/propahanda-rf-bez-obrazu-voroha-zhyty-ne-mozhe-yakshcho-yoho-ne-bude-rosiys-kyu-monarkhichnyy-uriad-ne-zmozhe-ob-iednaty-narod-dovedet-sia-analizuvaty-vlasni-problemy-a-dlia-rf-tse-katastrofa-doktor?utm_source=chatgpt.com

12. Юсків Б., Карпчук Н., Пелех О. Зміни стратегічних комунікацій України в час російсько-української війни (2022–2024 рр.). *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії* 2024. № 3(20). С. 99–112. https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/291?utm_source=chatgpt.com

13. Kutidze D. (2023, October). Ukraines Strategic Cjmmunication Against the Russian Disinformation. https://www.researchgate.net/publication/374914644_Ukraine's_Strategic_Communication_Against_the_Russian_Disinformation

14. Робоча група East StratCom.

https://en.wikipedia.org/wiki/East_StratCom_Task_Force?utm_source=chatgpt.com

15. Russian propaganda on social media during the 2022 invasion of Ukraine. (2023, 25 Aug.).

https://arxiv.org/abs/2211.04154?utm_source=chatgpt.com

16. IT Army of Ukraine. https://en.wikipedia.org/wiki/IT_Army_of_Ukraine?utm_source=chatgpt.com

References:

1. StratCom COE. (2016). *Russian information campaign against Ukrainian state and defence forces: Framing of the Ukraine–Russia conflict in online and social media*. <https://stratcomcoe.org/publications>

2. NATO Strategic Communications Centre of Excellence (StratCom COE). (2024). *War on all fronts: How the Kremlin's media ecosystem broadcasts the war in Ukraine*. <https://stratcomcoe.org/publications/war-on-all-fronts-how-the-kremlins-media-ecosystem-broadcasts-the-war-in-ukraine/301>

3. Antipova, A. (2023). Strategic communications as a component of state information security. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 13(1), 44–52.

4. Centre for Strategic Communication and Information Security. (n.d.). *Centre for Strategic Communication and Information Security*. In *Wikipedia*.

https://en.wikipedia.org/wiki/Centre_for_Strategic_Communication_and_Information_Security

5. Braiyan, Ye. (2025, April 25). Coordination, engagement, resources: Cooperation of Ukraine and EU & NATO partners in strategic communications. *Detector Media*. <https://detector.media/infospace/article/240327/2025-04-25-koordynatsiya-zaluchennya-resursy-spivpratsya-ukrainy-ta-partneriv-po-ies>

6. Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine. (n.d.). *Centre for Strategic Communication and Information Security*. <https://mcsc.gov.ua/en/projects/a-href=https-spravdi-gov-ua-tsentr-stratehichnykh-komunikatsiy-ta-informatsiynoi-bezpeky-a/>

7. President of Ukraine. (2021). Decree No. 106/2021 “On the establishment of the Center for Countering Disinformation.” <https://www.preident.gov.ua>

8. Ostapa, S. (2020, June 15). The government plans to strengthen national information security and counter information aggression. *Detector Media / Reddit repost*.

https://www.reddit.com/r/Ukraine_UA/comments/hhgyth/detectormedia

9. Centre for Strategic Communication and Information Security (Spravdi). (n.d.). *About the Centre*.

<https://spravdi.gov.ua/en/about-us/>

10. President of Ukraine. (2017). Decree No. 47/2017 “On the Doctrine of Information Security of Ukraine.” <https://www.preident.gov.ua>

11. Troian, V. (n.d.). Interview with Larysa Kompantseva. *Hromadske Radio*.

<https://hromadske.radio/publications/propahanda-rf-bez-obrazu-voroha-zhyty-ne-mozhe-yakshcho-yoho-ne-bude-rosiys-kyu-monarkhichnyy-uriad-ne-zmozhe-ob-iednaty-narod-dovedet-sia-analizuvaty-vlasni-problemy-a-dlia-rf-tse-katastrofa-doktor>

12. Yuskiv, B., Karpchuk, N., & Pelekh, O. (2024). Changes in Ukraine's strategic communications during the Russia–Ukraine war (2022–2024). *International Relations, Public Communications and Regional Studies*, 3(20), 99–112. <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/291>

13. Kutidze, D. (2023, October). Ukraine's strategic communication against the Russian disinformation. *ResearchGate*.

https://www.researchgate.net/publication/374914644_Ukraine's_Strategic_Communication_Against_the_Russian_Disinformation

14. East StratCom Task Force. (n.d.). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/wiki/East_StratCom_Task_Force

15. Russian propaganda on social media during the 2022 invasion of Ukraine. (2023, August 25). *arXiv*.

<https://arxiv.org/abs/2211.04154>

16. IT Army of Ukraine. (n.d.). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/wiki/IT_Army_of_Ukraine

Khylko M. The impact of russian aggression on the transformation of communication strategies in the security and defense sector

The article is devoted to analyzing the transformation of communication strategies in Ukraine's security and defense sector under the influence of the full-scale aggression of the Russian Federation. The war has become a powerful catalyst for change, accelerating institutional coordination, the digitalization of communications, and the integration of international experience. Through content analysis, comparative analysis, social media monitoring, expert interviews, and document analysis, key transformations were identified: the shift of target audiences and the adaptation of messages for both domestic and international recipients; increased speed and reliability of communications through official briefings and digital platforms; the active use of social media (Telegram, TikTok, Instagram, X) and visual content (memes, infographics, Armed Forces branding) to strengthen the impact of information policy; the establishment and strengthening of strategic communication centers, coordination with NATO, the EU, and international partners; the introduction of standards and guidelines for official communications and digital platforms. The study made it possible to assess the effectiveness of these transformations: internal consolidation of the population and the military, international recognition and support, and countering disinformation. At the same time, challenges were revealed: Russian propaganda, information overload, the complexity of inter-agency coordination, and cyber threats. Practical recommendations were formulated: the development of analytical platforms, professional training of personnel, strengthening coordination with international partners, and the implementation of adaptive content. It is summarized that the transformation of communication strategies is a key element of national security, integrates international experience with national realities, and ensures effective counteraction to contemporary information and hybrid threats.

Keywords: *strategic communications, security and defense sector, Russian Federation, transformation, information policy, social media, international experience, European integration.*

DOI 10.31558/2519-2949.2025.3.12

УДК 351.86:314.15]:159.9(477)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1125-647X>**Наумкіна С. М., Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7391-2498>**Кокорєв О. В., Державний університет Інтелектуальних технологій і зв'язку**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1968-4858>**Тарасов А. В., Державний університет Інтелектуальних технологій і зв'язку**

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЛЮДСЬКОГО ВИМІРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: СТРАТЕГІЇ ВИЖИВАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОГНІТИВНИМ ЗАГРОЗАМ

У статті здійснено комплексний аналіз політико-правових основ людського виміру національної безпеки України в умовах повномасштабної війни, який розглядається через призму двох взаємопов'язаних компонентів: фізичного виживання нації та її когнітивної стійкості. Обґрунтовано, що сучасна гібридна війна ведеться не лише за території, а й за людей – їхню фізичну присутність, демографічний потенціал, свідомість та волю до спротиву. Метою дослідження є визначення ключових загроз у людському вимірі безпеки та аналіз ефективності державних стратегій, спрямованих на їх нейтралізацію. Методологія дослідження поєднує концептуальний аналіз теорій людської безпеки та когнітивної війни, статистичний аналіз демографічних та міграційних даних, а також контент-аналіз стратегічних документів та інформаційних кампаній. У статті детально проаналізовано загрози фізичному виживанню нації, зокрема демографічну кризу, спричинену безпрецедентною міграцією, падінням народжуваності та воєнними втратами, а також кризу людського капіталу через «відтік мізків» та погіршення здоров'я населення. Розглянуто державні політики, спрямовані на подолання цих викликів, зокрема підтримку ВПО та програми повернення біженців. Окрему увагу приділено аналізу когнітивних загроз як елементу цілеспрямованої війни проти української ідентичності та суспільної згуртованості. Досліджено основні наративи російських інформаційно-психологічних операцій (ІПСО) та українські стратегії протидії, включаючи діяльність Центру протидії дезінформації та розвиток медіаграмотності. Ключовим елементом статті є аналіз взаємозв'язку між фізичним та когнітивним вимірами: показано, як дезінформація впливає на міграційні рішення та психологічний стан громадян, і як, у свою чергу, соціально-економічні труднощі підвищують вразливість до ворожого пропаганди. Зроблено висновок про нагальну потребу в розробці та імплементації інтегрованої державної стратегії людської безпеки, яка б синхронізувала демографічні, соціальні, освітні та інформаційні політики для забезпечення довгострокової стійкості та виживання української нації.

Ключові слова: національна безпека, політико-правові основи людського виміру, державна стратегія, держава, нація, влада, політика, політичний простір, людська безпека, демографічна криза, когнітивні загрози, інформаційна війна, політико-правові стратегії виживання, правова безпека, біженці, людський капітал, ідентичність, національна стійкість, Україна.

Вступ. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України кардинально змінила парадигму національної безпеки. Якщо класичні підходи зосереджувалися переважно на військових, політичних та економічних аспектах, то сучасна війна наочно продемонструвала, що головною ціллю агресора і водночас головним ресурсом спротиву є людина. Відтак, політико-правовий та людський вимір національної безпеки виходять на передній план, перетворюючись із допоміжного елементу на центральну вісь, навколо якої має будуватися вся державна політика. Цей

вимір є дуальним: він охоплює як фізичне виживання нації – її демографічний потенціал, здоров'я, людський капітал, так і її когнітивне виживання – стійкість суспільної свідомості до ворожих інформаційно-психологічних впливів, збереження ідентичності та волі до боротьби.

Актуальність дослідження цієї теми зумовлена екзистенційним характером загроз, що постали перед Україною. Демографічна криза, поглиблена війною, та цілеспрямовані когнітивні атаки на українське суспільство є двома сторонами однієї медалі – війни на виснаження та знищення. Ігнорування одного з цих аспектів на користь іншого неминуче призведе до стратегічної поразки. Саме тому дослідження взаємозв'язку між стратегіями фізичного та когнітивного виживання, а також розробка інтегрованої політики у цій сфері є одним із найважливіших завдань сучасної української політичної науки.

Концептуалізація безпеки пройшла значну еволюцію від державоцентричної моделі до людиноцентричної. Основи останньої були закладені у концепції «людської безпеки» (human security), запропонованій ПРООН у 1994 році, що визначає безпеку через захист людей від хронічних загроз та раптових руйнівних потрясінь [1]. Теоретики Копенгагенської школи, зокрема Б. Бузан та О. Вейвер, розширили поняття безпеки, ввівши категорію «суспільної безпеки» (societal security), що стосується здатності суспільства зберігати свою ідентичність [2]. Ці підходи є важливою теоретичною рамкою для аналізу політико-правових основ людського виміру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському науковому дискурсі демографічні аспекти безпеки глибоко аналізуються у працях науковців Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, зокрема Е. Лібанової, яка наголошує на катастрофічних наслідках війни для демографічного майбутнього країни [3; 4]. Проблематика інформаційної та когнітивної безпеки активно розробляється експертами Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД), Центру протидії дезінформації (ЦПД) та неурядовими організаціями, такими як «Детектор медіа» та StopFake [5; 6; 7]. У працях В. Горбуліна та О. Литвиненка аналізуються стратегії ведення гібридної війни та протидії інформаційним загрозам [8]. Проте, комплексних досліджень, які б системно поєднували аналіз демографічних загроз та загроз когнітивній безпеці як єдиного об'єкта в рамках людського виміру національної безпеки, наразі бракує, що й визначає наукову новизну та мету даної статті.

Метою статті є визначення ключових загроз людському виміру національної безпеки України (демографічних та когнітивних) та розробка пропозицій щодо формування інтегрованої державної політики, спрямованої на забезпечення стратегій виживання та стійкості української нації.

Виклад основного матеріалу. Повномасштабна війна завдала нищівного удару по демографічному та соціальному потенціалу України, створивши загрози, які матимуть довгострокові наслідки.

Україна увійшла у війну, вже перебуваючи у стані демографічної кризи, але агресія багаторазово її поглибила. По-перше, це безпрецедентна за масштабами вимушена міграція. Так, за даними УВКБ ООН, станом на середину 2024 року, мільйони українців залишаються біженцями за кордоном, ще мільйони є внутрішньо переміщеними особами (ВПО) [9]. Переважна більшість біженців – це жінки та діти, що створює гендерний та віковий дисбаланс у структурі населення та розриває сімейні зв'язки. По-друге, спостерігається катастрофічне падіння народжуваності. За даними Міністерства юстиції, у 2023 році було зафіксовано найнижчий показник народжуваності за всю історію незалежності, і ця тенденція продовжується [10]. По-третє, це прямі та непрямі людські втрати: загибель військових та цивільних, погіршення стану здоров'я та скорочення очікуваної тривалості життя. Як зазначає Е. Лібанова, кумулятивний ефект цих факторів може призвести до того, що населення України скоротиться до критичної межі, що поставить під загрозу можливість освоєння та контролю власної території [3, с. 15-18].

Варто звернути увагу і на кризу людського капіталу. Разом з людьми Україна втрачає їхні знання, навички та досвід. «Відтік мізків» є однією з найболючіших проблем, оскільки серед біженців значна частка людей з вищою освітою та високою кваліфікацією. Їхня успішна інтеграція в суспільства приймаючих країн з кожним роком війни зменшує шанси на повернення. Війна також руйнує освітню інфраструктуру та знижує якість освіти через перехід на дистанційне навчання та безпекові ризики.

Не менш серйозною є криза у сфері охорони здоров'я, особливо ментального. Мільйони людей, включаючи військових, ВПО, мешканців деокупованих територій, дітей, страждають від посттравматичного стресового розладу (ПТСР), тривожних розладів та депресії, що потребує створення розгалуженої системи психологічної допомоги [4, с. 45-48].

В останній час все частіше аналізується поняття «державна політика виживання». У відповідь на ці виклики Україна реалізує низку політик. Так, розроблено Стратегію демографічного розвитку України на період до 2040 року, яка визначає пріоритети у сферах підтримки сім'ї, охорони здоров'я та міграційної політики [11]. Уряд надає допомогу ВПО, розробляє програми для заохочення повернення біженців, створює систему реабілітації та підтримки ветеранів. Проте ефективність цих заходів часто обмежується браком фінансових ресурсів, бюрократичними перепонами та недостатньою координацією між різними відомствами.

З поняттям «державна політика виживання» дуже стисло пов'язано й інше важливе поняття – когнітивне виживання нації. Тобто, це, перш за все, протидія інформаційно-психологічним загрозам.

Паралельно з фізичним виснаженням Росія веде цілеспрямовану війну за свідомість українців, прагнучи зруйнувати їхню ідентичність, соціальну згуртованість та волю до спротиву. Це і є так звана когнітивна війна.

Стисло нададим аналіз когнітивних загроз. Так, незважаючи на те, що основні наративи російських інформаційно-психологічних операцій (ІПСО) еволюціонують, їхня мета залишається незмінною. За даними Центру протидії дезінформації, ключовими напрямками є: дискредитація військово-політичного керівництва України (поширення фейків про «некомпетентність», «корупцію», «зраду»); створення суспільних розколів (протиставлення військових та цивільних, «сходу» і «заходу», розпалювання мовних суперечок); просування наративу про «втому від війни» та «неминучість поразки України» з метою деморалізації суспільства; підрив міжнародної підтримки шляхом поширення дезінформації в західних країнах про «неонацизм» в Україні, «нецільове використання допомоги» тощо [5; 7].

Для поширення цих наративів використовуються всі доступні канали: телебачення, новинні сайти, але головним полем бою стали соціальні мережі та месенджери (Telegram, TikTok, Facebook, X). Тут активно застосовуються ботоферми для створення ілюзії масової думки, технології вірусного поширення емоційно заряджених фейків, мікротаргетинг пропаганди, а також нові загрози, пов'язані зі штучним інтелектом, зокрема, deepfakes [6, с. 110-114]. Все це можна вважати інструментами когнітивної війни.

Варто зазначити, що Україна вибудувала багаторівневу систему стратегій когнітивної протидії на державному, суспільному на індивідуальному рівнях. Так, державний рівень представлений діяльністю РНБО, ЦПД, Центру стратегічних комунікацій, які здійснюють моніторинг та спростування дезінформації, а також ведуть власні стратегічні комунікації. Суспільний рівень представлений діяльністю незалежних медіа та фактчекінгових організацій (StopFake, VoxCheck, «Детектор медіа»), які відіграють ключову роль у верифікації інформації. Індивідуальний рівень – це підвищення медіаграмотності та критичного мислення громадян через освітні програми [12]. Ефективність цієї системи є високою, але вона потребує постійної адаптації до нових методів агресора.

Найбільшою помилкою було б розглядати демографічні та когнітивні загрози ізольовано. Насправді вони тісно взаємопов'язані та підсилюють одна одну. Так, перш за все, варто розглянути вплив когнітивних загроз на фізичне виживання. Цілеспрямовані ІПСО, що поширюють паніку та зневіру, безпосередньо впливають на міграційні рішення громадян, стимулюючи їх виїжджати з країни або не повертатися. Дезінформація про «мобілізацію жінок» чи «ядерний удар» може спричиняти короточасні панічні хвилі. Постійний потік негативних та маніпулятивних новин погіршує психологічний стан людей, посилюючи тривожність та депресію, що має прямі наслідки для фізичного здоров'я нації. Дискредитація державних програм підтримки ВПО чи ветеранів підриває довіру до них та ускладнює їхню реалізацію.

Серйозним є вплив фізичних викликів на когнітивну вразливість. З іншого боку, соціально-економічні труднощі, втома від війни, особисті втрати, проблеми з пошуком роботи чи житла роблять людей більш вразливими до ворожої пропаганди. Людина, що перебуває у стані стресу та невизначеності, схильна шукати прості відповіді та легше піддається маніпуляціям, зокрема наративам про «необхідність миру за будь-яку ціну» чи «несправедливий розподіл тягаря війни». Звідси випливає необхідність розробки інтегрованої стратегії людської безпеки. Наприклад, програми з повернення біженців (фізичний вимір) мають супроводжуватися потужними комунікаційними кампаніями, що спростовують російську пропаганду, спрямовану на українців за кордоном (когнітивний вимір). Програми психологічної реабілітації ветеранів (фізичний/соціальний вимір) повинні включати компонент інформаційної гігієни для протидії спробам їхньої дискредитації чи маніпуляції (когнітивний вимір). Таким чином, синтез та інтегрована стратегія – це взаємозв'язок

фізичного та когнітивного виживання.

Висновки. Отже, людський вимір став центральним полем бою у війні Росії проти України. Національна безпека України сьогодні залежить не лише від стійкості Збройних Сил, а й від здатності нації виживати та розвиватися як у фізичному, так і в когнітивному просторі. Аналіз показав, що Україна зіткнулася з подвійною екзистенційною загрозою: катастрофічною демографічною кризою та цілеспрямованою когнітивною війною, спрямованою на руйнування суспільної єдності та волі до спротиву.

Ключовим висновком дослідження є те, що ці дві загрози нерозривно пов'язані. Проблеми фізичного виживання створюють вразливості для когнітивних атак, а інформаційно-психологічні операції поглиблюють демографічні та соціальні кризи. Отже, ефективна державна політика не може фокусуватися лише на одному з цих аспектів.

Нагальною потребою для України є розробка та імплементація комплексної, інтегрованої Стратегії людської безпеки. Така стратегія має об'єднати зусилля різних міністерств та відомств і синхронізувати політики у сферах демографії, охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, інформаційної безпеки та стратегічних комунікацій. Її метою має бути не просто виживання, а створення умов для довгострокового відновлення та розвитку людського капіталу як головної запоруки стійкості та перемоги української держави. Без такої стратегії навіть військова перемога може виявитися пірровою, залишивши знелюднену та соціально виснажену країну.

Бібліографічний список:

1. United Nations Development Programme (UNDP). (1994). Human Development Report 1994: New Dimensions of Human Security. New York: Oxford University Press. URL: <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-1994>
2. Buzan, B., Wæver, O., & de Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Lynne Rienner Publishers.
3. Лібанова Е. М. Український соціум після двох років повномасштабної війни: ризики та орієнтири. *Демографія та соціальна економіка*. 2024. № 1 (55). С. 12–25.
4. Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України. Населення України в умовах війни: демографічні та соціальні виклики. Аналітична доповідь. Київ, 2023. 110 с.
5. Центр протидії дезінформації. Аналіз російських інформаційно-психологічних операцій (2023-2024 рр.). Київ: РНБОУ, 2024. 85 с.
6. Федоров В. Д. Когнітивна війна як елемент гібридної агресії: інструменти та методи протидії. *Інформаційна безпека: виклики та рішення*. 2023. № 2 (10). С. 108–117.
7. Детектор медіа. Моніторинг російської дезінформації в українських соціальних мережах. Аналітичний звіт. Київ, 2024. URL: <https://detector.media/category/research/>
8. Горбулін В. П. Як перемогти Росію у війні майбутнього. Харків: Фоліо, 2021. 288 с.
9. UNHCR – The UN Refugee Agency. Ukraine Situation Flash Update #65. 2024, June. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
10. Міністерство юстиції України. Статистичний звіт про державну реєстрацію актів цивільного стану за 2023 рік. Київ, 2024. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/statistichniy-zvit-pro-derjavnu-reestratsiyu-aktiv-tsilvilnogo-stanu-gromadyan-za-2023-rik>
11. Кабінет Міністрів України. Розпорядження від 25 квітня 2023 р. № 373-р. «Про схвалення Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року». URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-demografichnogo-rozvitku-ukrayini-na-period-do-2040-roku-373-250423>
12. Єрмакова Т. В., Іванов О. Ф. Медіаграмотність як складова національної стійкості в умовах когнітивної війни. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія*. 2023. № 2 (38). С. 45–51.
13. International Organization for Migration (IOM). Report on Internal Displacement in Ukraine. May 2024. URL: <https://dtm.iom.int/ukraine>
14. Prymachenko, Y. (2023). Cognitive Resilience in Hybrid Warfare: Ukraine's Experience. NATO Strategic Communications Centre of Excellence (StratCom COE). Riga. URL: <https://stratcomcoe.org/publications>
15. Національний інститут стратегічних досліджень. Людський капітал України: виклики війни та стратегії відновлення. Аналітична доповідь. Київ, 2024. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka>

References:

1. United Nations Development Programme (UNDP). (1994). Human Development Report 1994: New Dimensions of Human Security. New York: Oxford University Press. URL: <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-1994>

2. Buzan, B., Wæver, O., & de Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Lynne Rienner Publishers.
3. Libanova E. M. (2024). Ukraïns'kii sotsium pislya dvokh rokiv povnomasshtabnoï viini: riziki ta orientiri. *Demografiya ta sotsial'na ekonomika*, 1 (55), 12–25.
4. Institut demografii ta sotsial'nikh doslidzhen' imeni M. V. Ptukhi NAN Ukraïni. (2023). *Naselennya Ukraïni v umovakh viini: demografichni ta sotsial'ni vikliki. Analitichna dopovid'*. Kiïv, 110.
5. Tsentr protidii dezinformatsii. (2024). *Analiz rosiis'kikh informatsiino-psikhologichnikh operatsii (2023-2024 rr.)*. Kiïv: RNBOU, 85.
6. Fedorov V. D. (2023). Kognitivna viina yak element gibridnoï agresii: instrumenti ta metodi protidii. *Informatsiina bezpeka: vikliki ta rishennya*, 2 (10), 108–117.
7. Detektor media. Monitoring rosiis'koï dezinformatsii v ukraïns'kikh sotsial'nikh merezhakh. Analitichnii zvit. Kiïv, 2024. URL: <https://detector.media/category/research/>
8. Gorbunin V. P. (2021). *Yak peremogti Rosiyu u viini maibutn'ogo*. Kharkiv: Folio, 288.
9. UNHCR – The UN Refugee Agency. *Ukraine Situation Flash Update #65*. 2024, June. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
10. Ministerstvo yustitsii Ukraïni. *Statistichnii zvit pro derzhavnu reestratsiyu aktiv tsivil'nogo stanu za 2023 rik*. Kiïv, 2024. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/statistichniy-zvit-pro-derzhavnu-reestratsiyu-aktiv-tsvilnogo-stanu-gromadyan-za-2023-rik>
11. Kabinet Ministriv Ukraïni. *Rozporyadzhennya vid 25 kvitnya 2023 r. № 373-r. «Pro skhvalennya Strategii demografichnogo rozvitku Ukraïni na period do 2040 roku»*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-demografichnogo-rozvitku-ukrayini-na-period-do-2040-roku-373-250423>
12. Ermakova T. V., Ivanov O. F. (2023). Mediagramotnist' yak skladova natsional'noï stiikosti v umovakh kognitivnoï viini. *Visnik Natsional'nogo aviatitsiinogo universitetu. Seriya: Filosofiya. Kul'turologiya*, 2 (38), 45–51.
13. International Organization for Migration (IOM). *Report on Internal Displacement in Ukraine, May 2024*. URL: <https://dtm.iom.int/ukraine>
14. Prymachenko, Y. (2023). *Cognitive Resilience in Hybrid Warfare: Ukraine's Experience*. NATO Strategic Communications Centre of Excellence (StratCom COE). Riga. URL: <https://stratcomcoe.org/publications>
15. Natsional'nii institut strategichnikh doslidzhen'. (2024). *Lyuds'kii kapital Ukraïni: vikliki viini ta strategii vidnovlennya. Analitichna dopovid'*. Kiïv. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka>

Naumkina S., Kokorev O., Tarasov A. *The political and legal foundations of the human dimension of Ukraine's National Security: Strategies for Survival and Counteraction to Cognitive Threats*

The article provides a comprehensive analysis of the political and legal foundations of the human dimension of Ukraine's national security under full-scale war, viewed through the prism of two interconnected components: the physical survival of the nation and its cognitive resilience. It is argued that modern hybrid warfare is waged not only for territories but also for people – their physical presence, demographic potential, consciousness, and will to resist. The research aims to identify key threats in the human dimension of security and to analyze the effectiveness of state strategies aimed at their neutralization. The research methodology combines a conceptual analysis of human security and cognitive warfare theories, statistical analysis of demographic and migration data, and content analysis of strategic documents and information campaigns. The article details the threats to the nation's physical survival, particularly the demographic crisis caused by unprecedented migration, falling birth rates, and war losses, as well as the human capital crisis due to «brain drain» and deteriorating public health. It examines state policies aimed at overcoming these challenges, including support for IDPs and refugee return programs. Special attention is paid to the analysis of cognitive threats as an element of a targeted war against Ukrainian identity and social cohesion. The main narratives of Russian information-psychological operations (PSYOPs) and Ukrainian counter-strategies are studied, including the activities of the Center for Countering Disinformation and the development of media literacy. A key element of the article is the analysis of the interconnection between the physical and cognitive dimensions: it demonstrates how disinformation affects migration decisions and the psychological state of citizens, and how, in turn, socio-economic difficulties increase vulnerability to hostile propaganda. It is concluded that there is an urgent need to develop and implement an integrated state strategy for human security that would synchronize demographic, social, educational, and information policies to ensure the long-term resilience and survival of the Ukrainian nation.

Keywords: national security, political and legal foundations of the human dimension, state strategy, state, nation, power, politics, political space, human security, demographic crisis, cognitive threats, information warfare, political and legal survival strategies, legal security, refugees, human capital, identity, national resilience, Ukraine.

DOI 10.31558/2519-2949.2025.3.13

УДК 327:355.45:654.197(477)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8827-3569>

Сащук Г. М., Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЕВОЛЮЦІЯ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНИМ ЗАГРОЗАМ

Досліджується становлення й еволюцію стратегічних комунікацій (StratCom) сектору безпеки та оборони України з 2014 р. до 2025 р. як інструменту протидії інформаційним загрозам. На основі інституційно-правового, порівняльного та комунікативно-стратегічного аналізу простежено перехід від реактивних інформаційних практик до системної моделі урядових комунікацій з акцентом на довіру, прозорість, координацію та багатоканальність. Виокремлено три хвилі розвитку: 1). 2014–2016 — імпульс від гібридної агресії РФ і перші інституційні рішення; 2). 2017–2021 — закріплення принципів StratCom у доктринальних і секторальних стратегіях, розбудова спроможностей; 3). 2022–2025 — воєнна трансформація: синхронізація міжвідомчих повідомлень, оперативні спростування дезінформації, міжнародна стратегічна аудиторія, публічна дипломатія, залучення цифрових спільнот і платформ. Показано, що ефективність українських StratCom зростала пропорційно до інституційної зрілості (наявність центрів протидії дезінформації та стратегічних комунікацій) і до спроможності уряду працювати з OSINT, фактчекінгом та візуальними наративами. Сформульовано практичні рекомендації щодо подальшої інституційної консолідації, удосконалення правової рамки, етики ризик-комунікації та міжнародної кооперації. Еволюція стратегічних комунікацій України пройшла три етапи — від реактивної відповіді до інституційно оформленої, доказової та багатоканальної системи, здатної працювати в умовах затяжної війни. Інституційні інновації (ЦПД, ЦСКІБ), доктринальні рамки (Доктрина інформаційної безпеки, Стратегія кібербезпеки) і міжнародні партнерства (NATO StratCom COE) створили цілісний «контур комунікаційної безпеки». Подальший поступ залежить від кодифікації термінів, SOP кризової комунікації, кадрового зміцнення та поглиблення платформних альянсів. Український кейс доводить: у гібридній війні стратегічні комунікації — не «додаток» до політики, а серцевина стійкості держави.

Ключові слова: стратегічні комунікації, інформаційна безпека, протидія дезінформації, публічна дипломатія, сектор безпеки і оборони, Україна, євроінтеграція, гібридна війна.

Постановка питання. Повномасштабна агресія РФ радикально підсилила вимоги до урядових комунікацій: від пояснення політики — до проєкції стійкості, мобілізації суспільства, консолідації союзників і швидкого нейтралізування ворожих інформаційних операцій. Україна пройшла шлях від фрагментарних прескомунікацій до інтегрованої моделі стратегічних комунікацій, що поєднує державні інституції, сектор безпеки й оборони, громадянське суспільство та міжнародних партнерів. На нормативному рівні важливими орієнтирами стали Доктрина інформаційної безпеки (2017), Стратегія кібербезпеки (2021) та створення спеціалізованих центрів (Центр протидії дезінформації при РНБО [1]; Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки [2] при Міністерстві культури та інформаційної політики України (МКІП) [3].

Мета статті - проаналізувати еволюцію українських StratCom у секторі безпеки та оборони як інструменту протидії інформаційним загрозам, окреслити уроки та запропонувати практичні рекомендації.

Методи дослідження: нормативно-правовий аналіз дозволив з'ясувати повноваження інституцій та координації їх дій; контент-аналіз публічних повідомлень сприяв ілюстративному спростуванню шейків; порівняльний аналіз із практиками НАТО/ЄС, а також кейс-стаді воєнного періоду 2022–2025 рр. сприяли ефективності застосування засобів протидії інформаційним загрозам (оперативні брифінги, взаємодія з платформами, публічна дипломатія). Для валідації тверджень використано відкриті звіти NATO StratCom COE і матеріали РНБО/ЦПД та ЦСКІБ [4–6].

Виклад основного матеріалу. Першою всеосяжною рамкою еволюції стратегічних комунікацій

сектору безпеки та оборони України як інструменту протидії інформаційним загрозам стала нормативно-правова еволюція стратегічних комунікацій в Україні, зокрема затвердження Доктрини інформаційної безпеки (Указ Президента №47/2017), що визначила національні інтереси в інформаційній сфері, основні загрози й пріоритети державної політики, включно з розвитком стратегічних комунікацій як відповіді на гібридну агресію [7].

У 2021 р. ухвалено Стратегію кібербезпеки України (Указ №447/2021), яка закріпила довгострокові цілі, міжвідомчу координацію та пріоритети взаємодії з союзниками, що опосередковано посилює спроможності StratCom для кризових комунікацій і кіберінцидентів [8].

Ключовим елементом еволюції стала інституціоналізація: у 2021 р. створено Центр протидії дезінформації як робочий орган РНБО (Указ №106/2021) [9] та Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки [2] у системі Міністерстві культури та інформаційної політики України — обидва з мандатом на системну протидію дезінформації, побудову стійких урядових комунікацій і взаємодію з суспільством та міжнародними партнерами.

Водночас у низці наукових оглядів і юридичних аналізів підкреслюється, що понятійно-категоріальний апарат StratCom в Україні поступово зближався з документами НАТО, але потребує подальшої систематизації (термінологічна узгодженість, баланс між свободою вираження та інформаційною безпекою, модернізація законодавчих ініціатив у контексті євроінтеграції) [10].

Інституційна архітектура та ролі акторів. Центр протидії дезінформації при РНБО координує виявлення і спростування дезінформації, оперативно інформує громадськість, розбудовує співпрацю з цифровими платформами (Meta, Google, TikTok), медіа та фактчекерами (VoxCheck тощо), а також працює з лідерами думок та інфлюенсерами [11].

Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки при МКП фокусується на побудові стійких комунікацій держави, протидії зовнішнім інформаційним атакам, стратегічному сторітелінгу для внутрішньої й міжнародної аудиторії; організовує події на кшталт «Kyiv Stratcom Forum», розвиває наративи й практики комунікацій стійкості [2].

Міжнародний компонент посилюють партнерства з НАТО та країнами ЄС (у т. ч. через NATO StratCom COE), що забезпечує обмін методологіями, навчання та дослідницьку підтримку [4-6].

Три хвилі еволюції українських StratCom (2014–2025)

1) 2014–2016: реактивна відповідь і усвідомлення загроз. Російська операція впливу проти України виявила вразливості державних комунікацій і відсутність централізованої координації. У цей період формувалася попит на єдині наративи, критичні навички роботи з фактами та нові канали донесення позиції держави до міжнародної аудиторії. Дослідження NATO StratCom COE 2016 р. зафіксували методи російської інформаційної кампанії проти української держави та сил оборони, підкресливши потребу в інституційній відповіді [4].

2) 2017–2021: доктриналізація та нарощення спроможностей. Доктрина інформаційної безпеки (2017) надала спільну рамку ризиків і цілей; далі — секторальні стратегії, міжвідомчі механізми та навчання за підтримки партнерів. До 2021 р. інституційний ландшафт поповнили Центр протидії дезінформації (ЦПД) та Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки (ЦСКІБ) як центри компетенцій і координатори наративів, а також оновлена Стратегія кібербезпеки, що закріпила кризові протоколи комунікації у випадку кібератак на критичну інфраструктуру [1; 11].

3) 2022–2025: воєнна трансформація і глобальна аудиторія. Повномасштабне вторгнення стимулювало оперативну, багатоканальну й доказову комунікацію: щоденні брифінги та спростування фейків, тісна синхронізація повідомлень сил безпеки, дипломатії та уряду, широке використання OSINT і візуальних доказів, а також адресна робота з міжнародними медіа та лідерами думок. ЦПД системно спростовує інформаційні вкиди (напр., «скасування безвізу з Польщею», «умовні домовленості»), знижуючи резонанс маніпуляцій. Паралельно українські інституції вибудовують співпрацю з платформами для зменшення видимості ворожих операцій і посилення фактчекінгу [12].

Аналітика NATO StratCom COE (2024) та пізніші звіти фіксують, що ефективність українських наративів підсилювалась узгодженістю з реальними політичними діями, військовими досягненнями та гуманітарною допомогою, а також спроможністю швидко оновлювати меседжі в умовах динамічних операцій РФ [6-7].

Інструментарій українських StratCom у секторі безпеки та оборони:

- оперативні спростування та ризик-комунікація. ЦПД та інші органи використовують короткі, верифіковані повідомлення з посиланнями на першоджерела; при цьому розробляються

попереджувальні меседжі щодо очікуваних вкидів і «тестових» інформаційних операцій противника. Практика оперативних спростувань знижує амплітуду паніки й запобігає вторинному поширенню фейків у соціальних мережах [12];

- платформні альянси та модерація. Офіційно декларована взаємодія державних органів із платформами (Meta, Google, TikTok) у питаннях видалення координованої недобросовісної поведінки, підвищення видимості верифікованих джерел і запуску спільних проєктів із фактчекерами та інфлюенсерами — один із ключових каталізаторів масштабування протидії дезінформації [13];

- публічна дипломатія та міжнародні наративи. Україна перейшла від реактивного до проактивного сторітелінгу: системна участь у міжнародних форумах і власні платформи (Kyiv Stratcom Forum) допомагають формувати порядок денний і підсилювати підтримку союзників (Міністерство Закордонних Справ України);

- аналітика та дослідження. NATO StratCom COE, академічні та урядові аналітичні центри забезпечують доказову базу для коригування стратегії — від аналізу проксі-акторів до розгортання кремлівської медіаекосистеми, що дозволяє таргетувати контрнарративи та комунікаційні «щеплення» проти дезінформації [6; 13].

Відзначаючи весь позитив інструментарію українських StratCom у секторі безпеки та оборони слід зазначити, що залишаються дискусійні вузли та виклики. Перш за все, це:

- термінологічна узгодженість і правова рамка. Наукові огляди відзначають потребу уніфікації понять («урядові», «державні», «національні» стратегічні комунікації), а також збалансування між інформаційною безпекою і свободою вираження в законодавчих ініціативах (у т.ч. у світлі висновків Ради Європи щодо медіареформ 2024–2025 рр.) [14-15];

- стійкість до ескалаційних інформаційно-психологічних операцій, тобто комплексу спланованих заходів, спрямованих на вплив на психологічний стан та поведінку певної цільової аудиторії шляхом маніпулювання інформацією. РФ адаптує проксі-мережі та наративи; для протидії потрібні раннє виявлення, прогнозування «вікон вкидів» і симуляції інформаційних криз [5-6];

- етика ризик-комунікації. Баланс між оперативністю й точністю, неприпустимість «надмірних обіцянок»; потреба у стандартизованих SOP для кризових повідомлень у багатомовних середовищах. (Аналітичні висновки на основі оглядів практик StratCom COE) [13];

- людський капітал і навчання. Потреба в довгострокових програмах підготовки комунікаторів сектору безпеки (OSINT, візуальна верифікація, робота з платформами, психологічна стійкість команд) з урахуванням стандартів НАТО та досвіду балтійських країн [6].

Які Кейс-ілюстрації у 2022–2025 спрацювали найкраще:

- швидкі спростування й «розмінування» фейків (приклади ЦПД про «скасування безвізу з Польщею» та «міфічні домовленості»): короткі повідомлення з первинними джерелами в межах годин після появи вкидів. Це знижує «вікно віральності» та перекриває канали поширення [16];

- коаліційні меседжі: узгоджені заяви між силовим блоком, МЗС та урядом щодо ключових тем (зброя, санкції, безпекові гарантії) — зменшують шум і підвищують довіру міжнародних медіа. Дослідження NATO StratCom COE підкреслюють, що узгодженість меседжів і дій підсилює комунікаційний ефект [17];

- партнерства з платформами та фактчекерами (VoxCheck, Bihus.Info, освітні ініціативи): масштабують охоплення контрнарративів і підвищують «щепленість» аудиторій [18];

- публічна дипломатія через спецподії і тематичні форуми (Kyiv Stratcom Forum): забезпечує перенесення українських нарративів у міжнародні дискусії безпекової політики (Міністерство закордонних справ).

Загалом, український досвід підтверджує тезу, що ефективні стратегічні комунікації невіддільні від узгоджених політичних дій та національної стійкості. Аналітики наголошують: комунікація працює тоді, коли наративи «підкріплені реальністю» — оборонною спроможністю, дипломатичними рішеннями, волонтерськими мережами та результатами на полі бою. Це узгоджується із сучасними студіями з медіатизації війни і практиками StratCom COE щодо протидії кремлівській медіа екосистемі [19].

Які можливі практичні рекомендації посилення ефективності стратегічних комунікацій. Насамперед це:

- 1) Кодифікація понятійної бази StratCom. Прийняти єдині визначення й розмежування повноважень у законодавстві (урядові/державні/секторальні StratCom), синхронізувати з *acquis* ЄС та доктринальними положеннями НАТО;

2) Створити єдиний міжвідомчий SOP для кризової комунікації. Встановити часові нормативи, джерела верифікації, процедури багатомовних випусків і механізми «комунікаційної тривоги» на рівні уряду та сектору безпеки. (Узагальнення практик, рекомендованих міжнародними партнерами);

3) Стійка співпраця з платформами. Інституціоналізувати обміни сигналами про ворожі впливові операції, розширити співпрацю у сфері прозорості політичної реклами та антиботових практик;

4) Розвиток людського капіталу. Регулярні тренінги з OSINT, верифікації, кризової етики, візуальної комунікації; створення «кадрового резерву комунікаторів» для ротацій у відомствах безпекового сектору;

5) Аналітика і раннє попередження. Постійні дослідження проксі-мереж, «нарративних хвиль» та «вікон уразливості»; використання симуляцій для тестування реагування на інформаційні кризи.

Висновки. Еволюція стратегічних комунікацій України пройшла три етапи — від реактивної відповіді до інституційно оформленої, доказової та багатоканальної системи, здатної працювати в умовах затяжної війни. Інституційні інновації (ЦПД, ЦСКИБ), доктринальні рамки (Доктрина інформаційної безпеки, Стратегія кібербезпеки) і міжнародні партнерства (NATO StratCom COE) створили цілісний «контур комунікаційної безпеки». Подальший поступ залежить від кодифікації термінів, SOP кризової комунікації, кадрового зміцнення та поглиблення платформних альянсів. Український кейс доводить: у гібридній війні стратегічні комунікації — не «додаток» до політики, а серцевина стійкості держави.

Бібліографічний список :

1. Центр протидії дезінформації (Center for Countering Disinformation, CCDI). (б.д.). Про Центр протидії дезінформації. <https://cpd.gov.ua/en/docs/about-center-for-countering-disinformation/>
2. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки (Spravdi). (б.д.). Про Центр. <https://spravdi.gov.ua/en/about-us/>
3. Міністерство культури та інформаційної політики України. (б.д.). Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. <https://mcsc.gov.ua/en/projects/a-href-https-spravdi-gov-ua-tsentr-stratehichnykh-komunikatsiy-ta-informatsiynoi-bezpeky-a/>
4. NATO. (2018). *NATO's support to Ukraine* (Factsheet, 6 Nov 2018). https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_11/20181106_1811-factsheet-nato-ukraine-sup.pdf
5. NATO Strategic Communications Centre of Excellence (StratCom COE). (2024). *War on all fronts: How the Kremlin's media ecosystem broadcasts the war in Ukraine*. <https://stratcomcoe.org/publications/war-on-all-fronts-how-the-kremlins-media-ecosystem-broadcasts-the-war-in-ukraine/301>
6. NATO Strategic Communications Centre of Excellence (StratCom COE). (2024). *The use of Russian proxy actors in the media environment in Ukraine (2017–2023)*. <https://stratcomcoe.org/publications/the-use-of-russian-proxy-actors-in-the-media-environment-in-ukraine-a-comparison-between-occupied-and-non-occupied-areas-20172023/312>
7. Указ Президента України № 47/2017 «Про доктрину інформаційної безпеки України». <https://www.preident.gov.ua>
8. Указ Президента України № 44/2021 «Про Стратегію кібербезпеки України». <https://www.preident.gov.ua>
9. Указ Президента України № 106/2021 «Про створення Центру протидії дезінформації». <https://www.preident.gov.ua>
10. Pylypchuk, V. (2020). Theoretical and legal basis for the security and defense strategic communications system of Ukraine. *Public Administration and Law*, 12. (English PDF). <https://cris.mruni.eu/cris/bitstreams/b2723f5f-638d-444e-bfbe-5db20525d799/download>
11. Рада національної безпеки і оборони України (RNBO). (2024, груд.). Подолати брехню ворога: Центр протидії дезінформації... <https://www.rnbo.gov.ua/en/Diialnist/7169.html>
12. Interfax-Ukraine. (2025, серп.). Head of CCDI: Media 'agreements' on Ukraine are fiction; CCDI denies info about Poland cancelling visa-free travel. <https://en.interfax.com.ua/news/general/1094409.html> ; <https://en.interfax.com.ua/news/general/1093261.html>
13. StratCom COE. (2016). *Russian information campaign against Ukrainian state and defence forces; Framing of the Ukraine–Russia conflict in online and social media*. <https://stratcomcoe.org/publications>
14. Nilsson, P. E. (2024). Be brave like Ukraine: Strategic communication and the mediatization of war. *Medijska istraživanja*, 30(1), 5–26. <https://hrcak.srce.hr/file/456562>
15. Gnomon Wise (Аналітика). (2023). Стратегічні комунікації України проти російської агресії. <https://gnomonwise.org/en/publications/analytics/147>
16. Council of Europe. (2017). *Doctrine of Information Security of Ukraine* (English summary). <https://rm.coe.int/doctrine-of-information-security-of-ukraine-developments-in-member-sta/168073e052>
17. Antipova, O. (2023). Strategic communications as a component of state information security. *Law Journal of*

the National Academy of Sciences of Ukraine, 13(1). <https://lawjournal.com.ua/en/journals/tom-13-1-2023/strategichni-komunikatsiyi-yak-skladova-informatsiynoyi-bezpeki-derzhavi>

18. FOI (Swedish Defence Research Agency). (2025). *All eyes on Ukraine*. <https://www.foi.se/rest-api/report/FOI-R--5758--SE>

19. Ukrainian Cybersecurity Cluster (unofficial translation). (2021). *Decree of the President of Ukraine №447/2021 (Cyber Security Strategy)*. https://cybersecuritycluster.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/cybersecurity-strategy-decree-august-2021_en_unofficial-translation.pdf

References:

1. Center for Countering Disinformation (CCDI). (n.d.). About Center for Countering Disinformation. <https://cpd.gov.ua/en/docs/about-center-for-countering-disinformation/>
2. Spravdi — Centre for Strategic Communication and Information Security. (n.d.). About the Centre. <https://spravdi.gov.ua/en/about-us/>
3. Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine. (n.d.). Center for Strategic Communications and Information Security. <https://mcs.gov.ua/en/projects/a-href=https-spravdi-gov-ua-tsentr-stratehichnykh-komunikatsiy-ta-informatsiynoi-bezpeky-a/>
4. NATO. (2018). NATO's support to Ukraine (Factsheet, 6 Nov 2018). https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_11/20181106_1811-factsheet-nato-ukraine-sup.pdf
5. NATO Strategic Communications Centre of Excellence (StratCom COE). (2024). War on All Fronts: How the Kremlin's Media Ecosystem Broadcasts the War in Ukraine. <https://stratcomcoe.org/publications/war-on-all-fronts-how-the-kremlins-media-ecosystem-broadcasts-the-war-in-ukraine/301> stratcomcoe.org
6. NATO Strategic Communications Centre of Excellence (StratCom COE). (2024). The use of Russian proxy actors in the media environment in Ukraine (2017–2023). <https://stratcomcoe.org/publications/the-use-of-russian-proxy-actors-in-the-media-environment-in-ukraine-a-comparison-between-occupied-and-non-occupied-areas-20172023/312> stratcomcoe.org
7. President of Ukraine. (2017). Decree No. 47/2017 "On the Doctrine of Information Security of Ukraine." <https://www.president.gov.ua>
8. President of Ukraine. (2021). Decree No. 44/2021 "On the Cybersecurity Strategy of Ukraine." <https://www.president.gov.ua>
9. President of Ukraine. (2021). Decree No. 106/2021 "On the Establishment of the Center for Countering Disinformation." <https://www.president.gov.ua>
10. Pylypchuk, V. (2020). Theoretical and legal basis for the security and defense strategic communications system of Ukraine. *Public Administration and Law*, 12. (English PDF). <https://cris.mruni.eu/cris/bitstreams/b2723f5f-638d-444e-bf8e-5db20525d799/download>
11. National Security and Defense Council of Ukraine (RNBO). (2024, Dec.). To overcome the enemy's lies: Center for Countering Disinformation has... <https://www.rnbo.gov.ua/en/Diialnist/7169.html>
12. Interfax-Ukraine. (2025, Aug.). Head of CCDI: Media 'agreements' on Ukraine are fiction; CCDI denies info about Poland cancelling visa-free travel. <https://en.interfax.com.ua/news/general/1094409.html> ; <https://en.interfax.com.ua/news/general/1093261.html>
13. StratCom COE. (2016). Russian Information Campaign Against Ukrainian State and Defence Forces; Framing of the Ukraine–Russia conflict in online and social media. <https://stratcomcoe.org/publications>
14. Nilsson, P. E. (2024). Be Brave Like Ukraine: Strategic communication and the mediatization of war. *Medijska istraživanja*, 30(1), 5–26. <https://hrcak.srce.hr/file/456562>
15. Gnomon Wise (Analytical). (2023). Ukraine's Strategic Communication Against Russian Aggression. <https://gnomonwise.org/en/publications/analytics/147>
16. Council of Europe. (2017). Doctrine of Information Security of Ukraine (English summary). <https://rm.coe.int/doctrine-of-information-security-of-ukraine-developments-in-member-sta/168073e052>
17. Antipova, O. (2023). Strategic communications as a component of state information security. *Law Journal of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 13(1). <https://lawjournal.com.ua/en/journals/tom-13-1-2023/strategichni-komunikatsiyi-yak-skladova-informatsiynoyi-bezpeki-derzhavi>
18. FOI (Swedish Defence Research Agency). (2025). *All Eyes on Ukraine*. <https://www.foi.se/rest-api/report/FOI-R--5758--SE>
19. Ukrainian Cybersecurity Cluster (unofficial translation). (2021). Decree of the President of Ukraine №447/2021 (Cyber Security Strategy). https://cybersecuritycluster.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/cybersecurity-strategy-decree-august-2021_en_unofficial-translation.pdf

Sashchuk H. Evolution of Strategic Communications in Ukraine's Security and Defense Sector as a Tool for Countering Information Threats

The study examines the development and evolution of strategic communications (StratCom) in Ukraine's security and defense sector from 2014 to 2025 as a tool for countering information threats. Based on

institutional-legal, comparative, and communicative-strategic analysis, it traces the transition from reactive information practices to a systemic model of government communications focused on trust, transparency, coordination, and multichannel engagement. Three waves of development are identified: 1) 2014–2016 — the impetus from the Russian Federation’s hybrid aggression and the first institutional decisions; 2) 2017–2021 — consolidation of StratCom principles in doctrinal and sectoral strategies, capacity building; 3) 2022–2025 — wartime transformation: synchronization of interagency messaging, rapid debunking of disinformation, engagement with an international strategic audience, public diplomacy, and the involvement of digital communities and platforms. The study demonstrates that the effectiveness of Ukraine’s StratCom has increased proportionally to institutional maturity (establishment of disinformation counteraction and strategic communications centers) and the government’s ability to work with OSINT, fact-checking, and visual narratives. Practical recommendations are formulated for further institutional consolidation, improvement of the legal framework, risk communication ethics, and international cooperation. Institutional innovations (CPS, CSCIB), doctrinal frameworks (Information Security Doctrine, Cybersecurity Strategy) and international partnerships (NATO StratCom COE) have created a holistic “communication security contour”. Further progress depends on the codification of terms, crisis communication SOPs, personnel strengthening and deepening of platform alliances. The Ukrainian case proves: in hybrid warfare, strategic communications are not an “appendix” to politics, but the core of the state’s resilience.

Keywords: *strategic communications, information security, countering disinformation, public diplomacy, security and defense sector, Ukraine, hybrid warfare.*

DOI 10.31558/2519-2949.2025.3.14

УДК 323:659.4:32.019

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1081-3024>

Ковальов А. В., Генеральний штаб ЗСУ

ПОЛІТИЧНІ PR В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Досліджено інституційні та організаційні основи військово-політичної комунікації, яка стає життєво важливою сферою захисту демократичних суспільств. На цій основі розглянуто військово-політичну комунікацію як системне утворення, яке виникає з метою комунікаційного забезпечення військових дій, а також підтримання стабільності «власного» суспільства і дезінтеграції «ворожого». Осмислено функціонал вищого військово-політичного менеджменту, який надає перевагу системним діям із генерування, поширення інформації, закріплення ефектів інформаційних кампаній. Розкрито значення спроможності військово-політичної комунікації впливати на аудиторії на основі принципів довіри та взаємоповаги. Показано специфіку організаційно-управлінської інтеграції політичних PR. Виявлено, що політичні технології охоплюють управлінсько-організаційні інструменти та методи, які використовуються для реалізації цих стратегій, починаючи від аналізу даних, моніторингу ЗМІ, нарративного аналізу та закінчуючи скоординованими цифровими кампаніями. Доведено, що однією з центральних функцій політичного PR у військовій комунікації є управління цифровими комунікаційними коаліціями. Проаналізовано значення інформаційної політики авторитарних акторів, які інтенсивно розгортають ферми ботів, цифрові спільноти тролів та мережі комунікативного впливу. Відображено специфіку забезпечення нарративної основи, технологічної інфраструктури та етичних орієнтирів, необхідних для протистояння натиску пропаганди та дезінформації. Обґрунтовано, що грамотне використання політичних PR та політичних технологій надає вирішальну стратегічну перевагу в розбудові військово-політичних комунікацій. Подальшим напрямком наукових розробок слід вважати демаркацію між політико-організаційними та політико-комунікаційними діями в рамках системи військово-політичної комунікації.

Ключові слова: військово-політична комунікація, політичний піар, політичні технології, політична аудиторія, інформаційний вплив, політика інституційна координація, політичний нарратив.

Постановка проблеми. Розгорнуте розуміння військово-політичної комунікації передбачає об'єднання концептів військових комунікацій (military communications) і стратегічних комунікацій (strategic communications) до єдиної інтегрованої системи політико-організаційних і комунікаційних взаємодій. Це системне утворення виникає з метою комунікаційного забезпечення військових дій, а також підтримання стабільності «власного» суспільства і дезінтеграції «ворожого».

Сучасні політичні науки намагаються забезпечити військово-політичний менеджмент адекватною відповіддю щодо питань залучення громадян та демократичних інституцій до забезпечення стійкості та згуртованості у відповідях на виклики військової дезінформації та психологічних операцій. У багатьох сучасних державах військово-політичні комунікації виходять на новий рівень, проходять технологічно модернізацію. Це засвідчує, що вищий військово-політичний менеджмент надає перевагу системним діям із генерування поширення інформації закріплення ефектів інформаційних кампаній тощо.

Політичні PR та політичні технології в демократичному суспільстві визначають спроможність політичних інститутів діяти в умовах конкурентного середовища. Ситуація протидії ворожим інформаційним підступам також вимагає залучення інститутів піар та менеджменту політичними комунікаціями. Ідеться про нейтралізацію масованої пропаганди креативними акціями та кампаніями, які знецінюють ідеологічні меседжі супротивника підривають довіру до його пропагандистських джерел, формують інформаційний імунітет своїх та партнерських аудиторій. Для сучасної України вкрай актуальним є задіяння потенціалу public relations та політичних технологій з метою

випередження дезінформаційних дій опонентів за умови неспіввимірного ресурсного потенціалу сторін.

Отже, надважливою є інтеграція політичних інститутів та громадських акторів до спільної системи військово-політичної комунікації, яка стане інноваційною відповіддю на практики агітаційно-пропагандистської-сугестії з боку російської федерації. Ідеться не лише про організаційно-управлінську інтеграцію, але й про політичне узгодження й координацію інформаційних стратегій щодо поширення про українського військового контенту з урахуванням досвіду країн-партнерів.

Метою статті є встановлення значення політичних зв'язків з громадськістю та політичних технологій в розбудові адаптивної системи військово-політичних комунікацій. Методи дослідження. У статті застосовані структурно-функціональний підхід, який впорядковує функціональні ролі політичних PR та політичних технологій в системі військово-політичної комунікації. Також використано дескриптивний метод та неінституційний аналіз з метою демонстрації потенціалу сучасних політичних акторів в рамках інтегрованої системи військово-політичної комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади статті заклали публікації низки зарубіжних науковців. Е. Бове розкриває значення обговорення та необов'язкове спілкування [1], Г. Брукс, Дж. Дрентен, та М. Піскорський дослідили здобуття слави інфлюенсерами, в тому числі, як інфлюенсери в соціальних мережах отримують капітал знаменитостей [2], Д. Чук, та Л. Таварес, вивчили кейс Сполучених Штатів та Мексики в контексті демонстрації Впливу сигналів іноземних еліт з домінуючої сусідньої країни [3]. Потребує розкриття специфіка застосування та організаційного оформлення політичних PR в системі військово-політичних комунікацій.

Виклад основного матеріалу. За доби гібридних війн, в яких інформація перетворюється на зброю, координація політичних зв'язків з громадськістю (PR) та військово-політичної комунікації стає життєво важливою сферою захисту демократичних суспільств. З'ясовуючи причину цього, дослідник В. Сміт вірно наголошує, що розвиток військових технологій та технологій подвійного використання, а також їхній вплив – це складні явища, на які впливають багато факторів, що не перебувають під контролем політиків. Але, будучи актуальними для багатьох політичних питань, комунікаційні розробки, а також дослідження їхньої динаміки, становлять принаймні контекст, важливий для політики [11].

Сучасні автократичні режими інтенсивно використовують централізовані, контрольовані державою ЗМІ для проєктування цілеспрямованих дезінформаційних кампаній. Сконструйовані наративи спрямовані не лише на свідомість «чужого» («ворожого») населення, але й мають на меті дестабілізувати демократичні інституції зсередини, послабити демократичні військові альянси (зокрема, НАТО), та посилити суспільну поляризацію в країнах-членах ЄС [7].

На цьому тлі хорватська дослідниця М. Гомбар справедливо фіксує розширення діяльності у сфері зв'язків з громадськістю та зростання значення інформаційних технологій у комунікації, підкреслюючи їхню роль у соціальних рухах. Отже, зв'язки з громадськістю стали життєво важливими майже в кожному секторі та мають спільні риси з маркетингом, пропагандою та рекламою. Прикметно, що зв'язки з громадськістю виходять за межі своїх традиційних функцій і являють собою міждисциплінарну діяльність. Тому фахівці в цій галузі повинні мати досвід у різних сферах [6].

Політичний PR у функціональному контексті стосується навмисного створення наративів, брендування військових та політичних дій та управління репутацією на міжнародній арені. У чисельних публікаціях йдеться не просто про імідж, йдеться про формування сприйняття військових інституцій та керівництва громадськістю таким чином, щоб зміцнити демократичну легітимність та протидіяти перекрученням у цифровому середовищі. М. Гомбар вірно наголошує на інтерактивному характері спілкування з цільовою аудиторією соціальних мереж безпосередньо через коментарі, повідомлення та сесії запитань та відповідей. Це дозволяє молодим людям ставити запитання та отримувати оперативні відповіді щодо процесу подання заявки або життя в армії. Таке інтерактивне спілкування сприяє відчуттю включеності та руйнує бар'єри для потенційних новобранців [6].

Політичні технології охоплюють управлінсько-організаційних інструменти та методи, які використовуються для реалізації інформаційних стратегій, починаючи від аналізу даних, моніторингу ЗМІ, наративного аналізу та закінчуючи скоординованими цифровими кампаніями. Окреслюючи контекст політичних Інтернет-комунікацій, хорватська вчена доречно зосереджується на спонукальній можливості надихнути молодих людей розглянути можливість військової кар'єри на основі використання візуальних матеріалів, таких як відео, фотографії та розповіді історій, може. Ці візуальні матеріали зображують захопливі навчання, товариські стосунки в командах та дружні

стосунки, що виникають у війську, створюючи позитивний образ військового життя. Враховуючи, що молодих людей приваблюють візуальні матеріали, такі матеріали суттєво впливають на їхнє прийняття рішень. Крім того, в контексті політичних PR роль інфлюенсерів соціальних мереж [6].

На сучасному етапі в демократичному контексті використання політичних технологій має підтримувати етичні межі. На відміну від авторитарних держав, які свідомо усувають розбіжність між істиною та пропагандою, демократичні військово-політичні актори повинні забезпечити, щоб їхні повідомлення ґрунтувалися на перевірній інформації, навіть прагнучи емоційного впливу. Ці обмеження можуть бути виявом слабкості в швидкоплинній інформаційній війні, але вони також є й джерелом довгострокової сили. Демократична прозорість підвищує довіру та будує довіру з «вітчизняними» громадянами-виборцями. Однією з центральних функцій політичного PR у військовій комунікації є управління дружніми комунікаційними коаліціями. Під час участі в багатонаціональних операціях або реагування на глобальні кризи держави повинні керувати сприйняттям не лише власних громадян, а й союзників та глобальних інституцій. Під час пандемії COVID-19 та подальшого зростання геополітичної напруженості, скоординовані офіційні повідомлення та інформаційна політика демократичних урядів дещо зміцнили єдність вільного світу та частково призупинили спроби автократій дестабілізувати ситуацію. Подібні підходи мають застосовуватися й в середовищі демократичних військово-політичних комунікацій. Сучасна балканська фахівчиня М. Гомбар на основі оцінки видимості військових сил на публічних заходах або в засобах масової інформації справедливо підкреслює їхню роль у суспільстві, сприяючи більш здоровим цивільно-військовим відносинам. Крім того, відзначається незамінна роль професіоналізму та компетентності військовослужбовців у формуванні громадської думки та завоюванні міжнародної поваги. Поведінка та досвід цих осіб під час оперативних та цивільних дій відіграють важливу роль у визначенні статусу військових як всередині країни, так і на світовій арені [6].

Боротьба за «нарративну перевагу» між військово-політичними акторами також ведеться в соціальних мережах. Авторитарні актори інтенсивно розгортають ферми ботів, цифрові спільноти тролів та мережі комунікативного впливу. У відповідь демократичні держави все частіше використовують передові інструменти модерації контенту, партнерства з технологічними платформами та ініціювання кампаній з цифрової грамотності та фокусування на альтернативній (зокрема, екологічній) ціннісній проблематиці [4]. Метою заходів інформаційної протидії є зменшення вірусності шкідливої дезінформації та надання громадянам можливості критично оцінювати контент, який вони споживають. Адаптивна трансформація військово-політичних комунікацій спрямована на суспільну стійкість та згуртованість, що особливо актуально для сучасної України. До прикладу, сприйняття публікою Єгипту Збройних сил всередині цієї країни, як правило, формується нарративами, що ідеалізують їх як творців та захисників республіки та інтересів єгипетського народу. Їхня участь у політиці, згідно з цими нарративами, вважається першорядною та корисною, особливо в часи кризи чи перехідного періоду. Наративи про історичну спадщину військових підтримуються офіційною комунікацією та поширюються через освіту, засоби масової інформації, згадки в громадських місцях та масовій культурі. Військовий обов'язок сприймається як створення зв'язку з громадянами. Досвід невійськової діяльності збройних сил створює враження організації, яка є більш компетентною, ніж цивільна [12].

Політичні PR та політичні технології стали незамінними інструментами в арсеналі військово-політичної комунікації багатьох демократичних держав. Вони забезпечують нарративну основу, технологічну інфраструктуру та смислові орієнтири, необхідні для протистояння натиску пропаганди та дезінформації, що просуваються авторитарними режимами. Хоча демократії можуть функціонувати з певними обмеженнями, саме ці обмеження підтримують їхню легітимність і зміцнюють цінності, які вони прагнуть захищати. Сучасні єгипетські аналітики демонструють, що хоча засоби та зміст комунікаційної стратегії армії змінилися, вона залишається «вулицею з одностороннім рухом». Тим не менш, армія розмірковує над своїми недоліками в комунікації та випробовує різні комунікаційні стратегії, використовуючи широкий спектр комунікаційних інструментів для вербальних та невербальних повідомлень. Вплив цих повідомлень та використаних засобів не є нейтральним чи неупередженим за своєю природою; радше, армією демонструється чітка політична позиція [12].

Демократичні військові комунікатори злагоджено працюють разом з експертами з комунікацій, фахівцями з обробки даних та політичними стратегічними експертами, аби відстежувати потоки дезінформації, реагувати в режимі реального часу та розвивати прогностичні можливості. Ці

технології особливо важливі для виявлення дідфейків, відстеження походження фейкових новин та сегментації аудиторії. Держави, що розвиваються, також модернізують свої військово-комунікаційні структури. Військові аналітики повідомляють, що в січні 2014 року в Єгипті було створено Центр передових військових медіа. Генерал-майор Мохсен Абдель Набі, керівник Департаменту з питань військового морального духу, уточнив, що місія Медіацентру полягає у відстеженні інформації та тенденцій у вітчизняних та світових ЗМІ. Цей цілодобовий новинний центр оснащений складною мережею високошвидкісних комп'ютерів з великою ємністю пам'яті та постійно контактує з Постійним оперативним центром Збройних сил, Медіацентром Міністерства внутрішніх справ, Центром інформації та підтримки рішень Кабінету Міністрів та Генеральним інформаційним управлінням [12].

Війна в Україні стала яскравим прикладом інтегрального підходу, що поєднує військово-політичні PR та військово-політичні технології. Державні інституції та громадянське суспільство України з початку повномасштабного вторгнення інтенсивно використовують політичні PR з «винятковою винахідливістю», переконливо надаючи людських та привабливих рис військово-політичним лідерам та героїзуючи військових. При цьому загальні підходи до організації цифрової військово-політичної комунікації були розроблені вже досить давно. Пакистанські дослідники С.Рахман та З. Шуронг доречно показали, що зв'язок виборців з військовослужбовцями, що підтримують військову підтримку, позитивно пов'язаний з їхньою переорієнтацією голосів під час виборів 2018 року. В Пакистані активісти соціальних мереж є критично важливим компонентом стратегії військових щодо формування політичного дискурсу в країні. Коли громадяни взаємодіють з наративами військової еліти, вони формують свій вибір кандидата на голосування. Під час виборів 2018 року в Пакистані правляча політична партія PMLN не мала добрих стосунків з військовим істеблішментом і тому не змогла здобути вирішальну перемогу [10].

Демократичні держави, обмежені верховенством права, етичними стандартами та діяльністю вільної преси. Тому вони мають покладатися на стратегії політичної комунікації, які є прозорими, достовірними та стратегічно ефективними. Вони можуть бути не лише чинником комунікаційно-інформаційної оборони, але й чинником формування авторитету Збройних сил у суспільстві. Відповідно до демократичних стандартів С.Рахман та З. Шуронг наводять функціональні обов'язки військових речників, які регулярно проводить брифінги для преси, коментуючи політику та особистостей, яких вони вважають шкідливими для національних інтересів, безпосередньо впливаючи на сприйняття громадян. Військові також офіційно присутні на всіх основних платформах соціальних мереж (Facebook, Twitter, YouTube та Instagram), маючи величезну кількість підписників та поширюючи свої погляди на важливі питання національного порядку денного [10].

Політичні PR, які у минулому належали передусім до сфери виборчих кампаній та державної політики, тепер відіграють вирішальну роль у протидії пропагандистським та дезінформаційним стратегіям, що використовуються авторитарними державами. Ця еволюція призвела до впровадження передових політичних технологій та інноваційних управлінсько-організаційних форм до системи військово-політичної комунікації.

Висновки. Військово-політичні комунікації та політичні PR і політичні технології утворюють цілісну систему в тому випадку, якщо існує інституційна рамка, яка забезпечує консенсус та реалізацію інтересів всіх задіяних акторів. Моделі асинхронності та деієрархізації системи військово-політичної комунікації демонструють гнучкість та забезпечують взаємодію з новітніми інформаційними технологіями.

Політичні PR надають військово-політичній комунікації спроможність впливати на аудиторії на основі принципів довіри та взаємоповаги. Військова пропаганда натомість демонструє інструментарій психологічного та інформаційного примусу (тиску), коли індивіди та групи опиняються в ситуації відсутності опціонального вибору та перебувають у ролі пасивного споживача певної версії подій.

Політичні технології як інструмент військово-політичної комунікації формують політичні умови, за яких версія подій військово-політичного керівництва сприймається як релевантна та варта першочергової уваги. Таким чином, грамотне використання політичних PR та політичних технологій надає вирішальну стратегічну перевагу тій стороні, яка має більш професійну команду з політичної комунікації, яка вдала комбінує засоби комунікаційного впливу з розрахунком наявних політичних ресурсів та специфіки аудиторії.

Подальшим напрямком наукових розробок слід вважати демаркацію між політико-

організаційними та політико-комунікаційними діями в рамках системи військово-політичної комунікації.

Бібліографічний список / References:

1. Beauvais, E. (2020). Deliberation and non-deliberative communication. *Journal of Deliberative Democracy*, 16(1), 4–13.
2. Brooks, G., Drenten, J. & Piskorski, M. J. (2021). Influencer celebrification: How social media influencers acquire celebrity capital. *Journal of Advertising*, 50(5), 528–547.
3. Ciuk, D. J. & Tavarez, L. (2024). The Effects of Foreign Elite Cues from a Dominant Neighboring Country: The Case of the United States and Mexico. *Political Communication*, 42(3), 527–547.
4. Dekoninck, H. & Schmuck, D. (2022). The mobilizing power of influencers for pro-environmental behavior intentions and political participation. *Environmental Communication*, 16(4), 458–472.
5. Gombar, M. Enhancing Public Support Through Modern Communication Strategies: A Study on Croatian Military Relations and Recruitment Dynamics <https://www.ej-media.org/index.php/media/article/view/40>
6. Harff, D. & Schmuck D. (2024). Prevalence, Presentation, and Popularity of Political Topics in Social Media Influencers' Content Across Two Countries. *Political Communication*, 42(3), 351–381.
7. Heseltine, M., von Hohenberg, B. C., Menchen-Trevino, E., Gackowski T. & Wojcieszak M. (2024). Effects of Over-Time Exposure to Partisan Media and Coverage of Polarization on Perceived Polarization. *Political Communication*, 42(3), 432–453.
8. McNair, B. A (2007). Review of: «Public Relations Democracy: Public Relations, Politics and the Mass Media in Britain, by Aeron Davis»: Manchester, England: Manchester University Press, 2002. 222 pp. *Political Communication*, 24(2), 226–227.
9. Rahman, S. U., Shurong, Z. (2024). Military Organization's Use of Social Media and Its Relationship with Politics: Evidence from Pakistan. *SAGE Open*, 14(3).
10. Smit, W. A. (2006). Military Technologies and Politics. In Robert E. Goodin & Charles Tilly, The Oxford handbook of contextual political analysis. Oxford : New York: Oxford University Press.
URL: <https://philpapers.org/rec/SMIMTA-5>
11. The Military, the Media and Public Perceptions in Egypt Communication and Civil-Military Relations.
URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Egypt_Civil_Paper3_ENG.pdf

Kovalyov A. Political pr in the context of the development of military-political communication

The institutional and organizational foundations of military-political communication, which is becoming a vital sphere of protection of democratic societies, are studied. On this basis, military-political communication is considered as a systemic formation that arises for the purpose of communication support of military operations, as well as maintaining the stability of "one's own" society and the disintegration of the "enemy". The functionality of the top military-political management, which gives preference to systemic actions for generating information dissemination and consolidating the effects of information companies, is explained. The importance of the ability of military-political communication to influence the audience based on the principles of trust and mutual respect is revealed. The specifics of the organizational and managerial integration of political PR are shown, based on political coordination and coordination of information strategies for the dissemination of Ukrainian military content. It is revealed that political technologies relate to the managerial and organizational tools and methods used to implement these strategies, starting from data analysis, media monitoring, narrative analysis and ending with coordinated digital campaigns. It is proven that one of the central functions of political PR in military communication is the management of digital communication coalitions. The importance of the information policy of authoritarian actors who intensively deploy bot farms, digital troll communities and networks of communicative influence is analyzed. The specifics of providing a narrative basis, technological infrastructure and ethical guidelines necessary to resist the pressure of propaganda and disinformation are reflected. It is substantiated that the competent use of political PR and political technologies provides a decisive strategic advantage in the development of military-political communications.

Keywords: military-political communication, political PR, political technologies, political audience, information influence, policy institutional coordination, political narrative.

DOI 10.31558/2519-2949.2025.3.15

УДК 355.45:004.056.5(477)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4471-2400>**Пашковський В. Ф., Київський національний університет імені Тараса Шевченка**

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

У статті здійснено комплексне дослідження політико-правових механізмів інформаційної політики держави в умовах гібридної війни. Показано, що інформаційна політика України розвивається в контексті поєднання правових норм, стратегічних документів та інституційних практик, спрямованих на протидію інформаційним загрозам. У роботі: ідентифіковано ключові теоретико-концептуальні засади дослідження інформаційної політики та її зв'язку з категоріями інформаційної безпеки й гібридної війни; проаналізовано нормативно-правову базу України (Конституція, закони, укази Президента, стратегії), а також міжнародні стандарти (DSA, EDAP, Кодекс практик проти дезінформації, документи НАТО StratCom COE та ЄС); визначено інституційно-організаційні механізми, серед яких діяльність РНБО, Міністерства культури та інформаційної політики, Центру протидії дезінформації, а також роль громадянського суспільства та міжнародних партнерів; систематизовано політико-правові інструменти: «жорсткі» (санкції, блокування ресурсів, регулювання медіа) та «м'які» (стратегічні комунікації, інформаційні кампанії, фактчекінг); сформульовано перспективи та рекомендації щодо вдосконалення інформаційної політики: гармонізація законодавства з європейськими стандартами, створення єдиної координаційної структури, розвиток суспільної стійкості та інтеграція в євроатлантичний безпековий простір. З'ясовано, що ефективність інформаційної політики держави у протидії гібридним загрозам можлива лише за умови синергії політико-правових норм, інституційної координації та стратегічних комунікацій. Загалом, політико-правові механізми інформаційної політики в умовах гібридної війни повинні функціонувати як система взаємодії права, інституцій та стратегічних комунікацій, що дозволить державі не лише протистояти загрозам, але й формувати власний позитивний інформаційний простір.

Ключові слова: інформаційна політика, політико-правові механізми, гібридна війна, інформаційна безпека, стратегічні комунікації, дезінформація, нормативно-правове регулювання.

Постановка питання. Сучасні умови гібридної війни, що розгортається навколо України з 2014 року та особливо після повномасштабного вторгнення Російської Федерації у 2022 році, висувають нові вимоги до формування та реалізації інформаційної політики держави. Інформаційна сфера стає не лише простором комунікації, а й ареною стратегічного протистояння, де вирішуються питання національної безпеки, політичної стабільності та міжнародного іміджу держави. Саме тому дослідження політико-правових механізмів інформаційної політики є надзвичайно актуальним для розуміння можливостей протидії інформаційним загрозам і побудови стійкої моделі інформаційної безпеки.

Українські науковці наголошують, що саме інформаційний компонент є найбільш вразливою сферою національної безпеки, адже він тісно пов'язаний із суспільною довірою, демократичними інститутами та міжнародною репутацією держави [1, с. 7–9]. Західні дослідники відзначають, що гібридна війна передбачає комплексне використання військових, політичних, економічних, інформаційних і кібернетичних інструментів з метою досягнення стратегічних переваг без оголошення класичної війни [2, р. 29].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняному науковому просторі проблематику політико-правових механізмів інформаційної політики досліджують такі автори, як Л. Компанцева, яка розглядає доктрину інформаційної безпеки України в теоретико-правовому аспекті [1]; А. Антипова, яка аналізує стратегічні комунікації як складову державної інформаційної безпеки [3]; О. Зернецька, котра підкреслює глобальні виклики інформаційного суспільства та вплив світових

комунікаційних процесів на державну політику [4].

Серед зарубіжних досліджень важливими є роботи Ф. Хофмана, що заклав теоретичні основи розуміння гібридної війни [2]; Б. Хоскінса та Б. О'Лафліна, які аналізують феномен «дифузної війни» у медійному просторі [5], а також аналітичні документи НАТО StratCom COE [6; 7], де систематизовано інструменти російських інформаційних кампаній.

Таким чином, проблематика інформаційної політики в умовах гібридної війни має як глибокі теоретичні напрацювання, так і практичне значення для забезпечення національної безпеки.

Метою статті є ідентифікація та концептуалізація політико-правових механізмів інформаційної політики держави в умовах гібридної війни, визначення їх ефективності та обмежень, а також формування рекомендацій для оптимізації системи правового регулювання в Україні з урахуванням міжнародного досвіду. Приводом для написання стала необхідність комплексного теоретичного аналізу, адже більшість існуючих досліджень фрагментарно зосереджені або на безпековому, або на правовому аспекті. Натомість інтегрований підхід дає змогу чітко окреслити механізми, що поєднують правові норми, інституційні практики та стратегічні комунікації в єдину систему протидії інформаційним загрозам.

Методи дослідження. У дослідженні застосовано комплекс методів. Так, системний підхід – дозволив розглядати інформаційну політику як цілісну систему, що поєднує правові норми, інститути та практики у протидії гібридним загрозам; порівняльно-правовий метод – надав можливість зіставити українське законодавство із європейськими та міжнародними нормативними актами (зокрема, Digital Services Act, NATO StratCom COE policy). Це дало підстави окреслити тенденції адаптації українських механізмів до європейських стандартів; контент-аналіз документів стратегічного характеру (доктрини, стратегії, укази) – дозволив виокремити ключові правові механізми регулювання інформаційної сфери; інституційний аналіз – допоміг визначити функції та ефективність державних і міжнародних органів у сфері інформаційної політики. У сукупності ці методи дали змогу не лише описати політико-правові механізми, а й оцінити їхню дієвість у конкретних умовах гібридної війни.

Виклад основного матеріалу. Поняття «інформаційна політика держави» у науковій літературі визначається по-різному, проте спільним є її розуміння як комплексу заходів і рішень, спрямованих на регулювання інформаційних процесів у суспільстві та забезпечення інформаційної безпеки. Так, О. Зернецька наголошує, що «інформаційна політика має подвійний характер: з одного боку, вона відображає прагнення держави інтегруватися у світовий інформаційний простір, а з іншого – потребу захистити національний інформаційний суверенітет» [4, с. 215]. Л. Компанцева визначає її як «систему правових, організаційних та комунікаційних механізмів, що забезпечують реалізацію стратегічних інтересів держави у сфері інформації» [1, с. 6]. На думку західних дослідників, інформаційна політика сучасних демократій має балансувати між свободою слова та захистом суспільства від дезінформації, особливо в умовах гібридних загроз [8, р. 43–45]. Таким чином, інформаційна політика в нашому дослідженні розглядається як поєднання правових норм, стратегічних програм та інституційних практик, спрямованих на забезпечення інформаційної стійкості держави.

Інформаційна безпека традиційно розглядається як ключовий вимір інформаційної політики. Конституція України та Закон «Про національну безпеку» визначають інформаційну безпеку як одну з основних складових національної безпеки [9]. А. Антипова підкреслює, що у контексті гібридної війни інформаційна безпека набуває рис стратегічних комунікацій, адже йдеться не лише про захист інфраструктури, а й про здатність формувати та транслювати власні наративи [3, с. 45]. Західні дослідники вказують, що у XXI ст. безпека визначається не стільки військовими, скільки інформаційними та когнітивними факторами [10, р. 238–240]. Отже, інформаційна безпека – це не тільки правовий та технічний захист, але й комунікаційна спроможність держави.

Щодо терміну «гібридна війна», то він був концептуалізований у працях американського дослідника Ф. Хофмана, який визначав її як поєднання традиційних та нетрадиційних методів боротьби, де особлива роль відводиться інформаційним та психологічним операціям [2, р. 30]. У випадку України гібридна війна означає використання Росією інформаційних кампаній, кібератак, економічного тиску та військових дій для досягнення політичних цілей. Дослідження StratCom COE [6] показують, що російські інформаційні операції базуються на довготривалому створенні паралельної реальності через медіа та соціальні мережі, спрямовані на підірив довіри до демократичних інститутів.

Українські вчені, наприклад, К. Грищенко, підкреслюють, що ключова загроза гібридної війни полягає у дестабілізації політико-правового порядку держави через маніпулятивні інформаційні технології [11, с. 18-20].

Отже, теоретико-концептуальні засади показують, що інформаційна політика, інформаційна безпека та гібридна війна утворюють єдиний аналітичний трикутник. Без чіткого правового та інституційного закріплення інформаційної політики неможливо протистояти інформаційним аспектам гібридної агресії.

Нормативно-правові засади інформаційної політики держави. Конституція України закріплює основи інформаційної політики через гарантії свободи слова, доступу до інформації та права на захист особистих даних. Стаття 34 визначає право кожного на свободу думки й слова, а також на вільне збирання, зберігання та поширення інформації. Водночас стаття 17 підкреслює, що забезпечення інформаційної безпеки є складовою національної безпеки держави [12]. Це створює подвійний нормативний баланс: між гарантіями демократичних свобод і потребою в захисті держави від інформаційних загроз.

Ключовими спеціальними законами є:

- Закон України «Про інформацію» (1992, ред. 2024 р.) — закладає загальні принципи доступу, збирання та поширення інформації, визначає права й обов'язки суб'єктів інформаційних відносин. В останніх редакціях наголошено на необхідності захисту від дезінформації та маніпуляцій (ст. 47) [13];

- Закон України «Про медіа» (2022 р.) — став важливим кроком у гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами. Він запроваджує механізми регулювання онлайн-платформ, прозорість власності медіа та відповідальність за поширення забороненого контенту (ст. 118–122) [14];

- Закон України «Про національну безпеку» (2018 р.) — визначає інформаційну безпеку як один із пріоритетних напрямів національної безпеки, що охоплює протидію пропаганді, дезінформації та кіберзагрозам (ст. 3, п. 7) [15].

Як слушно зауважує Л. Компанцева, правове регулювання інформаційної політики в Україні має системний характер, однак залишається фрагментарним у частині конкретних механізмів протидії інформаційним операціям [1, с. 8–9]. Західні дослідники теж зазначають, що для сучасних демократій проблемою є не стільки наявність правових норм, скільки їхня дієвість у цифровому середовищі, де традиційні інструменти правового контролю часто втрачають ефективність [8, р. 46].

Окрім базових законів, вагому роль у формуванні політико-правових механізмів інформаційної політики відіграють акти Президента України та стратегічні документи, які задають орієнтири державної діяльності у сфері інформаційної безпеки. Зокрема:

- Указ Президента України № 47/2017 «Про Доктрину інформаційної безпеки України» став фундаментальним документом, що визначив ключові напрями державної політики. У Доктрині наголошується на необхідності протидії інформаційним операціям, захисту національного інформаційного простору та формуванню позитивного міжнародного іміджу України [16]. Доктрина закріпила концептуальне уявлення про інформаційну політику як складову національної безпеки [1, с. 6–7];

- Указ Президента України № 44/2021 «Про Стратегію кібербезпеки України» розширив політико-правові механізми, інтегрувавши їх із цифровим виміром. У Стратегії визначено, що кібератаки, спрямовані на критичну інфраструктуру та медіа, є одним із головних елементів гібридної агресії. Документ акцентує на міжнародному співробітництві та взаємодії з НАТО й ЄС у сфері кіберзахисту [17];

- Указ Президента України № 106/2021 «Про створення Центру протидії дезінформації» започаткував новий інституційний механізм [18]. Центр виконує завдання з виявлення й нейтралізації дезінформаційних кампаній, координує роботу державних органів і співпрацює з міжнародними партнерами. Це свідчить про прагнення до інституціоналізації інформаційної політики.

- Стратегія національної безпеки України (2020 р.) також містить положення щодо інформаційної стійкості та протидії пропаганді [19]. Вона вперше на рівні стратегічного документу виокремила завдання інформаційної політики у сфері протидії гібридній війні.

Українські дослідники наголошують, що ці документи окреслили рамки, але їхня реалізація потребує комплексної міжвідомчої координації та інтеграції з європейськими практиками [3, с. 47-48]. Зарубіжні аналітики [6; 7] зазначають, що подібні стратегії в країнах Балтії та Польщі довели ефективність лише тоді, коли були підкріплені сталими інституційними механізмами, а не лише

політичними деклараціями.

Зазначимо, що сучасна інформаційна політика України формується не лише у внутрішньому політико-правовому полі, але й в умовах інтеграції до європейського та євроатлантичного простору. Це зумовлює потребу гармонізації українських нормативних актів із міжнародними документами. Так:

- Digital Services Act Європейського Союзу (2022) визначає обов'язки онлайн-платформ щодо контролю за поширенням незаконного та шкідливого контенту, прозорості алгоритмів та відповідальності за дезінформацію [20]. Для України його імплементація є ключовою, адже саме соціальні мережі та цифрові платформи стали головним каналом російських інформаційних атак\$

- European Democracy Action Plan (2020) спрямований на зміцнення демократичних інститутів, підтримку незалежних ЗМІ та розвиток медіаграмотності. Він акцентує на ролі правових механізмів у боротьбі з дезінформацією, що відповідає українським викликам [21];

- Кодекс практик проти дезінформації (2022, оновлений) створює рамкові механізми саморегуляції для цифрових платформ, забезпечуючи прозорість політичної реклами та співпрацю з дослідницькими інституціями [22]. Україна може використовувати цей документ як орієнтир у співпраці з глобальними ІТ-компаніями;

- NATO StratCom COE (зокрема аналітичні звіти 2016 та 2024 рр.) розробляє стандарти та рекомендації для країн-членів НАТО у сфері стратегічних комунікацій, протидії пропаганді та маніпуляціям [6; 7]. Українські інституції активно залучаються до цієї співпраці, адаптуючи національні механізми.

Як зазначають зарубіжні автори, правові та політичні інструменти міжнародних організацій дієві лише тоді, коли вони поєднані з розвитком критичного мислення та комунікаційної стійкості суспільства [5, р. 17]. Для України це означає, що інтеграція у правові стандарти ЄС має супроводжуватися розбудовою власної інституційної та нормативної бази.

Інституційна структура інформаційної політики України складається з низки органів, що виконують різні, але взаємопов'язані функції:

- Рада національної безпеки і оборони України (РНБО) координує й контролює діяльність у сфері інформаційної безпеки, ухвалює стратегічні рішення, які потім реалізуються на урядовому рівні;

- Міністерство культури та інформаційної політики України відповідає за формування державної політики у сфері медіа, інформаційної безпеки та міжнародної комунікації.

- Центр протидії дезінформації (створений 2021 р.) виконує роль аналітичного та координаційного органу, зосередженого на виявленні, аналізі та нейтралізації дезінформаційних кампаній;

- Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України (ДССЗІ) здійснює технічний та кіберзахист, який прямо впливає на інформаційну безпеку.

Однак, як підкреслює А. Антипова, проблема цих інституцій полягає у відсутності достатньої координації та дублюванні функцій, що знижує ефективність реагування на інформаційні загрози [3, с. 48].

Важливою особливістю української моделі інформаційної політики є значна роль громадянського суспільства та незалежних медіа. Після 2014 р. в Україні сформувалася розгалужена мережа громадських організацій, що спеціалізуються на фактчекінгу та протидії дезінформації (StopFake, VoxCheck). Незалежні журналістські ініціативи стали невід'ємним елементом інформаційної безпеки, доповнюючи державні інституції. Як зазначає О. Зернецька, саме партнерство держави з громадянським суспільством дозволяє досягати стійкості, адже державні механізми самі по собі є недостатніми [4, с. 218].

Таким чином, в умовах гібридної війни медіа та громадські ініціативи відіграють не лише роль «четвертої влади», але й функцію «інформаційного щита».

Україна активно інтегрується у систему міжнародних інституцій, що працюють у сфері стратегічних комунікацій і протидії дезінформації: NATO StratCom COE (Рига) – платформа для обміну досвідом і напрацювання стандартів у сфері стратегічних комунікацій. East StratCom Task Force (ЄС) – підтримує Україну у виявленні російських дезінформаційних кампаній. Співпраця з державами Балтії та Польщею – забезпечує трансфер успішних практик (зокрема, систем моніторингу інформаційних загроз та правових обмежень для ворожих медіа). Як зазначають А. Хоскінс та Б. О'Локлін, у сучасному світі боротьба з дезінформацією можлива лише на наддержавному рівні, оскільки інформаційні потоки не визнають державних кордонів [5, р. 18].

Загалом можна стверджувати, що інституційний вимір інформаційної політики України формується за змішаною моделлю: державні органи створюють правові рамки та інфраструктуру безпеки, тоді як громадянське суспільство та міжнародні партнери забезпечують гнучкість і динамічність реагування. Проблемою залишається недостатня координація між органами влади та обмежене фінансування. Проте взаємодія держави, медіа та міжнародних структур дозволяє Україні поступово формувати модель інформаційної стійкості, яка відповідає викликам гібридної війни.

Перспективи розвитку інформаційної політики України в умовах гібридної війни пов'язані з удосконаленням нормативної бази. Необхідно:

- забезпечити системність законодавства, усунути фрагментарність у сфері протидії дезінформації (Компанцева, 2017, с. 9);

- запровадити чіткі механізми відповідальності цифрових платформ за поширення шкідливого контенту відповідно до вимог DSA;

- адаптувати законодавство щодо інформаційної безпеки до стандартів ЄС і НАТО.

Для ефективної реалізації політики потрібне посилення інституційних можливостей: удосконалення координації між РНБО, Міністерством культури та інформаційної політики, Центром протидії дезінформації; створення єдиного оперативного координаційного центру, що об'єднає функції моніторингу, аналізу та реагування на інформаційні атаки; розширення кадрового потенціалу в сфері стратегічних комунікацій. Як зазначає Антипова, брак координації залишається однією з головних проблем української інформаційної політики [3, с. 50].

Ключовим завданням є формування інформаційної стійкості суспільства, а саме: підвищення медіаграмотності через інтеграцію освітніх програм; підтримка незалежних медіа та фактчекінгових ініціатив, які є ефективним інструментом боротьби з дезінформацією; посилення співпраці з громадянським суспільством як партнером держави у протидії гібридним загрозам (Зернецька, 2011, с. 218).

Україна повинна активно інтегруватися у європейський та євроатлантичний безпековий простір. Зокрема, це: співпраця з NATO StratCom COE для адаптації кращих практик стратегічних комунікацій; участь у програмах East StratCom Task Force ЄС та «EUvsDisinfo»; узгодження національних документів зі стратегічними ініціативами ЄС (EDAP, European Media Freedom Act). Як зазначають А. Хоскінс та Б. О'Локлін, лише інтеграція національної політики в міжнародні рамки дає змогу ефективно протидіяти глобальним інформаційним загрозам [5, р. 19].

Висновки. 1. Інформаційна політика є інтегрованим явищем, яке поєднує правові норми, інституційні практики та стратегічні комунікації. Вона формується у трикутнику понять «інформаційна політика – інформаційна безпека – гібридна війна».

2. Нормативно-правова база України включає Конституційні положення, базові закони («Про інформацію», «Про медіа», «Про національну безпеку»), а також стратегічні документи (Доктрина інформаційної безпеки 2017 р., Стратегія кібербезпеки 2021 р., створення Центру протидії дезінформації). Важливим є і процес адаптації до європейських стандартів (DSA, EDAP, Кодекс практик проти дезінформації).

3. Інституційно-організаційний вимір демонструє, що державні органи (РНБО, МКІП, ДССЗІ), громадянське суспільство та міжнародні партнери формують змішану модель інформаційної політики. Її сильними сторонами є партнерство з медіа та міжнародними структурами, а слабкими — дублювання функцій та недостатня координація.

4. Перспективи розвитку пов'язані з оптимізацією законодавства, посиленням інституційної спроможності, формуванням інформаційної стійкості суспільства та інтеграцією в європейські й євроатлантичні стандарти. Україна має перейти від реактивної моделі протидії до проактивної, заснованої на стійкості та партнерстві.

Загалом, політико-правові механізми інформаційної політики в умовах гібридної війни повинні функціонувати як система взаємодії права, інституцій та стратегічних комунікацій, що дозволить державі не лише протистояти загрозам, але й формувати власний позитивний інформаційний простір.

Бібліографічний список:

1. Компанцева Л. Доктрина інформаційної безпеки України: теоретико-правові засади. *Інформація і право*, Київ: Науково-дослідний інститут інформатики і права. 2017. № 3(22). С. 5–12.
2. Hoffman, F. G. (2007). *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Arlington, VA: Potomac Institute for Policy Studies, 72 p.
3. Антипова А. Стратегічні комунікації як складова інформаційної безпеки держави. *Юридичний часопис*

Національної академії внутрішніх справ. Київ: Національна академія внутрішніх справ. 2023. № 13(1). С. 44–52.

4. Зернецька О. Глобальний розвиток комунікацій: інформаційна політика та міжнародні відносини. Київ: Видавництво «Києво-Могилянська академія». 2011. 368 с.
5. Hoskins, A., & O'Loughlin, B. (2010). *War and media: The emergence of diffused war*. Cambridge: Polity Press, 225 p.
6. NATO Strategic Communications Centre of Excellence (StratCom COE). (2016). *Russian information campaign against Ukrainian state and defence forces: Framing of the Ukraine–Russia conflict in online and social media*. Riga: NATO StratCom COE, 108 p.
7. NATO Strategic Communications Centre of Excellence (StratCom COE). (2024). *War on all fronts: How the Kremlin's media ecosystem broadcasts the war in Ukraine*. Riga: NATO StratCom COE, 146 p.
8. McQuail, D. (2010). *McQuail's Mass Communication Theory* (6th ed.). London: Sage Publications, 621 p.
9. Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*, № 31. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
10. Castells, M. (2009). *Communication power*. Oxford: Oxford University Press, 571 p.
11. Грищенко К. Гібридна війна: виклики та загрози для інформаційної безпеки України. *Науковий вісник Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Політологія». Острог: НаУОА. 2020. № 2(12). С. 15–23.
12. Конституція України (1996, ред. 2024 р.). *Відомості Верховної Ради України*, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
13. Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII (ред. 2024 р.). *Відомості Верховної Ради України*, № 48. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
14. Закон України «Про медіа» від 13 грудня 2022 року № 2849-IX. *Відомості Верховної Ради України*, № 4, 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>
15. Закон України «Про національну безпеку» від 21.06.2018 № 2469-VIII (чинна редакція станом на 21.08.2025). Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
16. Указ Президента України № 47/2017 «Про Доктрину інформаційної безпеки України». *Офіційний вісник Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>
17. Указ Президента України № 44/2021 «Про Стратегію кібербезпеки України». *Офіційний вісник Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/442021-36441>
18. Указ Президента України № 106/2021 «Про створення Центру протидії дезінформації». *Офіційний вісник Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1062021-37533>
19. Стратегія національної безпеки України. Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/392/2020>
20. European Commission. (2022). *Digital Services Act: Regulation (EU) 2022/2065*. Brussels: Publications Office of the European Union, 152 p.
21. European Commission. (2020). *European Democracy Action Plan*. Brussels: Publications Office of the European Union, 24 p.
22. European Commission. (2022). *Code of Practice on Disinformation (Strengthened 2022)*. Brussels: Publications Office of the European Union, 32 p.

References:

1. Kompantseva, L. (2017). Doctrine of information security of Ukraine: Theoretical and legal foundations. *Information and Law*, No. 3(22), 5–12. Kyiv: Research Institute of Informatics and Law.
2. Hoffman, F. G. (2007). *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Arlington, VA: Potomac Institute for Policy Studies, 72 p.
3. Antypova, A. (2023). Strategic communications as a component of state information security. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*, No. 13(1), 44–52. Kyiv: National Academy of Internal Affairs.
4. Zernetska, O. (2011). *Global Development of Communications: Information Policy and International Relations*. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy Publishing, 368 p.
5. Hoskins, A., & O'Loughlin, B. (2010). *War and Media: The Emergence of Diffused War*. Cambridge: Polity Press, 225 p.
6. NATO Strategic Communications Centre of Excellence (StratCom COE). (2016). *Russian information campaign against Ukrainian state and defence forces: Framing of the Ukraine–Russia conflict in online and social media*. Riga: NATO StratCom COE, 108 p.
7. NATO Strategic Communications Centre of Excellence (StratCom COE). (2024). *War on all fronts: How the Kremlin's media ecosystem broadcasts the war in Ukraine*. Riga: NATO StratCom COE, 146 p.
8. McQuail, D. (2010). *McQuail's Mass Communication Theory* (6th ed.). London: Sage Publications, 621 p.
9. Verkhovna Rada of Ukraine. (2018). Law of Ukraine “On National Security of Ukraine” of June 21, 2018 No. 2469-VIII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, No. 31.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

10. Castells, M. (2009). *Communication Power*. Oxford: Oxford University Press, 571 p.
11. Hryshchenko, K. (2020). Hybrid war: Challenges and threats to the information security of Ukraine. *Scientific Bulletin of the National University "Ostroh Academy". Series "Political Science"*, No. 2(12), 15–23. Ostroh: NaUOA.
12. Constitution of Ukraine. (1996, as amended 2024). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, No. 30, Art. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
13. Verkhovna Rada of Ukraine. (1992/2024). Law of Ukraine "On Information" of October 2, 1992 No. 2657-XII (as amended 2024). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, No. 48. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
14. Verkhovna Rada of Ukraine. (2022/2023). Law of Ukraine "On Media" of December 13, 2022 No. 2849-IX. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, No. 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>
15. Verkhovna Rada of Ukraine. (2018/2025). Law of Ukraine "On National Security of Ukraine" of June 21, 2018 No. 2469-VIII (current edition as of 21.08.2025). *Official Portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
16. President of Ukraine. (2017). Decree No. 47/2017 "On the Doctrine of Information Security of Ukraine". *Official Bulletin of the President of Ukraine*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>
17. President of Ukraine. (2021). Decree No. 44/2021 "On the Cybersecurity Strategy of Ukraine". *Official Bulletin of the President of Ukraine*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/442021-36441>
18. President of Ukraine. (2021). Decree No. 106/2021 "On the establishment of the Centre for Countering Disinformation". *Official Bulletin of the President of Ukraine*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1062021-37533>
19. President of Ukraine. (2020). *National Security Strategy of Ukraine*. Decree No. 392/2020 of September 14, 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/392/2020>
20. European Commission. (2022). *Digital Services Act: Regulation (EU) 2022/2065*. Brussels: Publications Office of the European Union, 152 p.
21. European Commission. (2020). *European Democracy Action Plan*. Brussels: Publications Office of the European Union, 24 p.
22. European Commission. (2022). *Code of Practice on Disinformation (Strengthened 2022)*. Brussels: Publications Office of the European Union, 32 p.

Pashkovskiy V. Identification of political and legal mechanisms of state information security under hybrid warfare

The article provides a comprehensive study of the political and legal mechanisms of the state's information policy under the conditions of hybrid warfare. It is demonstrated that Ukraine's information policy develops through the combination of legal norms, strategic documents, and institutional practices aimed at countering information threats. The study: identified the key theoretical and conceptual foundations of information policy and its correlation with the categories of information security and hybrid warfare; analyzed Ukraine's legal and regulatory framework (Constitution, laws, presidential decrees, strategies) as well as international standards (DSA, EDAP, Code of Practice on Disinformation, NATO StratCom COE and EU documents); defined institutional and organizational mechanisms, including the activities of the NSDC, the Ministry of Culture and Information Policy, the Centre for Countering Disinformation, as well as the role of civil society and international partners; systematized political and legal instruments: "hard" (sanctions, blocking of resources, media regulation) and "soft" (strategic communications, information campaigns, fact-checking initiatives); formulated perspectives and recommendations for improving information policy: harmonization of legislation with European standards, creation of a unified coordination structure, development of societal resilience, and integration into the Euro-Atlantic security space. It is concluded that the effectiveness of the state's information policy in countering hybrid threats is possible only through the synergy of political and legal norms, institutional coordination, and strategic communications. In general, political and legal mechanisms of information policy in the context of hybrid warfare should function as a system of interaction between law, institutions, and strategic communications, which will allow the state not only to resist threats, but also to form its own positive information space.

Keywords: information policy, political and legal mechanisms, hybrid warfare, information security, strategic communications, disinformation, legal regulation.

DOI 10.31558/2519-2949.2025.3.16

УДК 37.014.5:316.334.56:502.131.1

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1490-0643>**Глубоченко К. О., Херсонський навчально-науковий інститут Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова**ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-8836-0635>**Щередіна Т. О., Донецький національний університет імені Василя Стуса**

СОЦІАЛЬНИЙ РЕКОНСТРУКЦІОНІЗМ В ПАРАДИГМІ ОСВІТИ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Стаття присвячена аналізу актуальності ідей критичної педагогіки та соціального реконструкціонізму, враховуючи парадигму Освіти для сталого розвитку ООН та ЮНЕСКО. Автори послідовно аналізують ідеї класичної критичної педагогіки та соціального реконструкціонізму щодо функціонування освітніх установ як агентів змін. У дослідженні розкрито спільне ідеологічне підґрунтя класичної та сучасної педагогіки змін. Соціальний реконструкціонізм – це філософія освіти, орієнтована на студента, де школи та їхні учні розглядаються як рушійна сила важливих соціальних та економічних змін. Парадигма освіти для сталого розвитку додає до цього переліку ще й актуальний екологічний контекст. Така ідеологічна основа зближує соціальний реконструкціонізм та концепцію Освіти для сталого розвитку. У філософії соціального реконструкціонізму школи мають допомагати учням розвивати необхідні навички вирішення проблем, щоб впоратися з гендерною та расовою нерівністю, бідністю, безпритульністю та соціальною несправедливістю. Як наслідок, реконструкціоністська філософія освіти передбачає персоналізований навчальний план, який допомагає учням визначити власне навчання під свої вихідні дані. Підхід до навчання у соціальному реструкціонізмі орієнтований на учня, тому роль вчителя зводиться до медіації навчального процесу. Тож замість пасивності школи мають стати агентами прогресивних соціальних змін. Таким чином, соціальний реконструкціонізм виступає орієнтованою на майбутнє філософією освіти, яка здатна ініціювати необхідні зміни в освітній практиці. Використовуючи методи порівняльного аналізу, системного підходу та аналогії, автори приходять до висновків про наступність парадигми Освіти для сталого розвитку щодо соціального реконструкціонізму як філософії освіти. На думку авторів, ключовий перетин ідей філософії соціального реконструкціонізму та Освіти для сталого розвитку можна впровадити в освітніх закладах, надаючи учням більше свободи у визначенні вектору власного навчання, враховуючи цілі сталого розвитку. Дискусії, спільні навчальні проекти, ситуаційний аналіз та рефлексивні есе, а також інші методи навчання мають бути зосереджені на взаємозв'язку соціальної, економічної та екологічної сфер, а також на глобальному взаємозв'язку всіх країн та економік світу. Обговорення гендерної, соціальної та економічної нерівності, надмірного споживання, бідності, надмірного використання природних ресурсів дозволять учням аналізувати ці проблеми та знаходити рішення в майбутньому.

Ключові слова: соціальний реконструкціонізм, освіта для сталого розвитку, критична педагогіка, філософія освіти, активне навчання, агенти змін.

Постановка питання. Освіта для сталого розвитку (Education for sustainable development (ESD)) - це запропонований ЮНЕСКО освітній підхід, який надає учням знання, навички, цінності та установки, необхідні для прийняття обґрунтованих рішень та відповідальних дій щодо екологічної цілісності, економічної життєздатності та справедливого суспільства для сучасних і майбутніх поколінь. Головна ідея концепції - підготувати учнів та студентів до вирішення сучасних та майбутніх глобальних викликів, таких як зміна клімату, бідність та нерівність [15]. Водночас, подібні ідеї вже знаходили своє відображення у філософії освіти. Наприклад, соціальний реконструкціонізм, що є розвитком концепції критичної педагогіки, як філософія освіти, розглядала школи та інші освітні заклади як агентів змін у суспільстві. Ця філософія припускає, що школи можуть змінити світ на

краще. Хоча такий підхід до освіти часто вважається радикальним або навіть революційним, враховуючи основні ідеї критичної педагогіки, наразі він знову стає актуальним з огляду на тенденції Освіти для сталого Розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідеї соціального реконструкціонізму в освіті як логічне продовження концепції критичної педагогіки здебільшого є предметом аналізу у працях зарубіжних дослідників. Починаючи з головного ідеолога критичної педагогіки Пауло Фрейре (Freire) [9] та його послідовників Counts [7] та Brameld [5], дослідники намагалися розвинути ідеї примату освіти у соціальному житті громади. McLaren [12] та Shor [14] переглядають ідеї класичної критичної педагогіки у світлі нових постулатів соціального реконструкціонізму. Breithorpe та Swiniarski [6] порівнюють конструктивізм та реконструкціонізм в освіті у світлі концепції освіти для сталого розвитку. Тому ідея переосмислення класичної філософії освіти у світлі новітніх тенденцій є актуальною.

Вітчизняні дослідники теж звертаються до осмислення освітніх ідей ЮНЕСКО. Зокрема, Ільченко та Гуз [2] аналізують витоки даної концепції. Джурило [1] відслідковує методи впровадження Освіти для сталого розвитку в навчальних програмах. Коренева [3] та Підліснюк [4] також аналізують складові та особливості концепції щодо її втілення в Україні. Водночас, загального бачення наступності та послідовного розвитку педагогічних ідей, верхівкою яких є Освіта для сталого розвитку, у вітчизняній науці досі не представлено.

Метою статті є аналіз ролі освітніх установ у працях ідеологів соціального реконструкціонізму з огляду на сучасну концепції ООН та ЮНЕСКО – Освіта для сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Соціальний реконструкціонізм – це філософія освіти, орієнтована на студента, де школи та їхні учні розглядаються як рушійна сила важливих соціальних та економічних змін. За словами Zuga (1992), «навчальна програма за соціальним реконструкціонізмом намагається залучити студентів до шкільного та громадського життя, щоб допомогти їм стати дорослими, які зможуть реконструювати та вдосконалювати суспільство» [16, с. 56]. Згідно з цією освітньою філософією, роль шкіл у суспільстві полягає в тому, щоб готувати своїх учнів до вирішення глобальних соціальних та економічних проблем. Фрейре та інші реконструкціоністи доводили, що процес засвоєння знань є невідривним від політичного, ідеологічного, економічного та культурного контекстів [9]. Парадигма освіти для сталого розвитку додає до цього переліку ще й актуальний екологічний контекст. Таким чином, ця філософія дуже близька до концепції Освіти для сталого розвитку. Реконструкціоністи вважали, що школи повинні допомагати учням розвивати необхідні навички вирішення проблем, щоб впоратися з гендерною та расовою нерівністю, бідністю, безпритульністю та соціальною несправедливістю. Breithorpe та Swiniarski (1999) зазначають, що реконструкціоністська навчальна програма має на меті «навчити дітей працювати разом, щоб врятувати наш світ та покращити його» [6, с. 1]. Отже, розвиток навичок комунікації та співпраці також є метою освітніх установ, згідно з цією теорією.

Водночас, хоча «Педагогіка пригноблених» Паоло Фрейре та інші ідеї критичної педагогіки або філософії соціального реконструкціонізму можуть виглядати надто радикальними та соціалістичними, багато з цих пунктів є співзвучними з парадигмою Освіти для сталого розвитку. Зокрема, можна погодитися з поглядом Фрейре на традиційну педагогіку як «банківську модель освіти» [9, с. 47]. Фрейре стверджував, що з давніх часів було відомо, що «розум - це не посудина, яку потрібно наповнити, а вогонь, який потрібно розпалити». Однак традиційна педагогіка продовжує наповнювати посудину, зовсім забуваючи про вогонь. Тому ідея Фрейре про «усвідомлення» або спільне створення знань учнями та вчителем є знову актуальною теоретичною основою для того, як підвищити мотивацію та цінність прагнення до знань у свідомості учнів. Однак є деякі пункти його теорії, з якими важко погодитися в парадигмі Освіти для сталого розвитку. По-перше, Фрейре явно недооцінив роль вчителя та методів навчання в контексті початкової школи. Це обмеження стає зрозумілим з огляду на те, що Фрейре - теоретик освіти дорослих, де учні дійсно здатні «співстворювати» знання в освітньому процесі. Однак складно уявити, що маленькі діти, які лише навчаються читати та рахувати, усвідомлюватимуть свою «недосконалість, яка робить їх здатними до навчання» [9, с. 72]. Фрейре дійшов цього висновку, навчаючи дорослих бразильських селян. Однак сумнівно, чи можна це застосувати до дітей початкової школи в сучасній концепції Освіти для сталого розвитку.

По-друге, дискусійним виглядає положення про те, що «викладання за своєю суттю є політичним актом, незалежно від того, визнає це вчитель чи ні» [9, с. 19]. Це може бути справедливим

твердженням, коли учні вивчають історію, економіку чи соціологію, але сумнівно у контексті викладання STEM-предметів. McLaren (2010) зазначав, що критична педагогіка «полягає у створенні трансформаційних знань» [12, с. 10]. Здається, що такі тези більше актуальні до педагогіки гуманітарного спрямування.

Як наслідок, реконструкціоністська філософія освіти передбачає персоналізований навчальний план, який допомагає учням визначити власне навчання під свої вихідні дані. Підхід до навчання у даній концепції орієнтований на учня, тому вчитель радше є посередником навчального процесу, ніж його джерелом. Водночас, впровадження реконструкціоністської навчальної філософії в освіту є досить складним процесом. Однак, Brameld (1977), як один із засновників цієї філософії, зазначав, що «бути радикальним - означає бути спрямованим у майбутнє та роз'яснювальним» [5, с. 62].

Shor (1993) також підкреслює, що «соціальна педагогіка Фрейре визначає освіту як місце, де конструюються індивід та суспільство, соціальну дію, яка може або надати студентам сили, або приручити їх [14, с. 24]. Фрейре припустив, що вчителі повинні обговорювати з учнями проблеми, що виникають з їхнього життя, соціальні питання та навчальні предмети. Отже, критична педагогіка є ефективнішою, ніж «банківська педагогіка» та більш придатною до реалізації цілей Освіти для сталого розвитку. Counts (1978) також зазначає, що освітяни повинні бути політично та соціально активними. В іншому випадку школи «замість того, щоб спрямовувати хід змін, стають тими самими рушійними силами, що трансформують решту соціального порядку» [7, с. 1]. Тож замість того, щоб бути пасивними, школи повинні стати агентами прогресивних соціальних змін. Таким чином, критична педагогіка, безумовно, є орієнтованою на майбутнє філософією освіти, яка здатна ініціювати необхідні зміни в освітній практиці.

На нашу думку, ключовий перетин ідей філософії соціального реконструкціонізму та Освіти для сталого розвитку можна впровадити в освітніх закладах, надаючи учням більше свободи у визначенні вектору власного навчання, враховуючи цілі сталого розвитку. Дискусії, спільні навчальні проекти, ситуаційний аналіз та рефлексивні есе, а також інші методи навчання повинні бути зосереджені на взаємозв'язку соціальної, економічної та екологічної сфер, а також на глобальному взаємозв'язку всіх країн та економік світу. Обговорення гендерної, соціальної та економічної нерівності, надмірного споживання, бідності, надмірного використання природних ресурсів дозволять учням аналізувати ці проблеми та знаходити рішення в майбутньому.

Заснована на соціальному реконструкціонізмі навчальна програма, сфокусована на розвитку критичного мислення та навичок вирішення проблем, комунікації та співпраці між учнями, їхніми вчителями, батьками та громадою загалом. Такий підхід може зробити учнів більш обізнаними з економічними, соціальними та екологічними проблемами, дозволяючи їм створити стратегію для їх спільного вирішення в майбутньому. Наприклад, Mansilla та Jackson (2013) зазначають, що «щоб бути готовими до світу зростаючої культурної взаємодії та різноманітності, учням також потрібно буде зрозуміти, що відбувається, коли культури зустрічаються та впливають одна на одну» [11, с. 4]. Автори мають на увазі, що учні повинні розуміти, як відмінності в можливостях для окремих осіб та груп впливають на їхній світогляд та погляди.

Коренева також зазначає, що специфіка змісту Освіти для сталого розвитку зумовлює її методичні особливості, що полягають в особливому способі організації теоретичної та практичної діяльності учасників навчання [3, с. 117]. Тобто використання активних методів навчання та педагогіки партнерства є критично необхідним для реалізації концепції в освіті. Коренева вважає, що однією з провідних форм педагогічної взаємодії, що найефективніше дає змогу реалізувати студентоорієнтований підхід Освіти для сталого розвитку та досягнути високого рівня мотивації студентів є використання викладачем діалогічного підходу [3, с. 117]. Про важливість такого підходу наголошували і теоретики соціального реконструкціонізму в освіті.

Таким чином, згідно з реконструкціоністським підходом, міжкультурні дослідження та комунікація також мають бути впроваджені в освітніх закладах, щоб надати студентам інструменти пошуку рішень цих проблем. Як наслідок, історичні прецеденти та сучасні проблеми актуалізують важливість соціально-реконструкціоністської філософії освіти. Згідно з Lynch (2016), соціальний реконструкціонізм вважає, що школи є інструментами для вирішення соціальних проблем [10]. Згідно з цією моделлю, школи повинні не лише навчати своїх учнів, а й навчати їх вирішувати соціальні проблеми. Історія філософії освіти показує, що позитивні соціальні зміни часто відбувалися в освітніх закладах, таких як університети, а потім поширювалися по всьому світу (Сорбоннський університет тощо). Саме тому історичні прецеденти показують, що школи здатні бути рушійною силою

соціальних змін. Сучасні проблеми роблять цю філософію особливо актуальною.

Актуалізують проблематику Освіти для сталого розвитку і проблеми глобального в освіті. Розглядаючи концепцію глобальної компетентності, Освіта для сталого розвитку передбачає «здатність розпізнавати перспективи та здатність ефективно доносити ідеї до різноманітної аудиторії» [11, с. 4]. Реконструкціоністська навчальна програма базується на навичках комунікації та співпраці для пошуку спільних рішень. Цифровізація та використання технологій в освіті також актуалізують її впровадження. Наприклад, Zuga (1992) зазначає, що «які б освітні заходи з технологій не проводилися в рамках навчального плану, орієнтованого на соціальну реконструкцію, ця діяльність має соціальну мету» [16, с. 56]. Студенти обирають актуальні проблеми, якими вони хочуть займатися, беручи на себе відповідальність за створення нового суспільства, заснованого на соціальній справедливості, економічній рівності та екологічній гармонії, що водночас виступає метою Освіти для сталого розвитку. Erkilic (2008) також розглядає соціальний реконструкціонізм як передумову філософії для концепції Освіти для сталого розвитку, «через те, що педагогіко-реконструкціоністи зосереджуються на навчальній програмі, яка підкреслює соціальні реформи як мету освіти» [8, с. 8]. Schriewer (2003) підкреслює, що у сучасному світі існує теоретична залежність наших спостережень від явищ та процесів глобалізації, а також від отриманих у результаті знань про ці явища та процеси [13]. Тобто філософія освіти враховує глобальні фактори соціально-економічного розвитку, та є їх втіленням водночас.

Таким чином, цілі сталого розвитку також можуть бути цілями соціального реконструкціонізму. Отже, як філософія освіти, соціальний реконструкціонізм можна розглядати як корисний підхід до навчання студентів справлятися з актуальними соціальними, економічними та екологічними проблемами.

Висновки. Підсумовуючи, як філософія освіти, соціально-реконструкціоністський підхід можна вважати теоретичною передумовою концепції Освіти для сталого розвитку в аспекті розвитку вмінь та навичок учнів жити та навчатися глобально. Включаючи глобальні соціальні, економічні та екологічні проблеми до навчального плану, реконструкціоністські школи здатні підвищувати глобальну компетентність своїх учнів та розвивати їхні здібності до сталого життя. Критична педагогіка, як знов актуальна соціальна філософія освіти, дозволяє розглянути освітній процес з точки зору агентності освітніх установ. Тому критична педагогіка, втілена в ідеях соціального реконструкціонізму, є унікальною теорією, оскільки вона розглядає колективну свідомість як джерело соціальних змін. Соціальний реконструкціонізм є філософією освіти, орієнтованою на учня, яка розглядає школи як агентів соціальних змін. Вона пропагує гнучкі навчальні плани, орієнтовані на учня, та методи навчання, що підтримують критичне мислення та навички вирішення проблем. Саме такий підхід і дозволяє стверджувати про її спорідненість з концепцією Освіти для сталого розвитку.

Бібліографічний список:

1. Джурило А.П. Освіта для сталого розвитку в навчальних програмах європейських шкіл. *Дидактика*. 2024. С. 191-193.
2. Ільченко В., Гуз К. Еволюція ідей освіти для сталого розвитку. *Витоки педагогічної майстерності*. 2022. № 29. С. 117-122.
3. Коренева І.М. Феномен «Освіта для сталого розвитку»: сутність та сучасні особливості концепту. *Український педагогічний журнал*. 2018. №2. С. 113-123.
4. Підліснюк В. та ін. Сталий розвиток в Україні: роль освіти. Путівник. К., 2005. 88с.
5. Brameld T. Reconstructionism as radical philosophy of education: A reappraisal. *The Educational Forum*, 1977. №42(1), 62-67.
6. Breithorde M.L., Swiniarski L. Constructivism and Reconstructivism: Educating teachers for world citizenship. *Australian Journal of Teacher Education*. 1999. № 24(1). С. 1-17.
7. Counts, G.S. Dare the school build a new social order? Southern Illinois University Press. 1978. 56 с.
8. Erkilic T.A. Importance of educational philosophy in teacher training for educational sustainable development. *Middle-East Journal of Scientific Research*. 2008. № 3(1). с. 1-8.
9. Freire P. *Pedagogy of the Oppressed* (30th anniversary ed.). Bloomsbury. 2000. 182 с.
10. Lynch M. *Philosophies of education: 3 types of student-centered philosophies*. 2016. URL: <http://www.theeducadvocate.org/philosophies-education-3-types-student-centered-philosophies/>
11. Mansilla V.B., Jackson A. Educating for global competence: Learning redefined for an interconnected world. In H. Jacobs (Ed.), *Mastering Global Literacy* (5-27). Solution Tree. 2013. URL: <http://pz.harvard.edu/sites/default/files/Educating%20for%20Global%20Competence%20Short%20HHJ.pdf>
12. McLaren P. *Revolutionary Critical Pedagogy*. InterActions: UCLA Journal of Education and Information Studies. 2010. № 6(2). С 1-11.

13. Schriewer J. Globalisation in education: Process and discourse. *Policy Futures in Education*. 2003. № 1(2). C. 271-283.
14. Shor I. Education is politics: Paulo Freire's critical pedagogy. In Paulo Freire: A critical encounter. 1993. (pp.24-36). Routledge.
15. UNESCO. Education for sustainable development. 2024. URL: <https://www.unesco.org/en/sustainable-development/education>
16. Zuga K.F. Social Reconstruction curriculum and technology education. *Journal of Technology Education*. 1992. №3(2). C 48-58.

References:

1. Dzhurylo, A.P. (2024). Osvita dlia staloho rozvytku v navchalnykh prohramakh iievropeyskykh shkil. *Dydaktyka*, 191-193.
2. Ilchenko, V., Huz, K. (2022). Evolutsiia idei osvity dlia staloho rozvytku. *Vytoky pedahohichnoii maisternosti*, 29, 117-122.
3. Koreneva I.M. (2018). Fenomen «Osvita dlia staloho rozvytku»: sutnist ta suchasni osoblyvosti kontseptu. *Ukraiinskyi pedahohichnyi zhurnal*, 2, 113-123.
4. Pidlisnuk V. ta in (2005). Stalyi rozvytok v Ukraini: rol osvity. Putivnyk. K., 88.
5. Brameld, T. (1977). Reconstructionism as radical philosophy of education: A reappraisal. *The Educational Forum*, 42(1), 62-67.
6. Breithorde, M.L., & Swiniarski, L. (1999). Constructivism and Reconstructivism: Educating teachers for world citizenship. *Australian Journal of Teacher Education*, 24(1), 1-17.
7. Counts, G.S. (1978). Dare the school build a new social order? Southern Illinois University Press.
8. Erkilic, T.A. (2008). Importance of educational philosophy in teacher training for educational sustainable development. *Middle-East Journal of Scientific Research*, 3(1), 1-8.
9. Freire, P. (2000). *Pedagogy of the Oppressed* (30th anniversary ed.). Bloomsbury.
10. Lynch, M. (2016). Philosophies of education: 3 types of student-centered philosophies. <http://www.theedadvocate.org/philosophies-education-3-types-student-centered-philosophies/>
11. Mansilla, V.B., & Jackson, A. (2013). Educating for global competence: Learning redefined for an interconnected world. In H. Jacobs (Ed.), *Mastering Global Literacy* (5-27). Solution Tree. <http://pz.harvard.edu/sites/default/files/Educating%20for%20Global%20Competence%20Short%20HHJ.pdf>
12. McLaren, P. (2010). Revolutionary critical pedagogy. *InterActions: UCLA Journal of Education and Information Studies*, 6(2), 1-11.
13. Schriewer, J. (2003). Globalisation in education: Process and discourse. *Policy Futures in Education*, 1(2), 271-283.
14. Shor, I. (1993). Education is politics: Paulo Freire's critical pedagogy. In Paulo Freire: A critical encounter (pp.24-36). Routledge.
15. UNESCO (2024). Education for sustainable development. <https://www.unesco.org/en/sustainable-development/education>
16. Zuga, K.F. (1992). Social Reconstruction curriculum and technology education. *Journal of Technology Education*, 3(2), 48-58.

Glubochenko K., Shcheredina T. Social reconstructionism in the Education for sustainable development paradigm

The article aimed to analyze the relevance of the ideas of critical pedagogy and social reconstructionism, taking into account the UN and UNESCO Education for Sustainable Development paradigm. The authors consistently analyzed the ideas of classical critical pedagogy and social reconstructionism regarding the functioning of educational institutions as agents of change. The study reveals a common ideological basis of classical and modern pedagogy of change. Social reconstructionism is a student-centered philosophy of education, where schools and their students are considered as a driving force of important social and economic changes. The paradigm of Education for sustainable development also adds a relevant ecological context to this list. Such an ideological basis brings together social reconstructionism and the concept of Education for sustainable development. In the philosophy of social reconstructionism, schools should help students develop the necessary problem-solving skills to cope with gender and racial inequality, poverty, homelessness, and social injustice. As a result, the reconstructionist philosophy of education provides a personalized curriculum that helps students define their own learning based on their initial background. The approach to learning in social reconstructionism is student-centered, so the role of the teacher is reduced to mediation of the educational process. Therefore, instead of being passive, schools should become agents of progressive social change. Thus, social reconstructionism acts as a future-oriented philosophy of education

that is able to initiate the necessary changes in educational practice. Using methods of comparative analysis, a systems approach and analogy, the authors come to conclusions about the continuity of the Education for Sustainable Development paradigm in relation to social reconstructionism as a philosophy of education. According to the authors, the key intersection of ideas of the philosophy of social reconstructionism and Education for sustainable development can be implemented in educational institutions, giving students more freedom in determining the vector of their own learning, taking into account the goals of sustainable development. Discussions, collaborative learning projects, case studies and reflective essays, and other teaching methods should focus on the interconnectedness of the social, economic, and environmental spheres, as well as the global interconnectedness of all countries and economies in the world. Discussions of gender, social, and economic inequality, overconsumption, poverty, and overuse of natural resources will allow students to analyze these problems and find solutions in the future.

Keywords: *social reconstructionism, education for sustainable development, critical pedagogy, education philosophy, active learning, agents of change.*

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

DOI 10.31558/2519-2949.2025.3.17

УДК 327(438:477):321.01:355.01

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5825-3631>

**Калашлінська М. В., Донецький національний університет ім. Василя Стуса,
Адміністрація міста Люблін (Польща)**

МІСЬКА ПАРАДИПЛОМАТІЯ У КРИЗОВИХ УМОВАХ ПІСЛЯ 2022 РОКУ: ДОСВІД ЛЮБЛІНА

Стаття присвячена аналізу ролі парадипломатії у кризових умовах на прикладі діяльності міста Люблін у підтримці України після початку повномасштабної війни 2022 року. В центрі дослідження знаходиться феномен де-факто набуття міжнародної суб'єктності територіальними одиницями, що не мають формального статусу суб'єкта міжнародного права, у контексті трансформації міжнародно-політичного порядку, гуманітарної кризи, викликані загостренням військових дій та гібридних конфліктів. Метою дослідження є визначення політичних і організаційних умов, за яких міста та регіони здатні діяти як активні учасники міжнародних відносин, доповнюючи традиційні дипломатичні канали держав. Приклад міста Люблін, який у кризових умовах, викликаних повномасштабною війною в Україні 2022 року, зумів мобілізувати розгалужену мережу міжнародних партнерств, показує, як локальні актори можуть швидко адаптуватися до нових викликів та виконувати роль провідників зовнішньополітичних ініціатив. У роботі проаналізовано, як наявність стратегічних документів і програм міжнародної співпраці, активна участь у транскордонних мережах, накопичений досвід у реалізації спільних проєктів та позитивний міжнародний імідж створили передумови для оперативного розгортання масштабних гуманітарних, культурних та інфраструктурних ініціатив на підтримку України. Окрему увагу приділено чинникам, що вплинули на успішність цих дій: політична воля місцевого керівництва, стійкі міжрегіональні зв'язки, інституційна гнучкість, високий рівень довіри та координації між органами влади й неурядовими організаціями, які з перших годин війни діяли узгоджено та ефективно, а також здатність інтегрувати локальні рішення у ширший міжнародно-політичний контекст. Показано, що навіть у відсутності формальних міжнародно-правових повноважень територіальні одиниці можуть формувати порядок денний на міждержавному рівні, впливати на розподіл ресурсів і ставати каналами політичної комунікації між державами та міжнародними організаціями. Особливу увагу приділено взаємодії формальних механізмів міжмуніципального співробітництва та неформальних мереж, що базуються на довірі, солідарності та спільній ідентичності, які здатні значно пришвидшити процес прийняття рішень і мобілізації ресурсів. Методологічною основою дослідження є якісний контент-аналіз офіційних документів, порівняльний аналіз міжнародної діяльності міст та кейс-метод, що дозволяє виявити універсальні закономірності, придатні для адаптації іншими територіальними одиницями в аналогічних умовах. У підсумку обґрунтовано, що в умовах сучасних криз парадипломатія може стати ефективним інструментом зміцнення стійкості міжнародного порядку, а успішні практики локальних акторів заслуговують на інтеграцію в ширші політичні стратегії реагування на гібридні виклики.

Ключові слова: парадипломатія, міжнародна суб'єктність територіальних одиниць, Люблін, міжнародні партнерства, реагування на кризи, війна в Україні

Постановка проблеми. Кризи великого масштабу, особливо ті, що радикально змінюють конфігурацію міжнародної безпеки та ролі політичних акторів, виявляють у міжнародній політиці феномени, які за стабільних умов залишаються майже непомітними. Одним із таких феноменів є те,

що територіальні одиниці, які в стабільних умовах залишаються другорядними учасниками міжнародної взаємодії, у кризовий час здатні швидко активувати власні канали міжнародної комунікації та ресурси, щоб впливати на порядок денний [1, с. 5]. Яскравим прикладом масштабної кризи є повномасштабна війна в Україні, що розпочалася у 2022 році. Для багатьох територіальних одиниць вона стала моментом, коли необхідність негайного реагування, зумовлена притоком біженців, гуманітарними викликами та безпековими загрозами, змусила перейти від виконання здебільшого допоміжних функцій у зовнішньополітичних процесах до самостійних активних дій на міжнародній арені. У такому кризовому контексті територіальні одиниці набували характеристик де-факто суб'єктів міжнародних відносин: впливали на розподіл ресурсів, формували нові канали комунікації та партнерства, змінюючи конфігурацію регіональної та глобальної взаємодії. Хоча досвід кожного актора був унікальним, він водночас є частиною ширшої глобальної тенденції. У цій статті ми, на прикладі досвіду міста Люблін, розглянемо механізми та умови цих процесів.

Мета статті полягає у дослідженні проявів парадипломатії у кризовому контексті на прикладі діяльності міста Люблін після початку повномасштабної війни в Україні 2022 року, а також у визначенні того, як цей досвід відображає загальні тенденції формування міжнародної суб'єктності територіальних одиниць.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що територіальні одиниці, навіть без формального статусу суб'єктів міжнародного права, у кризових умовах здатні виконувати важливі функції учасників міжнародних політичних процесів, застосовуючи парадипломатичні інструменти, і тим самим сприяти зростанню своєї міжнародної суб'єктності.

Методи дослідження. В статті використано міждисциплінарний підхід, що дозволив розглядати парадипломатію не лише як інструмент локальної зовнішньополітичної діяльності субнаціональних акторів, а й як елемент трансформації міжнародно-політичного порядку в умовах кризи. Центральним елементом дослідження є кейс-аналіз діяльності міста Люблін після початку повномасштабної війни в Україні 2022 року до першого півріччя 2025 року. Для його реалізації проведено аналіз широкого кола джерел: офіційних документів, стратегій розвитку, звітів про міжнародну та гуманітарну діяльність міста, публічних заяв представників місцевої влади, а також аналіз публікацій у провідних місцевих та міжнародних медіа, що висвітлювали діяльність міста. Такий ракурс запропонував нову концептуальну рамку для розуміння ролі міст як елементів архітектури національної та міжнародної стійкості та безпеки, що дозволило виявити ключові механізми мобілізації ресурсів, координації дій та формування нових каналів міжнародної взаємодії в кризових умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз діяльності Любліна в умовах кризи неможливий без звернення до теоретичних основ парадипломатії, оскільки саме ця концепція пояснює зростаючу роль міст у міжнародних відносинах. Феномен, вперше концептуалізований І. Духачеком [2], отримав широке висвітлення у працях західних дослідників. Класичні роботи Дж. Кінкейда [3] та П. Солдатоса [4] заклали підвалини розуміння міжнародної діяльності субнаціональних одиниць. У сучасних дослідженнях, зокрема Н. Корнаго [5], парадипломатія трактується як елемент глобального врядування, а концепція «дипломатії міст», яку розвивав Б. Барбер [6], підкреслює потенціал міст у створенні міжнародних мереж. Хоча більшість західних робіт зосереджена на мирних періодах, є дослідники, що звертають увагу на окремі аспекти кризового реагування. Так, Й. Сундквіст та Б. Жерден [7] та М. Гзік [8] аналізують дії регіональних органів влади під час зовнішньополітичних криз.

В українському науковому дискурсі парадипломатія часто розглядається крізь призму європейської інтеграції, децентралізації та транскордонного співробітництва. А. Аміров [9] розглядає парадипломатію як «акселератор» євроінтеграції, І. Головка [10] як інструмент міжнародної діяльності субнаціональних регіонів у межах делегованих повноважень, Т. Грачевська [11] як складову регіоналізації та децентралізації, а А. Перфільєва [12] крізь призму функціональної суб'єктності регіонів. В. Химинець та О. Мірус [13] акцентують на транскордонному співробітництві як чиннику розвитку територій.

Попри вагомий науковий доробок в цій сфері, більшість досліджень все ж таки розглядає парадипломатію як інструмент «м'якої сили» у стабільних умовах. І навіть, попри наявність окремих досліджень, практичні аспекти функціонування локальних акторів в умовах гострих криз досі залишаються недостатньо вивченими. Кейс міста Люблін після 24 лютого 2022 року дозволяє дослідити, як саме місцеві актори без формального міжнародного статусу здатні використовувати інструменти парадипломатії задля оперативної реакції на міжнародну кризу.

Виклад основного матеріалу. Глобальне врядування початку XXI століття характеризується зростанням ролі субнаціональних акторів у міжнародних відносинах, яке проявляється зокрема в тому, що міста та регіони дедалі активніше інтегруються у міжнародні мережі, збагачуючи свої можливості у сферах економіки, культури та обміну найкращими практиками. Якщо говорити про міжнародну співпрацю міст у Польщі, то вона ґрунтується на поєднанні європейських і національних правових норм [14; 15, ст. 172; 16, ст.ст. 7.1, 18.2], а також на стратегічних документах, зокрема, Стратегіях розвитку міста [17; 18]. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року стало викликом і каталізатором масштабних трансформацій для Любліна. Уже в перші години війни був створений Люблінський соціальний комітет допомоги Україні, що об'єднав муніципалітет, громадський сектор, понад 2000 волонтерів, бізнес і неформальні ініціативи. Завдяки скоординованій співпраці гравців різних рівнів місто розгорнуло багатофункціональну систему підтримки для біженців з України, яких лише у 2022 році в Любліні було зафіксовано близько 2,04 млн (підррахунок стосувався осіб, які зупинилися в місті щонайменше на одну ночівлю, без урахування транзитних пасажирів) [19].

На початковому етапі кризового реагування діяльність міста була зосереджена на створенні внутрішньої інфраструктури підтримки для біженців з України. Було сформовано багаторівневу систему, що охоплювала інформаційний компонент (багатомовний вебпортал і гаряча лінія), мережу пунктів тимчасового розміщення з можливістю розселення до 2000 осіб щоночі, організацію доступу до медичних та правових послуг, забезпечення безкоштовного громадського і міжміського транспорту, а також систематичний розподіл матеріальної допомоги, зокрема продуктів харчування, одягу та засобів гігієни тощо [20]. Така модель функціонувала завдяки інтеграції ресурсів муніципалітету, громадського сектору та волонтерських ініціатив, що дозволило оперативного задовольнити базові потреби значної кількості осіб, які прибували до міста в перші місяці війни.

Паралельно з розгортанням внутрішньої інфраструктури допомоги Люблін швидко мобілізував свій міжнародний мережевий капітал, що включав 26 міст-партнерів і 19 міст-побратимів, а також активне членство в об'єднаннях EUROCITIES, Intercultural Cities та інших. Завдяки цьому вже в перші тижні війни було налагоджено системну взаємодію з муніципалітетами та міжнародними організаціями, що забезпечило кілька ключових напрямів зовнішньої підтримки: постачання гуманітарних вантажів (у тому числі, понад 230 фур, які, за даними UNHCR та Caritas Lublin, були скоординовані через місто для доставки в Україну), координацію релокації біженців до партнерських міст, насамперед Нансі та Штутгарта, і залучення донорських ресурсів для освітніх та інтеграційних проєктів. Така активізація міжнародних зв'язків засвідчила, що заздалегідь вибудовані мережі можуть ефективно трансформуватися в інструмент кризового менеджменту на наднаціональному рівні [20; 21; 22].

Після стабілізації перших гуманітарних процесів Люблін розширив свою кризову стратегію, поєднуючи оперативну допомогу з політичними та символічними діями. Місто розірвало угоди про співпрацю з російськими та білоруськими муніципалітетами (Омськ, Вітебськ, Брест), чітко зафіксувавши свою зовнішньополітичну позицію [23]. На будівлі мерії було вивішено український прапор, який залишається там дотепер, слугуючи постійним знаком солідарності [24]. Одночасно були реалізовані проєкти інтеграції біженців, зокрема програма cash-for-work, за якою вже в березні 2022 року до роботи у місцевих школах були залучені професійні українські вчителі, що дозволило підтримати систему освіти та забезпечити адаптацію дітей-біженців [25]. Міжнародні партнерства використовувалися також для адресної допомоги українським громадам, зокрема у межах проєкту «Мобільні укриття» для м. Суми [26]. Ця та інша активність Любліна вийшла за межі традиційних завдань муніципалітету, трансформувавшись у інструмент політичної підтримки та безпекової взаємодії.

Висновки. Кейс Любліна після 2022 року переконливо доводить, що в умовах гострої геополітичної кризи муніципалітети здатні перебирати на себе функції, традиційно притаманні державам: від мобілізації зовнішніх ресурсів та ведення політичних комунікацій до впливу на розподіл міжнародної допомоги. Ця діяльність підтверджує тези Р. Тавареса [1, с. 5-7] про міста як «нових міжнародних акторів» і повністю узгоджується зі спостереженнями Н. Корнаго [5, с. 41-44] про їхню дедалі глибшу інтеграцію в архітектуру глобального врядування.

Аналіз люблінського кейсу доводить, що парадипломатія в кризових умовах еволюціонує: з інструменту «м'якої сили», як її класично визначав П. Солдатос [4, с. 45-48], вона перетворюється на механізм кризового врядування та безпекової політики. Такий зсув не лише розвиває традиційні межі

між державними та недержавними акторами, а й ставить під сумнів монополію національних урядів на формування міжнародної політики.

У ширшому теоретичному сенсі досвід Любліна показує, що міста можуть ставати самостійними учасниками міжнародної політики навіть без офіційного правового статусу. Це ґрунтується на поєднанні підготовлених інституцій, розгалужених міжнародних зв'язків і здатності швидко діяти в кризових умовах. Такий приклад змушує переосмислити традиційне бачення міжнародних відносин, у якому міста та регіони вважалися лише виконавцями рішень держав. Натомість вони дедалі більше виступають як автономні елементи багаторівневої системи управління, здатні впливати на безпеку регіону та розвиток глобальної політики.

Бібліографічний список:

1. Tavares, R. *Paradiplomacy: Cities and States as Global Players*. New York: Oxford University Press, 2016. 206 p.
2. Duchacek, I. D. *The Territorial Dimension of Politics: Within, Among, and Across Nations*. Westview Press, 1986. 328 p.
3. Kincaid, J. *Constituent Diplomacy in Federal Politics and the Nation-State: Conflict and Cooperation*. In: H. J. Michelmann, & P. Y. Soldatos (eds). *Federalism and International Relations: The Role of Subnational Units*. Oxford: Oxford Academics, 1990. DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198274919.003.0003>
4. Soldatos, P. *An Explanatory Framework for the Study of Federated States as Foreign-policy Actors*. In: Michelmann H. J., Soldatos P. (eds.). *Federalism and International Relations: The Role of Subnational Units*. Oxford: Clarendon Press, 1990, pp. 34-53. URL: <https://searchworks.stanford.edu/view/581134>
5. Cornago, N. *Diplomacy and Paradiplomacy in the Redefinition of International Security: Dimensions of Conflict and Cooperation*. In: Aldecoa F., Keating M. (eds) *Paradiplomacy in Action: The Foreign Relations of Subnational Governments*. London: Frank Cass, 1999, pp. 40-57.
6. Barber, B. R. *If Mayors Ruled the World: Dysfunctional Nations, Rising Cities*. New Haven: Yale University Press, 2013. 416 p.
7. Sundqvist, J., Jerdén, B. *Paradiplomacy and International Conflict: Disengagement from China by Swedish Local Governments*. *Asia Europe Journal*, 2024, Vol. 22, pp. 313-332, 2024.
8. Gzik, M. *Determinanty współpracy miast i regionów Europy Środkowo-Wschodniej z Chinami*. Rozprawa doktorska. Uniwersytet Łódzki: Paradiplomacy Lab - Centrum Badań nad Paradyplomacją i Dyplomacją Miejską, 2024. URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://www.bip.uni.lodz.pl/fileadmin/user_upload/Gzik_rozprawa_doktorska.pdf&ved=2ahUKewilpeDYwIKPAxV8RvEDHRmVCBQQFnoECBcQAQ&usg=AOvVaw1qmtxk-uOlQCYIyNFDD7qb
9. Аміров, А.О. Парадипломатія в зовнішньополітичному виборі України: «П'яте колесо» чи акселератор європейської інтеграції? *Політикус*. 2021. Вип. 4. С. 14–19. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-4.2>
10. Головка, І.К. Парадипломатія субнаціональних акторів: потенціал та перспективи реалізації. *Науково-теоретичний альманах Грані*, 2016, Вип. 19(11). С. 23–29. DOI: <https://doi.org/10.15421/1716117>
11. Грачевська, Т.О. Парадипломатія як складова процесів регіоналізації на сучасному етапі. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2014. № 17(12). С. 77–82.
12. Перфільєва, А.О. Вихід регіонів держави на міжнародну арену: теоретико-концептуальний аналіз. *Регіональні студії*. 2021. Вип. 27. С. 95–100. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/39582>
13. Химинець, В.В., Головка, А.А., Мірус, О.І. Транскордонне співробітництво: як інструмент місцевого та регіонального розвитку. 2021. Київ: НІСД. 47 с.
14. *European Charter of Local Self-Government*. Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/impact-convention-human-rights/european-charter-of-local-self-government>
15. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>
16. *Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym*. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19900160095>
17. *Strategia Rozwoju Lublina na lata 2013-2020*. Lublin: Urząd Miasta Lublin, 2013. 176 с. URL: https://lublin.eu/gfx/lublin/userfiles/_public/pliki_do_pobrania/strategia_rozwoju_lublina_na_lat/strategia_rozwoju_lublina_2013-2020_pl.pdf
18. *Strategia Lublin 2030*. Lublin: Urząd Miasta Lublin, 2021. 140 s. URL: https://lublin.eu/gfx/lublin/userfiles/_public/biznes/2030/strategia_lublin_2030.pdf
19. Sudul M. *Działania miasta Lublin na rzecz wsparcia uchodźców z Ukrainy*. *Polityka społeczna wobec współczesnych wyzwań*. T. 2. Wybrane problemy i dobre praktyki. Kraków: UKEN, 2023. S. 111–125. URL: <https://izss.uken.krakow.pl/wp-content/uploads/sites/13/2024/01/Magdalena-Sudul-Dzialania-miasta-Lublin-na-rzecz-wsparcia-uchodzcow-z-Ukrainy.pdf>
20. Skrzypek M. *Humanitarian Aid. Success Story: Narratives of Lublin Assistance to Refugees from Ukraine*.

Kultura Enter. № 107-108, 2023/2024. URL:

https://lublin.eu/gfx/lublin/userfiles/_public/ukraina/raport_humanitarian_aid_success_story.pdf

21. Міста-партнери. Офіційний портал міста Люблін. URL: <https://lublin.eu/ua/lublin/international-relations/partner-cities/>

22. Regional Refugee Response for the Ukraine Situation. Coordination meeting. Lublin: Lubelski Urząd Wojewódzki w Lublinie; UNHCR, 2022. 7 p.

https://data.unhcr.org/en/documents/download/99503?utm_source=chatgpt.com

23. Wojna w Ukrainie: Lublin zrywa współpracę z rosyjskimi i białoruskimi miastami. Lublin24.pl. 2022. URL: <https://lublin24.pl/wiadomosci/wojna-w-ukrainie-lublin-zrywa-wspolprace-z-rosyjskimi-i-bialoruskimi-miastami/nsZTPSHdvmKXXflua4C>

24. Odpowiedź na interpelację radnego Rady Miasta Lublin Pana Roberta Derewendy (OR-ZU-II.0003.1.144.2025). Urząd Miasta Lublin. 2025. URL:

https://bip.lublin.eu/gfx/bip/userfiles/_public/import/rada_miasta_lublin/ix_kadencja/interpelacje_i_zapytania/interpelacje/interp_2025/ir_144_2025_odp.pdf

25. W Lublinie rusza pilotażowy program zatrudnienia interwencyjnego uchodźców. Urząd Miasta Lublin. 2022. <https://lublin.eu/biznes-i-nauka/aktualnosci/w-lublinie-rusza-pilotazowy-program-zatrudnienia-interwencyjnego-uchodzcow,1160,791,1.html>

26. Мобільні укриття для мешканців Сум. Адміністрація міста Люблін. 2025 <https://lublin.eu/ua/lublin/news/-,543,1175,1.html>

References:

1. Tavares, R. (2016). *Paradiplomacy: Cities and States as Global Players*. New York: Oxford University Press.
2. Duchacek, I. D. (1986). *The Territorial Dimension of Politics: Within, Among, and Across Nations*. Westview Press.
3. Kincaid, J. (1990). Constituent Diplomacy in Federal Politics and the Nation-State: Conflict and Cooperation. In: H. J. Michelmann, & P. Y. Soldatos (eds). *Federalism and International Relations: The Role of Subnational Units*. Oxford: Oxford Academics, 1990. DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198274919.003.0003>
4. Soldatos, P. (1990). An Explanatory Framework for the Study of Federated States as Foreign-policy Actors. In: H.J. Michelmann & P. Soldatos (Eds.), *Federalism and International Relations. The Role of Subnational Units*. Oxford: Clarendon Press, 34-53. <https://searchworks.stanford.edu/view/581134>
5. Cornago, N. (1999). Diplomacy and Paradiplomacy in the Redefinition of International Security: Dimensions of Conflict and Cooperation. In: F. Aldecoa, M. Keating (eds). *Paradiplomacy in Action: The Foreign Relations of Subnational Governments*. London: Frank Cass, 1999, 40-57.
6. Barber, B. R. (2013). *If Mayors Ruled the World: Dysfunctional Nations, Rising Cities*. New Haven: Yale University Press.
7. Sundqvist, J., Jerdén, B. (2024). Paradiplomacy and International Conflict: Disengagement from China by Swedish Local Governments. *Asia Europe Journal*, 22, 313-332, 2024.
8. Gzik, M. (2024). Determinanty współpracy miast i regionów Europy Środkowo-Wschodniej z Chinami. Rozprawa doktorska. Uniwersytet Łódzki: Paradiplomacy Lab - Centrum Badań nad Paradyplomacją i Dyplomacją Miejską. https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://www.bip.uni.lodz.pl/fileadmin/user_upload/Gzik_rozprawa_doktorska.pdf&ved=2ahUKEwIlpeDYwIKPAxV8RvEDHRmVCBQQFnoECBcQAQ&usg=AOvVaw1qmtxk-uOlQCYIyNFDD7qb
9. Amirov, A.O. (2021). Paradyplomatiya v zovnishnopolitychnomu vybori Ukrayiny: «Pyate koleso» chy akselerator yevropeyskoyi intehratsiyi? [Paradiplomacy in Ukraine's Foreign Policy Choices: "Fifth Wheel" or Accelerator of European Integration?] *Politicus*, 4, 14-19.
10. Holovko, I. K. (2016). Paradyplomatiya subnatsionalnykh aktoriv: potentsial ta perspektyvy realizatsiyi [Paradiplomacy of Subnational Actors: Potential and Prospects for Implementation]. *Naukovo-teoretychnyy almanakh Hrani* [Scientific and Theoretical Almanac Grani], 19(11), 23-29.
11. Hrachevska, T. O. (2014). Paradyplomatiya yak skladova protsesiv rehionalizatsiyi na suchasnomu etapi [Paradiplomacy as a Component of Regionalization Processes at the Present Stage]. *Naukovo-teoretychnyy almanakh Hrani* [Scientific and Theoretical Almanac Grani], 17(12), 77-82.
12. Perfilyeva, A. O. (2021). Vykhid rehioniv derzhavy na mizhnarodnu arenu: teoretyko-kontseptualnyy analiz [The Entry of the State's Regions into the International Arena: Theoretical and Conceptual Analysis]. *Rehionalni studiyi* [Regional Studies], 27, 95-100.
13. Khymynets, V.V., Holovko, A.A., Mirus, O.I. (2021). Transkordonne spivrobitnytstvo: yak instrument mistsevoho ta rehionalnoho rozvytku [Cross-Border Cooperation: as a Tool of Local and Regional Development]. Kyiv: NISD.
14. Council of Europe (n.d.). European charter of local self-government. <https://www.coe.int/en/web/impact-convention-human-rights/european-charter-of-local-self-government>

15. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. (1997). Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. [Constitution of the Republic of Poland of April 2, 1997]. <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>
16. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. (1990). Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym [Act of March 8, 1990 on municipal self-government]. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19900160095>
17. Urząd Miasta Lublin (2013). Strategia Rozwoju Lublina na lata 2013-2020 [Lublin Development Strategy for 2013–2020]. https://lublin.eu/gfx/lublin/userfiles/_public/pliki_do_pobrania/strategia_rozwoju_lublina_na_lat/strategia_rozwoju_lublina_2013-2020_pl.pdf
18. Urząd Miasta Lublin (2021). Strategia Lublin 2030 [Lublin 2030 Strategy]. https://lublin.eu/gfx/lublin/userfiles/_public/biznes/2030/strategia_lublin_2030.pdf
19. Sudul, M. (2023). Działania miasta Lublin na rzecz wsparcia uchodźców z Ukrainy [Actions of the City of Lublin to Support Refugees from Ukraine]. *Polityka społeczna wobec współczesnych wyzwań. Wybrane problemy i dobre praktyki [Social Policy in the Face of Contemporary Challenges]*, 2, 111-125. Kraków: UKEN. <https://izss.uken.krakow.pl/wp-content/uploads/sites/13/2024/01/Magdalena-Sudul-Dzialania-miasta-Lublin-na-rzecz-wsparcia-uchodzcow-z-Ukrainy.pdf>
20. Skrzypek M. (2023/2024). Humanitarian Aid. Success Story: Narratives of Lublin Assistance to Refugees from Ukraine. *Kultura Enter*, 107-108. https://lublin.eu/gfx/lublin/userfiles/_public/ukraina/raport_humanitarian_aid_success_story.pdf
21. Urząd Miasta Lublin (n.d.). Mista-partnery [Partner Cities]. <https://lublin.eu/ua/lublin/international-relations/partner-cities/>
22. Lubelski Urząd Wojewódzki w Lublinie, & UNHCR (2022). Regional Refugee Response for the Ukraine Situation. Coordination meeting https://data.unhcr.org/en/documents/download/99503?utm_source=chatgpt.com
23. Lublin24.pl (2022). Wojna w Ukrainie: Lublin zrywa współpracę z rosyjskimi i białoruskimi miastami [War in Ukraine: Lublin Breaks Off Cooperation with Russian and Belarusian Cities]. <https://lublin24.pl/wiadomosci/wojna-w-ukrainie-lublin-zrywa-wspolprace-z-rosyjskimi-i-bialoruskimi-miastami/nsZTPSHdvmKXXflua4C>
24. Urząd Miasta Lublin (2025). Odpowiedź na interpelację radnego Rady Miasta Lublin Pana Roberta Derewendy (OR-ZU-II.0003.1.144.2025) [Response to the Interpellation by Mr. Robert Derewenda, Councilor of the Lublin City Council (OR-ZU-II.0003.1.144.2025)]. https://bip.lublin.eu/gfx/bip/userfiles/_public/import/rada_miasta_lublin/ix_kadencja/interpelacje_i_zapytania/interpelacje/interp_2025/ir_144_2025_odp.pdf
25. Urząd Miasta Lublin (2022). W Lublinie rusza pilotażowy program zatrudnienia interwencyjnego uchodźców [A Pilot Programme for Emergency Employment for Refugees is being Launched in Lublin.] <https://lublin.eu/biznes-i-nauka/aktualnosci/w-lublinie-rusza-pilotazowy-program-zatrudnienia-interwencyjnego-uchodzcow,1160,791,1.html>
26. Lublin City Administration (2025). Mobilni ukrytka dla meshkantsiv Sum [Mobile Shelters for Residents of Sumy]. <https://lublin.eu/ua/lublin/news/-,543,1175,1.html>

Kalashlinska M. Urban Paradiplomacy in Crisis Conditions after 2022: The Case of Lublin

This article examines the role of paradiplomacy in times of crisis, using the case of the city of Lublin's support for Ukraine following the outbreak of Russia's full-scale war in 2022. The study focuses on the phenomenon of de facto acquisition of international agency by territorial entities that lack formal status as subjects of international law, within the broader context of the transformation of the international political order, the humanitarian crisis triggered by the escalation of hostilities, and the dynamics of hybrid conflicts. The aim of the research is to identify the political and organizational conditions under which cities and regions are able to act as active participants in international relations, complementing the traditional diplomatic channels of nation-states. The example of Lublin, which, in the crisis circumstances brought about by the 2022 war in Ukraine, succeeded in mobilizing an extensive network of international partnerships, that demonstrates how local actors can rapidly adapt to emerging challenges and assume the role of conduits for foreign policy initiatives. The study analyses how the existence of strategic documents and programmes of international cooperation, active engagement in cross-border networks, accumulated experience in implementing joint projects, and a positive international reputation created the prerequisites for the swift launch of large-scale humanitarian, cultural, and infrastructural initiatives in support of Ukraine. Particular attention is paid to the factors that shaped the effectiveness of these actions: the political will of local leadership, robust inter-regional linkages, institutional flexibility, a high level of trust and coordination between governmental bodies and non-governmental organisations, which acted in a highly coordinated and effective manner from the very first hours of the war, and the capacity to embed local responses within a broader international political agenda. The article demonstrates that, even in the absence of formal international-legal competences, territorial units can shape the agenda at the interstate level, influence the allocation of resources, and act as channels of political communication between states

and international organisations. Special emphasis is placed on the interplay between formal mechanisms of inter-municipal cooperation and informal networks built on trust, solidarity, and shared identity, which can significantly accelerate decision-making and resource mobilisation. Methodologically, the research is grounded in qualitative content analysis of official documents, comparative analysis of cities' international activities, and the case study method, enabling the identification of universal patterns that can be adapted by other territorial units in similar circumstances. The article concludes that, under contemporary crisis conditions, paradiplomacy can serve as an effective instrument for strengthening the resilience of the international order, and that successful practices of local actors merit integration into broader political strategies for responding to hybrid challenges.

Keywords: *paradiplomacy, international agency of territorial units, Lublin, international partnerships, crisis response, war in Ukraine.*

DOI 10.31558/2519-2949.2025.3.18

УДК 327.01(73):929Обама"2009/2017"(048.5)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3254-8161>

Ткач А. О., Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА АДМІНІСТРАЦІЇ БАРАКА ОБАМИ В ЛАТИНСЬКІЙ АМЕРИЦІ ТА КАРИБСЬКОМУ БАСЕЙНІ

Стаття присвячена дослідженню проблеми зовнішньополітичних відносин США та країн Латинської Америки за президентства Б.Обами. Уточнено, що обрання Барака Обами викликало великі очікування в Латинській Америці. Очікувалося, що це оживить міжамериканські відносини, якими нехтувала адміністрація Джорджа Буша-молодшого. Проаналізована економічна криза та міжнародні проблеми, з якими довелося зіткнутися адміністрації Обами, сприяли тому, що регіон став пріоритетом. Зазначено, що одним із перших викликів для нових адміністрацій було усунення президента Гондурасу військовими. США зайняли прагматичну позицію та тримали конфлікт у Гондурасі на відстані – не було надії конституційного відновлення. Адміністрація Обами зробила значний внесок в успіх мирного процесу процес у Колумбії. Досліджена стабілізація ситуації, яка залишалася одним із пріоритетів безпеки адміністрації Обами. Адміністрація Обами також розширила Ініціативу Меріда за межами традиційних, військових методів в боротьбі із злочинними організаціями. Розглянуто аспекти, які сприяли зміцненню верховенства права в Мексиці. Обґрунтовано, що досягненням цієї адміністрації стала нормалізація відносин з Кубою. Запропоновано напрямки для подальших досліджень, які можуть розкрити підходи до вивчення зовнішньої політики США в регіоні. Виявлено, що це стало можливим, тому що змінилася громадська думка стосовно нормалізації відносин, змінився підхід кубинського режиму стосовно політики США. Зовнішня політика Обами в Латинській Америці базувалась на прагматизмі, діалозі та взаємній повазі. США відійшли від одностороннього підходу та зосередились на побудові партнерств, що включали: розширення економічної співпраці, демократичні інституції та верховенство права, соціальні та екологічні ініціативи. Корегування політики США в регіоні означало гарантії партнерства між США та Латинською Америкою. Обама як кандидат у президенти, критикував Буша за нехтування латиноамериканських проблем.

Ключові слова: США, Латинська Америка, зовнішня політика, адміністрація Барака Обами, Куба, План Колумбія, демократія, Ініціатива Меріда, міжнародна співпраця, міжнародна політика.

Постановка проблеми. Передвиборні обіцянки нового президента США передбачали новий напрямок у відносинах між США та їх південними сусідами. Натомість, майже через п'ять років можна було зробити висновки, що (резолюція LASA визначила погляди більшості спостерігачів за відносинами США та Латинської Америки): адміністрація Обами в основному проігнорувала значну частину проблем регіону і продовжила політичні помилки своїх попередників. Із запізненням, на початку 2014 р. адміністрація Обами оголосила про нову ініціативу щодо Латинської Америки під назвою «Погляд на південь», яка по суті слідувала шляху неоліберального просування; політика спрямована на допомогу американським компаніям у розширенні ділової активності у країнах з угодами про вільну торгівлю відповідно до Національної експортної ініціативи адміністрації [1].

З 2009 по 2014 рік дії адміністрації Б. Обами щодо Латинської Америки суперечили тону його висловлювань на зустрічі у Трінідаді. За цей період кілька інцидентів розчарували лідерів більшості країн Латинської Америки, у тому числі в різних випадках і тих урядів, які загалом були дружні до США. Прикладом була реакція США на військовий переворот у червні 2009 року проти демократично обраного президента Гондурасу Мануеля Селаї. Після перевороту адміністрація Обами опублікувала прохолодну заяву, в якій не засудила повалення президента цієї країни військовою силою [1].

Реакція адміністрації Обами контрастувала з більшою частиною міжнародного співтовариства, включаючи Організацію американських держав та Організацію Об'єднаних Націй. Тим не менш, допомога США Гондурасу не слабшала через Корпорацію «Виклики тисячоліття» (установа, створена президентом Джорджем Бушем-молодшим), незважаючи на те, що організації з прав людини виявили

безліч порушень, скоєних військовим режимом Гондурасу після перевороту. Хоча адміністрація Обама згодом дещо відступила від своїх намірів, зіткнувшись із потужною критикою з боку як європейських союзників, так і лідерів Латинської Америки щодо насильницького усунення з посади, збитків було завдано; потік допомоги Гондурасу продовжився [2, р. 224].

Метою статті є дослідження зовнішня політика адміністрації Барака Обама в Латинській Америці та Карибському басейні.

Методи дослідження. Інституціональний підхід використовувався для аналізу ролі формальних і неформальних інститутів при формуванні ідеології зовнішньої політики США. Історичний метод дав змогу вивчити еволюцію конфліктних відносин США, КНР в регіоні. Соціологічний метод дозволив проаналізувати вплив міжнародних організацій на економічну політику. Структурно-функціональний метод використовувався для аналізу складових зовнішньої політики США. Біхевіористський метод застосовувався для вивчення поведінки акторів в зовнішній політиці США. Системний метод дав можливість дослідити елементи співробітництва США та країн Латинської Америки та Карибського басейну. Прогностичний підхід дав можливість визначити основні тенденції у формуванні ідеології зовнішньої політики США, стверджувати, наскільки вони мали довгострокові, короткострокові перспективи.

Виклад основного матеріалу. Прикладом недоречної позиції Білого дому щодо Латинської Америки стало його ставлення до відносин із Кубою. Спочатку здавалося, що нещодавно обраний президент США був відкритий для діалогу з Раулем Кастро після відходу Фіделя Кастро з посади глави кубинського уряду. І ці надії були пожвавлені скасуванням Обамою обмежень, запроваджених Джорджем Бушем-молодшим на поїздки на острів кубинців, які мешкають у США [2, р. 223].

Обама відновив поїздки культурних та освітніх груп на Кубу, такі як так звана програма "People-to-People" (хоча і підпадає під дію федеральних урядових постанов та ліцензування). Ці зміни у політиці Білого дому свідчили про потепління відносин із Кубою. У кількох коментарях Рауль Кастро дав зрозуміти про свою готовність розглянути зрушення у відносинах із США в контексті реформ вільного ринку, запроваджених кубинським керівництвом. Натомість адміністрація Обама переважно зберігала мовчання про торговельний ембарго та п'ятдесятирічний політичний провал, залишалися обмеження на поїздки для громадян США. Обама відмовився серйозно взаємодіяти з Кубою. У цьому ключі лише представники Канади та США підтримали виключення Куби на саміті Америк у Картахені у 2012 р., що призвело до того, що Нікарагуа та Еквадор пропустили зустріч.

В Болівії, Еквадорі та Венесуелі адміністрація Обама була примирливою у відносинах з лівими лідерами реформістів (Ево Моралесом, Рафаелем Корреа та Ніколасом Мадуро). Якою мірою США були залучені, наприклад, до підривної діяльності проти трьох урядів, залишається відкритим для спекуляцій. Звинувачення у причетності США до підбурювання до демонстрацій проти адміністрації Мадуро, наприклад, можна відхилити як потурання анти-янкі-настроєм венесуельського президента.

Проте інтереси США відігравали роль в країні, яка продовжувала постачати нафту до США. Сприйняття адміністрації Обама також було запламоване очевидною співучастю США у протистоянні уряду Моралеса, що призвело до вислання посла США у вересні 2008 р. Білому дому Обама знадобилося майже два роки, щоб відновити дипломатичні відносини у 2011 р., але агентів Агентства боротьби з наркотиками було відсторонено від роботи в Болівії як умову відновлення дипломатичних зв'язків. Проте Обама мало що зробив, щоб пом'якшити ставлення у політичному підході до цих реформаторів [3].

Розширення адміністрацією Обама військової присутності США в Колумбії не сприяло підтримці президента, викликавши критику з боку Чилі та Бразилії, двох найважливіших для США країн Латинської Америки.

Крок щодо розширення військової діяльності США був виправданий політикою заборон і примусу як основної відповіді США на споживання незаконних наркотиків (кокаїну) найприбутковішим ринком незаконних наркотичних речовин у світі. Обама пообіцяв \$450 млн. на реалізацію мирної угоди. Однак стурбованість, виражена лідерами регіону у зв'язку з розширенням військових операцій США в Колумбії (в інших країнах регіону), залишилася поза увагою [4].

Ініціатива «Look South» не стільки стосувалася зближення з регіоном, скільки є відповіддю на зростаючий рівень присутності Китаю в Латинській Америці, зокрема, на величезне зростання торгівлі між регіоном і Китаєм в останні роки, особливо з Бразилією. Щодо цього адміністрація Обама, очевидно, стурбована вторгненням Китаю в регіон, де інтереси США довгий час домінували. Спроба США полегшити торгівлю американських компаній з Латинською Америкою не виправдовувала очікувань іншої напрямів у політиці США, які були визначені на зустрічі у Тринідаді

у 2009 р.

Напередодні конклаву видатний латиноамериканіст Грег Грандін зауважив, що основною перешкодою для свіжого погляду на зовнішню політику США щодо регіону були внутрішні політичні проблеми адміністрації Обами [5, р. 7].

Список ключових співробітників та радників адміністрації з Латинської Америки в Державному департаменті та пов'язаних з ним федеральних агентствах відображав кілька пережитків адміністрації Клінтона. Так, та адміністрації, яка підписала НАФТА, схвалила операцію «Приворотник» і підтримала «достаток» вільного ринку Алана Грінспена, Ларрі Саммерса та Роберта Рубіна, що сприяло гіршій фінансовій кризі з часів Великої депресії з особливо руйнівними наслідками для латиноамериканців у США [6, р. 5].

Перекази іммігрантів з Мексики, Еквадору та Сальвадора, наприклад, різко скоротилися внаслідок кризи, що мало жакливі економічні наслідки для мільйонів людей у Латинській Америці, добробут яких залежав від грошей, відправлених членами сімей до США. Через звіти США про депортацію нелегальних латиноамериканців підтримка президента серед латиноамериканців у США значно знизилася. За даними опитування Геллапа, рейтинг схвалення Обами серед латиноамериканців впав на 23 пункти в період з грудня 2012 р. до жовтня 2013 р. у — з 75% до 52% [7].

Внутрішні політичні проблеми стали основним обмеженням позиції Обами щодо Латинської Америки. Його вибір латиноамериканця до свого кабінету може принести Демократичній партії більше голосів із цього етнічного округу, але США також має розглянути аналогічний сміливий крок у бік Латинської Америки. Такий поворот політики підтвердив би, що призначення Обамою Джуліана Кастро у свій кабінет було вирішенням передвиборчих обіцянок для зміцнення підтримки Демократичної партії серед латиноамериканців, оскільки вона мало випробування на проміжних виборах 2014 р.

«План Колумбія» та «Ініціатива Меріда» могли призвести до скорочення наркоторгівлі та організованої злочинності. Однак вони не вирішили проблеми (наприклад, торгівля людьми) в регіоні. Злочинна діяльність продовжувала процвітати в інших частинах (Central America). Аналітики назвали переміщення організованої злочинності до інших частин регіону через ефективну політику країн «ефект таргана», оскільки картелі переходять в інші регіони як таргани коли хтось сяє а світло.

Безпека – головна рушійна сила Сполучених Штатів. Враховуючи, що інші країни Західної півкулі не становлять загрози безпеці США або її основним інтересам, Вашингтону традиційно не вистачало послідовної політики щодо регіону. Конгрес США за вісім років мало уваги приділяв Латинській Америці, зосередившись на загрозі Ірану. Але навіть у тих випадках усе було обумовлено скоріше запобіжним засудженням, ніж небезпекою, що насувається, тому політичний тиск не призвів до будь-якого стратегічного пріоритету.

Обама менше дивився на південь, ніж попередник. Джордж Буш-молодший здійснив 18 візитів до країн регіону (шість до Мексики; два до Перу, Колумбії та Бразилії; і один до Сальвадору, Чилі, Аргентини, Панами, Уругваю та Гватемали), у той час як Обама здійснив 13 візитів (п'ять до Чилі, в Мексику; Коста-Ріку, Сальвадор, Ямаїку, Панаму та Тринідад та Тобаго). Кількість візитів Обами порівняно з іншими президентствами нарівні з Біллом Клінтоном. Проте виділяється активність Джорджа Буша-молодшого. Президент-республіканець взяв на себе зобов'язання розвивати торговельні відносини з сусідами по півкулі: з існуючих угод про вільну торгівлю (ССТ) між США і 11 країнами Латинської Америки всі були підписані під час президентства Буша, за винятком першого, досягнутого в 1992 році з Мексикою (в рамках НАФТА, куди входить Канада) [8].

У червні 2009 р. Мануель Селайя був усунений з посади президента Гондурасу на вимогу законодавчого органу та військових. Всупереч консенсусу ОАД Вашингтон визнав результати наступних президентських виборів. Не було й жодної схильності до багатосторонності, коли США та Колумбія оголосили у серпні 2009 р. про угоду, яка надасть Пентагону доступ до колумбійських військових баз. Це обурило насамперед уряди Венесуели та Бразилії.

Швидке розчарування також надійшло зі Сполучених Штатів. Серед пріоритетів Обами на півдні була Мексика. Обидві країни посилили свою співпрацю проти насильства, що породжується наркокартелями, але наполегливість Феліпе Кальдерона, який був президентом Мексики протягом усього першого терміну Обами, у вжитті поліцейських заходів та відсутність прогресу внаслідок цих заходів призвели Білий дім до стану розчарування, яке знизило рівень інтересу. Охолодженню також сприяло визнання США відсутності контролю над транскордонним потоком зброї, призначеної для картелів (спірна операція «Форсаж»). Прихід Енріке Пеньї Ньето на пост президента Мексики у грудні 2012 р. дозволив розпочати нові відносини на початку другого терміну Обами. Зменшення

акценту на поліцейських питаннях і прихильність до амбітної програми реформ створили очікування у Вашингтоні. Однак застій у реалізації заходів лібералізації з боку Мексики та відсутність рішення щодо імміграційної реформи з боку США (половина з 11 мільйонів нелегальних іммігрантів на північ від Ріо-Гранде/Браво — вихідці з Мексики) знову відвернули увагу.

Прикладом розриву між США та Латинською Америкою стало створення у грудні 2011 р. Співтовариства держав Латинської Америки та Карибського басейну (CELAC): організації з тим самим складом учасників, що й ОАД, за винятком США та Канади. Вона виникла під впливом країн ALBA, Мексики та Бразилії, країни, яка стала головною силою на новому регіональному форумі. Це частково символізувало неприйняття Бразилією адміністрації Обами, що впливає з кількох розбіжностей: посередництво в травні 2010 року Бразилії разом з Туреччиною в угоді про обмін ядерним паливом для розблокування кризи навколо ядерної програми Ірану, що не сподобалося Вашингтону; або більша схильність США до Індії, ніж до Бразилії в їхній підтримці постійного місця в Раді Безпеки ООН. Розбіжності досягли свого піку із призупиненням офіційного візиту президента Ділми Русеф до Вашингтона наприкінці 2013 р. на знак протесту проти прослуховування її телефонних розмов Агентством національної безпеки США.

Також у 2011 р. набув чинності Союз південноамериканських націй (UNASUR), в якому Венесуела та Аргентина зробили свій внесок у антиамериканський наратив. Коли Білий дім загалом ігнорував Casa Rosada, то він представив юридичну суперечку США з приводу аргентинських боргових облігацій як імперіалістичну агресію. Хоча кілька країн ALBA приєдналися до «антиамериканської» риторики, Вашингтон прагнув підтримувати клімат співпраці з Еквадором та Болівією, і, звісно, з Нікарагуа, яка пом'якшила свою позицію.

Були здійснені ініціативи для Центральної Америки та Карибського басейну. У відповідь на деякі проблеми, які виникли в регіоні, адміністрація Обами розробила два плани. Один із них був угодою з країнами, що входять до так званого Північного трикутника Центральної Америки (Сальвадор, Гватемала та Гондурас), щоб спробувати вирішити кризу середини 2014 р., викликану в'їздом до Сполучених Штатів тисяч неповнолітніх без супроводу дорослих. Вашингтон виділив 100 мільйонів доларів, щоб допомогти цим країнам переселити дітей, що повернулися, і пом'якшити причини їхнього від'їзду (наси́льство і бідність). План був частиною ширшого плану — Ініціативи регіональної безпеки в Центральній Америці (CARSI), розробленої в останні місяці президентства Буша і реформованої Обамою в 2010 р., щоб гарантувати, що фінансування боротьби з незаконним обігом наркотиків по всій Центральній Америці буде включати більш різноманітні аспекти, а не тільки правоохоронну діяльність (1,2 мільярда доларів) [8, р. 12].

Як спосіб протидії активному впливу Венесуели в Карибському регіоні США зрештою розробили Карибську ініціативу з енергетичної безпеки (CESI). На її запуску, що відбувся у Вашингтоні в січні 2015 р. на її першій міжурядовій зустрічі, віце-президент Джо Байден чітко вказав про справжню мету США: «покласти край незалежності, яку ви все ще маєте від поставок з однієї країни». Поставляючи нафту на вельми вигідних умовах за програмою Petrocaribe, Венесуела протягом багатьох років забезпечувала собі більшість голосів в ОАД та інших багатосторонніх організаціях, коли обговорювалися спірні питання, що стосуються інтересів уряду (у такий спосіб контролюючи щонайменше двадцять із 35 можливих голосів). Ініціатива США була спрямована на диверсифікацію джерел енергії Карибських островів, включаючи відновлювані джерела енергії та заводи з виробництва зрідженого газу.

З іншого боку, президентство Обами підтримало мирний процес у Колумбії. Вирішення історичного колумбійського конфлікту стало темою інтересу для останніх адміністрацій США, особливо з моменту запуску Плану Колумбія в епоху Клінтона. Вирішальний момент для Вашингтона настав би з угодами, які закривали б партизанів та колумбійський уряд, оскільки це вимагало від США виключити ФАРК зі списку терористичних груп та призупинити ордери на арешт її лідерів за торгівлю наркотиками.

Розвиток ситуації у Венесуелі став найнапруженішим моментом дипломатії США щодо Латинської Америки. До середини другого терміну Обами Білий дім надавав перевагу формально пасивній позиції, а Держдепартамент, спочатку за Хілларі Клінтон, а потім за Джона Керрі, старанно дотримувався інструкцій не вступати в зневажливі висловлювання на адресу Уго Чавеса.

У міру поглиблення краху Венесуели Вашингтон був вимушений висловитись. Причиною цього небажання могло бути бажання не ставити під загрозу секретні переговори, що велися з Кубою. Буквально наступного дня після того, як Обама та Рауль Кастро оголосили про своє рішення відновити дипломатичні відносини, президент США підписав двопартійне законодавство, схвалене

раніше у Конгресі, про встановлення санкцій проти осіб, відповідальних за порушення прав людини у Венесуелі. Це стало у березні 2015 р. з указом, який встановлює заходи проти кількох високопосадовців, поліцейських та судових чиновників, особливо причетних до репресій попереднього року. З того часу Вашингтон поперемінно послаблював і затулював мотузку залежно від того, чи вважав він більш ефективним відкрити канали діалогу (наприклад, можливо, відклавши звинувачення високопоставленого лідера в торгівлі наркотиками) або чинити тиск на уряд Мадуро (зажадавши за неофіційними каналами, щоб результати виборів до законодавчих органів).

У наступний термін президентства ембарго проти Куби стало одним із питань, яке відрізняло кандидатів від Демократичної та Республіканської партії у президентських перегонях 2016 р., хоча зовнішня політика навряд чи була у центрі уваги кампанії. Основні кандидати від Республіканської партії продемонстрували на праймеріз свою незгоду із заохоченням кастроїзму без отримання будь-яких серйозних зобов'язань натомість, тоді як демократи згодні з кроками, які зробив Обама. Наступна адміністрація, як і раніше, підкорялася Конгресу, в якому відмова від повномасштабних торгових відносин з Кубою продовжили переважати, хоча, ненадовго, оскільки думка про те, що ембарго є інструментом минулого, поширювалася і серед конгресменів-республіканців. Дебати, що затягнулися, не завадили процесу продовження динаміки взаємовідносин [9].

Президентство США, яке набуде чинності в січні 2017 р., мало вищий рівень взаємодії з Латинською Америкою, ніж ті, що були безпосередньо до нього, хоча його стратегічні пріоритети, як і раніше, були в інших напрямках. Завершивши золоте десятиліття для економіки регіону (2004-2014 рр.), великі зусилля, які всім країнам доводилося докласти для збільшення доходів, призвели до політичного прагматизму (громадський популізм щодо США втратив ґрунт, ринки змістилися у бік Китаю).

Тільки зміна президента в Аргентині плюс неминучий крах чавізму у Венесуелі, запуск ТТП (вже підписаного Мексикою, Перу і Чилі, Колумбією і Коста-Рікою) свідчили про прихильність півночі і півдня. Імміграційна реформа в США також сприяла покращенню відносин.

Висновки. Зовнішня політика Обама в Латинській Америці базувалась на прагматизмі, діалозі та взаємній повазі. США відійшли від одностороннього підходу та зосередились на побудові партнерств, що включали: розширення економічної співпраці, демократичні інституції та верховенство права, соціальні та екологічні ініціативи. Корегування політики США в регіоні означало гарантії партнерства між США та Латинською Америкою. Обама як кандидат у президенти, критикував Буша за нехтування латиноамериканських проблем.

Б. Обама підтримував мирний процес в Колумбії (2012–2016). США виступили основним партнером у мирному процесі між урядом Колумбії та FARC. Запропонована програма „Peace Colombia”, яка включала інфраструктуру, інтеграцію колишніх бойовиків, безпеку. Відбулася зміна відносин з Кубою, яка ґрунтувалася на принципі політичного прагматизму. Встановлення відносини з Кубою було зустрінuto позитивно в Західній півкулі. Обама пішов проти політики ізоляції Куби, що було сприйняте партіями США.

Б. Обама радикально не змінив політику своїх попередників в боротьбі з торгівлею людьми і незаконної міграції. Політика Обама в регіоні оцінювалася дослідниками позитивно, оскільки призвела до розширення співпраці з партнерами в Організації американських держав та прогресу у відносинах з Кубою.

Бібліографічний список / References:

1. Miguel Tinker Salas. (2010). Latin America, Obama and the Year Ahead, Riverside, Latin American Perspectives Publications. <http://latinamericanperspectives.com>
2. Human Rights Watch. (2012). World Report 2013. New York, Seven Stories Press, 222-227.
3. David Vine. (2012). The Pentagon's New Generation of Secret Military Bases. Mother Jones, 07/16/2012. <http://www.motherjones.com>
4. The White House. (March 2011). Fact Sheet. The US-Brazil Economic Relationship. The Office of the Press. <http://www.whitehouse.gov>
5. Greg Grandin. (April 2009). How the Nation Magazine Saved the American Empire, *The Nation*, 5-9.
6. Rakesh Kochhar, Richard Fry & Paul Taylor. (July 2011). Gabriel Velasco and Seth Motel, Wealth Gaps Rise to Record Highs between Whites, Blacks, Hispanics, Washington, Pew Research Center, p. 5. http://www.pewsocialtrends.org/files/2011/07/SDT-Wealth-Report_7-26-11_FINAL.pdf
7. Jeffrey, M. Jones (Dec. 2013). Obama Approval Down Most Among Hispanics in Past Year, Gallup Politics. <http://www.gallup.com>.
8. Saragoza, Alex M. (2014). Obama and Latin America: Disappointed Hopes. *Cahiers des Amériques latines*, 75, 7-14. <https://doi.org/10.4000/cal.3088> <http://journals.openedition.org/cal/3088> <http://cal.revues.org/3088>.

9. Spetalnick, M., Trotta, D. & Mason, J. (March 2016). Obama in Cuba on historic visit, Reuters News, 20, available at: <http://www.reuters.com/article/us-usa-cuba-idUSKCN0WM04H>

Tkach A. Foreign policy of the Barack Obama administration in Latin America and the Caribbean

The article examines the problem of foreign policy relations between the United States and Latin American countries during the presidency of B. Obama. The election of Barack Obama raised great expectations in Latin America. It was expected that this would revive inter-American relations, which were neglected by the George W. Bush administration. The paper analyzes the economic crisis and international problems that the Obama administration had to face, which contributed to the fact that the region became a priority. One of the first challenges for the new administrations was the removal of the Honduran president by the military. The US took a pragmatic stance and kept the conflict in Honduras at bay – there was no hope of constitutional restoration. The Obama administration made a significant contribution to the success of the peace process in Colombia. Special attention is paid to stabilizing the situation, which remained one of the security priorities of the Obama administration. The Obama administration also expanded the Merida Initiative beyond traditional, military methods in the fight against criminal organizations. The article examines aspects that contributed to strengthening the rule of law in Mexico. The conclusions emphasize that the achievement of this administration was the normalization of relations with Cuba. The article also suggests directions for further research that may reveal approaches to studying US foreign policy in the region. This became possible because public opinion regarding the normalization of relations changed, and the approach of the Cuban regime towards US policies changed. Obama's foreign policy in Latin America was based on pragmatism, dialogue, and mutual respect. The United States moved away from a unilateral approach and focused on building partnerships that included: expanding economic cooperation, democratic institutions and the rule of law, social and environmental initiatives. Adjusting US policy in the region meant guaranteeing a partnership between the United States and Latin America. Obama, as a presidential candidate, criticized Bush for neglecting Latin American problems.

Keywords: USA, Latin America, foreign policy, Barack Obama administration, Cuba, Plan Colombia, democracy, Merida Initiative, international cooperation, international politics.

DOI 10.31558/2519-2949.2025.3.19

УДК 341.24:327](477:479)

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-2078-8135>

Назаренко І. О., Київський національний університет ім. Тараса Шевченка

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ АРКТИКИ ЯК ПРОСТОРУ ГЕОПОЛІТИЧНОГО СУПЕРНИЦТВА

Арктика дедалі частіше фігурує як простір інтенсивної геополітичної взаємодії, що супроводжується зростанням інтересу з боку провідних держав і транснаціональних акторів. Якщо впродовж тривалого історичного періоду регіон сприймався як периферійна, малодоступна й маргіналізована зона, то у XXI столітті він дедалі чіткіше окреслюється як стратегічний простір, у якому переплітаються інтереси у сферах безпеки, природних ресурсів, транспорту, екології та міжнародного символічного престижу. Потепління клімату та танення льодовиків сприяли відкриттю нових судноплавних маршрутів, уможливили доступ до раніше недоступних енергетичних ресурсів, а також привели до загострення конкуренції за політичний контроль над окремими арктичними зонами. Арктика стає ареною, де конфігурація глобальних і регіональних сил не лише відображається, але й активно формується. У цьому контексті зростає наукова потреба у виробленні концептуального та методологічного підґрунтя для адекватного аналізу динаміки арктичного суперництва. Наявні дослідження демонструють фрагментарність і теоретичну розпорошеність, що ускладнює формування цілісного наукового підходу. Саме тому метою даної статті є систематизація ключових теоретико-методологічних підходів до аналізу Арктики як простору геополітичного суперництва та оцінка їхньої евристичної спроможності в умовах сучасної трансформації міжнародної безпекової архітектури. Дослідження ґрунтується на міжпарадигмальному підході, який поєднує положення класичної геополітики, неореалізму, геоekonomіки та критичної геополітики. Кожна з цих парадигм має свою пояснювальну логіку, пропонує специфічний інструментарій та фокусує увагу на різних акторах, мотиваціях і рівнях аналізу. Так, класична геополітика зосереджується на просторовому контролі, неореалізм — на балансі сил та конфліктогенності середовища, геоekonomіка — на конкурентному доступі до ресурсів і логістиці, а критична геополітика — на дискурсивних репрезентаціях і ідеологічних наративах. У роботі розглянуто, як ці підходи інтерпретують політичну природу арктичного простору, визначають типи акторів та логіку їхньої поведінки, а також дають змогу описати багаторівневі прояви суперництва в регіоні — від прямих територіальних претензій до символічної боротьби за право визначати порядок денний. Окрема увага приділена методологічним викликам, що виникають під час аналізу арктичної тематики: йдеться про гібридність просторової структури регіону, правову невизначеність юрисдикцій, обмежений доступ до стратегічної інформації, деградацію багатосторонніх інституцій співпраці, а також специфіку дискурсивного конструювання Арктики як «особливого» геополітичного простору з міфологізованим статусом «глобального заповідника» чи «форпосту майбутнього». У результаті дослідження сформульовано аналітичну рамку, що враховує міждисциплінарний характер арктичного виміру, його динамічність, поліцентричну структуру та зростаючу роль у конфігурації нового глобального порядку.

Ключові слова: Арктика, геополітичне суперництво, теорія геополітики, методологія, безпека, міжнародні відносини.

Постановка проблеми. На початку XXI століття Арктичний регіон зазнає кардинальної трансформації: з географічної периферії, що тривалий час асоціювалася з міжнародною співпрацею та «винятковим статусом миру», він перетворюється на багатовимірний простір стратегічного суперництва. Цей процес зумовлений низкою факторів — таненням льодовиків, відкриттям нових транспортних шляхів, посиленням конкуренції за ресурси та нарощуванням військової присутності з боку ключових держав. Арктика стає об'єктом стратегічного інтересу з боку США, Росії, Китаю,

Канади, Норвегії та інших акторів, що актуалізує питання аналізу її геополітичної ролі у змінній глобальній конфігурації. Попри інтенсивне зростання академічної уваги до Арктики, більшість наявних досліджень зосереджені переважно на прикладних вимірах — міжнародному праві, безпеці, екології, ресурсній географії тощо. Водночас системна теоретична й методологічна рефлексія щодо самої природи арктичного суперництва залишається недостатньо розробленою. Відсутність цілісної концептуальної рамки, яка б дозволила інтерпретувати багатовекторні процеси в Арктиці, створює наукову лакуну, що ускладнює як аналітичне прогнозування, так і формування обґрунтованих рішень на рівні міжнародної політики. У цьому контексті постає потреба в переосмисленні застосовуваних парадигм геополітичного аналізу — з урахуванням специфіки арктичного простору як гібридного, динамічного та символічно навантаженого середовища. Постановка проблеми полягає у необхідності критичного перегляду існуючих теоретико-методологічних підходів до вивчення Арктики як особливої форми просторової конкуренції, що поєднує класичні ознаки геополітики з новими формами м'якої, економічної та символічної сили.

Метою дослідження є визначення та систематизація основних теоретико-методологічних підходів до аналізу Арктики як геополітичного простору, охопленого міжнародним суперництвом. Такий підхід дозволяє окреслити аналітичну рамку для подальших міждисциплінарних досліджень динаміки арктичного регіону в контексті глобальної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх років дослідження Арктики як геополітичного простору активізувалося в контексті зростання міжнародного суперництва. Водночас теоретико-методологічна база таких студій залишається розпорошеною. Більшість наукових праць зосереджені на прикладному аналізі зовнішньої політики держав, без формування цілісної аналітичної рамки. У роботах Л. Хейнінена [13, с. 13–25] та І. Брозана з колегами [2, с. 173–175] Арктика постає як простір співпраці, що історично функціонував поза зоною військово-політичної конфронтації. Проте після 2014 р. ця парадигма поступово змінюється: у працях М. Байєрса [3, с. 33–34] та Г. Конлі (CSIS) [8, с. 12–18; 7] підкреслюється посилення мілітаризації регіону та конкуренції між провідними гравцями — США, Росією, Китаєм. Геоекономічний підхід представлений у дослідженнях М. Б'єрка та С. Сміта [1, с. 6–12], які аналізують економічні інструменти впливу в Арктиці, зокрема інфраструктурну експансію Китаю. Водночас критична геополітика у працях С. Далбі [9, с. 281–282] фокусує увагу на тому, як дискурси та образи формують уявлення про Арктику як безпечну або конфліктну зону. Попри розмаїття підходів, спільною проблемою більшості досліджень є їхній фрагментарний характер, а також недостатня інтеграція між теоретичними школами. Це вказує на актуальність формування комплексної методологічної рамки для аналізу арктичного суперництва.

Виклад основного матеріалу. Вивчення Арктики в межах геополітичного дискурсу неможливе без чіткого методологічного інструментарію. Хоча Арктичний регіон довгий час залишався периферійним у глобальному вимірі, зростання інтересу до нього з боку держав, корпорацій і транснаціональних структур зумовило потребу в осмисленні цієї території як простору сили. При цьому традиційні геополітичні моделі, розроблені здебільшого для аналізу сухопутних масивів і стабільних систем міжнародних відносин, не завжди адекватно відображають динаміку змін у полярному регіоні. У цьому розділі розглянуто чотири основні теоретичні підходи, які, у різному ступені, використовуються для інтерпретації геополітичної логіки Арктики: класичний, неореалістичний, геоекономічний та критичний.

Класична геополітика бере свій початок у працях Г. Мекіндера та К. Хаусгофера, які розглядали політичну силу як похідну від географічного положення. Центральним у цьому підході є просторовий детермінізм: хто контролює ключові території — той контролює і хід історії. У знаменитій концепції «Heartland» Мекіндер визначав центр Євразії як опорну зону для глобального домінування [15, с. 421–423]. Попри те, що Арктика безпосередньо не входила до цього ядра, її значення зросло у ХХІ столітті, коли льодовий покрив почав танути, відкриваючи нові морські шляхи та доступ до ресурсів. Сучасні інтерпретації класичної геополітики — зокрема в працях С. Коена — розглядають Арктику як «периферійне серце» світу, важливе для утримання балансу між континентальною Євразією та Північною Атлантикою [6, с. 103–107]. У цьому контексті держави намагаються просторово «зайняти» Арктику — шляхом декларацій суверенітету, позначення шельфових меж, будівництва баз тощо.

Неореалізм, як оновлена форма класичного реалізму, фокусується на структурі міжнародної системи та балансі сил. К. Волтц і Г. Моргентхау виходили з припущення, що держави діють у

анархічному середовищі, керуючись прагненням до безпеки та впливу. У цьому підході Арктика постає не як унікальний простір, а як чергове поле боротьби за статус і виживання [8, с. 10–18]. Відповідно, поведінка Росії у регіоні — відновлення військової інфраструктури, заяви про «національні інтереси» у Північному морі, супровід іноземних суден — тлумачиться як прагнення не допустити зміщення балансу на користь НАТО. Аналогічно, стратегічні документи США (зокрема Arctic Strategy, 2022) чітко формулюють арктичний вектор як один із напрямів стримування потенційних супротивників. Неореалістичний підхід дозволяє пояснити мотивації основних гравців, але часто ігнорує економічну, символічну чи екологічну складову. Геоекономіка як концепція впливу через ринки, інфраструктуру та інвестиції була сформульована Е. Луттваком у 1990-х роках [14, с. 17–23]. Її суть полягає в тому, що у світі після холодної війни домінування досягається не шляхом прямої агресії, а через контроль над логістикою, потоками ресурсів та критичними інфраструктурами. У випадку Арктики це означає змагання за інвестиції у порти, залізничні гілки, рудники та морські шляхи. Найяскравіше ця логіка проявляється у стратегії Китаю, що декларує себе «близькоарктичною державою» та просуває концепцію «Полярного шовкового шляху». Китай інвестує у розробку родовищ, порти Ісландії, Гренландії, бере участь у спільних проєктах на Ямалі [1, с. 6–12]. Геоекономіка пояснює, як недержавні інструменти та економічна міць трансформуються у геополітичний вплив без відкритого конфлікту. Критична геополітика, яка сформувалась під впливом постструктуралізму, зосереджується не на просторових чи силових структурах, а на дискурсах і репрезентаціях, які формують уявлення про простір. С. Далбі, Д. Кемпбелл, К. Доддс доводять, що геополітичні уявлення створюються через тексти, карти, мови політиків і медіа [9, с. 280–285; 10, с. 205–210]. Арктика у цій парадигмі не є «просто регіоном», а — сконструйованим образом: «остання межа», «простір миру», «глобальний резерв» тощо. Саме ці уявлення часто визначають легітимність державних стратегій, наприклад — встановлення титанових прапорів на дні Льодовитого океану або називання маршрутів «національними». Критична геополітика дає змогу зрозуміти, як створюється символічна влада над простором, і як через неї відбувається конкуренція. Узагальнюючи, можна зазначити: жодна з розглянутих парадигм не є вичерпною у поясненні динаміки арктичного суперництва. Класика дає просторову основу, реалізм — силову мотивацію, геоекономіка — інструменти впливу, критична геополітика — логіку репрезентацій. Тому міжпарадигмальний синтез є оптимальним підходом до вивчення Арктики як багатовимірного простору, що одночасно перебуває в полі сили, капіталу, дискурсу та права.

Геополітичне значення Арктики у ХХІ столітті зросло до рівня, що дозволяє розглядати її як самостійний регіон конкуренції глобального масштабу. Відкриття доступу до ресурсів і морських шляхів, зміна кліматичних умов, деградація міжнародних режимів співпраці та посилення стратегічних протистоянь зумовили формування нового геополітичного статусу регіону. Арктика стала простором, де перетинаються інтереси не лише арктичних держав — Росії, США, Канади, Норвегії, Данії — а й зовнішніх гравців, передусім Китаю, що активно просуває свою «близькоарктичну» стратегію. Особливість регіону полягає у його багатовимірності: конфліктність тут не обмежується військово-стратегічною сферою, а охоплює також ресурсну, транспортну, правову, екологічну та символічну площини.

Військово-стратегічний вимір арктичного суперництва значно посилюється після 2014 р., коли Російська Федерація не лише змінила військову риторику щодо регіону, а й розпочала системне розгортання інфраструктури подвійного призначення в арктичній зоні. Відновлення радянських військових баз, модернізація систем ППО, формування нових арктичних бригад, активні навчання й патрулювання — все це підтверджує послідовну політику РФ щодо посилення своєї присутності в регіоні [7]. У відповідь Сполучені Штати та союзники по НАТО активізували військово-морську активність, зокрема в Баренцевому морі та в зоні Гренландія—Ісландія—Великобританія (G-I-UK), а також розробили національні арктичні стратегії з безпековим ухилом [8, с. 10–18]. Таким чином, Арктика поступово інституціоналізується як простір проєкції сили та потенційного зіткнення інтересів між Росією та Заходом.

У ресурсному вимірі конфліктність пов'язана з оцінками потенційних запасів нафти, газу, рідкоземельних металів і біоресурсів, зосереджених переважно на шельфі та у виключних економічних зонах. За даними Геологічної служби США, в Арктиці може знаходитись до 30 % світових запасів природного газу, неосвоєного на сьогодні [18]. Це стимулює держави до активного обґрунтування претензій на шельфові ділянки: Росія, Канада та Данія подали відповідні заявки до Комісії ООН з розмежування континентального шельфу, посилюючись на хребет Ломоносова як

продовження свого материка [4, с. 103–109]. Конфліктність посилюється тим, що більшість ресурсів лежить у зонах з перекритими юрисдикціями, а правова невизначеність дає простір для стратегічного маневрування, демонстрації сили або створення фактів на місцях.

Транспортний вимір конфлікту пов'язаний насамперед із Північним морським шляхом, який, завдяки кліматичним змінам, перетворюється на потенційно комерційно вигідну альтернативу традиційним маршрутам між Європою та Азією. РФ, спираючись на національне законодавство, вимагає попереднього узгодження маршруту для іноземних суден, використання російських льодоколів і дотримання низки внутрішніх правил [4, с. 114–118]. США та низка інших держав, навпаки, наполягають на міжнародному статусі цього маршруту як частини відкритого моря. Таким чином, судноплавна інфраструктура стає не лише економічним, а й політичним інструментом контролю за рухом і транзитом.

Ще однією важливою площиною суперництва є екологічна та символічна. Кліматичні зміни, що створюють нові можливості для господарської діяльності, водночас посилюють вразливість регіону до техногенних катастроф, забруднення, зникнення біорізноманіття. Міжнародні природоохоронні організації закликають до запровадження мораторію на видобуток корисних копалин у центральній Арктиці, однак жодна з ключових арктичних держав не готова відмовитися від економічної вигоди. Крім того, Арктика є простором символічної конкуренції — у 2007 р. Росія встановила свій прапор на дні океану в районі Північного полюса, демонструючи не лише претензію на територію, а й здатність до технічної домінації у важкодоступних умовах [12, с. 1215–1217]. Такі дії слугують не лише жестами для зовнішньої аудиторії, а й елементами внутрішньої легітимації арктичного вектора державної політики.

Сумарно Арктика постає як поліцентричний, багатовимірний геополітичний простір, де суперництво розгортається у взаємопов'язаних сферах. Аналіз регіону вимагає не лише врахування силових балансів, а й глибшого розуміння того, як поєднуються матеріальні, правові, економічні й символічні чинники. Вивчення арктичного суперництва лише крізь призму традиційного реалізму або ресурсної боротьби є недостатнім. У цьому контексті виникає потреба у міждисциплінарному підході, який дозволить адекватно оцінювати регіональну динаміку, запобігати ескаляції конфліктів і формувати довгострокові стратегії взаємодії.

Дослідження Арктики як простору геополітичного суперництва передбачає не лише залучення відповідної теоретичної бази, а й подолання низки методологічних обмежень, пов'язаних зі специфікою регіону. На відміну від усталених геополітичних ареалів (Європа, Близький Схід, АТР), Арктика поєднує риси фізичної нестабільності, інституційної фрагментованості та дискурсивної винятковості, що робить її надзвичайно складним об'єктом аналітики. Простір, який історично розглядався як периферійний і недоступний, за останні два десятиліття вийшов на передній план геополітичного порядку денного — однак без супроводу достатньо адаптованого аналітичного інструментарію. Ця невідповідність між зростаючим практичним значенням регіону і концептуальною готовністю до його осмислення формує методологічну напругу, що потребує усвідомленого перегляду дослідницьких підходів.

Першим викликом постає гібридний характер арктичного простору — у фізичному, політичному й соціальному сенсі. Арктика не є стабільно окресленою територією з фіксованими межами, як більшість класичних об'єктів геополітичного аналізу. Просторові категорії тут змінюються з часом, залежать від сезонних льодових умов, температурних коливань, мобільності населення, особливостей морських кордонів і різних трактувань міжнародного морського права [11, с. 79–83; 18]. Це унеможливорює застосування багатьох класичних моделей, побудованих на передумові територіальної сталості. Додатково простір Арктики є багаторівневим: він включає не лише держави, а й корінні народи, транснаціональні корпорації, наукові місії, міжурядові організації, екологічні рухи — що потребує складних системних моделей, здатних враховувати взаємодії між різними типами акторів [1, с. 9–13; 19].

Другий виклик пов'язаний із фрагментарністю джерельної бази. Значна частина стратегічної інформації щодо Арктики — включно з безпековими документами, деталями інфраструктурних проєктів, військовою модернізацією чи економічними угодами — не є публічною або перебуває під контролем окремих держав. Наприклад, доступ до достовірних даних щодо арктичних маршрутів, умов навігації, інвестицій Китаю чи військової активності РФ залишається частково обмеженим [5, с. 61–63]. Це змушує дослідників покладатися на непрямі джерела: супутникові знімки, експертні звіти, політичні заяви або публічні наративи, що знижує точність і відтворюваність аналітичних моделей.

Крім того, регіональна аналітика надмірно англоцентрична — у багатьох випадках бракує якісних джерел рідною мовою країн регіону (напр. Норвегії, Данії, РФ, Китаю), що ускладнює порівняльний аналіз.

Третім викликом є інституційна деградація арктичної багатосторонності. Арктична рада, яка до 2022 р. відігравала роль основного формату регіонального співробітництва, після російського вторгнення в Україну фактично втратила дієздатність, оскільки сім західних членів відмовилися брати участь у засіданнях за присутності РФ [16, с. 294–296]. За відсутності функціонального механізму координації виникає аналітична лакуна: більшість попередніх моделей ґрунтувалися на припущенні, що Арктика — зона низького конфлікту і помірної конкуренції, а зараз ці припущення втратили валідність. Натомість зростає ризик двосторонньої політизації відносин та виникнення незбалансованих конфліктів на ґрунті юридичних, екологічних або навігаційних непорозумінь [4, с. 117–119].

Окремий блок проблем пов'язаний із символічним навантаженням Арктики. У постмодерному світі геополітичне значення формується не лише через матеріальну присутність, а й через репрезентацію простору в офіційному дискурсі, медіа, візуальних образах, наукових публікаціях. Дослідження Дітмера, Доддса, Далбі, Кемпбелла показують, що уявлення про Арктику як «останню незайману територію», «резерв людства», «прикордоння цивілізації» чи «мирний пояс» слугують основою для легітимації зовнішньополітичної активності [10, с. 205–210; 9, с. 282]. Такі уявлення, будучи сконструйованими, проєктують уявну географію, яка впливає на реальні політичні рішення. Дослідження символічного виміру потребує окремого методологічного апарату: дискурс-аналізу, критичної геополітики, візуального аналізу, інтерпретації політичних карт.

Підсумовуючи, слід визнати, що жодна з традиційних геополітичних методологій не є достатньо повною для аналізу Арктики. Регулярне використання інструментів класичного реалізму, інституціоналізму чи геоелектрики часто ігнорує складність, нестабільність і символічну насиченість простору. У цьому сенсі актуальним є розвиток міжпарадигмального аналітичного підходу, який поєднує структурний аналіз із дискурсивним, політичну географію — з економічною антропологією, просторову теорію — з критикою джерел. Лише така інтеграція дозволить адекватно осмислити геополітичну природу арктичного суперництва у динаміці глобальних змін.

Висновки. У ХХІ столітті Арктичний регіон набуває нового значення в системі міжнародних відносин, поступово перетворюючись на один із ключових геополітичних вузлів планети. Цей процес зумовлює необхідність теоретико-методологічного переосмислення способів аналізу арктичного простору, який дедалі меншою мірою піддається поясненню в межах традиційних парадигм. Дослідження, проведене у статті, дало змогу встановити, що класична геополітика, неореалізм, геоелектричні й критичні підходи по-різному висвітлюють динаміку суперництва, проте окремо не забезпечують цілісного розуміння багатошарової реальності Арктики. Особливістю регіону є його гібридність і поліцентричність: арктичне суперництво розгортається одночасно у військовій, ресурсній, транспортній, правовій, екологічній та символічній площинах. Просторова плинність, невизначеність статусу континентального шельфу, деградація інституцій співпраці та активізація державних стратегій арктичної проєкції сили створюють нові виклики для наукового аналізу. У таких умовах необхідною є інтеграція міждисциплінарних підходів, розвиток аналітичних інструментів, здатних врахувати не лише матеріальні чинники, а й дискурсивні механізми формування уявлень про регіон. Таким чином, сучасне геополітичне дослідження Арктики потребує переходу від фрагментарного опису до побудови системної моделі, яка дозволить виявляти логіку взаємодії акторів, оцінювати ризики конфліктів і проєктувати перспективи співпраці. Подальші наукові розвідки мають зосереджуватися на поглибленні сценарного аналізу, критичному осмисленні стратегічних наративів і вивченні потенціалу нових форматів регіонального урядування в умовах глобальної турбулентності.

Бібліографічний список / References:

1. Bjerke M., Smith S. (2020). *China's Polar Silk Road and the Arctic Geoeconomics*. Oslo : NUI, 32.
2. Brosnan I., Leschine T. M., Miles E. L. (2011). Cooperation or Conflict in a Changing Arctic? *Ocean Development & International Law*, 42 (1), 173–210.
3. Byers M. (2019). Cold, Dark, and Dangerous: International Cooperation in the Arctic and Space. *Polar Record*, 55 (1), 32–41.
4. Byers M. (2010). *Who Owns the Arctic? Understanding Sovereignty Disputes in the North*. Vancouver : Douglas & McIntyre, 224.
5. Chater A. (2021). *Explaining China's Arctic Engagement: Between International Norms and Domestic*

Drivers. *The Polar Journal*, 11 (1), 59–80.

6. Cohen S. B. (2009). *Geopolitics: The Geography of International Relations*. 2nd ed. Lanham : Rowman & Littlefield, 504.

7. Conley H., Melino M. (2020). *The Ice Curtain: Russia's Arctic Military Presence*. Washington, D.C. : Center for Strategic and International Studies (CSIS), URL: <https://www.csis.org/analysis/ice-curtain-russias-arctic-military-presence>

8. Conley H., Roberts L., Saeed S., Melino M. (2020). *America's Arctic Moment: Great Power Competition in the Arctic to 2050*. Washington, D.C. : Center for Strategic and International Studies (CSIS), 44.

9. Dalby S. (2008). Writing Critical Geopolitics: Campbell, Ó Tuathail, Reynolds and the Decolonization of Political Geography. *Political Geography*, 27 (3), 280–288.

10. Dittmer J., Dodds K., Ingram A., Moisio S. (2011). Have You Heard the One About the Disappearing Ice? Recasting Arctic Geopolitics. *Political Geography*, 30 (4), 202–214.

11. Dodds K. (2019). *Geopolitics and the Changing Arctic*. Lanham : Rowman & Littlefield, 240.

12. Ebinger C. K., Zambetakis E. (2009). The Geopolitics of Arctic Melt. *International Affairs*, 85 (6), 1215–1232.

13. Heininen L. (2016). Arctic Geopolitics from Classical Theories to Critical Geopolitics. In: Heininen L. (ed.) *Future Security of the Global Arctic: State Policy, Economic Security and Climate*. London : Palgrave Macmillan, 13–42.

14. Luttwak E. (1990). From Geopolitics to Geo-Economics: Logic of Conflict, Grammar of Commerce. *The National Interest*, 20, 17–23.

15. Mackinder H. J. (1904). The Geographical Pivot of History. *The Geographical Journal*. 23 (4), 421–437.

16. Rahbek-Clemmensen J. (2023). The Arctic Turn: The Rise and Fall of Arctic Multilateralism. *Orbis*, 67 (2), 294–310.

17. Steinberg P. E., Tasch J., Gerhardt H. (2015). Contestations of Space in the Arctic: Indigenous Rights, Resource Development, and Climate Change. *Annals of the Association of American Geographers*. 105 (2), 292–301.

18. US Geological Survey. (2008). *Circum-Arctic Resource Appraisal: Estimates of Undiscovered Oil and Gas North of the Arctic Circle*. Washington, D.C.. URL: <https://pubs.usgs.gov/fs/2008/3049/> (дата звернення: 15.06.2025).

19. Young O. R. (2016). Arctic Governance: Pathways to the Future. *Arctic Review on Law and Politics*. 7(2), 164–185.

Nazarenko I. Theoretical and methodological approaches to studying the arctic as a space of geopolitical rivalry

The Arctic is increasingly emerging as a space of intense geopolitical interaction, accompanied by growing interest from major powers and transnational actors. While for much of history the region was perceived as a peripheral, inaccessible, and marginalized zone, in the 21st century, it is increasingly defined as a strategic space where interests in security, natural resources, transportation, ecology, and international symbolic prestige intersect. Climate warming and melting glaciers have facilitated the opening of new shipping routes, enabled access to previously inaccessible energy resources, and intensified competition for political control over specific Arctic zones. The Arctic is becoming an arena where the configuration of global and regional forces is not only reflected but also actively shaped. In this context, there is a growing scientific need to develop a conceptual and methodological framework for adequately analyzing the dynamics of Arctic rivalry. Existing studies demonstrate fragmentation and theoretical dispersion, which complicates the formation of a coherent scientific approach. Therefore, the aim of this article is to systematize key theoretical-methodological approaches to analyzing the Arctic as a space of geopolitical rivalry and to assess their heuristic capacity in the context of the contemporary transformation of the international security architecture. The study is based on an inter-paradigmatic approach that combines insights from classical geopolitics, neorealism, geoeconomics, and critical geopolitics. Each of these paradigms offers its own explanatory logic, specific tools, and focuses on different actors, motivations, and levels of analysis. For instance, classical geopolitics emphasizes spatial control, neorealism focuses on the balance of power and conflict potential, geoeconomics highlights competitive access to resources and logistics, and critical geopolitics examines discursive representations and ideological narratives. The article explores how these approaches interpret the political nature of the Arctic space, define the types of actors and the logic of their behavior, and enable the description of multilevel manifestations of rivalry in the region—from direct territorial claims to symbolic struggles for the right to set the agenda. Particular attention is paid to methodological challenges arising in the analysis of Arctic issues: the hybrid nature of the region's spatial structure, the legal ambiguity of jurisdictions, limited access to strategic information, the degradation of multilateral cooperation institutions, and the

specificity of the discursive construction of the Arctic as a “unique” geopolitical space with a mythologized status as a “global reserve” or “frontier of the future.” The study ultimately formulates an analytical framework that accounts for the interdisciplinary nature of the Arctic dimension, its dynamism, polycentric structure, and growing role in shaping the new global order.

Keywords: *Arctic, geopolitical rivalry, geopolitics theory, methodology, security, international relations.*

ВИМОГИ ДО АВТОРСЬКИХ ОРИГІНАЛІВ СТАТЕЙ

Редакційна колегія приймає до друку статті виключно за умови їх відповідності вимогам МОН України.

Стаття повинна містити в явному чи неявному вигляді такі елементи, як:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- формулювання мети статті (постановка завдання);
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор;
- виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття;
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів;
- висновки до даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

До публікації в журналі приймаються наукові праці, які раніше не були опубліковані. За точність цитування та наведених у статтях наукових фактів, цифр, інших відомостей відповідають автори. Редколегія може не поділяти світоглядних переконань та концептуальних позицій авторів. У разі необхідності редакційна колегія може відправити статтю автору на доопрацювання. Редколегія залишає за собою право редагування текстів статей.

Статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються *рецензією* доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри про рекомендацію до друку.

Усі статті, які подаються до журналу, піддаються сліпому рецензуванню.

Публікація статей в межах черги надходження та зареєстрованого обсягу журналу є **безкоштовною**. В першу чергу розглядаються з метою публікації статті англійською мовою.

Орієнтовний обсяг статті, включаючи ілюстрації та таблиці – 16-20 тис. друкованих знаків разом із пробілами.

Вимоги для оформлення тексту: текст набирається в редакторі Microsoft Word for Windows; береги: верхній – 20 мм, правий – 10 мм, лівий – 30 мм; шрифт Times New Roman, кегель 12 пт, інтервал – 1; абзацний відступ – 10 мм. Вирівнювання тексту: по ширині (переноси слів не допускаються, між словами допускається тільки один пробіл, табуляцію не застосовувати).

Важливо звернути увагу на наступне: необхідно використовувати **кутові лапки** «Текст»; розрізняти символи **дефіс і тире** (тире відокремлюється з обох боків пропусками і довше дефіса); виставляти **нерозривні пробіли** між ініціалами та прізвищем, сторінкою і відповідним номером у посиланнях та списку використаних джерел, між датою і роком тощо (напр. В. С. Стуса; с. 22–28; 27 березня 2016 р.; м. Київ); по тексту **уніфікувати скорочення** (напр. зупинитися на одному з варіантів – 2014 р. або 2014 рік); розшифровувати **аббревіатури** при першому згадуванні і лише відтак вживати надалі; між словами залишати по одному пробілові (прибрати **зайві пробіли**).

Рисунки і таблиці оформляються згідно чинного держстандарту. Схеми, графіки, діаграми, формули і таблиці повинні бути складені безпосередньо в текстовому редакторі і розміщені строго в межах зазначених вище розмірів сторінки. Таблиці формуються в редакторі за допомогою пункту меню «Таблиця». Формат таблиць лише книжковий.

Рукопис статті подається в електронному вигляді, виконаний у текстовому процесорі MS Word for Windows (збережений у форматі doc або rtf), який надсилається на електронну адресу: **politlifejournal@gmail.com** із зазначенням латиницею прізвища автора/авторів (наприклад: Nagornyak).

Перелік літературних джерел розташовується або за алфавітом, або в порядку їх використання після тексту статті з підзаголовком **«Бібліографічний список:»** та оформлюється згідно з вимогами ДСТУ 8302:2015 і виконується мовою оригіналу. Бажано, за наявності, надавати DOI-адресу цитованого матеріалу. Джерела в переліку посилань **нумеруються вручну** (без використання функції меню Word **«Формат – Список – Нумерований»**). Посилання на літературу в тексті подаються за таким зразком: [5, с. 87], де 5 – порядковий номер джерела за списком літератури, 87 – сторінка. Посилання на декілька джерел одночасно подаються таким чином: [3, с. 5- 6] або [3, с. 145; 5, с. 25; 7, с. 348]. Якщо в Бібліографічному списку є хоча б одне видання кирилицею, після нього вміщується References – бібліографічний список у «латинізованому» вигляді: в ньому всі кириличні літери транслітеруються латиницею. Для автоматичної транслітерації кирилических джерел можна скористатися сайтами та <https://slovnuk.ua/translit.php> – для українських джерел.

Структура статті: УДК, ORCID-ідентифікатор автора, прізвище та ініціали автора, назва статті, анотація та ключові слова українською мовою, текст статті, бібліографічний список, бібліографічний список (References) латиницею; прізвище та ініціали автора, назва статті, анотація та ключові слова англійською мовою. Обсяг кожної з анотацій – українською та англійською мовою – не менше 1800 знаків, враховуючи пробіли та не враховуючи ключові слова.

Реєстрацію в системі ORCID можна здійснити за адресою: <https://orcid.org/>

Зразок оформлення статті:

УДК

ORCID-ідентифікатор автора

Прізвище та ініціали автора, назва організації

НАЗВА СТАТТІ

Анотація (не менше 1800 знаків) та ключові слова українською мовою

Текст статті

Бібліографічний список:

References:

ПБ, Назва статті, анотація (не менше 1800 знаків), та ключові слова англ. мовою

Приклад оформлення Бібліографічного списку:

1. Андріяш В. Державна етнополітика України в умовах глобалізації. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 328 с.
2. Оцінка спеціальними службами Данії актуальних загроз національній безпеці. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/otsinka-spetsialnymy-sluzhbyam-daniyi-aktualnykh-zahroz>.
3. Медіаспоживання українців в умовах повномасштабної війни. Опитування ОПОРИ. ОПОРА. 01.06.2022. URL : https://www.oporaua.org/report/polit_ad/24068-mediaspozhyvannia-ukrayintsiv-v-umovakh-povnomasshtabnoyi-viini-opituvannia-opori.
4. Рибій О.В. Процеси трансформації політичних інститутів: етапи та рушії : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.01. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2011. 15 с.
5. Корупційні ризики. НАЗК. 2023. URL: https://antycorportal.nazk.gov.ua/risks/catalog/?search=&organ_owner_id=152&fl=1&page=8.
6. Безуглий П. Г. Чинники та наслідки міграційного руху в Україні. *Політичне життя*. Вінниця, 2018. № 3. С. 4-9. DOI: 10.31558/2519-2949.2018.3.1.
7. Люстрація в Україні як засіб легітимації нового політичного режиму / Бондаренко С. В., Зайченко І. А., Нагорняк Т. Л. [та ін.]. *Політичне життя*. Вінниця, 2018. № 2. С. 14-18. DOI: 10.31558/2519-2949.2018.2.2.
8. Польовий М. А. Політичні процеси: теорія та практика моделювання : монографія. Одеса: Фенікс, 2011. 288 с.
9. За 2022-2023 роки кількість людей з інвалідністю зросла на 110-300 тисяч. *Скільки-скільки?*. URL: https://web.archive.org/web/20250915060839/https://skilky-skilky.info/narazi-liudy-z-invalidnistiu-z-zberezhenoju-pratsezdatsnistiu-skladaiut-20-naseleattia-pratsezdatsnoho-viku/?utm_source.
10. Sassen S. Borders, Walls, and Crumbling Sovereignty. *Political Theory*. 2012. № 40 (1). P. 116–122. URL: <http://www.saskiasassen.com/PDFs/publications/Borders-Walls-and-Crumbling-Sovereignty.pdf>.
11. Scammell M. Political marketing: Lessons for political science. *Political studies*. 1999. № 47 (4). P. 718–739.
12. Zhang L. City branding and Olympic effect: A case study of Beijin. *Cities*. 2009. Vol. 26. No. 5. P. 245–254.

Приклад оформлення розділу *References* для поданого вище бібліографічного списку:

1. Andriyash V. (2013) Derzhavna etnopolityka Ukrainy v umovakh hlobalizatsiyi (State ethnopolitics of Ukraine in the conditions of globalization). Mykolayiv : Vyd-vo CHDU im. Petra Mohyly, 328 p.
2. Otsinka spetsialnymy sluzhbamy Danii aktualnykh zahroz natsionalnii bezpetsi (Danish Special Services' assessment on current threats to national security). National Institute for Strategic Studies. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/otsinka-spetsialnymy-sluzhbamy-daniyi-aktualnykh-zahroz>
3. Mediaspozhyvannya ukraintsiv v umovakh povnomasshtabnoyi viyny. Opytuvannya OPORI (Media consumption of Ukrainians in conditions of full-scale war. OPORA survey). OPORA. 01.06.2022. URL : https://www.oporaua.org/report/polit_ad/24068-mediaspozhyvannya-ukraintsiv-v-umovakh-povnomasshtabnoyi-viini-opituvannya-opori
4. Rybii O.V. (2011) Protsesy transformatsii politychnykh instytutiv: etapy ta rushii : avtoref. dys. ... kand. polit. nauk : 23.00.01 (Processes of transformation of political institutions: stages and drivers: abstract of thr thesis ... Ph.D. on Political Sciences). Kyiv : IPIEND im. I. F. Kurasa, 15 s.
5. Koruptsiini ryzyky (Corruption risks). NAZK (NACP). 2023. URL: https://antycorportal.nazk.gov.ua/risks/catalog/?search=&organ_owner_id=152&f1=1&page=8
6. Bezuglyi P. G. Chynnyky ta naslidky` migracijnogo ruxu v Ukraini (Factors and effects of migrations in Ukraine). *Politychne zhyttya (Political life)*. Vinnytsya, 2018. # 3. S. 4-9. DOI: 10.31558/2519-2949.2018.3.1.
7. Lyustraciya v Ukraini yak zasib legitymaciyi novogo politychnogo rezhymu (Lustration in Ukraine as the mean of new political order legitimation) / Bondarenko S. V., Zajchenko I. A., Nagornyak T. L. [ta in.]. *Politychne zhyttya (Political life)*. Vinnytsya, 2018. # 2. P. 14-18. DOI: 10.31558/2519-2949.2018.2.2
8. Polovyi M. A. Politychni procesy: teoriya ta prakty`ka modelyuvannya (Political processes: theory and practice) : monograph. Odesa: Feniks, 2011. 288 p.
9. Za 2022-2023 roky kil`kist` lyudey z invalidnistyu zroslo na 110-300 tysyach. *Skilky-skilky*. URL: https://web.archive.org/web/20250915060839/https://skilky-skilky.info/narazi-liudy-z-invalidnistiu-zi-zberezhenoiu-pratsezdatsnistiu-skladaiut-20-naselennia-pratsezdatsnoho-viku/?utm_source
10. Sassen S. Borders, Walls, and Crumbling Sovereignty. *Political Theory*. 2012. № 40 (1). P. 116–122. URL: <http://www.saskiasassen.com/PDFs/publications/Borders-Walls-and-Crumbling-Sovereignty.pdf>
11. Scammell M. Political marketing: Lessons for political science. *Political studies*. 1999. № 47 (4). P. 718–739.
12. Zhang L. City branding and Olympic effect: A case study of Beijin. *Cities*. 2009. Vol. 26. No. 5. P. 245–254.

Стаття обов'язково супроводжується **авторською довідкою** із зазначенням прізвища, імені, по-батькові (повністю); ORCID-ідентифікатора, наукового ступеня, вченого звання, посади, місця роботи, а також робочої, домашньої адреси і телефонів, адреси електронної пошти; назви статті.

Рукописи статей та диски авторам не повертаються.

Тел. для довідок: (099) 35-95-943

E-mail: politlifejournal@gmail.com

politzhyttya@i.ua

Науковий журнал
ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ

Виходить чотири рази на рік
№ 3, 2025 р.

Свідоцтво КВ 22504-12404ПР від 27.01.2017
Ідентифікатор медіа R30-03165 від 14.03.2024
Тираж 300 прим. Замовлення №PL-25-3

Адреса редакції:

21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21, к.418.
Тел.: гол. ред.: (0432) 508-779;
відп.секр.: (099) 35-95-943;
e-mail: politlifejournal@gmail.com
polit-period.div@donnu.edu.ua

Адреса видавця:

Донецький національний університет імені Василя Стуса
21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21
тел.: +380 432 50 89 37
e-mail: res.pro-rector@donnu.edu.ua
Свідоцтво ДК №5945 від 15.01.2018

Дизайн обкладинки: І. О. Мельничук
Переддрукарська підготовка видання: М. В. Дубель
Технічний редактор: М. В. Дубель

Підписано до друку 01.09.2025. Формат 60х84/8. Папір офсетний.
Друк різнографічний. Ум. друк. арк. 14,0. Обл. видавн. арк. 16,0
